

ఓం

శ్రీమత్పరదేవతాయైనమః

సారస్వతవిమర్శలు

భారతసంస్కరణము (తలనూతనంపాదమున్నది)

గ్రంథపరిశోధకులారా! ఈక్రింది సంశయములను దీర్చి బ్రాధ్రించుచున్నారము.

లక్షణగ్రంథములెల్ల భారతము నాశ్రయించియే పుట్టియున్నది. కవి మండలమెల్ల భారతము ననుసరించియే తమతమ కబ్బముల వెలయించియున్నది. భారతము నాంధ్రముగా నొనర్చిన కవులు మూగురు. అందొకరికొకరు తీసి పోవువారు గాకున్నను బాధ్యమకుండగుటచేత నన్నయ్యభట్టారకునియం చెక్కుడు గౌరవమును గొందఱు లాక్షణికులు సూచించి యున్నారు. ఇందుల కష్టకవీయములోని

“ఈ, ఆదిని శబ్దకాననమహాకవి చెప్పిన భారతమ్ములో నేది వచింపఁగాఁ బడియె

అను పద్యమును, అహోబలపండితీయమున నన్నయ ప్రయోగసరణిని మహాభాష్యకారచోరచనబలై గైకొని యుక్కడక్కడఁ దిక్కనాదుల పచోరచనల ఖండించు నుద్యమంబును, బోధకములు కావచ్చునుగాని, వారు మూగురును నాంధ్రకవిలోకమునకు మార్గప్రదర్శకులే కావున మూర్తిభేదముంజేసి వారిలో వారికొక్కింత భేదమున్నను మనకు వారు ముగ్గురు నొకటేతీరున కిరసావహింపఁదగినవారు. భారతమెల్లఁ బ్రమాణమే యగునుగాని భారతైకదేశము మాత్రమే పరిమాణమై తదితరము కాదనుటకు వలనుపడుదు. ఈసిద్ధాంత మనాదిగా వచ్చుచున్నది గాని నేటిది కాదు.

చ. ఎవరు కవిత్వముకొ సలిపిరేనియు భారతపుం బ్రయోగముల్ చవి గొనియే రచించిరి, విచారణ చాలనిచోట నన్యథా

సా వి. 1

భవనము గల్గుగాక, పొరపాటది ; దానికి నేమి, నేడు మీ
 చెవియొకతమ్ము లేర్పఱచి యేటికి భారతముకొ గలంచుటలో ?

ఉ. భారత మిట్లై యుండు నని పండితమండలి నమ్మి దానియా
 భారమునకొ గవత్వము పదంపడి గట్టికొనెన్ గదా! తదా
 భారముబట్టి లాక్షణికతండము లక్షణముల్ రచించె, నేఁ
 దారని విద్ది యేమి ఫలమయ్యె, చెడుంగద వారి పూనికల్.

ఇయ్యది మహావిషయము. స్వల్పముగా వ్రాసినం దేలేడునది కాదు.
 విశ్వాత్ము నేటి విద్వబాటులను జూపి వానివలన వచ్చెడి హానుల నుదాహరిం
 చుచున్నారము.

క. “జ్ఞానము కేవలకృప న
 జ్ఞానికి నుపదేశవిధి బ్రకాశము”

ఈపద్యములోని ద్వివీధియచరణమున నుండు యతి నాధారముచేసి
 కొని అప్పకవి “సోమయాజులు వాడుకతన” అని హేతువును జెప్పదు
 “జ్ఞా”తును “కా”తును విశ్రమమును విధించియున్నాఁడు. ఇటీవల దీనిని ‘ప్రజనితము’
 అని విద్దియున్నారు. ఈపాదము వెనుకటిపాదమునకన్నఁ దీసిపోవుట యటుంచి
 దీనింబట్టి యప్పకవి లక్షణ మేమి కావలయునో, ఆతనిం గాని తిక్కన్నగారి
 ప్రయోగముం గాని యనుసరించిన కవుల ప్రయోగములకు నేమిగతి చూపితిరో
 తెలుపఁగోరెదము. మఱియు,

క. నమ్మమి మృత్యువు పెద్దయు
 నమ్మట యపమృత్యునగుట నరపతి నమ్మి
 నమ్మక పనిగొనునది ని
 త్యమ్మును నూత్నమతి దాన యరయఁగవలయున్.

కాంతి క ఆ 350.

ఈపద్యములో నిన్న మొన్న నచ్చైన భారతములో,
 “నరపతి మిత్రు న్నమ్మి పనులు గొనునది”

అని వివరీతమైన మార్పు కన్పట్టుచున్నది. ఆమార్పువలనఁ దిక్కన్న
 గారి యభిప్రాయము పూర్తిగా నన్యభావ్యము నందుటయే కాక సంస్కృత భారత
 మునకుఁ గూడ నైరుద్యము కలుగుచున్నది.

శ్లో. ఏకాంతేనహి విశ్వాసః కృత్వోన్న ధర్మాత్థనాశకః । అవిశ్వాసశ్చ స
ర్వత్ర మృత్యునా చ విశిష్యతే । అకాలమృత్యు ర్విశ్వాసో విశ్వసన్
హి విపద్యతే । యస్మిన్ కరోతి విశ్వాస మిచ్ఛత స్తస్య జీవతి । తస్మాత్
ద్విశ్వసితస్యంచ శంకితస్యంచతేషుచిత్ । ఏషా నీతిగతిః—

(కాంతి—అశీతితమాధ్యాయము శ్లోకములు 8-12.)

తిక్కన్న సోమయాజి “క. నమ్మమి...” అను పద్యమునందు
పైశ్లోకముల తాత్పర్యము సూత్రప్రాయముగా నిమిచ్చి తన యనమాన కవితా
ధురంధరత్వమును వెల్లడించెను. ఆ శ్లోకానుసరణమున కొప్పికొన్నచో,
“నమ్మినమ్మక” అను పాఠమునకుఁ గల యోగ్యత “మిత్రున్నమ్మి” అను
పాఠమునకు లనమును గలుగనేరదుగదా! అయినచో నీదిద్దుబాటెంత బాధ
కరమో పరికింపుఁడు.

తే. గీ. సంస్కృతపు భారతమునకు సంకటమ్ము

తెలుఁగుఁ బ్రతుల కన్యోన్యము కలఁతపాటు

తదనుసారి కవీంద్రుల దారి కడ్డు

భారతం బిట్లు దిద్దుట పాడియిగునె ?

మహాకవియగు సోమయాజిగారి “నమ్మినమ్మక” ప్రయోగము దిద్దఁ
దగిన స్థలమందు లేమింజేసియేకదా ! శ్రీనాథుఁడు “వినీవినక” అని తన
శ్లోకార్థ నైషధముందుఁ బ్రయోగించికొనియె. మఱియు ధూర్జట్టాదులు “రోసీ
గోయక” “చేసీచేయక” లోనగునవి ప్రయోగించికొనుట కాధార మాయొక్క
ప్రయోగమే కదా! దానిని మీరు రూపుమాపి తిక్కన్నగారి కజ్ఞతను గల్పిం
చుచున్న కాక యిట్టివలి మహాకవుల కెందటికిఁ గల్పింపవలసివచ్చినదో విచారిం
చుకొనుఁడు. ఆప్రయోగము వ్యాకరణసిద్ధముగాదని దిద్దితిరో! అట్లేని యెన్ని
చోబులనో భారతము దిద్దవలసినదన్ను. దీనికి నమగమగు వ్యాకరణ మింకను
జనింపలేదు. సంస్కృతమునకు మహాభాష్యప్రయోగ మెట్టిదియో తెల్లనకు
మహాభారతప్రయోగ మట్టిది. సూత్రకారుని సమ్మతి లేకున్నను భాష్యకారుని
ప్రయోగమున్నచో నది సూత్రమును బుట్టించును. అట్లే మహాభారతప్రయోగ
మును నని యెఱుంగఁదగు.

...“చ॥ వరదుఁడు” అను పద్యములో “వృత్తికిన్నరుడుగ” అను ప్రయో
గముండుటంజేసి ఘోతన్నగారు తమ భాగవతమునింప “సర్వమున్నతని”

లోనను ప్రయోగములు ప్రయోగించుకొనిరి. ఆహా! బలపండితీయరచన పఠకును పై భారతప్రయోగ మట్లే యున్నదనుట కాధారము కలదు. ఇటీవల దానిని దిద్దిరి.

మఱియు “మదీయభాషిత మెన్నడు, స్నేహి” అను భారతప్రయోగమున కీమధ్య నొక రన్యథాసిద్ధిని దెబ్బచు నాంధ్రభారతిలో నొక వ్యాసమును బ్రకటించియున్నారు. అందు “ఉండును” అను రూపమునకు “ఉన్ను” అనునది రూపాంతరమనియు, కావుననే “ఉన్నే” ఇత్యాది మహాకవిప్రయోగములు సంగచ్ఛమానము లగుచున్నవనియు నభిప్రాయపడి “ఎన్నడు+ఉన్ను+ఏని” అని విడదీసి “ఎన్నడుస్నేని” ప్రయోగమును సాధింప సాహసించిరి. కాని అది సరియైన త్రోవకాదు. “ఉండును” అను దానికి “ఉన్ను” అని రూపాంతరములేదు. “ఉన్నే” అనునది నిపాతమని శబ్దరత్నాకరములో వ్రాసిన మార్గమే యుక్తమైనది. ఆరూపాంతర మున్నదనుకొన్నను “ఉండును” అను దానికి “ఉన్నును” అని యుండునుగాని “ఉన్ను” అని మాత్ర ముండదు. అయినచో “ఉన్నునేని” అనునుగాని “ఉన్నేని” కాదు. విస్తరింపఁజలిన విషయమే యైనను ప్రకృతముగామించేసి యుపేక్షింపఁబడియె. వీరు తమ యభిప్రాయమును మాత్రము తెల్పిరి కాని యేపుస్తకమును దిద్దినవారు కారు. పైవాహో, యిచ్చవచ్చిన జ్ఞెల్ల దిద్దుచున్నారు.

“చేతుక” అను ప్రయోగము లొకటి రెండు భారతములో నున్నవి కదా యని శ్రీనాథులు ప్రయోగించుకొనిరి. చిన్నయ్యసూరిగారు దానిని మాటపక్కించుకొనిరి. పదపడి యీప్రయోగము బూతనికూడఁ గొందఱు వ్రాయ సాహసించుచున్నారు. బాలవ్యాకరణములోని వ్రాత నాధారము చేసికొని యారెండు ప్రయోగములును ‘చేయక’ అని యొకటియు ‘నేతున్’ అని యొకటియు దిద్దివేయఁబడినవి. సూరిగారు విశేషపరిశ్రమలే యైనను భ్రాంతి పురుషార్థము గాన నెంచేని బొరపాటు రావచ్చును. దానింబట్టి భారతము దిద్దుటకన్న బాలవ్యాకరణమే దిద్దుట యుక్తముగదా! లేదా సంస్కృత వ్యాకరణము వేదమును దనశిక్షకు లోగనిదానిగాఁ దలచి పఠనము భారత మీవ్యాకరణములకు లోగనిది యనియేని భావించుట యుక్తము. అంతియకాని యిప్పటి వ్రాతలంబట్టి దానిని సవరింపఁబూనుట “రాట్టమురాకకు బండి తప్పి కొనుట” వంటిది కాకతీరదు.

నన్నయభట్టు, “చ॥ అమలినతారకాసముదయమృత” అను పద్యములో మహాభారతమును సముద్రముగ రూపించి “సముద్రము దరియంగనీడను విభాత్య చక్రై నను సేరఁబోలుసే” అనినొక్కివక్కాణించియున్నాఁడు. అట్టి వాగనుకాస మనికే మహాభారత మట్టిది యైనచో నితరులు దానిని దరింపఁగలరా! అం దీ ప్రయోగముమాత్రమే యున్నది లేదని నిశ్చయింపఁగలరా? అట్లు చేయఁగలమునుట కాని కలరనుట కాని సాహసమాత్ర మని మాయభిప్రాయము. ఇట్టి దుష్కరవిషయములలో నేటిపరిశోధకులు మిక్కిలిగ సాహసించుచున్నా రు. 1910 వ సం॥ అచ్చయిన యుత్తరరామాయణ పీఠికలో ౧౮ వ పుటలో “పోవలయుకొ” అనుటకు బదులు “పోవలెకొ” అనియును, “కావలయుకొ” అనుటకు బదులు “కావలెకొ” అనియు పాపరాజుగారు ప్రయోగించినట్లును నది ప్రాచీనమహాకవి సమృతము కానియట్లును వ్రాయఁబడియున్నది. భారత ములో, ఉద్యోగములో 3 వ అశ్వాసమున “ఉ॥...శ్రీ గావలె నంచు” అని తిక్కన్న గారు వాడియున్నారు. అని యిప్పటివఱకు కేరసు దిద్దలేదు. ఈ పీఠిక వసునరించి యెవరేని ముందుఁ బుణ్యముగట్టికొందురని యూహింపవలసియున్నది. చున పరిశీలక తాలోపము గ్రంథకర్తలయందుఁ జెట్టుట న్యాయముకాదని పరి శోధకులను వేడికోవలసియున్నది.

తిక్కన్న గారు శాంతిపర్వమున “అడరు” అను పదమును, ‘సంకటము’ అను సర్గమునఁ బ్రయోగించిరి. దానింబట్టి ఆముక్తమాల్యదలోఁగూడ నదే యర్థమున శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ప్రయోగించె. తిక్కన్న గారి ప్రయోగము ముతిలో లేమింటేని నిన్న మొన్నటి భారతమునఁ దిద్దఁబడినది. ఈదిద్దుఁబాటు నకు హేతువు శబ్దాత్పాకరములో నది యాచార్యమున వ్రాయకుంటయే! నిఘంటువునంబట్టి కవితచెప్పవా రుండను. ఉన్నచో ‘పుంసీవాకొమైక్కి’ అను పూర్వోక్తికి భాజను లగుదురు, లోకానుసరణముంజేసియుఁ బూర్వమహాకవుల కవనల ననుసరించియుఁ గవితాధార ప్రవహించెడిని. ఆ పూర్వమహాకవి పృ యోగముల ననుసరించి నిఘంటు వ్రాయువా రొకకొన్నిటిని వదలినచో నీనిఘం టువునలన నవి దిద్దఁబడి తుదకుఁ దదనుసారుల తలకు వచ్చుట తటస్థించుచున్నది. అతులిస్థానమున లేదని దిద్దుదురేని యెన్నియో దిద్దవచ్చును. తెల్లన నింత సాహ షించుచుండిరేకాని సంస్కృతమున సాహసించుటలేదు.

‘అవైహి, అవేహి’ అను రఘువంశపాతమునకు సంబంధించిన ఉర్వవలనఁ జేసంగతి విస్తృతమును. కేవల యతిప్రాసస్థానములం బట్టియే, యీపదము కారాది యనియు నిది యికారాది యనియు నిర్ణయించఁబూనుచో శబ్దరత్నాకరాదులగు నేటి నిఘంటువులలో ననేకములు పోవలసినచున్నవి. సుప్రసిద్ధులగు పెద్దల వ్రాతప్రతులనే తఱచుగాఁ బరిమాణీకరించుకొనుచుఁ బూర్తిగాఁ దిద్దుగాఁచినచో నది వ్రాత పారపాటనుకొని దిద్దికొనుట యుక్తముగాను యేదియోనను నేటి నిఘంటువులలో లేదని ప్రాచీనగ్రంథములు దిద్దుట యుక్తముగాదు.

ఆశ్వామేధపర్వములో ‘అతని కాహారమొనరఁ, జేసికొనట కతినమయి చెల్లుచుండ’ అని తిక్కన్నగారి పరియోగము ప్రాచీనప్రతులయందేమి యిట్లే వలఁ గొంతకాలమునకు నచ్చైన ప్రతులయందేమి కావచ్చుచున్నది. దానిని ‘దుర్బటమయి’ అని దిద్దిరి. వీరి తాత్పర్యమిది. కతినశబ్దమునకు ‘కష్టము’ అను శ్లోము నిఘంటుప్రసిద్ధము కాదు గాన దిద్దవలయును. లేనిచో దిక్కన్నగారి తజ్ఞత సంభవించును. అని యోజించినట్లు పాదకట్టెడిని. ‘దుర్బటము’ అని దిద్దిన దిద్దుపాటు హృదయంగమముకాదని మాయభిప్రాయము కాదు. కాని తిక్కన్నగారి ప్రయోగ మాపచారిక మనియు వారు లోకము ననుసరించి యట్లు ప్రయోగించియుండి రనియు, దేశభాషల విషయమున ‘వ్యవహారతత్వ’ అను నదియే శబ్దగ్రహోపకరణములలో నెల్ల మిన్నయనియుఁ జెప్పుచున్నారము.

భారతములో ‘దిక్కు’ అనునది పలుచోట్ల “శరణము” అను పర్థమున వాడఁబడియున్నది. ఇది సంస్కృతపదము గదా! దీని నే సంస్కృతకవిగాని శరణార్థకముగా వాడినట్లు లేదు. లోకమందో “వాడు దిక్కుమాలిన వాఁడుగా నున్నాఁడు” లోననుచోట్ల శరణార్థకముగా వాడుచున్నారు. దానిం బట్టియే తిక్కనాదులు వాడియుండిరి. అట్లే లోకమున దండ్రుడు “నాకు సంసారము గడపికొనుట కడుఁగఁగముగా నున్నది” యనియును “దుర్బటముగా నున్నది” యనియును వాడుట కలదు. ఈ దుర్బటపదముకన్నఁ బలువురు “కతిన” పదమునే ప్రయోగింతురు. తదనుసారమునఁ దిక్కన్నగారు వాడఁగా దాని నేల దిద్దవలెను? దిద్దిరిపో! పాఠాంతరముగా నేని ప్రాచీన పాతమును జూపకపోవుట యన్యాయముకాదా! సామాన్యముగాఁబరికించినచో, ముదురని పరియోగము లనేకము లున్నవి. అవి యెల్ల దిద్దుట యుక్తమా?

ఒక్కచో 'చతు, ర్దనుల సుభయపక్షవశత వచ్చు' అని శ స లకుఁ బ్రాసము భారతమునఁ దిక్కున్న గారు వాడిరి. దీనింబట్టి యిటీవలి కవులు ప్రాసస్థానముల నీయభేదమును గైకొనుచుండిరి. అది యిప్పుడు దిద్దఁబడినది. తోధకులకు గ్రంథస్థపాఠము హృద్యమని తోఁచనియెడలఁ దీరికలొఁదము యభిప్రాయమును చెల్పి యిట్లు దిద్దినచో యుక్తమని మాత్రము వ్రాయుటతో విరమించుట యుక్తమని తోఁచెడిని. భారతాదులలో నచ్చటచ్చట నఖండములు కాధారములు గానవచ్చుచున్నవి. నానింబట్టియే అప్పకవి 'అఖండముతి పొల్పును నాదికవిప్రణీతమై' అని కొంత యాధారమును జూపెను. ఇప్పుటి భారతములో నాయాయించొట్లు చాలవఱకు మార్పఁబడినవి. ఎట్టిదేనియు నది భారతసమ్మతమైనచో మనము శిగ్రసావహించఁదగినది యని పూర్వవృత్తాంతజితుల మార్గమువలనఁ చెలిసికొనవచ్చును.

మాడుడు. 'చేసె' + మహా' అనునది ప్రాసస్థానమున 'చేసెమ్మహా' అగుట కేవల్యకరణమేని యంతకుమున్ను కలదా ! అందులకు శబ్దానుశాసనమని ప్రయోగమేకదా శరణము ! అట్టిచో వారి బుద్ధిపూర్వకప్రయోగముల నేల దిద్దవలయును ? ఈదిద్దఁబాటులనుగూర్చి ముందు విపులముగాఁ జూపఁబడును.

ఉ. దిద్దకుండయ్య భారతము దీనిని దానిని బోలె, దాన నా
పద్దశ మూడి పూర్వకవిపద్యము లెన్నియొ పన్నెఁ దక్కు, మీ
లెద్దియు నేని దిద్దునెడ నించుక సంస్కృతభారతమ్మువైఁ
దద్దయుఁ జూడ్కినింపుఁడు, పదంపడి దిద్దుఁడు హాని లేనిచో.

ఆ నె. సంస్కృతమ్మున కిది సమమైన తెల్లు గా
దందు రేమొ ! నిక్కిమగును గాని,
యెల్లయెడల నట్టులే యుండ, దొక్కింత
శ్రద్ధ గలిగి మనము చదువలయు.

ఉ పా దా త ము

భారత విశేషములు

చదువరులారా,

ఈచిన్నిపాత్రమునందుఁ జర్పించిన భారతప్రయోగములను దిలకించి యిదేరీతి నందందుఁ గల భారతవిశేషములను మీహృదయముల కెక్కించుకోఁ గోరుచున్నారము. అంతియకాని మనకుఁ గల స్వల్పానుభవముతో నాంధ్ర కవితాలలాలవాలమగు వాగనుశాసనుని ప్రయోగములకు సంకలు పెట్టి గొప్ప గడింప నెంచుటకుఁ బ్రయత్నింపకుందురుగాక! నేటివారిలోఁ గడుంగడుం దెట్లను విద్యత్కవివరులును నగు నొక రిట్టిపనికే పూనియున్నారు. వారివ్రాతె యందలి యసారతనుగూర్చి మా 'పురశ్చరణమున' గొండొక చర్చించి యయ్యెవ సీపాత్రమున విశేషించి చర్చింతు మని తెల్పి యుంటిమి; కాని యిదేవల వారును మేమును ఏలూరిలో శ్రీరాజా మంత్రీప్రగడ భుజంగరావు బండ్లకు జమీందారువారి సన్నిధిని జాలసారులు కలిసికొని కొన్నిదినము లొకచోటనే పనించునందర్భము తటస్థించుచు వచ్చినది. అప్పుడు వారు వ్రాసిన 'భారతఫక్కి'లోని కొన్ని విషయములు మే మడుగుటయు; వారేవో కొంతవఱకు సమాధానము చెప్పటయు, దానిపై మరల మేము ఖండించుటయు, దీదప వారు మిన్నకుండవలసినచుట్టయుం బ్రాప్తించుటచే మరల నావిషయములనే యిందెత్తి విస్తరింపక యుపేక్షింపవలసినవారమైతిమి. ఆంధ్ర మహాభారతము సంస్కృతమునకు 'మక్కికి మక్కి,, తెలుగు కాదను విషయమును మన మాత్రేపింపరాదు. ఏమందురా, గ్రంథకర్త లట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసి యుండలేదాగా! వారు కథాప్రధానముగాఁ దెలిగించిరి, వారే యనలేదు. భాస్కరాదులుగూడ నట్లే యాంధ్రీకరించుచునచ్చిరి. ఇటీవల ననగా నిన్న మొన్నటినుండి యీ 'మక్కికి మక్కి,, ప్రకరణ మారంభమైనది. దీనిం బట్టిన యాత్రేపణలకు వారు తరవాదు లేట్లగుదురు? మఱియుఁ గొన్నియెడల సంస్కృతమున నొకవిధముగా నుండఁ దెలుగున వేఱొకవిధముగా నుండుటయుఁ గొన్నిచోట్ల దానికిఁ గేవలవిరుద్ధముగానే యుండుటయుఁ గల, దదియేని

యాశేషణీయముకాదా యందురేని, అయ్యదియు నాశేషణీయము కాదని మా యాశయము. అష్టభాషావాగనుకాసనునకు సంస్కృతభారత మన్వయించు కొనుపాటి సాహిత్యముకూడ లేదని వాదించ నేప్రాజ్ఞునకు నోరువచ్చెడిని! కావున నాభేదమునకుఁ గారణము కొన్నిచోట్ల వారి బుద్ధిపూర్వకమగు మార్పు నియు మఱికొన్నిచోట్ల నాయా గ్రంథములయందుండెడి పాతభేదము లనియు మేముహించుచున్నారము. సంస్కృతాంధ్రభారతములకుఁ గల వ్యత్యాసములు కొన్ని మాభారతనాటక పీఠికలోఁ జూపి యున్నారము. అవి యిందందుఁ జూతురుగాక. ఇంకఁ దక్కిన రచనలోని విశేషములను నేటివారన్యథాకరించి కొన్నిటిని బునరుత్పలుగను మఱికొన్నిటిని వేతొక తేజుగను దొసఁగులుగను బోల్పఁజూచుట “మాతా మే పంథ్యా”, అను లోకోక్తికిఁ బ్రథమ లక్ష్యములగుటకుం జేయు ప్రయత్నమేకాని వేతొందు కాదు. అవి దోషాభాసములుగాని దోషములుకావు. “భ్రాంతేః పురుషధర్మత్వాత్” అను సుక్తింబట్టి నన్నయదులుగూడ మనుష్యమాత్రులే కావున వారుగూడ భౌతికమున నెచటనేని దొసఁగు పొసగించి యుండవచ్చు నను వాదము యుక్తిసహము కాక పోదు గాని వారట్లెక్కడనేని భ్రాంతిపడియున్నను నారి కిటీపలి మహాకవులనేకు లాభారతమును సంస్కరించి యుందురు గాని యట్లే యుంచి యుండరు గదా! అట్టిస్థితిలో నాయా మహామహు లనేకులు సంస్కరింపఁగాఁ గూడ నిప్పటివారికిం గొన్ని దొసఁగులు నిలిచియుండునని వాదించఁ బూనుట సాహస మాత్రము కాక మఱియేమి? అనిల్చుటయేని యరుదుగాఁగూడఁ గాక ప్రతి పదమందును గల పనురీతిని వ్రాయఁబూనుట మఱియును సాహసము. ఇట్టి వ్రాతలకల్ల ముఖ్యకారణ మస్మదాదులకు భారతకవిత్వమునందలి రచనావిచ్ఛిత్తిగ గనిపెట్టఁ దగినంత యనుభవము లేకపోవుటదక్క వేఱుకాదని చదువరు లూహింతురుగాక. పాండిత్యము వేఱు; అనుభవము వేఱు. వేయేల భారతమున లేఖకపరమాదపర్యయక్తములగు దొసఁగు లేవేని యుండిన నున్నవేమో కాని యంతకు మించిన దొసఁగు లేవియును లేవని మేము నమ్ముచున్నారము. ‘భారతభక్తి’లో వట్టిలేఖక ప్రమాదములంగుఱించి ప్రసంగించినట్లు తోచదు. కేవలము భట్టారకునిమీఁదికే దండెత్తినట్లు స్ఫురించును. అట్టి స్ఫోరకములఁ గొన్నిటి నుదాహరించుచున్నారము.

“ఉ॥...భీముడు మల్లవిద్య నేర్పేర్పడఁగా హిడింబు బలహీనపరాక్రముఁ జేసెఁ జెచ్చెరకొ” బల= శక్తు, పరాక్రమ = వీరము; హీనబలపరాసా వి. 2

క్రమము అని భావము చేసికొనవలయునా? యతికొఱకు హీనశబ్దము, బలపరాక్రమముల నడుమకు వచ్చినది గాఁబోలు!” (భారతఘట్కి 42 పుట)

ఇది యేటి విమర్శనము? అట్లనుకొనుటకన్న, బలశూన్యమైన పరాక్రమము కలవానిఁగాఁ జేసె నని యథాశ్రుతిముగానే యేల యన్వయించుకొనరాదు? ఈయన్వయమునందు హిడింబునకు బలము నశించినను చీరముమాత్రమింకను దగ్గలే దను సారస్యముగూడఁ గన్నట్టి ‘చింత వచ్చినను పులును చావ లే’దను లోకోక్తి కది స్మారకము కావచ్చునుగదా! కవియాశయ మిటులుండదాని నన్యథాకరించి యతికొఱకనియుఁ బ్రాసకొఱకనియు వెక్కిరింపులు శోచనీయములు గాక మఱెట్టివగునో!

“క॥...మఱి త| త్కృతమున కగ్గలముగ స| త్కృతి చేయట యుత్తమంబు కృతబుద్ధులకుక” సత్కృతి యనుచో నుపకృతి యన విస్పష్టము.
(భారతఘట్కి, 44 పుట)

సత్కృతి యనఁగా గౌరవము. ఉపకృతి యని యాపదర్థముగాఁ బరిణమించుచుండఁగా నుపకృతియనయే వ్రాయవలయునోటు!

“అ॥నె॥ సతి విముక్తయైనఁ బరికిఁ బునర్దార
సంగ్రహంబునేత శాస్త్రమతము
పతి విముక్తుడయిన సతి కన్యపురుష
సంగ్రహమునేత లోకగర్వితంబు”

“శ్లో॥ నచాప్యధర్మః కళ్యాణ బహుపత్నీకతా నృణామ్ ।

స్త్రీణా మధర్మ స్సుమహాన్ భర్తుః పూర్వస్యలంఘనే” సంస్కృతమునకుఁ దెలుగు సరిగానున్నదో లేదో పరికింపుడు. (భారతఘట్కి 45 పుట)

అంధీకరణప్రసక్తియెడల ననుభవ ముండవలయుంగాని భట్టారకుని తెలుగు సరిగానే యున్నది. ‘సరిగా’ అను పదమునకు ‘మక్కికి మక్కి’ యని యర్థము చేసికొనఁ గూడదు. భంగ్యంతరముగా రచించుట భాషాంతరీకర్తృల సమయము, అంతమాత్రమున నది మూలము నుల్లంఘింపదు. విస్తర మనవసరము.

“తే॥గీ॥ వీఁడు పుట్టిన పదియవ నాఁడు”

“శ్లో॥ జాతమాత్రః పురాచైవ మమాంకా

త్వతితో గిరా” భేద మరయునది. (భారతఘట్న 47 పుట)

పుట్టినతోడనే లోడనుండి పడుట యసంభవము కావున భట్టారకుఁడు జాతమాత్రపదమున కట్టి యర్థమును గైకొనియె ననుట సహృదయైక వేద్యము. ఏల యసంభవ మందులేని వినుఁడు. సద్యఃప్రమాత యగు ప్రసవిత్రి యొడ లెఱుఁగునంత తెల్వితో నుండదు. అప్పు డామె యిటీవలంబోలె దన యంక మున బాలు నిడుకొని కూర్చుండుట యసంభావనీయము. కావునఁ గొంత గడు మోసగి భట్టారకుఁడు తనకుం గల లోకజ్ఞతను వెల్లడించెను.

“తే. గీ. బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియమువాయక చేయంగఁ, గాన్ముసూపె పుణ్యకర్మఫలము” పాయక = విడువక. ఇది వ్యర్థమును గర్మక్రియల నడుమ నుండి యపార్థము నైయున్నది. (భారతఘట్న 47 పుట)

వ్యర్థమునుకొన్నచో నా పదము వ్యర్థము గాని, సార్థక మనుకొన్నచో సార్థకమును నగును. ‘బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియము చేయుము, బ్రాహ్మణులకుఁ దప్పక ప్రియముచేయుము’ అట్లును నిట్లును గూడ నుండ వచ్చును. అది కవి వివక్షాధీనము. కర్మక్రియల నడుమ నితర ముండఁగూడ దని శాసన మేనియును లేదు అపార్థముచేయ నెంచుచో రానిచో టెయ్యది? కావున నాయీశంకలు చొప్పుదంటుశంక లనకతప్పకవచ్చుచున్నయది.

“కనకలైలనికుంజంబును బోని వాని వక్షము” పోని=పోలిన, పకారా దిత్వమో, బకారాదిత్వమో, అనిర్ణీతము. (భారతఘట్న 48 పుట)

అనిర్ణీతమే యగునెడల ‘పోని=పోలిన’ అనిమాత్రము విమర్శకు లెట్లు వ్రాయఁగల్గిరోకదా!

“నవ్యహస్త దక్షిణ కరమ్ములఁ గటికంత పరీక్షములు వట్టికొని” నవ్యదక్షిణకరమ్ములనరాదా? (భారతఘట్న 48 పుట)

వేటొకరు కుడియొడమచేతు లనరాదా యని ప్రశ్నించి యందులకు హేతువుగా నిది తెలుఁగుగాన నచ్చ తెలుఁగుపదమే వాడుట యుక్తమన్నచో గతియేమి? ఇవి యేటి శంకలు, కుశంకలు.

“అసాధ్యబలుఁ”, “అపారబలుఁ”, అన మేలు (భారతఘట్న 49 పుట)

ఇప్పుడు వచ్చిన కీ డేమి యున్నది? అపారమైనను నయ్యది సాధ్యము కావచ్చును. అసాధ్య మనుటలో విశేషము కలదుగదా! అదిగాక యిది యేటి దిద్దుబాటు? చాలు, జాలు, ఇంక నీ ‘భారతఫక్కి’లోని శంకల యసారతం గూర్చి కాగితములు వమ్మొనర్చుట యేల? దీని వాలకముం జూచిన నిది సర్వవిధముల మాశిష్యుల శతఘ్నికి మార్గప్రదర్శినిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. శ్రీశాస్త్రులవారు మొదట నీ “ఫక్కిని, రచించి ముద్రణమునకుఁ దమకడ కంపఁగా దీనిని వరవడిగాఁ బెట్టికొని వాం ద్రాశతఘ్నిని రచించియుందురని యిప్పటికి విస్పష్టపడినది. ఇంతకు మున్నీ శాస్త్రులవారి సాహాయ్య మున్నట్లాశిష్యులు కంతోక్తిగా వ్రాసినను కొందఱు నమ్మకము చాలదనువా రుండెడు వారు. వార లిప్పటి “భారతఫక్కి” కైలితో దానిని సంప్రదించి చూచు కొన్నచో దీని మొగము చెప్పక చెప్పినట్టు లుపకరింపఁ గలదు. ఈరీతి విమర్శనములు పూర్తిగా ననాదరణీయము లను నంశమా “ఫక్కి” పుట్టనిపూర్వమే పుట్టి పోకటితమై యిపుడు పునర్ముద్రణమునకు వచ్చి యున్న మా “అపూర్వ కవితా వివేచనము” పలన విస్పష్టమే కాన మరల నదే విషయమునెత్తి చర్చిత చర్చణ మొనర్పక పరిస్తూత మింతతో ముగించుచున్నాము.

తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు

శతావధానులు.

భారతవిశేషములు

ధారాశుద్ధి

శా. విద్యస్మఖ్యుఁడు ధర్మమూర్తి త్రిజగద్విఖ్యాతతేజుండు గృ
ష్ణద్వైపాయనుఁ డేగుదెంచి నుతకెవ్వఁబ్రహ్మసంఘంబుతో
సద్వంద్యుండు సడస్యఁడయ్యె ననినన్ శక్యందె వర్ణించ సా
హద్విష్ణుండవు నీవు భూపతులలోఁ గౌరవ్యవంశోత్తమా. (ఆది-౨ ఆ.)

నన్నయభట్టారకుని ధారాశుద్ధి కింతకు మించిన పద్యములు “మదమా
తంగతురంగ” “నిండుమనంబు” లోనైనవి యెన్నో యున్నను దీని
నుదాహరించుటకుఁ గారణము ప్రాసము దుష్కరమయినను నాతనిధార
సడలదని తెల్పుట కని యెఱుంగునది.

2. కూర్పునేర్పు

మ. రజనీనాథకులైక భూషణుండనై రాజునై ధారుణీ
ప్రజసెల్లన్ దయతోడ ధర్మవరితం బాలింపుచుం చొంటి ధ
ర్మజు నాభాగు భగీరథుఁ డశరథుఁ మాంభాతృ రాముఁ రఘుఁ
విజయుం బోలితి సద్గుణంబుల జగద్విఖ్యాత పారిక్షితా! (ఆది-౨ ఆ.)

ఇందలి మూఁడు నాల్గు చరణములఁ బోలిన కూర్పు శ్రీకృష్ణరాయ
మొరచితమగు, ఆముక్తమాల్యద ౨ వ ఆ ౧౭ వ పద్యమునఁ గలదు. ఇది కడు
హృద్యము. ఎవరి కవిత్వమునందుఁ గూడ నిట్టివి పెక్కుపద్యములు దొరకవు.

3 సాంస్కృతికాన్వయపత్ప్రసృతి.

శా. ఆనమసాత్మజుండగు యయాతి యధిజ్యధసుస్సహాయుఁడై
యాసతశాత్రవుండు మృగయాలసలోలనిబద్ధబుద్ధిఁ ద
త్కాననమెల్లఁ గ్రుమ్మరి వికామవృతశ్రముఁ డేగుదెంచె నం
దానలినాక్షియున్న విపినాంతరకూపతటంబు నొద్దకుఁ. (ఆది 3 ఆ.)

ఇందలి మధ్యమధ్య మన్న విశేషణ సంప్రదాయము సంస్కృతాన్వయ
ప్రార్థక మని యెఱుంగఁ దగు.

4 శివలక్షణత.

చ. పరమగురూపదేశమునఁ బార్థుఁడు పార్థివరత్న శేఖరం
డరిదిబలన్మునక భుజబలాతిశయమృన సీకుఁ బన్నగా

భరణుఁ బ్రసన్నుఁ జేసి దయఁ బాశుపతాదిక దివ్యబాణముల్
హస్తమరరాజదేవనివహములచేఁ బడసెన్ గ్రమమ్మునన్. (ఆది 3 ఆ)

అట్లునుఁ డీకుం బ్రసన్నుఁజేసి పడసినది పాశుపతము మాత్రమే. తక్కిన
వారిని బ్రసన్నులఁ జేసినట్లు చెప్పనే లేదు. లేకున్నను సుత్రరమునఁ గల యథా
శమువలన నీకారాధనము తక్కినవారి యారాధనమున కుపలక్షక మని
యెఱుంగఁదగు.

5 అన్యథాకరణము.

ఈ, సంచితపుణ్యుఁ డంబురుహసంభవునంశము దాల్చి పుట్టి లో
కాంచితుఁడైన నాఁడు నిఖిలాగమపుంజము లేర్పడక విభా
గించి జగంబులందు వెలిగించి సమస్తజగద్ధితంబుగాఁ
బంచమవేదమై పరఁగు భారతసంహితఁజేసె నున్నతిన్. (ఆది 3 ఆ)

“వ్యాసో నారాయణో హరిః” లోనగు ప్రమాణములం బట్టి నారాయ
ణాంశ సంభూతుఁడనఁదగు వ్యాసుని బ్రహ్మాంశసంభూతుఁ డనుట యన్యథా
కరణ మని యెఱుంగఁదగు.

6 విచిత్రసంబోధనము.

“ఉ. ఈ వసుధాధిపాధుల జయించినయట్టిఁడ ! నాకుఁ జక్కనై
పోవక నిల్చి నా కెదిరి పోర మదీయ ధనుర్విముక్తనా
నావిధమార్గణోగ్గిగహనమ్మున దిగ్భ్రమఁ బొంద కెమ్మెయిం
బోవఁగఁ బోలు నీకనుచుఁ బూరుకులో త్రముఁ దాకె వీరకతోన్.”

(ఆది ౪ ఆ.)

7 సముచ్చయలోపము.

“క. హిమకరుఁడు కైత్యమును న
ర్యముఁడు మహాతేజమును హుతాశనుఁ డుష్ణ
త్యము విడిచిరేని గుర్వ
ర్థము నాచేకొనిన నద్వితము విడుతునే !” (ఆది ౪ ఆ)

విడిచిరేనియు అని యున్నం గాని హృద్వముగా నుండదని యెఱుంగు
వది. ఇందులకు మఱియొక ప్రయోగము.

“ఆ. వె. పర్వతములు వజ్రపాతహతిఁ బడక
దక్కు నేని నింద్రతనయు దివ్య

నిశితబాణతతుల నిశ్శేషమగుఁగాక

పరులపైన్య మెట్లు బ్రదుకుఁ జోర.” (అరణ్య ౧ ఆ.)

‘తక్కునేని’ అనుచో ‘దక్కునేనియుక్’ అని సమన్వయము చెప్పి యెడల, ‘అదేవాలయ మెవరు గట్టించిలో నే నెఱుంగనుగాని యీకాలువ త్రొవ్వించుట నాకుఁ చెలియదు’ అను వాక్యమునకు దీటుకు నని యెఱుంగఁదగు.

8 సముచ్చయ్యాధిక్యము.

“నీ...వదలక పెరుఁగుచున్నదియుఁ గాన” (ఆది 3 ఆ)

“తేగీ...సత్యమ్ముతో సరియుఁ గావు” (ఆది ౪ ఆ)

9 లోకానుస్మృతి.

“క. ఏ రెప్పరయ్య? ద్రుచద మ
హారాజులై! యిట్లు కృపణులై చట్టుపడక
వీరికి వలసెనె! యిపుడు మ
హారాజ్యమదాంధకార మది నాసెనొకో!” (ఆది ౬ ఆ)

10 లోకోల్లంఘనము.

“క. ...మఱవ కనుష్ఠించునది సమంజసబుద్ధిక్” (ఆది 3 ఆ)

“క. ...ప్రజా । పతినిభుడగు భార్గవునకు” (ఆది 3 ఆ)

లోకమునఁ బైని గుఱుతుంచిన పదముల దురర్థ మెఱుంగనివారు లేరు.

11 ఏకదేశాన్వయము.

“క...పథగావచ్చిన విప్రార్థమున...” (ఆది 3 ఆ)

పథగావచ్చినవాఁడు విప్రప్రేతుగాని విప్రార్థము కాదు.

12 పాణినీయరహస్యజ్ఞత.

“క. భీమాసురవీరుల మ

ప్రముష్టిరణోత్థితచ్చటాశబ్దంబుల్” (అరణ్య 5 ఆ)

ముష్టిముష్టియే గాని ముప్రముష్టి సాధువు గాదనువారు పెక్కురు గలరు. ఇది సాధుత్వమును దత్తద్వ్యాఖ్యానమువలన నెఱుంగఁదగు.

13 రూపితపస్తుప్రాధాన్యము

“చ...లతాలనల్ మృదులానిలాపవ

ర్జితకుసుమాక్షతావళులు నేనలు పెట్టినయట్లులెరి” (ఆది ౪ ఆ)

14 వ్యాఖ్యానతో విశేషప్రతిపత్తి

“వ. సర్వలక్షణలక్షితంబులైన దాని సర్వావయవములు నూచి” (అది ౪ ఆ).

సర్వపదము దర్శనయోగ్యతావధిక మని వ్యాఖ్యానము చేయఁదగు.

15 పాణినీయవ్యాకృత్యనుసృతి

“క. విదితముగ నిన్నుఁ జేయిం

చెడఁ గ్రతువు ధరాధివాధ!” (అది 3 ఆ)

నీచేఁ జేయించెద నని తాత్పర్యము. సంస్కృతభాషలోఁ బ్రేరణార్థక ధాతువుల కిట్లే పరియోగ ముండు నని యెఱుంగునది.

16 అనువృత్తిప్రచారము

“క. పోరున మృతసంజీవిని

కారణమున నిహతులయ్యుఁ గా రమరవరుల్” (అది 3 ఆ)

ఏమి గాదు? అని యాకాంక్ష రాఁగా నిహతులు అను పూర్వవాక్యార్థ మగు పద మనువర్తిత మగును.

17 నిషిద్ధమత్వస్థితియము

“ఆ. వె. ...శృంగియన్! వాడు శృంగినముఁ డవంధ్యకోపి” (అది ౨ ఆ)

‘ఇట నకర్మధారయాత్’ అను నిషేధమున్నను గ్వాచిత్యముగా భాష్యసమ్మతి కలదనియు నన్నయాద్యాంధికవులు మాత్రము సార్వత్రికముగా వాడుచున్నారనియు నెఱుంగునది.

18 అవివక్ష

“వ. ...గరుడుండు తల్లి కిట్లనియె.

ఉ. ... పనుల్ | సేయఁగ సేమికారణము చెప్పము

నాకుఁ బయోరుహననా” (అది ౨ ఆ)

ఈసంబోధనమున కిటు నవయవార్థమును వివక్షింపవలసిన దని కవిహృదయము గాదు. స్త్రీత్వమాత్రబోధక మనియు నందునను బ్రకరణముంబట్టి ‘అమా’ అను సర్థముమాత్రమే వచ్చు ననియు నెఱుంగఁదగు. సంస్కృతమహాకవుల కవిత్వములో నిట్టి వెన్నో కలవు. ఇంతమాత్రమున వారి కజ్ఞత కల్పించి యాచిత్యభంగ మయ్యెనని యనుట సాహసము, వాస్తవదూరము. దీనింబట్టి అరణ్య ౭ ఆ. లోని ‘తనులతాంగి’ ఇత్యాది సంబోధనములు గూడ సమర్థము.

కొనడగు. ఆవిశేషములు యముడు సావిత్రింగూర్చి పక్కినవి. ఆపె యపుడు మహాపదలో నున్నయది. పైగా నఖండపతివ్రత. యముడో, భర్తస్వరూపుడు. ఇట్టిం దట్టి దుష్టితిలోనున్న సాధ్వీ నట్లు సంబోధించు నని యెఱుఁగ్గుగా రనుకొందురా? వారి తాత్పర్య మేమి? అవయవార్థమునకు వివక్ష చేయక స్త్రీమాతృభోధకముగా నర్థము చెప్పికోవలసినది యనియే, ఇట్లే కవుల యాచార మని యెఱుంగఁదగు.

19. జౌషచారికము.

“క. మీరలు నాపితృజేవత

లారాధ్యుల రేను మీకు నాత్మజుడను” (ఆది-౨ ఆ)

ఒక్కఁ డందఱుఁ గొమరుఁ డెట్లుగను? అంబెవరికో యొకరికిమాత్రము కొమరుఁడు, తక్కినవారికి మనుమఁడు, మునిమనుమఁడు, ఇనుమనుమఁడు కావలెను. కాన పైపర్మయోగ మాషచారిక మని యెఱుంగఁదగు.

20. ప్రసిద్ధిత్యాగము,

“ఇ. అని నకలఘనరక్షణప్రభువులై యాచ్యులయిన హరిహరహిరణ్యగర్భ పద్మోమావాణీపతుల స్తుతియించి” (ఆది-౧ ఆ.)

త్రిమూర్తులును వేఱువేఱు కార్యములకుఁ బ్రసిద్ధి చెందిరి. అందు రక్షణ మనునది విష్ణునికేఁ బ్రసిద్ధము. అట్టిస్థితిలో మూగురకును దానిని జెప్పటలో నభిప్రాయమేమి? వారు నర్వసచురులు గాన మన మన్యధాగాఁ గూడ వివక్ష చేయ సచ్చుననియే భట్టారకాశయము. అట్లేకానిచో, “చక్రభ్రమకబలే మక్షి కాపాతః” అనునట్లు వాగను గానమఁడే పగ్గవర్తించినఁ దక్కినవారి గతియేమి!

21. విశేషణ విశ్లేషణము

“ఇ. ...అట్టి భృగునకుఁ బుత్రుడై పుట్టి పరఁగిన

క, చ్యవనునకు సుకన్యక కుడ్చిన మయ్యె ఘనుండు” (ఆది-౧ ఆ)

పరఁగిన అనునది విశేషణము. అది తదనంతర పద్యము మొదట నున్న “చ్యవను” నితో నన్వయింపవలెను. ఇట్టి ప్రయోగములు కడు మృగ్యములు గాని నిర్దృష్టము లని యెఱుంగఁదగు.

22. లోకోక్తి.

“ఇ. ...వివత నగి నీవేకస్నులం జూచితే...” (ఆది-౨ ఆ.)

నీవు చక్కఁగాఁ బరికింప లేదనెటకు లోకమున నిట్లే వ్యవహరింతుడగదా!

23. లింగధిక్కుతి.

“ఉ. ...విప్రులఁ బొంది యున్న యపవిత్రులు పూజ్యులు గారె? కావునఁ
విప్రులుండ! వెల్వడుము వేగమ నీవును నీనిషాదియై.” (ఆది-౨ ఆ.)

విప్రుని బొందియున్న నిషాదింగూర్చిన వాక్యమున సామాన్యవచనముగా
“పూజ్యులు” అని వ్యవహరించుట దోషముగాదు. ఇట స్త్రీపుంలింగముల
కేకాకేష కూడఁ జేయనక్కఱలేదని యెఱుఁగునది. ఇట నిషాది నిషాదుని
కూఁతు రను నర్థమున వచ్చిన జేఱుగా నెఱుఁగఁదగు.

24. మహాదమహత్సాంకర్యము.

“వ. ...ఆ సారమేయు నడిచిన నది యటచుచు” (ఆది-౧ ఆ.)

25. మిశ్రసమాసగ్రధనచాతురి.

“ఉ. ...ఎవ్వనియేని ముఖామృతాంశు బింబమ్మున” (ఆది-౧ ఆ.)

ఈ ‘ఏని’కి సమాసమధ్యస్థితి గలిగింపఁదగు ధీరుఁ డింకొక్కఁడు గానం
బడునా? అది యమృతహామహనికే చెల్లినది.

26. పాదపూర్తి

“చ. ...పాండవోత్తముల చరిత్ర నాకు సతతంబు వినంగ నభీష్ట మెంతయుఁ”
సతతంబు అనునది యుండఁగా “ఎంతయుఁ” అనునది పాదపూరణార్థ
కమే కాని కొందఱు దానికి ‘మిక్కిలి’ అనునర్థము గాన “ఎల్లప్పుడును,
మిక్కిలిగా” వినుటయం దాసక్తి యని సమన్వయింతురు. అది సహృదయు
లొప్పురు.

27. విపులీకరణనైపుణి.

“చ. జలధివిలోల పీచివిలసత్కలకాంచినమంచితాపనీ

తలసహనక్షమం బయినదక్షిణహస్తమునం దదున్నమ

ద్దళదురుఘరమృవారికణకమ్రకాబ్జము వట్టి నూతిలో

వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తియయాతి ప్రీతితో.” (ఆది-3 ఆ.)

యయాతి దేవయానిని నూతినండి బయటికిఁ దీసె ననునది యిందలి
ముఖ్యాంశము. దాని నెంత పెంచెనో అం దెంత రసము నించెనో సహృదయు
లరయదురుగాక.

28. కుంచింపు

“చ. అతులబలాఘ్యం లైన యమరాంశసముద్భవులెల్లఁ బాండుభూ
పతిసుతవత్సమై సుకవివత్సగణాంశజులెల్ల దుర్మదో
ద్ధతకురురాజవత్సమయి ధారుణిభారము వాయు ఘోరభా
రతరణభూమి నీల్గిరి పరస్పర యుద్ధము నేసి వీరులై. (ఆది-3 ఆ.)
ఇందు యుద్ధపంచకగాధయే కాక యాయా వీరుల యంశాపతరణముల
ధర్మజదుర్యోధనుల యోగ్యతాయోగ్యతలు గూడ సంగ్రహింపఁబడినవి.
కాని యిది కథను గుంచించుటకే యుదాహరణ మనుకొనుట యొప్పు. మఱి
యొకటి రెండుగూడ నుదాహరింతము

క. తనయెఱిగిన యర్థం బొరుఁ
డనఘా! యిది యెట్లు నెప్పు మని యడిగినఁ జె
ప్పని నాఁడును సత్యముఁ జె
ప్పనినాఁడును ఘోరనరకపంకమునఁ బడున్ (ఆది-౧ ఆ.)

క. మఱిఁ బరికింపఁగ జీవిత
మతిచంచల మెండమావు లట్టులు సంప
త్రస్తృతతు లతిక్షణికంబులు
గతకాలము మేలు వచ్చుకాలముకన్పన్. (ఆది-౫ ఆ.)

29. భిన్నకృమము.

“క. ...యజనస్వాధ్యాయకవ్యహవ్యతపోదాన.” (ఆది-౮ ఆ.)
హవ్యకవ్యములు గాని కవ్యహవ్యములు గావు. “పాతక్రమా దర్థక్రమో
బలీయన్” దీనింబట్టి ఆరణ్య-౭ ఆ. లోని “క. మామయు నత్తయు”
లోనగునవి సమాహితములని యెఱుంగఁదగు.

30. పునరుక్తపదాభాసము

“చ. రాజయినవాఁడు తనరాజ్యభారంబు తానచూచి యారయవలయు”
చూచి విమర్శింప వలయునని తాత్పర్యము

31. కృమాన్వయము.

“క. పిడుగును గాడ్చును జనులకుఁ బడుటయు వీచుటయు...” (ఆది-౬ ఆ.)
పిడుగుపడుట గాడ్చు వీచుట అని యన్వయము.

“చ. కలిమియు లేమియుకొ సతము గా నవి నెందినచోఁ జెలంగుచుకొ
గలగుచు నున్నిధీరుల ప్రకారమె” అరణ్య-2 ఆ.

లోనగున విట్లే యెఱుంగఁదగు. ఇట్టివి సంస్కృతమున విశేషించి
కలవు. ఆంధ్రమునఁ బ్రకారాంతరమున నట్టివి ప్రబంధములయందున్నను
సామాన్యవాక్యములయం దంతగా లేవని యెఱుంగునది.

32. తృతీయార్థక ప్రథమ,

“క. ...వినయము మెఱయుచు నుండిరి.” (ఆది-౬ ఆ)

వినయముచే మెఱయుచు నని యర్థము.

33. వకాన్వయము.

“క. ...దండింపఁగ బ్రాహ్మణుండఁ దగునే నన్నుకొ” (ఆది-౧ ఆ)

(నేను) బ్రాహ్మణుండఁ దగునని దండింపఁగఁ దగునే యని యన్వయము.

34. నిరర్థక ప్రత్యయము.

“క. ...గావింపు । విచిత్రవీర్యకక్షేత్రమునకొ.” (ఆది-౪ ఆ.)

సంజ్ఞావాచకమునకుఁ గప్రత్యయము చేర్చుట యంత హృదయంగమము
కాదు, అందులో స్వార్థమున మఱియొం గూడదు. ఇటఁ గొందఱు ‘అల్ప
ర్థకత్వకుత్సితార్థకత్వములు కల్పింపఁ జూతురు గాని యంతకన్న యతిస్థానమున
నొకానొకప్పు డెంతవానికిని నిట్టి కక్కుఁజీతి కలుగుచుండు ననియు నంత మాత్ర
మున గ్రంథకర్తను బరిహసింపఁ దగదనియుఁ దెలిసికొనుట సమంజసమని మా
యభిప్రాయము.

35. ‘తాను’ ప్రయోగపు సాగము.

“శ్లో. ఎందులదాన నేకతమ యియ్యము నానది నోడనల్పుచుకొ ।

నుండరి! నీకు నిట్లునికిఁ జూడగఁ దా నుచితంబె.” (ఆది-౪ ఆ.)

36. పవృత్తార్థక ప్రథమ.

“చనుటయు...పుట్టుటయు ... ఉంటయు నే కారణంబు” (ఆది-౪ఆ.)

చనుటకుఁ బుట్టుటకుఁ గారణ మేమి అని యుండుటకు బదులు ప్రథ
మగా వాడఁబడియె. లేదా, ఏమి కారణము గలది యని యేని యాపచారిక
ముగా నన్వయించుకొనఁదగు.

37. బహ్వర్థకై కవచనము.

“ఒండు గావు ప్రియములు ” (ఆది-౪ ఆ.)

ఒండు “ఒక్కటి” కి రూపాంతరము. ఇది యన్యశబ్దార్థకము. ప్రకృతము బహువచనార్థమున నుపయోగింపఁబడినది.

38. అశాస్త్రీయవాభాస.

“వాఙ్మనఃకాయప్రవర్తితానేక.” (అది - 3 ఆ.)

వాక్చ మనశ్చ వాఙ్మనసం అని కావలెఁగదా యని స్థూలదృష్టమలశంక. వాక్చ మనశ్చ కాయంచ అని బహువచనద్వంద్వ మనియు, అవతులేత్యాది చూత్రమున కిది విషయముగాదనియు, మర్మజ్ఞుల సమాధానము. దీనింబట్టి తిక్కన యెఱుఁగిన రామలింగాది మహాకవుల ప్రయోగములెల్ల సమాహితము లని యెఱుంగఁదగు

39. సాన్నిధ్యబలము.

“క. కడుదడవు నిద్రవోయితి” (అరణ్య - 2-ఆ.)

నిద్రాశబ్ద సాన్నిధ్యమందే పోవుధాతువున కనుభవార్థకత్వప్రతీతి యని యెఱుంగునది.

40. ఆపాతతస్సిద్ధి.

“క. ... నేఁ డింతవడి మరలుటకు వా । రెంత వడిరో యేమియైరో యెట్లు న్నారో.” (అరణ్య-2-ఆ.)

ఎంత ‘పరితాప’పడిరో అనునది దానియంత నదియే సిద్ధించును. ఇట్లు ఒండు ధాతువు సకర్మకము.

41. ప్రధానపరిత్యాగము.

“క. వినుము మనోవాక్కాయము” లన మూఁడు తెఱంగు లందు సంతఃకరణం బనఁగు! ప్రధానము.....” (అరణ్య-2-ఆ.)

మూఁడు తెఱంగులగు కరణములయం దని చెప్పవలసియుండును. కరణ శబ్దము కాయమునకుఁ గూడ వాచక మగుఁగాన నీత్రికమునకుఁ ద్రికరణములను జేరు చెల్లును. “కరణం సాధకతమప్రేత్య గాత్రేంద్రియేష్వపి ” అని యనుచు.

42. భావప్రధాన నిర్దేశము.

“చ. పరిరహితంబు దుస్సహము, భర్తృవివాకృతమైన కాంత దూషితయగు...” (అరణ్య 2 ఆ)

ఇటు రహితము రాహిత్యార్థమున నుపయోగింపఁబడినది. ఇట్లే కవిశ్రు-
యము వారి 'సహాయము' 'సరసము' లోనగునవియు సమాహితము లని యెఱుఁగఁదగు. ప్రకృతపద్యమునందు, జీవనము అనునది యథ్యాహార్యము కాఁగూడదా? యందురెని, కావచ్చునుగాని యన్యార్థ మంగీకరింపఁదగిన భావప్రధానత నాశ్రయించుట యంతకన్న నుగమోపాయ మని యెఱుఁగఁదగు.

43 అభేదోపచారము.

తే॥గీ॥ ఏడు మాట లాడినయంత నెట్టివారు

సార్యజనులకుఁ జుట్టమ్మ లగుదు రనిన... (అరణ్య 2 ఆ)

పైవాక్యము 'సఖ్యం సాప్తపదీనం' అను నుక్తింబట్టి పుట్టినది. 'అథ మిత్రం సఖా సుహృత్' సఖిశబ్దము బంధుపర్యాయము గాదు గాన నిటు నభేదోపచారము స్వీకరింపవలయును.

44 యాదృచ్ఛికానుసృతి.

క॥... తేవ వయి కడవఁ బెట్టిన

నీపుణ్యచరిత్ర కీర్తనీయము తల్లీ! (అరణ్య 2 ఆ)

ఇందలి తుదిచరణము శ్రీనన్నయభట్టారకుని

క॥...మునులకు నీయింద్రియజయము కీర్తనీయము తండీ! (అరణ్య 2 ఆ)

అను రచనకు జ్ఞాపకమగుచున్నది. ఏకవిగాని యంతమాత్రమున గ్రంథ చోరుఁ డనఁ దగఁ డనియుఁ దనకన్న వ్రాచీనులగు కవులలోఁ దన కేకవి కవిత్వమున నెక్కుడభిమానముండునో యతని కవిత్వమునందలి పోలికలు తన రచనలో యాదృచ్ఛికముగానేని రాకమాన వనియు నెఱుఁగఁదగు. ఈవిషయమున కిటు నిచ్చిన యుదాహరణ మంత బలవత్తరమైనది కాదు. ఎన్నేని యుదాహరణములు మిగుల బలవత్తరములు కలవని యెఱుఁగునది. ఎఱ్ఱనవంటి మహాకవికైనచో నీయనుసృతి యాదృచ్ఛికమైనది గాని సామాన్యలకెల్ల నట్టిది యనుకొనఁదగదు. ఈనిర్ణయము కడుదుష్కరము. 'సహృదయాః ప్రమాణం.'

45 ఆవృత్తి.

వ॥ ... ద్రుమత్యేనుండు ... కొడుకునుం దానును గజారూఢుడై సతీ

సమేతుఁడగుదు... పురంబునకుఁ జని..... (అరణ్య 2 ఆ)

ఇటు సతీసమేతత్వ మధ్యయులకు నన్వయింపవలయును. తేనిచో సావిత్రి వటు డించినట్లు తేలును గాన నాపద మావర్తింపక తప్పదు.

46 కాకర్ణక సముచ్చయము.

ఉ॥ నీవును బ్రహ్మచారివి వినితఁడ వేనును కన్యకన్॥ (ఆది 3 ఆ)
ఇట నీవును వేనును అనుచో, నీవా, బ్రహ్మచారివి; నేనా, కన్యకను
అను సర్థము హృదయంగమము. దీనింబట్టియే యెఱ్ఱాప్రగ్గడ—
చ॥ తమమును బెల్లుగాఁ బరఁగె దప్పు నిజాశ్రమభూమియున్ మదిన్
శ్రమమును బాయ దిప్పు డను చందముయేని జనంగ నేల యిం
చమరఁగ నింత ప్రాద్దు సుగుణాకర యిచ్చట నిల్చి రేపు వో
దిమె తెఱఁగెద్ది? నాపుడును దన్నికి సాశ్వతనూజఁ డిట్లనున్॥ (ఆరంభ)

47 అనుకృతి స్వాతంత్ర్యము.

క॥ ధిక్కారములు చరణద । ధిక్కారములును..... (శల్య ౧ ఆ)
ఇందు దధిక్కారము స్వేచ్ఛాద్వోతకము.

48 అకర్మక సకర్మక వినిమయము.

తే॥గీ॥...అపుడు! విడుచుటకై ప్రాణ మాఁగి నాఁడు
తే॥గీ॥ హరత్ర్యములనుండి పణ్యపుణ్యాంగనాని
కరము లక్షతయుతహక్తికములు సేస
లాలక..... (కాంతి ౧ ఆ)

పైని జూపిన 'అగు' 'బులుకు' అనునవి వ్యవహాగమం దకర్మకములు.
జ్యోక్యతము సకర్మకములని యెఱుంగఁదగు.

49 ఆధికవిశేషణము.

ఉ॥ ధన్యుల కాసుభద్రకు శతక్రతువుత్రున కుద్భవించె॥ (ఆది ౧ ఆ)
ఇట ధన్యులకు అను బహువచన మర్థగతద్విత్వప్రయుక్తమని యెఱుంగఁదగు.

50. సర్వనామసంఘటనానైపుణి.

చ॥ అనిన నుపేంద్రవాక్య మను నయ్యమృతముత్తరఁ జేసి, (సభా-౧ ఆ)
ఇట అయ్యమృతము అనుచో నున్న సర్వనామవ్యయోగము కడు
హృద్యము; ఇతరకవుల ప్రయోగములందు మృగ్యము.
చ॥ ...శిరముల కొప్ప నర్చనలు నేసిన పుష్పలయవ్యధమ్మనన్ (ఆ-౧ఆ)
అనగు భారత ప్రయోగముల సాబగ్ల నిట్లే యరయుదురుగాక.

51. ధారుణీగతోకారనిర్ణయము.

చ॥ గుణముల నొప్పి బ్రాహ్మణులకుం గడు భక్తుడవై సమస్తధా
రుణీపంజర బ్రోచుచున్ విగత రోషుడవై (అది-2 ఆ)

యతిస్థానమున నుంటచే ధారుణీ యుకార మధ్యమనుట వాగను
కానన సమ్మతము. ఎక్కువ విమర్శనాజ్ఞానము గలవా రనేకులు 'ధారిణీ'
శబ్దమువలె 'ధారుణీ' శబ్దము నొప్పురు. ఇది సంస్కృతకవిప్రయోగములచే
నిర్ణయింప శక్యము గాదు. ఉకారము లేఖకప్రమాద మనినం బోగలదు.
ఈవిచారము నేటికి 20 వత్సరములకు మున్ను శ్రీ మహామహాపాధ్యాయ పర
వస్తు రంగాచార్యులవారి సందర్శనమున కరిగినప్పుడు ప్రసక్తించినది. ఇట్లే
పలక జాలకాలమున కీప్రయోగము చిక్కినది. ఉభయరూపములును సాధువు
లని యెఱుంగవలెను.

52. ఆపూర్వప్రయోగము.

ఆ॥ వె॥ ... ఉండుఁగావుతమ యఖండితముగ (అది-౯ ఆ)

ఇట్ల కావుతక + అ, అనియుండ మకారాదేశము వచ్చుటలోఁ జిక్కు
లేదుకాని భారతమునందక్క వేఱొకచో నిట్టిప్రయోగ మిట్టిపట్టున మృగ్యము

53. సార్థబిందు నిరర్థబిందు ప్రాససాంకర్యము.

క॥ ఓగువెడలక ... యె

సఁగుఁ బూర్వస్థితి నబ్రదుకు సమకారంగక (కాంతి-3 ఆ)

54. శ స పార్శవమైత్రి.

ఆ॥ వె॥ ... చతు । ర్దసుల నుభయపక్షవశత చచ్చు (అనుకా-౪ ఆ)

55. అఖండ విశ్రమము.

సీ॥-తే॥ గీ॥ చెప్ప వయ్య పుణ్యపతీప్రభావంబునాకు (అర-౧౧ ఆ)

56. సమ్మీనమ్మకనుగూర్చి

క. సమ్మమి మృత్యువు, పెద్దయు

సమ్మట యపమృత్యునగుట నరపతి సమ్మీనమ్మక... (కాంతి ౨ ఆ)

53-56 ప్రయోగము లిటీవల నిన్న మొన్న నచ్చయిన భారత సంపుట
ములలో దిద్దబడి యున్నవి. కాని యథాశ్రుత పాఠముల ననుసరించి తద
నంతర మహాకవులెల్లఁ బ్రయోగించికొని యుండుటచేత నేమి, మఱికొన్ని
హేతువుల చేతనేమి, దిద్దుటయే చింత్య మని సంక్షేపము.

57 సాహచర్య విశేషము.

వ. కూతునల్లని బూజించిన (ఆది-3 ఆ)

ఇట “పూజించు” ధాతువులో, గూతుశబ్దార్థముగూడ నన్వయించినను గేసల మామెను చూత్రమె యుద్దేశించి నప్పు డిట్లు ప్రయోగింపఁబడియుండ దని యెఱుంగఁదగు.

58. నిర్భీజ ప్రయోగము.

వ|| ... ఋతుమతియునై యాత్మగతంబున (ఆది-3 ఆ)

ఆత్మగతశబ్దము నిర్యుక్తమైనను నిట్టి యర్థమున దీనికిఁ బ్రయోగము సంస్కృతమున మృగ్యము గానఁ దత్సమములలో నుండుట యపూర్వ మని యభిప్రాయము. ఇట్లే “అంతర్గతంబున” లోనగు ప్రయోగము శెఱుంగునది.

59. ప్రయోగ వైచిత్ర్యము

మత్తకో|| నీతదర్థము గాఁగ జేపవినిర్మితం దివి (ఆది-౨ ఆ)

60 యతిశలని యుపయోగము

చ|| ... విజితేంద్రియుండనఁగ నమ్ముని బాయక విందునంచు దా

నిది కలరూ పెఱుంగ నవనీపతి యత్సుకుఁ డయ్యె నాత్మలోన్
(ఆది-౪ ఆ)

ఇట సాహస్యముగాఁ బదచ్ఛేదము చేసికొనువారికిఁగూడ ‘ఇది’ యని విఱుగదని తెలిసికొనుటకు విశ్రమము కొండొక నహాయ మొనర్పవచ్చును. నూత్నదర్శులగువారి శే సాయముతోఁగాని పనియె లేదు. కాన నింత చూత్రమున యతికిఁ బూర్ణమైన సార్థక్యము గలుగునని చెప్ప సాహసింపము. దానికి నింత కన్న ను హాస్యప్రయోజనములు కల పని యెఱుంగునది. అని నేచొకచో విస్తరింతుము

61 పర్యాయత సౌకర్యము.

క||...పాణిగ్రహణము చేయుచు నమ్మన్|| (ఆది ౪ ఆ)

పాణిగ్రహణమునకుఁ బెఱుంగులోఁ బర్యాయపదము పెండ్లి యనునది. నమ్మఁ బెండ్లి చేసికొనుము అని సమన్వయించు కొన్నప్పుడే ద్వితీయ హృదయంగమ మని యెఱుంగఁదగు. ‘కొని’ లేకుండఁగూడ నాత్మ సేవదార్థకత్వము భారతసమృత్తమని యన్యత్ర విస్తరింపఁబడియె.

62 విశేష్యద్వితయాపాతము.

క॥...ఎనమండ్రం! గాంచి గంగ యెంతయుఁ బీరితిక

చ॥... గంగ సంతసిల్లి యిట్లనియె. (ఆది ౪ ఆ)

పైనిజూపిన గంగ అనునది రెండుపర్యాయములు వేరువేరు చోట్ల వాడఁబడినను వానికి రెంటికిని దుదకు నవ్వయము ‘ఇట్లనియె’ అను సంపూర్ణ క్రియయందే కావలయును. అట్లేని యిందొకటి వ్యర్థ మైతీరవలయును. కాని రచించు ధోరణిలో నిట్లు ప్రతికవికిని బడుచుండు ననియు భిన్నప్రదేశస్థితి కతన నిది సహ్యమనియు నెఱుంగఁదగు.

63 సామాన్యనిర్దేశము.

క॥ జనవర! యాత్రమానిని న

న్నను మఱి నీభారత్యవరులనుం జూచితె? నీ

ననవుడుఁ జూచితి (నన్నిటి)

ననఘా! వృక్షమున నున్న యవ్వహగముతో॥ (ఆది ౫ ఆ)

ఇటు ‘అన్నిటి’ అనునది యమహదర్థకము. కర్మవాచకములలో మ్రాను మాత్రమే దాని కనుగుణ మగునుగాని తక్కిన మహదర్థకములు కావు. పోనిమ్ము ‘అన్నిటి’ అనునది ‘అందఱ’అని సవరించినచో “మానిను” సమన్వయింపదు. అయినను బాహుళ్యమును బట్టి ‘అందఱక’ అనుటయే యుక్తము, గాని వ్యక్తిని బురస్కరించుకొని ‘సామాన్యే నపుంసకం’ అను శాస్త్రానుసారమున ‘అన్నిటి’ అని వాగనుశాసనుఁడు వాడె నని యెఱుంగునది.

64. మహద్వివక్ష.

“క. ... పాండవ ! వజ్రపాకారుఁడు జాముండెను.” (ఆది-౬-ఆ)

ఇటు పాకారమనుట యుక్తమైనను సముద్రాది శబ్దములకుంబలె మహద్వివక్ష చేయఁబడినది. సముద్రాదులయందు దేవతాత్మత్వ మున్నట్లు పాకారమునందు లేదు. లేకున్నను గ్వాదిత్కముగా నట్లు వివక్షింపవచ్చునని భట్టారకుని యాశయము. కావుననే తెనాలి రామకృష్ణకవి—

“నీ. ఆఖిలభూమిపాలకాస్థానకమలకరోదయతరుణనూర్యోదయఁడవు.”

అని ప్రయోగించుకొనియె నని యెఱుంగఁదగు.

65. యాగికబలీయస్తవము.

“వ. ... పవనతనయు బ్రాహ్మణార్థమ్మ గాఁదన సమర్పించుటయుంజెప్పి”
(ఆది-౬-ఆ)

బ్రాహ్మణార్థశబ్దము యోగరూఢము. దీనిని బిత్వకార్యనిమంత్రణమున మాత్రమే కృష్ణ గోదావరీతీరవాసులగు పండితపామరులు యోగరూఢముగా వాడుదురు. నన్నయ గోదావరీతీరస్థుడయ్య బ్రాహ్మణప్రయోజనము అను నర్థమున దీని నుపయోగించెను. వేటొక బ్రాహ్మణార్థమువలె నిది రూఢము గాఁజాలదు. శాస్త్రకర్తలు రూఢికి బలీయస్తవమును శాసించుచున్నను నియ్యోడ నవయవార్థమునకే బలీయస్తవము చెప్పక తప్పదని యెఱుంగునది. కొన్ని శబ్దములకు నొక్కొక్కచో నిట్లు చెప్పినం గాని కాళిదాసాదుల కవనముగూడ దుస్సాధ మగునని ప్రాజ్ఞు లరయుదురుగాక.

66. ప్రయోగవైచిత్ర్యము

చ॥ ... ఏ! నెఱిగిన యంతఃపండియును నిట్టి లతాలలితాంగిఁ జూచి యే నెఱుంగఁగన్॥ (ఆది-౭ ఆ)

67. అచ్చరకదుిత్రసంశ్లేషము

మత్త॥మదీయభాషితమెన్నఁడు! స్నేని మోఘము గారు దిగ్ధరణీరపిందు లెఱుంగఁగన్॥ (ఆది-౭ ఆ)

ఇట ‘ఎన్నఁడౌ నేని’ అని కొన్ని పాతములు గనవచ్చుచున్నవి. కాని యీదిద్దుఁబాటును శాస్త్రకర్తలు పాఠింప లేదు గాన దిద్దుట చింత్యము. ఇందులకు నహోబలపండితీయము చూడఁదగు. భారతాధారముననే మహాకవి పోతరాజుగారు భాగవతమున నిట్టిప్రయోగములు కుప్పతెప్పలుగాఁ బ్రయోగించి రని యెఱుంగఁదగు.

68. గౌరవార్థకబహువచనము

వ॥ ... వీరు కుంతీమహాజేవులు॥ (ఆది-౭ ఆ)

నిందార్థమున 9 వ అంకెగలచోఁజూపఁబడియె.

69. అపూర్వప్రయోగము

క॥ ... పర్వతశ్శిఖరం బెత్తి వి! గుర్వింపుము చూత మనిన గోత్రభేదుండున్”
(ఆది-౭ ఆ)

70. ప్రయోగస్వాతంత్ర్యము

క॥ ... హిమవర్షత పార్శ్వమునందు॥ (ఆది-౧ ఆ)

హిమవర్షత మనుటకు హిమవర్షతమని యుపయోగింపఁ దగ్గఁ దని కాదు గాని జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధులు చేయు కుశంక కవకాశము గలుగు నని యెంచి వ్యాఖ్యానముచేయుటబడియె. దీనింబట్టి కుంభోద్భవుఁడను నర్థమునఁ బ్రయోగించిన “కుంభపోద్భవుండు” (భార-ఆది-౧ ఆ) జలధిశయనుఁడను నర్థమునఁ బ్రయోగించిన ‘జలశయనుడు’ (భార-ఆది ౧ ఆ) లోనగునవియు వ్యాఖ్యాతము లని యెఱుంగునది.

71. స్వరతోవిశేషప్రతిపత్తి

ప॥ ... తపోమహిమ నెవ్వరికంటెఁ జెద్ద యయినవాని (ఆది-౬ ఆ)

ఇట “స్వరవశమున” ఎవ్వరికంటె అనుదానికి, “అందఱికంటె, అను నర్థము వచ్చు నని యెఱుంగునది.

72. అతంత్ర్యత

ప॥ మణలూరు పురము॥ (ఆది-౧ ఆ)

ఇట “ఊరు” అనుదానికి నర్థము వివక్షింపరాదు. వివక్షించినచో “పురము” అనునది పునరుక్త మగును. ఊరు వేలు, పురము వేలు, అనుట వితండవాదము కాన నుపేక్షించి సంజ్ఞావాచకగతైక దేశమున కిట్టి పట్టుల నర్థవివక్ష చేయుట ప్రాజ్ఞసమృతము గాదని స్థిరీకరించుచు ‘అన్నమాంబాపతి’ (విరా ౧ ఆ) లోనగు ప్రయోగములు సుసాధనము లగుట కిదియే మార్గమని యెఱుంగఁదగు.

73. విలోమద్వంద్వము.

ప॥...నను దేవదేవకులకుం జెప్పి (ఆది ౧ ఆ)

దేవదేవసుదేవు లనుట యుక్తము. అయినను ఛందస్సౌకర్యమునకై యిట్లు మార్పవలసినచ్చినది. ఇట్లే “చ॥ నలదమయంతులిద్దఱు” (అర ౩ ఆ) లోనైన వెఱుంగఁదగు. కేవలాంశ్యకపులే కాక సంస్కృతమహాకవులుగూడ నిందులకు సమ్మతించిరి. మేఘసం దేశస్థ “నదనదీ”త్యాది కాళిదాసప్రయోగములు చూడఁదగు.

74 సప్తమ్యర్థకప్రథమ.

అ॥...వానిచేత లొకటియేనియుఁ దలఁపవు (అర ౫ అ)

75 సంధిపట్టున 'ఋ' కారము హల్లుగుటనుగూర్చి.

మ॥...గర్వోన్నతుల్ ఋక్షవానరశిరుల్ (అర ౬ అ)

ప్రాసవిషయమునకు 'అప్పకవీయము' చూడఁదగు.

76 ప్రయోగవైచిత్ర్యము.

మ॥ హరియందు లక్ష్మీని.....వసిష్ఠునం దరుంధతిని బోలి నుండరి! నీవకు
అందుఁ బ్రీతి పతిభక్తి యొప్పు నసత్యంబు వడయుము. (అవి ౮ అ)

77 భిన్నలింగకోపమితి.

ఉ॥ ఆధృతరాష్ట్రం దా వణచిన ట్టఱచెత్..... (అవి ౬ అ)

దీనింగూర్చి రసగంగాధరమునఁ గొంత చర్చించెంగాని క్వాచిత్ర్యముగా
ఉహృదయరంజక మగునేని యిట్లు కూర్చుం జను నని తన సమ్మతిం దర్శించెను.
అప్పుర మందే చూడుఁడు.

78 ప్రయోగవైచిత్ర్యము.

క॥...గుణో! న్భాసితు వినినట్ల చూచి॥ (అవి ౫ అ)

తా నెట్లు విని యుండెనో యందుల కించుకయు భేదింపని దోర్జాచా
వ్యసనిఁ జూచె నని తాత్పర్యము.

79 తెలుఁగుమరియద.

క॥...ఘనతరముఖనేత్రనాసికాకర్ణములంఁదు॥ (అర ౬ అ)

ఇట్లు సంస్కృతమునందు “ముఖ...కర్ణమ్” అని ఏకవద్భావము వచ్చును.
తెలుఁగులో బహువచనము చేయుటకుఁ గారణ మర్థగతబహుత్వ మని యెఱుఁ
ఁగఁదగు. కొందఁ ట్రీసంపదర్భ మెఱుంగక దిద్దుచున్నారు. కొన్నిచోట్లల దిద్దఁ
చుడినను— ‘ప॥...ఏకలహృదయ లైస సఖీజనంబులు’ (అర ౨ అ)

‘క॥ దేవతలు ధర్మవర్తులు’ (అర ౨ అ)

ఇత్యాదులయం దర్థప్రాధాన్యముం జేసియే విశేష్యనిశేషణభావ ముచు
జేస్తుము గావలయును. లేదా? నిత్యస్త్రీలింగ మగు దేవతాశబ్దమునకు ‘ధర్మ
వర్తులు’ అను విశేషణము సమంజస మెట్లయ్యెడిది? ఇట్లే సఖీజనశబ్దమునకు
‘ఏకలహృదయలు’ అనునదియు నని యెఱుఁగఁదగు. అన్యత్ర స్వీకరింపఁదగిన
యౌవశ్యకత కిచ్చటనే తా వొసంగుట యుక్తమని విజ్ఞ తెలుఁగుమరుగాక.

80. విచిత్రాస్వయము.

“ఉ. పాండుభూపాలుని ధర్మనందనుని, పంకజ నాభునియట్లు కావో
(ప్ర. 3 అ.)

81. చర్వితచర్వణము.

తే. గీ. వంతఁ దలపోసి తలపోసి, వనరి వనరి

మిగుల వందురి వందురి పొగిలి పొగిలి (విరా. ౨ అ)

చెప్పినవిషయమే చెప్పినను నిట రసము చెడలేదు.

82. సర్వశబ్దపర్యాయము.

ఉ. ... ఎల్లవాఁడు. దుం దనవారిఁదోడ్పొనికడునెరభసమ్మున. (విరా. 3 అ)

ఈ ‘ఎల్లవాఁడు’ సర్వశబ్దమునకు శరణై యేకపచనమందుండియు బహుపచనమందుండియు నొకజీవిధమున నర్థమును బోధించెడిని, గాని యేకపచనమున నించుక నైలక్షణ్యముకలదు. అది సహృదయు లరయుదురుగాక. మఱియు ‘ఎల్లవాడు’ అనుటకు ‘ఎల్లరు’ అను రూపాంతరము కలదుగాని ‘ఎల్లవాఁడు’ అనువానికి ‘ఎల్లఁడు’ అను రూపాంతరము వ్యుత్పన్నము. ‘అట్టివాఁడు’ ‘అట్టిఁడు’ లోనగువానింబట్టి చూచినచో నుండవలసినచ్చుచున్నను, అనభిధానముగటచే లేదనుకొనవలయును.

83. ఈయన కియ్యనయ్యం గలదు.

ఉ. ... తల్లి! నీ కియ్యనలక్ష్మి నూఁది చరియింపక యిప్పుడు వాయఁబాడియే
(ఆశ్రమ - ౧ - అ)

ఈపర్యాయము వ్యాకరణవిరుద్ధ మని లేదుగాని ‘ఆయనకు అయ్యన, ఈయనకు ఇయ్యన’ లోనైనవి యనభిధానప్రాయమ్ములగుటచే నుదాహరింపఁబడియే నని యెఱుంగునది.

84. లాక్షణికపర్యాయము.

తే. గీ. అనుదినమ్మును భక్షింతు రర్థవంతు.

85. నణప్రాసవిచారము.

అ. నె. దుర్లయమున శకుని కర్ణడుక్కాననుల్.

(అది - 3 - అ.)

‘దుర వృత్త్యణత్వయోః’ అను నిషేధ ముంటచే నిర్వ్యాడ ణత్వము దుర్గమటముగాన ‘దుర్నయ’ అని దిద్ది దీనికి

అ. నె. అక్షహిణి, యానిరంతర ప్రమాణసంఖ్య,

(అది-౧-అ.)

అనుదానిని జతఁ జేసి, “ఉభయప్రాసము భట్టారకసమృతంబ” అని శ్లోకానికిరూపము నొసంగును. ఉభయప్రాసము అనగా నణప్రాసము భట్టారకమునకు సమృతము కాకేమి గాని ప్రవారముకొనుతెలుగున మాత్రము సమృతముకాదు. కావుననే అప్పకవి— అ. వె. ధాత్రిఁ బాణినీయనూత్రః

అను పద్యమునందు నెట్టి ణకారము నకారముతోఁ జెల్లినో తెల్పియున్నాడు. ప్ర + మా = పరిమాణ అనునది తాదృశణకారమే గాన దానిని ప్రేమితో జోడింపఁ దగదు. కర్ణశబ్దగత ణకారమునకును, ప్రమాణశబ్దగత ణకారమునకును నెంతో భేదము కలదు. నకారమునకుఁ బ్రాసము కాదగు ణకారము స్థలంతరమునం దెప్పుడేని నిరుపాధికమైనప్పుడు తన స్వస్వరూపమును జూపి యుండవలయు ననునది యిందలి పరమార్థము. అట్టిస్థితి కర్ణశబ్దగత ణకారమున కున్నట్టులు ప్రాజ్ఞులుభావింపరు. కావున నటదుర్లయ, ‘దుర్నయ’గా చిద్దక ఉభయరూపసత్తకు యత్నింపవలయును. అందులకు దుస్, దుర అను నుభయోపసర్గసత్తయు “లక్షణప్రతిపత్తోక్త” పరిభాషయు సాధకములు. అయ్యదేక్షముతోడనే భట్టారకుఁ డట్లు ప్రయోగించెను గాని యశేచ్ఛముగా నణలక్షణబాసము చెల్లించవలయు నని కాదు. యావత్కుకవివిదితమగు నీవిషయమున చింతకంటె విస్తరింపవలసినదిలేదు. శేఖరికారుని యిటీవలి నిష్కృష్ట సిద్ధాంతమునుబట్టి దుర్లయగత ణత్వము నిలువదంచులేని, నిలువకపోయినచో నన్నయ వాటి కట్టి సిద్ధాంత ముదయింపలేదు గాన నతని యుద్దేశమును మార్చగల చార్ల్య మీ యిటీవలి సిద్ధాంతమునకుఁ గలుగదు. అగుచో శ్లోకాని రాత్రయోగము ననుసరింపక శేఖరికారు ననుసరించి ప్రయోగించుకొనుటయే యుక్తమందురా? అది యుక్తమే కాని, ఈపూర్వపక్ష సిద్ధాంతములు పండితు లాయాయా కాలములయం దుచ్చిన్నముగా జరుపుకొనుచునే యుందురు. ఒక రొకప్పుడు శ్లోకానికరు మరొకప్పుడును జయము నందుచునే యుందురు. అంతమాత్రమున భృగినాథ పెద్దనాద్యనేక మహాకవి సమ్మతినితమైన ప్రయోగమునకు తీతికలుగ నెరుదు. వాది దౌర్బల్యమే గాని వాదదౌర్బల్యముండనేరదు. ఇది ప్రయోగమే యితరమహాకవిదేని యగుచో బోగలదేమోగాని అంద్రభాషకు మహాభాష్యప్రాయ మగు మహాభారతస్థమై యెట్లు పోయెడిని? యోదు. సంస్కృతకవుల కది యనుసరణీయము కాకపోవచ్చును గాని తెలుగునకు వి అనువానికెల్ల ననుసరణీయమగుట కేయభ్యంతరమును నుండుదు. కొంతవఱకాధారముగల యీ ప్రయోగమే తెలుగుకవుల కనుసరణీయముకానిచో.

“తనమయము, తమమయము, మెడడు ప్రోవులమయము” లోనగు తిక్కన శంభుదాసుల ప్రయోగముల కేసంస్కృత వ్యాకరణ మాధారమై గతి గల్పితా చెడిని. కావున భారత ప్రయోగముల విషయమై యెవ్వరును వృధాస్వాతంత్ర్యమా నవలంబించరాదు. ఈ యంశము పాశుపతమునఁ గొంత వివరించినదియే పోనిండు, దుర్ణయగత ఇత్వవిచారము తెలుగులోని ప్రయోగములనుబట్టి మాత్రమే చేయవలసివచ్చిన దని యనుకొనుచుంటిరేమో అట్లుకాదునుఁడీ.

శ్లో॥ త్త నైవో మమ వృద్ధస్య దుర్ణయస్య ఫలోదయః॥ (హరివంశము)

ఇక్కడ దిద్దుదు మందురా? మీ రనిన లాభశేమి? వాచస్పతియట్టి మహాపండితున కీ మాత్రము దిద్దుసాహసము లేకయేపోయె నని యెవ రను కొందురు. ఇట ఇత్వము పచ్చుట కొంతవఱకు న్యాయముకాదని వ్యాసేశ గాని యతఁడు దిద్దు సాహసింపలేదు. అతఁడు శేఖరకారకున కిటీవలివాఁడగుట చేత ఇత్వసత్త ననుమానింపజలసినవాఁడయ్య “దుర్ణయ, దుర్నయ” అను రూప ద్వయసత్తను తన నిఘంటువునం దంగీకరించెను. అట్లే ‘ఏప్టి’ అను నిఘంటు కర్తయు నంగీకరించెను. విస్తర మెందులకు, ఈవిచారము సంస్కృతభాషా గ్రంథములయందును నుపబద్ధమగుచున్నది హరివంశప్రయోగ మర్నమందురా, అనుఁడు. వాచస్పతి యట్లేల యనలేవో విచారించుకొనుఁడు. వాయు త్రొక్కుచున్నను మీరు క్రొత్తత్రోవ త్రొక్కి దిద్ది చేసినవిశేష మేమున్నది? అపసిద్ధాంతమునకుఁ గడంగితిరికదా! ఈసిద్ధాంత మింతవఱ కేలాక్షణికునికీ సమ్మతిమో యొకనిపే రెత్తఁగలరా? పైఁగా, ప్రమాణశబ్దగత ఇకారస్వరూప మెఱుంగనివా రేసిద్ధాంతము కల్పించిన శేమి నిల్చున? వినుఁడు, దుర్ణయగత ఇకారముంబలె నెన్ని శబ్దముల యందెన్ని సందర్భములు శాస్త్రకర్తలచే ఖండితములయ్య ననంతరమహాకవులచే బ్రయోగింపఁ బడుచున్నవో—

- (1) “అవతరశబ్దస్య... దీర్ఘత్వ వ్యత్యాసో బాలానాం, బాలిశానాం ప్రయోగేస్వీతి, లేవ్యావతరణ మవతారఇతి ప్యయుజ్జలే ‘మారుతావతార, ఇతి సహాయక్తః, భావతర తేరవిధానాత్...”
- (2) మగ్ధిమాదిష్విమనిజో మృగ్యః, మగ్ధిమా, ప్రాధి మేత్యాది ష్విమనజో మృగ్యః, అన్వేషణీయః (కావ్యాలంకారమూర్తిము)

పైని జూపిన ప్రమాణముల ననుసరించి రామవతారము, కృష్ణవతారము లోనగు ప్రయోగములెల్ల దుష్టములేకదా! అగుచో

“మాభూ త్వరీవాదనవాపతారః” ఇత్యాది కాళిదాసాది మహాకవుల ప్రయోగములు నన్నయ్యగారి ‘దుర్లయ’ ప్రయోగము వంటివే కావలయును గదా! ఈ వామనునికన్నఁ బ్రాచీనుఁడుగాన కాళిదాసు తనప్రయోగమును దిద్దికొనకున్నను నిటీవలివారేని దిద్దికోవలయునుగదా. అట్లే మహాకవి దిద్దికొనియెనో ప్రమాణమిచ్చువారు కలరా? అట్లే ‘ప్రౌఢిమ’ అనునదియు దుష్టమే కావలయును. అగుచో నీమూకమహాకవి పరిభ్రమల ప్రయోగములగతి యేమి?

శ్లో॥ ఇంధానే భవపీఠిహోత్రనివహే కర్మాఘటందానిల|

ప్రౌఢిమృ బహుశీకృతే.....!! (మూకపంచశతి)

అవతారశబ్దమునకుం బలెనే ప్రౌఢిమకును ప్రయోగములు పరశ్చతముం డెడి నని యెఱుంగనివారే లేరు. కావుననే వామనుఁ డనేకశబ్దములంగూర్చి యిట్టి చర్చనరిపి భంజించియున్నను సర్వసామాన్యముగా నుండెడిశబ్దములనే యిందు గైకొని విచారింప మొనరించుట, ఈ వామనుఁ డంతవాఁ డనుకొంటికి సామాన్యఁడు గాఁడు. వైయాకరణశిరోమణి యగు శ్రీభట్టోజ దీక్షితునకుఁ గూడ మాననీయుఁడు.

“అనైహీతివృద్ధిలవద్యా” అనైహీత్యత వృద్ధి రవద్యా, గుణవీచయుక్త ఇతి”

(కావ్యాలంకార సూత్రములు)

తేనా నైహీతి వృద్ధి రసాధులేవ (కాముది)

ఈరెంటికిం గల సంబంధమును, విరియపుర కాలభేదమును, నెఱింగినవారి హివామనుఁ డెట్టిదో తోయక పోదు. ఈవామనుఁడు కాళికాపృథ్విక ర్తయగు వామనునికన్నఁ జాల నిటీవలివాఁడయ్యు దీక్షితులకన్నఁ జాలఁ బూర్వుఁడని యెఱుంగఁ దగు. కొన్నిచోట్ల దీక్షితు లితని మతమునకు భిన్నముగాఁ బోయి నట్లు స్థూలదృష్టికే గన్పట్టును గాని బాగుగ విచారించినచో నితని మతముక కిందుక యనకాశ మొసంగియే దీక్షితులు తన సిద్ధాంతమును వ్యాపింపఁజేసెనని స్ఫురింపక మానదు

ఉకారాంతా దపూఢాఢ్రప్రప్తైః, రూ. (కావ్యాలంకార సూత్రములు)

ఉత, ఉఢ్యహితః, ఉకారాంతాదపి క్వచి ధ్వనతి ఆచార్య ప్రప్తతైః, అప్రాణిజాతేఽర్జజ్జ్వాదీనాం, ఇతి అలాబూః, కర్కశ్శూరిత్యుదాహరణం,

తేన “సుభుక్తిం సంభ్రమేణ” అత్ర సుభుక్తిశబ్ద ఊజి సిద్ధో భవతి ఊజిత్యపతి సుభూక్తి రితి స్యాత్” ఇట్లు వాచుచుండ నుద్ధింపఁగా, దీక్షితులు “కథంతర్హితః క్వాఽసిహేనుభు ఇతి భట్టిః ప్రమాదవీచాయమితిబహుః” అని లిఖించి యున్నాఁడు. ఇట ‘బహుః’ అను శబ్దస్వారస్యముంబట్టి చూచిన నితనిని గౌరవించినట్లే స్ఫురించెడిని. ఇది ప్రకృతమున కంత యవసరముకాదు. తేలినసార మిది, దీక్షితునికిఁగూడ మార్గప్రదర్శకుఁ డనఁడగు వాచునభట్టుచే ససానువు లని త్రోయఁబడిన అవతార, ప్రాధిమాదిశబ్దములు మహాకవి ప్రయోగాయాధములను హేతువున నెల్లరు నిరాఘాటముగ వాడుచుండ హరివంశముల యందలి యుపలబ్ధింబట్టి యష్టభాషావాగనుశాసనుఁడు పాఠసంస్థానమున వాడిన దుర్లభ శబ్దమునందలి ణత్వ మిటీవల శేఖరకారకునిచే ఖండింపబడిన నయ్యది యతని బుద్ధివైశద్యమునకే స్ఫోరక మగునుగాని నన్నయ్య ప్రయోగమును భంజింపనేరదు. అతఁడే యాంధ్రకవనమున కాచార్యుఁ డగుటచే నాంధ్రకవనము చెప్పు ప్రతివానికిని నయ్యది శిరసావహించఁ దగినదే యని వాక్రమ్ముచున్నారము. “అది నన్నయ బుద్ధిపూర్వకముగా వాడినది కాదు. ఇటీవలి వారి వలనఁ గలిగినప్రమాదము” అని దిద్దినచో నమ్ముతించి తీరుదుముగాని, ఆత్రోస చొత్తిగా నిలువదని ప్రమాణశబ్దవిచారముచేఁ బ్రాజ్ఞులకు బోధపడి యుండును కాన భట్టారక ప్రయోగము ణకారఘటితమే యనియు, అతని కీయశాస్త్రీయ నణప్రాస మభిమతము కాదనియు నయ్యవఘున కొకటఁ బ్రమాదము చెప్పఁ దగియున్నను నది దుర్లభ శబ్దమునకు ణత్వము చేయుటలోఁ జెప్పట యుక్తము కాని యయుక్తనణప్రాసమును సృజించుటలోఁ జెప్పఁ దగదనియు నొక్కి చెప్పుదున్నారము. ఎందులోఁ జెప్పిన నేమని యందులేని వినుఁడు. నన్నయ్య తెలుఁగు నిబంధనల కాచార్యుఁడు కావున నం దతఁ డవస్థిధాన్తమునకుఁ బోయె నని నొడివినచో నతనియందలి ప్రామాణ్య మమాన్య మెట్లు కాకుండును ? పాఠానియశాస్త్ర నిష్ఠాతత్త్వమునకో, ఇతనిని మించినవారు పలువురు గలరు. అందుల కితఁడే పరమప్రమాణము కాఁడు. కనుక నందుల కంగీకరించుటలో నాజ్ఞేపణలేదు. ఈతరతమ విశేషచర్చ “ఊకాలోజ్ఞస్వదీర్ఘపుతః” అనుచో హ్రస్వదీర్ఘపుతః, పుతః, అను సందర్భమున శాస్త్రబాధ చెప్పుట యుక్తమా, లోకబాధచెప్పుట యుక్తమా ? అని విచారించి చేసిన సిద్ధాంత మెఱిగినవారికి హృదయంగమము కాకపోదని నూచించి వదలితిమి.

ఈ భారత మాంధ్యసత్కృత్యలపాలిటివేదము, దాననుండు వా
 స్థోరణు లెట్టివేని నవి త్రోయగరానివి, తప్పలంచు నా
 ధారణరీతిగాఁ గుకవితండము లాడు ప్రయోగజాల మా
 భారతమందుఁ గన్పడెడిఁ, బండితు లయ్యవి స్వీకరింపరే!

(దేవీభాగవతము, ప్రథమస్కంధము)

మఱియుఁ గొన్ని పద్యములు భారతప్రాశస్త్యమునుగూర్చిన నాయీఘట్ట
 మనం దందే చదువఁగోరెదము. ఆయాసందర్భములు మనమం దుంచుకొనియే

క. వ్యాకరణ మొక్కత్రోవ, మ
 హాకవులొక్కత్రోవ, కోశ మఖిల మొక్కత్రో
 వై కన్నపైడి నీ భా
 షాకావ్యములను దఱుచు చదివినకొలదికొ.

అని యాసందర్భమున మేము వ్రాసియుంటిమి. ఆయాప్రాతయం
 దేమేని సార మున్నచో విజ్ఞులు కైకొందురుగాక. ఇంతకు మున్నందుఁజూపిన
 ప్రతి భారతవిశేషమునకును నిట్లే విస్తరించి వ్రాయవలసియున్నను గ్రంథ
 విస్తరభీతిచేఁ గొంచెము వ్రాసియు నేమియు వ్రాయకయు గడపుచు వచ్చి
 తిమి. పనివడినచో విజ్ఞులిట్లేవ్యాఖ్యానము చేసికొనుటకుఁ బ్రార్థితులు.

శృంగారరసము.

ఈశ్వరునికిఁగూడ దేనిలోఁతు తెలియరాని దని మనపూర్వులు నిశ్చంకముగాఁ జెప్ప సాహసించిరో, దేని రసమున నిమగ్నులై బ్రహ్మానందాస్వాదమునుగూడ సంతగా మన్నింపక తృణీకరించుచుండిరో, దేని సాహాయ్యమునఁ జను యశఃకాయము ననామయముగాఁ జేసికొని,

శ్లో. జయంతి తే సుకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరా

నాస్తి యేషాం యశఃకాయే జరామరణజం భయమ్.

అను మాక్తి కుదాహరణములు గాఁగలిగిరో, అట్టి మహాకవుల సూక్తుల యందుఁ గూడఁ గొందఱు జ్ఞానలపదుర్విదగ్ధులు వృథా దోషారోపణము చేసి తమ యజ్ఞాన విలసితత్వమును బ్రకటించుచు “అహో మూలచ్ఛేదీ తవ పాండ్రిత్య పృకర్ణః” అను ప్రాచీనోక్తికిఁ బ్రథమలక్ష్యకత్యయందుఁ బ్రవిష్టులగుచున్నారని వినుట కెంతయుఁ జింతింపవలసియున్నది.

శ్లో. శక్తిర్నిపుణతా లోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేదజాత్

కావ్యజ్ఞః శిక్షయాభ్యాస ఇతి హేతుస్తదుచ్ఛేదే.

శ్లో. స స శబ్దో తద్వాచ్యం స సా విద్యా స సా కలా

జాయతే యన్న కావ్యాంగ మహో భారో గురుః కవేః.

లాక్షణికు లుదాహరించిన వైశ్లోకములవలన నేమి, యింకను నాతి తాననయలవలన నేమి, కవి కాఁదగువానికి నానావిషయములయందుఁ బరిశ్రమ గల్గియుండుట యత్యావశ్యకమై యున్నది. తక్కిన విషయము లట్లు లుంచి ప్రకృత ముపన్యసించఁ జూచుకొన్నది శృంగారరసమును గూర్చినది కావున దాని తత్త్వవేత్తత్వమున కుపకరించు వాత్సల్యసాహస్రప్రసాండిత్యము గూర్చి కూడ లాక్షణికులు శాసించి యుండి రనునంశమును ముఁగిపడుదురుగాక.

శ్లో. వ్యవహరయతి యథేష్టం సుకవిః కావ్యే స్వతంత్రతయా.

శ్లో. అఫలే కావ్యసంసారే కవిలేప ప్రజాపతిః

శృంగారీచేత్కవిః కావ్యం జాతం రసమయం జగత్

స ఏవ వీతరాగచ్ఛేన్నీరసం సర్వమేవ తత్

ఇత్యాది లాక్షణికోక్తులవలన శబ్దార్థదోషదూషితము గాకుండ నిరంకుశముగాఁ గవివాణి ప్రసరింపవచ్చు నని తేలుచున్నది. “నిరంకుశాః కవయాః”

అనునాశ్రితి నేడు పుట్టినది కాదు. ఇట్లుండగా నేటివారు పూర్వము వాగరికులనియు, వారయుక్తముగా శృంగారమును వర్ణించిరనియు, నప్పుడు లేగిన పరిశీలకులు లేమిం జేసి యవి యట్టై నిల్చిపోయినవనియు, నేడంతకన్న మిన్నలగు పరిశీలకు లుద్భవించిరి కావున వారు వానిని సంస్కరించి కొన్ని జిక్కి మూలచ్ఛేదమును గొన్నిటికి నంగమాత్రచ్ఛేదమును విధించి ప్రపంచమునకు మహాపకార మొనరింపఁ బూని రనియు వ్రాయఁగా నీవిషయములను బ్రతికల యందుఁ జదివికొని ప్రాజ్ఞులనుభవించు విచారమునకుఁ బారమే కానరా కున్నయది.

“దోషాఃఖలు సాకశ్యేన పరిగణితాః” అని మహాభాష్యకారులు చెప్పి వట్లు పూర్వలాక్షణికుల విమర్శనాముకురము నందుఁ బ్రతిఫలించని దోషము గాని గుణముగాని నేటివాగరికుల హృదయాదర్శమునందు గోచరించునది లేకమును నుండదని చెప్పటకు జంకవలసిలేదు. వారు సంభోగశృంగారవర్ణనము కూష్యమని యొక్కచోఁ గాకున్న మఱియొక్కచో నైన నొకరుగాకున్న మఱియొక్కలేని వ్రాసినట్లు మామాగురువులు మాకెవ్వరికిని నుపదేశించినది లేదు. ఎవరని యెచ్చటనేని యీవిషయము త్యాజ్యమని వ్రాసిన దున్నచోఁ జెల్పి యీసంస్కరణమునకుఁ బూనినచో దీనిని శిరసావహించుట కశ్యంతము లేదు గాని, వట్టిప్రాచీనాటలచే మహాకవుల కావ్యములను ముమ్ముడ్రాళి నావించయత్నించువారి వాక్యములను విశ్వసించఁజాలము సరికదా, పైపెచ్చు ముకుఁ గల ప్రాచీనలాక్షణిక గ్రంథవిశ్వాసముచే నవ్వారియత్తులను ఖండించి మూకృతజ్ఞతను బ్రకటించుకొని మాజన్మమునకు సార్థక్యమును గల్పించుకొను యట సంసిద్ధులమై యున్నారము.

“అదోషా నగుణౌ సాంకాశా కావ్యమ్” అని కావ్యలాక్షణమును నెఱ్ఱుచు చెట్టమెదటనే “అదోషా” అను విశేషమును సంఘటించిన వాకి శాసనముకన్న నితరుల సోచిమాటలు మా మహాదేయములు గావు.

శ్లో. “తదల్పమపి నోపేత్యం కావ్యే దుష్టం కథంధన,
స్యా ద్యపు స్సందరమపి శ్విత్రేతైకేన దుర్భగమ్.”

అని చెప్పిన మహాభాగులు సంభోగశృంగారమును వర్ణించుట దోషముగాఁ బరిగణింపరైరి. అట్టిచో దాని నెట్టివల నిన్న మొన్నటివా రెల గడ్డి

మహా మా కేటుంగరాకున్నయది. అది రహస్యవిషయ మనియు గోప్యపయశో
గోపనమెంత యావశ్యకమో యిదియును నంత యావశ్యకమనియుఁ జెప్ప వత్తు
లేమో ! వాదసౌకర్యమునకు తుణకాలము వీరియై క్తి నోప్పకొందుముగాక.
ఈవిషయమును గూడఁ బూర్వలే కనిపెట్టియున్నారు. దీనిని బ్రత్యక్షముగాఁ
జూపరాదని నిషేధించిరి. వర్ణింపరాదని నిషేధించిన వారెవ్వరును గానరారు.
అనిషేధమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని యీవాదమునకు దిగుట యుక్తముకాదు.
ఇది గాక యాచిత్యమంబట్టి సంభోగశృంగారవర్ణనావిషయమునఁ గొండఱు
పూర్వలాక్షణికులు కొన్నిరహస్యములను దెల్పియున్నారు. అందొకటి నిటఁ
జూపుచున్నారము. పార్వతీపరమేశ్వరాది విషయమును పితృమాతృవిషయ
మును మఱియుఁ దత్త్వబ్రహ్మవిషయమును నగు సంభోగశృంగార మంతగా
వర్ణము కాదని కొండఱు ధౌచిత్యవిదులు వ్రాసియున్నారు. ఆవ్రాసినవారే
కాళిదాసాదులు వర్ణించిరినకూడ నుద్ఘాటించి కొంత చర్చించి “తథాపి” అని
యేదో పరిహారోక్తిని జూపియున్నారు. అది యిట నంతగాఁ బ్రస్తుతముకాదు.
ప్రకృతమానిషయము నెత్తికొనటకుఁ బూర్వము సర్వజ్ఞులనియు, వారికి మన
కన్న నెక్కుడుశంకలే తోఁచెడివనియు, నట్టివా రెరును నిషేధింపనివిషయమును
మనము తెలిసియుఁ దెలియని జ్ఞానముతో బయటికిఁ జెట్టి పండితుల యపహాస్య
ముల కాన్నదత్విమును వహించుటయే కాక దైవవశమృత మనకు లభించిన
యోగ్యతనుబట్టియో మఱియొక దానింబట్టియో వారిగ్రంథములను భస్మసాత్క
రింపఁ బ్రయత్నించుటకన్న మహాపాపము వేఱుండఁ బోదనియు, నియ్యది
“పచనాత్పృష్ఠిః, పచనాన్నివృత్తిః” అను శాసనమును బట్టి చేసెడు ప్రయ
త్నము కాకుండుటచే నప్రాజ్ఞుడగు చికిత్సకుఁడు నిర్దష్టాంగమును దుష్టాంగ
భ్రాంతిచే చేదించి యంగవైకల్యము నాపాదించి పిదపఁ బశ్చాత్తప్తఁడైనట్లు
పరిణమించెడి ననియు నొక్క పక్కాణించుచున్నారము. వెనుక నెవఁడో
ముగ్ధుడు తన భార్యకు యావనచిహ్నములు కానరాఁగా నయ్యది పిటకములని
భ్రాంతిపడి శస్త్రచికిత్సకునొద్దకుం గొనిపోయి యతనిని వేడికొనమొదలిడి
నేటివఱకును నష్టబడుచున్నవాడని కిందంతి కలదు. ప్రకృత నపనాగికుల
పూనికకును దానికిని మాకు భేదము కన్పట్టలేదు. సంభోగశృంగారవర్ణ
నమే నిషిద్ధము కానియపుడు తత్పూర్వరంగప్రాయములగు కచాదివర్ణనములు
కూడవని యేలక్షణజ్ఞుడును జెప్పఁజాలఁడుగాన నావిషయమై యిందుఁజర్చింపఁ

ఋణుడు పిచ్చపక్షిని మని యుపేక్షింపబడియె. చతుఃప్రీతి, తక్కినయవస్థలు కెల్ల మూలభూతము. తత్ప్రీతిస్వరూపమును బెల్పుటయె కవాచవర్ణన మని ఘోషించుకొనును. అయినవర్ణనము లౌచిత్యపోషకములుగను గ్రామ్యాస్థిలాదిబోష చూరములుగను సుండవలసినదని లాక్షణికు లుద్ఘోషించుచున్నారు. నేటివఱకు బ్రపంచకమునఁ గవిమండలిచే నాదరింపబడు కావ్యము లెవ్వియు వారి లక్షణ ములకు దాటిలేవు. ఎక్కడఁగోని గ్రామ్యాదిబోషములు ప్రమాదవశమునఁ బడి యున్నను అంతమాత్రమున నాగ్రంథము దగ్ధము కావలసిన దని పూర్వ లభిప్రాయమదీ యుండలేదు. స్వల్పపరాధమున కురిశెక్ష విధించు ప్రాజ్ఞులుండరుకదా!

శ్లో. కవిః కరోతి కావ్యాని లాలయ త్యుత్తమో జనః,
తరుః పగ్నూతే పుష్పాణి మరు ద్వహతి సారథమ్.

కావ్యనిర్మాణము కష్టము. అది గుణబహుళము గానున్నచో స్వల్పబోషము లున్నను నానిని బరిగణింపరాదని లాక్షణికులె వ్రాసియున్నారు. కాళిదాసంత మహాకవి 'సఖి విశ్వస్తాధప' అని వ్రాసియున్నాడు. ఇయ్యెడ, అస్థిలము స్ఫురించుచున్నది నన్నయ్య యంత మహాకవి "మఱుక కనుష్ఠించునది సమం జనబుధిక్" అని వ్రాసెను. ఇయ్యెడ గ్రామ్యబోషము స్ఫురించుచున్నది. ఈ గ్రామ్యాస్థిలాదులు లేని పాత్రమే నేటివఱకుఁ గన్పట్టదు. ముందును జరింపదు. ఈవిషయమై షేమంద్రాదులు విశేషించి చర్చించి యున్నారు. దానింగూర్చి ప్రకృతము చర్చించుట లాభకారి కాదు. నేటి నాగరికుల యాక్షేపణలు వీరిం బురస్కరింపకొని పుట్టినవికావు.

వీరికి "మర పూర్వలాక్షణికులకు హూణభాషాప్రవేశము లేదు కావున నాగరికత యననేమో తెలియదు; అందుచే వారు పోయినపోకడలు "హేయములు" అను నిశ్చయజ్ఞానముకంటి కన్గినది. అది యంతరంగమున నిముడక యిన్ని విధముల బయటికి వచ్చుచున్నది. ఏవో సంశయమును దెచ్చికెట్టి కొని శృంగారగ్రంథములను రూపుమాపవలెనని ప్రయత్నించుట యటులుంతము. విగ్రహారాధనమునుగూర్చియు సంధ్యాపందనాదికమునుగూర్చియు వివాహదుల తోని త్యాగములనుగూర్చియు నేటివారిచ్చ నుపన్యాసము లెంత శోచనీయములుగ నుండునో ప్రతి పండితుఁడును నెఱిగినదే కావున నిట విస్తరింపఁబనిలేదు. ఏకారణమునైన నేమి స్త్రీలకుఁ ఘోషానుగల్పించి స్త్రీలను రక్షణీయ

అలాగా నేర్పబడి గృహయాజమాన్యమును వారలయెడల నునిచి పాతివ్రత్యమహిమను ప్రకటించుచు వారల నభిషేకింప నెంచిన మన పూర్వులు తత్తత్సత్తీవిషయకముగ సంభోగశృంగారవర్ణన మనుచితమే యయి లోకనాశనసూచక మగు నెడల నొకరు గానున్న నొకరేని దూషింపకుందురా! ఇంక నొకటి, ప్రతి కావ్యమును దట్లకీ గూఢునకును జెలియలికిని వినిపింపదగునట్లు లుండవలెననిన శక్యమా! కావ్యము మాటట్లులుండును. వేదమును జూడుడు.

“ఆరోహోరుమ్” అను మంత్రము కూఢునకు వినిపించి యర్థమును జెప్పజెప్పితక్కువవారి డుండునా? నవోధయగు తన భార్యకు భగవద్గీతలలోని విశ్వరూపాధ్యాయమును బోధించెడి ఛాందసునకును పైవానికిని భేదమేమి? పురాణములను జూడుడు. ద్రావదిని గీచకుఁడో లేక వైష్ణవుఁడో బలాత్కరించు భాగములోని కొన్ని మాటలను దన తోఁబుట్టువునకో తల్లికో వినిపింపఁబూను పొల్లఁ డుండునా? అప్పట్లను నెట్టి వేదాంతి వ్రాసినను నవయవవర్ణనలు లేకుండఁ గవనము చెప్పఁగలుగునా! ఆ యీభాగములు స్త్రీలును జదివికొనవచ్చును. అందలి నీతిని గ్రహింపనువచ్చును. అక్కడి నీతి స్త్రీలను బలాత్కరించు దుర్మాత్తుఁడు చెడిపోవుననిమాత్రమే తేలునుగాని కచకుచాదివర్ణనలుకావు. అయ్యవి సమయోచితములగుటచే జేసితీరవలయును. లేనిచో రసముపోషింపఁబడనేరదు. అదికడువిస్తరించి పోషించుట చేదస్త మనిపించుకొనునని మాత్రము చెప్పవచ్చు. అంతియకాని విస్తరించి వర్ణించిన కావ్యమును త్యాజ్యమనికానిపతనీయముకాదనికాని భాషకు నష్టముకల్గించునని కాని దేశోపద్రవనకరమని కాని యెవ్వరును బ్రాజ్ఞులు చెప్పసాహసింపరు. రసమనగా, దస్త్రయత్వము నందించునదియే.

“క॥ ఏరసము చెప్పఁబూనిన, నారస మాల్పించువారి నలరింపని యా నీరసపుఁ గావ్యకవముల, దూరమునన పరిహరింపుదురు నీతిజ్ఞుల్”

విభావానుభావాదులచే బూర్తిగాఁ బోషింపఁబడని రసము స్వరవిన్యాస మార్చనాదులచే బోషింపఁబడని రాగమువలె వికలావస్థనందును. కావుననే శృంగారరసాలంబనభూతులగు నాయికా నాయకుల విషయమునఁ బూర్తిగా వర్ణించుటయనఁగా, చతుశ్శ్రీతిమొదలు క్రియానిర్వృత్తివఱకును నభ్యనుష్ఠానిచ్చియున్నారు. అరసికు లీకర్మముఁ నెఱుంగక గురుశుశ్రూషలేక నిర్భయముగానేమో యాక్షేపింపఁబూనుటయే కాక వృథాప్రయత్నము లొనర్చుట కడుకోచనీయము. ప్రతిమనుజుని జన్మమునకును ముఖ్యకారణమగు శృంగార

రసము నెంత యభ్యర్థితముగాఁ బరిగణింతుమో, దాని నెంత పోషించికొన నెంతుమో, అప్పుడే మనకు సత్సంతానప్రాప్తి కల్గి యహపర లోకములయందు సుఖము నిర్వాహ మగునని యెఱుంగునది. ఇదిగాక పృథివిద్యార్థియును బంధ కావ్యపఠనానంతరము కేవలశృంగారరసపూరితములగు భాణప్రహసనాదులు చదివి సాహితీజ్ఞానమును సంపాదించికొనుచున్నాఁడు. దానిని నేటిపక్ష కేగురువును నిషేధించి నట్లులేదు. తత్పఠనమువలన నేవిద్యార్థియుఁ బాడెనట్లు వినము. ఎవఁడేని యొకఁడుండిన నది యన్యథా ఘటించిననుఘటించకచ్చును.

“నహ్యేకం లక్ష్యం యోగారంభం పృయోజయతి” కావున సంత మాత్రమున నది శాస్త్రమునకుఁ బ్రయోజకత్వము నాపాదించనేరదు. శృంగార కావ్యపఠనమునకుఁ బ్రసరించినట్లు నవనవయావసులగు విద్యార్థుల హృదయములు భగవద్గీతా పఠనమునకుఁ బ్రయత్నింపవు. కష్టించి మన మట్లు మరలించినను లాభములేదు. ఏవో విశేషించి గ్రంథములను జదివినగాని సాహిత్య జ్ఞానము కుదురదు. చక్కని సాహిత్యజ్ఞానము గుదిరినవానికిఁ గావ్యరసాస్వాదన మన నెట్టివియో తెలియుట గడుసుకరమే యగును. కాన భాణప్రహసనాదులవలనఁ జెలియఁదగు నీతి విటాది ప్రవర్తనము సేయభాజన మనియు సత్ప్రవర్తన మావశ్యకమనియునే కాని యన్యముకాదని విస్పష్టపడును. దానిచే వాఁడు విలుఁడుకాక విటవృత్తమును దెలిసికొనినవాఁడు కూడ నగును. దానివలన మున్నుదాహరించిన “శ్లో॥ ననశబ్దో...” అను శ్లోకమునఁ గల కొన్ని విషయము లనాయాసముగాఁ దెలిసికొనినవాఁడు గూడ నగును. ఇప్పటి నన నాగరికుల సాహసమును చర్చించుటకు నాకు లనమును నుపాయము దోచకున్న యది. వీరికిఁ గళావిచ్ఛేదనమే దూష్యమగు నెడల దిశిరూపకములును, తద్గ్రంథ కర్తలును, తచ్చాస్త్రవిధాతలునుగూడ దూష్యలే కావలసివచ్చునుగదా! ఆయీ గ్రంథములెల్ల దుర్మీతినే బోధించునెడల నిందలునుగూడ నట్టి దుర్మీతిని సమృద్ధింతురా! వారెల్లరును సమస్తశాస్త్రములను వభ్యసించి ధర్మాధర్మము లెఱిగి వానిని వేదపురాణాదులచే బోధించుటకన్న కావ్యరూపమున బోధించుట సుకరమని యెంచికదా యిందుఁ బ్రసరించి యున్నారు. కావుననే సాహిత్యకాముదిలో ప్రభునమ్మితమున వేదము కతనఁ బ్రభువులు దక్కనితరులు శాసింపఁబడుదురనియు మిత్రసమ్మితములగు పురాణాదులకతనఁగూడఁ బ్రభువులు నియమముగా శాసింపఁబడుట దృశ్యాదృశ్యమనియు శంకించుకొని

కాంతానమ్మితమగు కావ్యము చక్రవర్తినిగూడఁ గడు సుకరముగ లోఁగఁజేసి కొని సత్కార్యప్రపత్కనమునందును నసత్కార్య నివర్తనమునందును బ్రపత్కం పఁజేయునని వాత్సచ్చియున్నాఁడు.

‘కావ్యాలాపాంశ్చ చర్జయేత్’ అను నిషేధముకూడ సంభోగశృంగా రాదివిషయములుంటచేఁ బరింపఁగూడదని ప్రపర్తించియుండలేదు. సంభోగ శృంగారమును నిషేధించినచోఁ దదంగభూతములగు చతుఃప్రీత్యాదిపర్ణనలకు సాధ్యమే యుండదు. పృథానదేశతలకుఁ బూజలేని పట్టున నంగదేశతలకుఁ బూజ నంగీకరించువా రుందురా! “అంగానాం పృథానభలేనైవ ఫలవత్త్వాత్” తుదకుఁ బూర్తిగా శృంగారము త్యాజ్యమని లేరును. తత్త్వాగము సిద్ధమగు నేని రహస్యాలకములగు రసములన్నియుఁ ద్యాజ్యములు కావలసివచ్చును. ఏవో కొన్ని రసములు మిగిలినను నయ్యవి యిట్టి యానందమును గలిగింపనేరవు. కావుననే యీ రసమునకుఁ బ్రాధాన్యము నొప్పి పూర్వపాఞ్జులెల్లఁ దమతమ ప్రాప్తియమును జూపియున్నారు. ఆయా విషయములకు లక్ష్యలక్షణములు గీర్వాణభాషయందే కట్టియున్నవి. అది అంతోయింతో చవిచూడక స్వతంత్రింపవారికిఁ జెప్పఁదగు పరిత్యుత్తరమే లేదు. ఏవిషయమునేని సంస్కరించు వారు కాస్త్రప్రతికమును గనఁజేసి సంస్కరించుట యుక్తము. కుబాది మతములను శంకరాదులట్లే ఖండించి నిజమగు వేదమరమును నిర్వయున్నారు. భగ్నిమ పగిమాది దోషసంయుతమును బక్షపాతాది సంస్కృతమును నగు మనుజుని మనము సంస్కరణస్వాతంత్ర్యమును పహించుటకుఁ దగదు. కావుననే లక్షణ గ్రంథములు పుట్టియున్నవి. అందుఁ బలుమతములు గలవు. వారి మతములలో దేనికి లోఁగని పాడుపుస్తకములేవేని యున్నచో నయ్యవి సంస్కార్యములో బహిష్కార్యములో కావలసివచ్చునుగాని లక్షణజ్ఞుల పోకడలకు సంబధములైన గ్రంథములను శృథాశంకలవలన నాక్షేపించి మన నాగరికతకే కాక మన పూర్వులకెల్ల నవకీర్తి నార్జించుట మనకు యుక్తముగాదు. వెనుకటి లాక్షణికులు చూపిననూర్ణము ననుసరించి గ్రంథములు చెప్పిన మన పూర్వులను, మనము తద్గ్రంథములకు జదువక యేదోయొక యాత్మసిద్ధాంతమును బురస్కరించుకొని త్యజించి క్రొత్తచట్టములను విధించితిమే యనుకొనుఁడు. నిర్వాణజముగ “బ్రాహ్మణేన నిష్కారణో ధర్మః, వ్షడంగో వేదోఽధ్యయో జ్ఞేయశ్చ” అను తెఱంగు ప విద్యనశ్యసించి లోకోపకారమునకుఁ దమజీవితమును వెచ్చించిన వారి పోక

డలే నింద్యమగునెడల సవ్యాజముగ విద్యనభ్యసించు మనశాసనము మాత్రమెంత కాలము నిలువనేర్చునో, పాఞ్జులు విచారించుకొందురుగాక. శృంగారపర్వన విషయమున ధర్మశాస్త్రాది ప్రతిబంధకమునుగూడ మహాకవులు పరిగణించి నట్లులేదు కాళిదాసు, శకుంతలాదువ్యంత సమాగమమును బగటికాలమందు జరిగినట్లు వర్ణించియున్నాడు. ఇది ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధము. దీనివలన గ్రహిం పుదగిన నీతి కాముకునకు శాస్త్రోల్లంఘనముగూడఁ దృణప్రాయముగ నుండును కావున కాముకుఁడు కాకుండుటకై యత్నింపవలసినది, యను సంశయేకాని వేటొకటిగాదని కావ్యరసజ్ఞులు నిర్ణయింతురు. ఈవిషయమున నియమమును బాటించుట ఛాందసత్వమని కొందఱు తెల్పియున్నారు.

“శ్లో. సామగాయనపూతం మే, నోచ్ఛిష్ట మధరం కురు

ఉత్కంఠాసిచే దృఢే వామం కర్ణం దశప్రియే

“కావున నెల్లరుక గవులు... యీగతి నుండునటం చెఱుంగునే”

(మా నానారాజసందర్శనము చూడుఁడు)

ఇది యిటులుండుఁగాక, ప్రతిలాక్షణికుఁడును దనలక్షణగ్రంథమునందు “శ్లో. నిశ్శేష చ్యుతచందనమ్.....” అను శ్లోకమునైతికొని చర్పించి యున్నాడు. కవతుచాదిసర్వనిమే పనికిరానివారి కాయాగ్రంథములేల పనికి వచ్చును. నాయకాదిభేదములను నిర్వచనముచేసి లక్ష్యములను జూపిన రస మంజర్యాదు లేల పనికివచ్చును? తుదకుఁ గావ్యభోరణి ధర్మశాస్త్రరీతిని జెప్పవలసినదని తేలును. దానిచేఁ గాంతానమ్రితత్వము మూలబట్టును. దానితోఁ జమత్కార కారిత్యమడుగంటును. దానితోఁ గావ్యమనఁగా “తుమ్మచెట్టువొడుఁ గాకిమార్చున్నది, తుపాకి తేరా కొడదాము” అను నదియే కావలసివచ్చును. అంతదుస్థితి యింకను మన సంస్కృతాంధ్రములకుఁ బట్టదనితలం చెదను. ఏమందురా, మనదేశమునందేకాక జర్మనీలోనగు దేశ ములయందుఁగూడ మన మాతృభాషావిషయక పాండిత్యముకలవారు పెక్కు లుండియున్నారు. వార లీవిషయము నన్యభాషాధ్యేతలపాలుచేసి మిన్నకుందు రని తలఁపను. ఇయ్యది నిన్నమొన్న తలచూపి వృద్ధి నందుచున్న యాంధ్ర భాషపైఁ బడటచేఁగాని సంస్కృతభాషపై వచ్చినచో నీసభకందఱు మహా

పండితులు కాశ్యాదులనుండివచ్చి యెట్టి యుపన్యాసముల నిచ్చియుందురో తెలియపరచెడిది. ఆంధ్రము సర్వమును సంస్కృతలక్షణమును బురస్కరించుకొని వర్తించుచున్నది. ఆగ్రంథములను జదివికొని మనపూర్వ లాభమునఁ గవిత్వమును రచించిరేకాని అరబ్బిభాషనుగాని, పేటాకభాషనుగాని, యధ్యయనమొనర్చి రచించిన వారుకారు. కావుననే సంస్కృతసాహిత్యవేత్తలకు మనయాంధ్రగ్రంథములయందు నేటి నవనాగరికసోదరు లాపాదించుదోషములు కనుపట్టవు. ఇప్పటికే విస్తరింపఁ బడినదిగాన మన పూర్వుల పరిశీలనాజ్ఞానము నొక్కొంత వక్కాణించి విరమించుచున్నాడను.

“శ్లో॥ చకాశే వనసపారయైః పురీ పండమహాద్రుమైః”

ఇందల్లిలాదుల నాపాదించి చర్చించియున్నారు. ఇట్టివారు సంభోగశృంగారపల్లనము నింద్యమే యగునెడల సహింతురా ! గాగ్రహ్యాదిదోషములుకూడ నాచిత్యముంబట్టి క్వాచితక్రముగా సమ్మతించియున్నారు.

“శ్లో॥ ఉత్తానోచ్చానమంధూకపాటితోదరసన్నిభే
క్షేదిని స్త్రీప్రణే భ్రాంతి రకృమేః కస్య జాయతే”

ఇది జుగుప్సాకరమైనను శాంత్యుక్తియందు దోషముకాదని కావ్యానుశాసనాదులలో వాత్సల్యమున్నారు. కొన్నివిదూషకోష్టలలో దుష్టములుకావని విడదీసియున్నారు. ఆయాదోషముల నెత్తికొన్నచో నిష్పడు తుదముట్టదు. మీపంటిప్రాజ్ఞు లెఱుంగనివిషయము నాపంటి కించిజ్ఞానకు సులభసాధ్యముకాదు. “ఆసు క్తమన్యతో గ్రాహ్యమ్”

తేనిససారమిది. నేటి నవనాగరికుల శంకలు పిచ్చిశంకలు. కొండలు లేనిపోని యేవమును గల్పించుకొని తక్రాదిపానమును మానుకొనుచున్నవారు కలరు. అట్లే వీరును నని యెఱుఁగునది. వీరిని మనము సంస్కృతవిద్యాభ్యాసమునకుఁ బురికొల్పవలసియున్నది. వారే తదనంతరమున దీని మంచిచెడ్డలు గుఱితింపఁగలుగుదురు. “గోకులాప్తమికి తురకసాహేబు నడుగుట యుక్తముకాదు.”

మఱియుఁ గావ్యనాటకాది పఠనము నిర్భరమును నిరతిశయమును నిర్వచిం
త్యమును నగు బ్రహ్మానందము ననుభవించుటకే పుట్టిపడికాని కేవల చరిత్రమాత్ర
మేల్జ్ఞానమునకుఁ గలుగలేదు. తత్తత్పర్ణులలు మానుకొన్నచో నది కావ్యమే కానేర
దు. పలనినచో గుహ్యద్యవయవములనుగూడ వర్ణించుటకుఁ గావ్యచిత్తముగ న
మృతించియేయున్నారు. కాని వైఖండికపదములచే వర్ణించినచో నశ్శీలాదు
లతోఁ జేర్చియున్నారు. మోహనాలయాది పదములచేవాడుట తప్పగాదని రఘు
వంకాదు లుద్ఘోషించుచున్నవి. వ్యంగ్యమునకు లక్షణము చెప్పఁచు, ‘కామినీ
కుచకలశన చ్చమత్కారకారిత్యమ్’ అని లక్షణవేత్తలు నిర్వచించిననుచో
శత్రుదయులకు సర్వమును విస్పష్టమే యగునుగాన విస్తరింపక యింతతో
ముగించుచున్నారము.

పాశుపత పీఠిక

చదువరులారా !

మా వెంకటరామకృష్ణకవులు “శతశ్శి” యను నొక విమర్శనమును మా పాండవశ్యామేధముపైఁ బ్రచురించుటయు. దానిపై మేము “పాశుపతమున” వద్రాని వారించుటయుఁ గృష్ణాపత్రికాముఖమునఁ జదివియేయుందురు. ఇంకా రామ శ్రీవిమర్శనమందుఁ మిక్కిలి చిన్నతనపుఁ బ్రసంగములను జేసియున్నారు. ఇందుఁ కొన్నిటిని గీరతమున మూడవపుటలోఁ జూపియున్నారము. మా “పాశుపతమును” గూర్చి గీరతమున నొకపర్వమే వ్రాయఁ బడియున్నది కాని అందు “వాస్తవము” గన్నట్లు. ఇందది చాలవఱకుఁ జచ్చింపఁబడినది. దీని ప్రకటనమునకు మమ్ముఁ బ్రేరేపించినవారిలోఁ మొదటివారగు బ్ర|| శ్రీ|| జయంతి రామయ్యగంతులవారికి మాకృతజ్ఞతను చెల్పుటకై వారి యాకాయము నీక్షింప నుదాహరించుచున్నారము.

“.....మీరు ప్రకటించుచున్న “పాశుపతము” చదివి మిక్కిలి యానందించుచున్నాను. పాశుపతము రుచ్యముగా నున్నది, ప్రమాణములు సమగితములు, శిష్యులైనాఖండ మనఁగా నిట్లుకదా యుండవలెను. పూర్వపక్షసిద్ధాంతములొక్క పుస్తకరూపముగా ప్రకటించినయెడల లక్షణగ్రంథముగా నుపయోగించును.....

జ. రామయ్య.

అనేకులిట్లు వ్రాసియున్నారు. కొన్నిమాత్రము దాహరించుచున్నారము.

“.....మీ ‘పాశుపతము’ ను జూచుచున్నాను. మహాప్రవాహము హింసారలి పిచ్చుకుంటులమీదికి ప్రవహించుచుండగా నాధాటి నాపగలవారై నెవ్వఁడు ? మాబోటి పండితావేషాశ్రయ కీసందడిలో విద్యాదానము కానిండు, పరికరబంధనము కావించనే కావించిరి.....” ఇట్లు విధేయుఁడు,

N. CHELAPATI ROW

“...మీపాశుపతమును ఖండించుటకు పశుపతికిఁ గూడ శక్తి చాలదని పురుజాడ అప్పారావు...” పురాణం మూల్యనారాయణతీర్థులు (విజయనగరం)

“...గురుజాడఅప్పారావు. అనేక నమస్కారములు ... రామకృష్ణకాశీ
అను తమకు జరిగిన వివాదతో సంబంధించిన పేషర్లు అన్ని జాగ్రత్త చేసి వుండు
లినిఇదివఱకు నేను తమరిని గురించి వెల్లడిపరచిన అభిప్రాయ
ములు నేను మనస్సా నమ్మినవిగాని ఆతిశయోక్తులు కావు. మీప్రతిభ ప్రాచీన
కవుల ప్రతిభ వంటిది. తమపద్యముల సాఫల్యములు ఆధునికులలోఁ గానము
యధ్యములో తాము అర్జునులే...” నే’ గు అప్పారావు.

‘రామకృష్ణకవుల ‘శతఘ్ని’కి మీపాశుపతప్రయోగమయి విశ్రమస్థానమూ
చిక్కినది...” నే, చెన్నాపగ్గడ భానుమూర్తి.

ఇట్టి పనేకములు .వెం|| రా|| లకు ఏదితప్పు ! ఏదియొప్పు ! తెలిసికొను
తెల్వి తేటలంతంత మాత్రమైనను, వారు కొందఱు పెద్దల ననుసరించి వాడి
సాహాయ్యమున మానాటకమును విమర్శించి నట్లే పద్యమువలనఁ దెలిసికొననగు.

ఉ. అంక మొకింత కల్గిన మహాత్ముఁడు వ్యాసమనీషియు న్నిరా
తంకుఁడు మల్లనూరియును దాతలు సేమముఁ జూచుచుండఁగా
వెంకట సూర్యరాయపృథివీరమణుం డనుకూలఁ డేలఁగా
వెంకట రామకృష్ణ కవివీరుల గారపుబిడ్డ కైత క
డ్డంకులు పల్కుచోటరులు డాఁగక లోఁగకయుండు పెట్టుగు|| (కవిత)

ఈ కాస్త్రీద్యయమునే కాక యింక నొకరి సాహాయ్యమును మాశిష్యుల
తీసికొని యున్నారు గాని ఆ చర్ల నారాయణశాస్త్రులవారికిఁ దగుమాత్రము
సంస్కృతజ్ఞాన మున్నను దెల్లలోఁ బ్రవేశము పూజ్యము. ఆసంస్కృతమునఁ
దేనిఁ బరిశీలకతాజ్ఞానమున్నట్లు తోచదు. (బ|| శీ|| మల్లయ్య శాస్త్రులవారిని
వెం|| రా|| లు పేర్కొనుటచే నిందు వారుండిరి మేము తలంచుచుంటిమే
కాని శ్రీశాస్త్రులవారితోఁ జెన్నపురిలో నిటీవలమేముకలిసికొనిమాటలాడినపుడు
వారికి దీనితో సంబంధమేలేదని నొడివిరి. కాన పేరు సర్వథా యిందులేరనుకోవల
యును. మిగిలిన యిరువురలో నారాయణశాస్త్రుల వారున్నను లేక యున్నను
నొకలేకదా! ఇంక మిగిలినవారు ఆర్ట్సు కాలేజీ సీనియర్ పండితులగు (బ|| శీ||
ఆమండి వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులవారు, మానాటకము 1911 వ సం|| బి. యొ
జరీతుఁ బరిశీలన మగుటచే వీరుదీనిని బాతము చెప్పవలసి వచ్చినది. అత్తతీసి

వారిబుద్ధికిఁ దప్పులుగాఁ దోచు వానినెల్ల న్నూలు విద్యాధులకుఁ జెప్పుచు వచ్చిరట! బందరు నుండి చనిన కొంచఱు విద్యాధులు మావలన వినిన రహస్యములను గూర్చి వారి నడుగుచు వచ్చిన నట్టిచోఁ గొన్ని స్థలముల శాస్త్రులవారు “శేషం కోశేన పూరయేత్” కావించుచువచ్చిరట! ఇది ప్రత్యక్షములో నెఱిగిన కొందఱు బి. యే. విద్యాధుల వలన విన్నయంశము. ఇది యిటులాండుఁ గాక, చాలవఱకు వెం॥ రా॥ ల శతఘ్నిలోని సంశయము లీ శాస్త్రులవారి వనుకొనక తప్పదు. ఇంక వెం॥ రా॥ లు చేసిన పరిశ్రమమో, శబ్ద రత్నాకరమును దగ్గఱఁ జెట్టుకొని అధానుస్వార శకటరేఖ వ్యత్యాసములును అక్షర వ్యత్యాసములును గట్టపడి గుడిగూర్చుటయు లేనిపోని నీచపు బ్రల్లదములను వెళ్ళఁగ్రమ్మటయుఁ దప్ప వేతొకటి కనుపట్టదు. శ్రీవ్యాసమూర్తి శాస్త్రుల వారి కెంతటి యనుభవము గలచో మాపాశుపతమే తెల్పును గాన నిందది పేర్కొనుట యనవసరము. పీఠికలో “ఆచ్యుతప్పలమ ఆయా యంకముల చిగురున విసరించితిమి కాని మఱికొన్ని స్వల్పములు లేక పోలేదు” అని వెనుకటి ముద్రణమున వ్రాసియుంటిమి. ఆ స్వల్పముల నెత్తి చూపిన మా వెం॥ రా॥ లు మా కృతజ్ఞత కర్తులు కాకపోరు.

తుదకుఁ దేలిన సారమేమనఁగా, మేము ప్రత్యుత్తర మొసఁగఁ దగు శంకలన్నియును శ్రీ వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులవారివియు మాప్రాభురీడరు ప్రత్యుత్తర మీఁదగుశంకలు వెం॥ రా॥ లవియు నని తేలినది. ఇది యిటులాండుఁగాక, ఎవరి కవిత్వమునేని విమర్శించునప్పు డప్పటికి వారు రచించిన గ్రంథములన్నియుఁ బరికించి విమర్శించుట యుక్తము వీరట్లు చేయలేదు సరికదా, తుదకీ యశ్వమేధమునేని జక్కఁగాఁ బరిశీలించలేదు. ఇందుల కొక యదాహరణము, వెనుకటి ముద్రణమున నొకచో “విఘాత్యకత్వములో” అనియున్నది. దానింజూచి వెం॥ రా॥ లు మాకాశబ్ద వ్యుత్పత్తిని చెప్పుచుఁ జొరవెక్కిరించిరి. ఆశబ్దము తరువాత పుటలలో సరిగాఁ బ్రయోగింపఁ బడియున్నది. అది వీరు చూడనేలేదు ; రెండుమాఁడుచోటుల లెక్కయేమి, పెక్కుచోట్ల శుద్ధముగానుండియొకటిరెండుచోటుల బొరపడినదియే వీరు వెక్కిరించిరి. ఇట్టి ప్రమాదములు వీరికిందుఁ గుప్పతెప్పలు. అవి యక్కడక్కడఁ జెల్పియేయుంటిమి గాన నిందు విస్తరింపఁ బనిలేదు. ఈ వెం॥ రా॥ ల పూని

కను బలువురు నిరసించి మమ్మల్లినందించి యున్నారు. అందుఁ గొన్నిమాత్రా
ముదాహరించుచున్నారము.

“అయ్యో, భవద్విరచితమగు పాండవాశ్వమేధ నాటకమును రామకృష్ణులు విమర్శనచేసిరి; కృష్ణాపత్రికలో ప్రియరింపబడినది. తను రింతవరకును ఖండన వ్రాయకపోవుటకు కారణం బగోచర మయ్యెడిది. పూర్తి విమర్శనమైన వెనుక వ్రాయదలచిరని యెంచితిమి....తలను పంచునట్లు ఖండనము ప్రచురించె దరని తలచెదను. తప్పు లెన్నుటకు ఇప్పుడు మేలుకాంచినందులకు పరమసంతోషమాచున్నయది. ఇన్ని దినములనుండి యెయ్యెడ నుండిరో తెలియదు.....”

కో॥ వె॥ కృష్ణారావు,

KUMAR ZAMINDAR OF GAMPALAGUDEM

“వెంకటరామకృష్ణకవులు రచించిన శతఘ్నియందు తమ పాండవాశ్వమేధము సలక్షణమైన గ్రంథముకాదని తెలుపుచున్నారు. కూపకూర్మములనలెలోనం దాగి వెయ్యి పృగల్భములు పలుకవచ్చునగాని తమవలె సకలనృపాలసభాస్థలములయం దమిత యశస్సును బొంది రసవంతములగు సద్గ్రంథము లనేకములు రచించి పండితాహ్లాదం బొనర్చుట యరుదు. తమ గీరతము చదివిన కొలది తృప్తి నొందకున్నది. కొరివి వెంకటరత్నం, Chicacole.

“సీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల గ్రంథములలోఁ గలవు తవ్వలటన్న ఘనమటంచు వారిమూలమృతఁ బేరు వెల్వడునంచు శాస్త్రప్రశిక్ష యొకింత సాగునంచు పాండవవిజయాది బహుకృతీరత్నముల్ చదివిన వాక్కుద్ధి పొదలునంచు అలశనిగ్రహమున కచ్చిన చీవాటు లతిరుచ్చ్యములు దిననగు నటంచు

తే. గీ. పెద్దపేరుల గ్రంథముల్ విక్రయించి
కాసురూకలతోఁ బొట్టపోసికొనఁగ
దలచి రీ రామకృష్ణులుదారమతులు
తోడివారలు నవ్వఁగా నాడు నేడు.

ఇట్లు విన్నవించు,
దూపాటి తిరుమల వెంకట రమణాచార్యులు,
గుంటూరు.

*..... తిరుపతి నేకశ్రేష్ఠులకుఁ దగిన సాధనసంపత్తి కలదు. వారి యొద్ద శతఘ్నులకును బగులని గట్టిరాళ్లగని యున్నది. అగనియందుఁ గోరిన రాళ్లను రత్నములును సకృత్స్నముగ దొరుకును”(1912సం॥ అక్టోబరు 1వతేది సుదర్శిని పత్రికనుండి.)

“శ్రీరామకృష్ణకవులు శతఘ్ని నొకదానిని (ఫిరంగిని) బారుచేసి భజేలు మనిపించిరి. అది వమ్మై పోవునట్లు తిరుపతి నేకశ్రేష్ఠులు పాశుపతాస్త్ర ప్రయోగముం గావించి శతఘ్నిని డమ్మునఁ బగులఁ గొట్టిరి” (అవధాన దర్పణము 8 పేజీ.)

(ఒకశిష్యుఁడు వ్రాసిన యుత్తరమునుండి)

“.....పాశుపతము చూచు నప్పటికి నిజమయిన మీ స్వరూపము అర్జునునకు కృష్ణనిరూపువోలెఁ గాన్పించినది. చెంపపెట్టు కొట్టిన ట్లుదాహరణములు దొరికినవి. క॥ టంకులయు గర్వపడు టక, టంకు బుధుల వీరమెల్ల డొంకించెడు నిశృంకప్రభావుఁ దిరుపతి వెంకటపతిఁ జేతు లెత్తి వినుతి యొనర్చుకొ ॥౧॥ క॥ కొంకిరి బింకిరి వంకర, టింకర నడనల్ల నిక్కు డెక్కులు పెక్కుల్, కంకెడు పెంకెల మతు లి, ట్టింకుల నింకించు నేంకశ్రేణు భజింతుకొ ॥౨॥ ఉ॥ నేంకట రామకృష్ణకవి పీఠులు మీటి దురాగ్రహార్తులై, కంకిన దుర్వ మస్సనపు గ్రంథమునం గల యెల్ల తప్పలకొ, వంకలు తీర్చి నేర్పుటకెవండు యతిండు? గురుండొ శిష్యుడో, వెంకటాస్త్ర పండితకవిప్రవరుం డొక రండు తక్కినకొ ॥౩॥ ఉ॥ అంక మొకింత కల్గని మహాత్ముడొకం డట మీఁది నా నిరా, టంకుఁడు, నెందఱో మఱియు డంకలు వెన్నెను లేవనెత్తఁగా నెంకట రామకృష్ణ కవిపీఠులు వీరము మీటి యాగతికొ, జంకలు దట్టుచుండి రని చాటు జగ మ్మిది యెంతసత్యమో ॥౪॥ ఉ॥ ఒండొక కొపవేగమున నొప్పులు పెప్పులెఱుంగ లేక వై, తండికప్పత్తి నొత్తిలి శతఘ్నియటం చొకదుష్పరి యత్నపుం, గండరువుకొ గురుగుఱిచి కైకొన నయ్యది యంతలంతలై, పిండిలి నండులై తుఱకుఁ బోలెగదే! తమకై మహాధతుల్ ॥౫॥ క॥ టాటోటులతోఁ దాటా, తూటమ్ములతోడ లేనినోసము లెన్నో, చాటించి గెల్పుగొన నిటు టాటాలాడుదురె నెంకటకవీందుకడకొ ॥౬॥ క. అరసున్నలు నెఱుసున్నలు, అరలుకొ ముద్రణమునకొ దఱచు దబ్బియై దొరలినవిత్పదప్పని, నిరూపణము

నేసి మీరు నిల్వనడేదీ! ||౭|| ఉ॥ దొంగరికంపుఁ బన్నుగడతోఁ దమయూరను
 వంటయింటి యాఁ, డంగులచైదముల్ సలిపి డాబుగ “వెంకటశాస్త్రిగారికిఁ,
 శృంగముభంగమయ్యె” నని చిందులు ద్రోక్కుచు దారితప్పియు, పొంగెదరేల!
 చాలునిక బోరగిలంబడ కూరకుండుడే ||౮|| మ॥ గురుధిక్కారము నేసి చెన్ని
 యొ దురుక్తుల్ పల్కిరబ్బబ్బ! యో, గురువర్యా! యెటువచ్చె నోటి కటు లెగ్గుల్
 వచ్చెనే యండొగిక, బరి మార్చకవలె గాక వైఁపడగునే! ప్రాయర్థ
 వద్దర్యము, ప్సకరత, స్నిష్క్రమశుష్కదుష్కృత విమర్శగ్రంథసంధానముల్”
 “సీ॥ కొప్పురపుకవీంద్రకుంజరహర్యక్ష! రామకృష్ణకవీంద్రరాక్షసహరి, కృష్ణ
 కవిమన్యకీర్తి చంద్రాదౌప! ఘనశివరామాఖ్య కవిశరణ్య, తిర్వతిజలరుడహ
 ర్చతి సుకవీంద్ర కువలయకుభ్రాంశు! కుకవిలోక, యాత్రాగ్రతారక! యను
 పమామలపప్తిపరిమితకావ్యసంపద్విలాస॥ తే॥ గీ॥ పాశుపతజిత పరదూష
 జాశయావ, భీమకానితశుభకీర్తి! భావితాండ్ర, సంస్కృతచతుర్విధ కవిత్య
 శతపథానచణ! గురూత్తమ! వేంకటశాస్త్రివర్య ||౯|| కుకవిజనమస్తకోపరి,
 ప్రకటిత సవ్యాంఘ్రిపద్మ! పండితకవిరా, ణ్నికరమత శతపథానప్రకరా!
 వేంకటకవిగురువర్య! నమస్తే ||౧౦|| క॥ మంగళగిరికులజాతుండ, రంగని భక్తుండ
 బాదరత్తుండను న, న్నంగళ! ద్వైపాయనుండ శు, భాంగా! దయతోడ బాబు
 సంపదగవలయుక 3

“.....పూర్వము పండితరాయలు రసగంగాధరమును గ్రంథమున నుడిసిన
 రీతిని అనగా “స్లో॥ నిర్మాయ...కస్తూరి కాజననశక్తి భృతా మృగేణ” అను
 వాక్యానుసారముగా ననేక దుష్కర గ్రంథములు కల్పించి మించిన—
 ఉ॥ వేంకటనత్కవీ! తమకవిత్యమునందు వృథా యనూయచే, వెంకటరామ
 కృష్ణులు ప్రవీణత యంచొకకొన్ని తప్పలక, బొంకముగా లిఖించి యిట
 యిచ్చిరి పేరు “శతఖిన్, యంచు, మీ కింకవిరాజమత్తగజ తేసరినామము
 గురైటుంగమిక్. అద్దానిపై నెద్దియేనియు విమర్శనంబు నలుపుడని యిదిపఱకే
 పత్రిక సంపియుంటిని.” గాడిపల్లి వీరాఘవయ్య (భారతుల నృసింహశాస్త్రి
 జ్ఞాపం లేవాసీ)
 (ఇట్టివనేకములు)

శబ్దబ్రహ్మమును దెలిసికొనుట సామాన్యముగాదు. యావజ్జన్మమును బని
 చేసినను ఈవిష్కలము దురవగాహముగనే యుండును. అయివిషయములు దేవి

‘తాగవత పాణిగృహీతాది గ్రంథపీఠికలలో దిక్పాత్ర ముదాహరించి యుంటిమి’
 ‘శ్లో॥ వశబ్ద బహోత్థం పరిమళమనామృతయచజనః, కపినాం గంభీరే వచసి
 నుదా దోషో రచయతు.’ (మరాఠీ)

ఇట్లు ప్రాజ్ఞులెల్లరును మొఱపెట్టుచున్నను ఆర్భకులకుఁగల యవివేకములు
 తొలఁగనే తొలఁగవు చూడుడు, ఎంతయవివేకమును లేకయున్న నిట్లువా
 యుదురా! ‘వేయేల మేము చూపిన దోషములలో నొక్కటియైనఁ ద్రిపుళక్యము
 కాదు’ (శతఫిని 31వ పుట) ఇట్టి ద్రుల్లదము లనేకములు. వానికేమి, ‘చిన్ని
 చిన్ని వ్యాకరణపుబొత్తముల్ చదివి కయ్యము పెంచవడయ్య వాగ్విదుల్’
 అను మా ‘పాణిగృహీత’ లోని మాటను జదివికొనికూడ గోతిలోఁ బడువారి నెవ
 పెద్దరించఁగలరు! లక్షణము సమగ్రముగా నివృటిపఱుతును బయలుదేరిని హేతు
 పున నీ యాంధ్రభాషకు లక్ష్యజ్ఞానమే వికేషించి యుండవలెను. ఈయంశము
 చిన్నయ్య నూరియు నొప్పికొన్నదియే ‘తుదకు లక్ష్యపరిజ్ఞానము చాలని లక్షణ
 పరిజ్ఞానమంత త్లాఘ్యముకాదు, కాని తుదముట్టినర్హలక్షణపరిజ్ఞానముచేతనే
 చాఢించుట మిక్కిలి దుష్కరము’ (బాలవ్యా-పీఠిక) దుష్కరమైనను మాకు
 ‘శుద్ధులనుండియు లక్ష్యజ్ఞానమునందే యెక్కువ యభినివేశము.

చ॥ పదరత్నాలచే మూర్ఖుల, రొడలడఁగుట విందు మని విరోధివృద్ధుడయదు

పృథమ మొదలంటఁపిదులఁగ, గుదులుగుదులుగాఁగ వారినుప్పెద మెండుక.

ఉ॥ వెంకటరామ కృష్ణుల వివేక విహీనపు వెక్కిరింపు, ల

య్యంక మొకింతకల్గిని మహాత్ములు తంపులతెంపులుక, నిరా

తంకుల పెంపులున్ ‘చరంతజ్ఞుడు’ నారపగారి మంపులుక

బొంకముచిక్కి పాపపతముం గని డొంకలబట్టి డేవతక,

చ॥ మునుపు పతనోత్తర ద్రుపదపుత్రుని జెల్లెలివావినునినిక

జెనఁగిన వానికై నరునిచే నొక పాపపతంబు గ్రన్నఁగై

కొనబడె, నేడు నట్లే గురుఁ గొంతెతనమ్ముర చూచులాడుదు

స్వస్థులపై కొనబడె బ్రతస్తము పాపపతాఖ్య మస్త్రముక.

త॥ సుప్రథితుల కేమి యనా, ధప్రేతల దుర్విదగ్ధతల్ మాన్పుటకే

యూప్రయతన మిది వారిపు, ప్రియముగ నభినయించి యుటకురో!యేమో!

ఉ. భారత నాటకమృచయిఁ బడ్డదియంట ! శత్రుఘ్ని ! సత్కవుల్
వారక యెవ్వరేనియు నుపాసహపుంగల స్వస్తిఁ జెప్పఁ ది
త్సారములేటఁ గాని, యటుసల్పెడి వారరుదౌటఁ జేసి యీ
గోరునఁ దీర్చనట్టిపని గొడ్డటఁ దీర్చితి మోవిచతుఁడవు !

ఏరి కీదుర్విదగ్ధతయుఁ బ్రల్లదములును గలుగుట చేతనే కదా ! మేమింత
పరిశ్రమ జేయవలసివచ్చినది. ఇది మాశిష్యులకేకాక గేహశీదత్తదీపన్యాయ
మున నిలయలకుఁ గూడ నుపకరించెడిని. ఇట్లు గావున్న మఱియొక తెజఃగున
నేని మాశిష్యుల యజ్ఞానమును మేము వారించుకొనక తప్పదు. ఆ వారించుట
కుచ దీసికొని మంతభేదము లేకపోలేదు. ఇందులోనే వారికి సౌలభ్యమెక్కుడు
గన్నట్టేడిని. ‘మాడు జన్మముల శత్రులలై వచ్చెదరా ? ఏడుజన్మముల మిత్రు
లై వచ్చెదరా ?’ యన శత్రులమయియే వచ్చెద మని రనుట యెవ్వరెఱుంగ
నిది ! అదిగాక, యింత శ్రద్ధ మఱియొక శిష్యులవిషయమున మాకుఁ గలుగను
గలుగదేమా. ఎట్లేనియు గురుశిష్యభావ మనునది పోగొట్టికొందమన్నను
పోనిది; కావుననే

క. మును శిష్యుఁడనై చదినితి. పనయము ద్వేష్యుండవగుచు నభ్యాసం బీ
తనికడ నిష్కంధు చేయుము, చను మన కీహత్తు జన్మజన్మమృతకున్.

అని మున్నీ పాశుపత ప్రకటనమున వ్రాసి యుంటిమి. మా పరిశ్రమము
మా శిష్యులకన్నను సహృదయు లెక్కుడు పరిశీలించఁదగినవారు. ఈ యంశ
మును మునుపే ప్రకటించుకొని యుంటిమి.

క. తెలిసీ తెలియని పలుకులు పలుకుచు గడు గేలిగొట్టు పరమాత్ముల మి
మ్ముల నేమియన్న నేమగుఁ గలరుగదా ! పండితులు జగమ్మున నెందుకొ.

కావుననే కాళిదా సంతమహాకవి “ఆపరితోషా ద్విరుషాం ససాధుమన్వే
ప్రయోగవిజ్ఞానం” అని వ్రాసికొనియె. మాశిష్యుల కీవిషయమున నిదిపఱతే
ఫలును విజిన దను నంశము వారి పరాస్తపాశుపతములోని యీక్రింది పంక్తు
లుచలనఁ దెలిసికొందురు గాక.

“అచా॥ ... వెంకటశాస్త్రిగారు పాశుపతములో నెన్ని భారతప్రయో
గముల నుదాహరించిరో కనుగొంటివా ? కవి॥... అప్రయోగములు భారత

మంతయుఁ బారజిదివి వ్రాసిన చనుకొన్నారా ! అవియన్నియుఁ బ్రాథవ్యాకరణములోఁ బ్రదర్శింపఁ బడినవే (28 వ జనవరి 1912 సం॥ కృష్ణాపత్రిక.)

ఈ వెలితి ప్రసంగమును మాత్రము వ్రాసి కాస్త్రప్రవిషయములను ఖండించుటకుఁ బూనక విరమించుటవలన నేమి, అనివార్యముగు పాశుపతమునకు “పరాస్తపాశుపత” మను తెల్పితమైన పేరితో వ్రాతకు దిగుటచేత నేమి, సరుకు పూర్తిగాఁ బయలఁబడినదని మేము వ్రాయక పూర్వమే లోకము గుఱుతించి యుండును. మఱియు దీనివలననేకాక యిటీవల మాపాశుపతమును గృష్ణలోఁ జదివెయ “కొయ్యతోటకూర” సామెతగా నచ్చువేయు శతఘ్నిలోని “తెలివిడి” అను శీర్షికక్రింది పంక్తులుకూడ నీయంశమునే స్ఫుటపఱచుచున్నవి. “వెరసి నూఱు దుప్పములు మాత్రము తప్పక చరికింతురు గాక” అని నూఱుంకెలను వేసి వ్రాసియున్నారు. ఈ ‘తెలివిడి’ వ్రాయునప్పటికి వారిందొక్కటియు నిల్వ దను నంశమును మాపాశుపతమువలన నెఱిగెయి, అచ్చుపారపాటులేని నిల్వకపోవునా! వానిచేతనేని నూఱువోషములను జూపితిమని నంతెనింప వచ్చునని యనుకొనియుండురు. కాని వీరి విమర్శనమునకుఁ బూర్వ ముచ్చయిన మాయితర గ్రంథములలో నావ్యత్యాసములుకూడ నవరింపఁబడియుంటచే వీరి కాముద్దుముచ్చటలును దీరవు “సున్నకు నున్న హల్కికి హల్కి” ఈ యంశమును మేము మొట్టమొదటనే అనఁగా వీరి శతఘ్ని కొంచెము కృష్ణలో నెలువ జినవెంటనే తెల్పియున్నారు. అది యియ్యెడ నుదాహరించెదముగాక.

నన్ను బంధరు మౌనూలు తెలుఁగు టీవరుగా మాత్రమేని యెఱింగి నాకు “తిరుపతయ్య” యను సహాధ్యాయి కలఁడని కలలోనేని యెఱుఁగని మావారు మా దుస్థితికి (లక్షణవిరుద్ధకవనమునకు) చిరకాలమునుండి వగచుచు సౌమ్య సం॥ లో శ్రీ పితాపురపుఁగోటలో శ్రీవారవధాన మొనర్చునప్పడు గూడ నెట్లో తీరిక చేసికొని కొంచెమునే పీచిచారమునే పద్యముఖమున వెలిపుచ్చి ఖరీది పుట 30 వ పద్యము వేం॥ కృ॥ (గ్రంథమాల) పిదప ననేక ప్రయత్నములు ప్రత్యక్షముగను అన్యాపదేశముఖముగను బ్రయోగించి, యెన్నఁటికిని మాదుస్థితి తుదముట్టుకండుటకు జాలినది నేటికి ఈకృతఘ్నిని, కాదుకాదు శతఘ్నిని (ఫిరంగిని) ప్రయోగించి యున్నారు. ఈఫిరంగిని శ్రీవారు కీలక సం॥ ఘల్లనములోనే తయారుచేయించి మెల్లమెల్లఁగా నందు మందు లోనగునవి (మీను

మల నుద్ధాటించి చెప్పిన శద్యము, మొదలైనవి నానారాజసందర్శనముకూడని జాడు(డు) నించి దట్టించి “ఈశ్వరవేద” నాబడు జానకిత్రాటితో నంటిండు నుంకించి పారపాటున నాత్రాడు ఫిరంగిచెవికి నంటింపక తిరుపతయ్యగాలి చెవికి సోకించిరి. అతడు రిజప్తురమూలముగ నొక విజ్ఞాపనము నంపికొని మాజోలికి రావలదని వీలైనంత మృదుమధురగరిమను బలిమాలికొనుటయో మంచి లించుటయో కావించెను. పదపడి శ్రీవారి ఫిరంగి విధివిరామము లేక చాలు చాలుగా రగిలి రగిలి తుదకు నేటికిఁ బెద్దస్వని చేసినది. లోకములోని ఫిరంగివంటిది కాక యియ్యది మాబాగును గోరుచున్నదనుట విస్పష్టము. మిక్కిలి విలువగల్గుటయేకాక నిత్యమును బరోపకారకార్యములయందే వినియోగించు శ్రీవారికాలమును నుంత మాకై వమ్మొర్చుచున్న మాయాభయకాస్త్రప్రసాదము మా అత్యద్భుతశతావధానులు మా శతవిధానులు మా ప్రాథమికులు మాకు నమ్మలు కారనట కెవ్వరికి నోరాడును! మా సత్యభాషాపూరిత శ్రుతి మా యందుఁ గ న జేసి న నిర్మి మి త్త కారు ణ్య ము నె టు క్ పఱచుకొంటిమి గాన నిక మావారు చూపిన తప్పలను దిద్దికొనఁబోవుచుఁ బ్రాజ్ఞలోకము దీని కంగీకరింతురో లేదో యని సంశయించి ముఖ్యముగా శ్రీకాకరపత్తి విద్యద్భుతమను సమృద్ధిప్రదానముకై యభ్యర్థించుచున్నాడను. అయ్యా! మనవారు చూపిన దొనగులలో రేఫశకటరేఫాద్యపభంశములును అత్యేత్వాదివినిమయములును మే మెప్పుడేని దిద్దికొనితీరవలసినవే యని నేటికిఁ జరకాలముక్రింద నచ్చయిన మా యితరగ్రంథములలో నాపని కావించుకొని స్వస్థచిత్తులమై యున్నట్లు మా చదువరు లెఱిగియేయుంటుచే నందులకు మనవారి తోడుపాటు వమ్మైనదని యనుకొనకమానరు. మేము దిద్దికొనిన విధానము కడుగూఢముగా నుండుటచే వారీశ్రమ పడవలసివచ్చినందుల కెంతయుఁ జింతించుచు నిక నేని వృథాగా మాకై శ్రమపడకుండుటకై శ్రీవారి ఘనతను మిక్కిలి కొనియాడుచున్నాడను. కొన్ని మీబోటి విద్వాంసులుకూడ నడుగఁ దగినవియు నుత్తరింపఁదగినవియు లేకపోలేదు. వేయేల; తుద కిందుఁగాని యితరత్రగాని నేటికి ఓరు మాగ్రంథములలోఁ జూపిన దొనం గొకటిగాని యరకాని పాతిక కాని తుదకుఁ బరమాణువు గాని నిలువ దని నాకు ధైర్యము కలదు. ఇక ముందుఁ జూపువానింగుఱించి యిప్పుడు మనఁజేసికొని నేరమును మన్నింప వేడికొనుచు నిందులకు మీరు నాలో నేకీభవంతురో మనవారి

యభిప్రాయముం దేక్షింపవలయును. ఇంక లోకులతోఁ గొండొక మనవిచేసికొని విరమించుచున్నాడను. కాన నాకునుజ్ఞయొసంగుదురుగాక. అయ్యా, లోకులు! మిమ్మెల్లర విడిచి కాకరపర్తివద్ద న్నొండలిచే ప్రార్థించితి నని యన్యథాగాఁ దలఁచక తాముకూడ నిం దేదోనమేని నిల్చునని తోచినచోఁ దెలుపఁ బ్రార్థితులు. వారు మీవలె విద్వాంసులగుటయే కాక మాత్రీవారికిని నాకును ముఖ్యబంధువులు; శ్రీవారికి గురుపరంపరలో వారుగూడఁ గొండఁజేయుదుంటయేకాక శ్రీవారిలో నొకరి కాగ్రామము నివాసముకూడ నైయున్నది. మీబోధకన్న మాయభయలకు వారిబోధ యత్యావశ్యకమని తామును దలంచితీరుదు రని నా నమ్మకము. (అపరీమితప్రశంసలో చూడుడు) వారుగాని మీరుగాని యేకారణమున మిన్నకుండినను మా ఆశ్చర్యమేమను నిర్దుష్టమే కాఁబోలు నని మేముపై తప్పిబ్బగుట తటస్థించునుగాన దొసఁగన్నచో నుదాసీనలు కాకుండుటకై మీరు సారెసారెకుఁ బార్థింపఁబడుచున్నారు. వ్యాకరణవిషయమునఁగాని నాటక సంప్రదాయములయెడలఁగాని పరిస్పరవిరద్ధములయెడలఁగాని యశ్శీలాదివోషములయెడలఁగాని అది యిది యన నేల, యెంచఁగాని మావారు చూపిన విషయములలో మీకు నచ్చిన దేది యున్నను నిస్సంశయముగాఁ దాము చూపుటయే తదవుగాని మాసమాధానమున కాలస్యముండదు. వారి నెక్కిరింపులు మాకు సత్కరింపులకన్న నెన్ని రెట్లో సంబోధదాయకములు. వానికి మేము త్తరింపఁగల సమర్థత గలవారముకాము. కాన నావిషయముకంటి త్యజించి తక్కిన దేది యడిగినను నుత్తరమునకు సంసిద్ధులమై యున్నారము. చ॥ “బ్రదుకదు బట్టకట్ట దిట బంధుసముద్రులు చూపినట్టిత! ప్పివఁమొకఁడేని” యంటిది విశిష్టికగాఁ దలపోతురేమో నా! మదికిఁటు దోఁచె స్రాసితిని, మంచియొ చెడ్డయొ, ప్రాజ్ఞులిందు కొప్పెదిరో తిరస్కరించెదిరో, ప్రేమ ననన్జయ్యెనంగ వేడితిత్ ॥ క॥ అది యిది యననేటికి, మీ! కెది తప్పని తోఁచునొకటి యేనరయేనికొ, మది డాఁచక తెల్పుఁ దదే! పదిచేలని యెంచి వ్రాముఁ బ్రారంభింతుత్ ॥ క॥ “మే మడుగనేల? యడిగిన! ధీమంతులు రామకృష్ణగీతలుగల” రి॥ చేమియు నొడువకుఁ డెందుకొ! నామది కిటు దోఁచె గరుణ ననుఁ గనుఁడు బుధుల్ ॥

ఇట్లు, శ్రీవేంకటరామకృష్ణకవిపర్యుల శతఖిన్న కెదురు నిలిచియున్న మీ విధేయుఁడు, బందరు హైస్కూలు తెలుఁగుటీచరు, చెళ్ళపిళ్ల వేంకటాశ్రమి.
(ఏప్రియల్ 14 వ తేదీ 1911 సం॥ కృష్ణ)

వీరికున్న తెల్వి తేట లెంతటివో కనుగొనుట కొకచిన్న యుదాహరణ మిచ్చుచున్నారను. అపరిస్తతప్రశంసలో వీరు “అద్యలారా! ఇది యపరిస్తతప్రశంసయేనా!” అని యొకచో వ్రాసికొని అది తప్పని సంకయించి శుద్ధ పత్రికలో “ప్రశంసయేనా” అని దిద్దికొనిరి దీనిచే వీరితెల్వి తేటలు తెలిసికొనవచ్చును. దిద్దినప్రయోగ మెంత యసహ్యముగా నున్నదో సహృదయు లెఱుంగుదురు ఈదిద్దుబాటు శ్రీవ్యాసమూర్తిశాస్త్రులవారు తెల్వినమీద జరిగినదనుకొన్నను దప్పులేదు. ఇంతకు మొదటిది తప్పగునా కాగా, అనునది విచార్యము. ప్రశంస + ఏ + ఆ, అని యుండగా మధ్య నకార మెట్లు వచ్చునని సామాన్యులు శంకింతురు. విశేషజ్ఞులు భాషాస్వభావముచే మధ్య “ను” అను సముచ్చయము చేరుననియుఁ గావుననే ఇందుమతీపరిణయములో ౧౮॥ మునఁ గుమారభూర్జటి, “ఉ॥... నాల్గుకోటులే, నా! మఱియున్ ఘనంబుగ ధనంబొనఁగూర్చెద” అని యతిస్థానమునఁ బ్రయోగించియున్నాఁడనియు నుత్తరము చెప్పదురు. ఇట్లు వాక్యాలంకారముగా ‘ను’ చేరుచోట్లు కొన్నిగలవు. ఈయంశ మిందే గొంత తెల్వియుంటిమి. చెవి కింపు గలిగి యేమాత్రమేని సమర్థింప వలనైనదానిని వదలఁగూడదనియుఁ, జెవి కింపు లేక శాస్త్రసిద్ధమైనను దానిని వాడుట అంత వృధియంగమము గాదనియుఁ బూర్వకవుల యాశయము. ‘యద్యపి శుద్ధం లోకవిరుద్ధం నాకలనీయం నాచరణీయం’ ఇది ధర్మశాస్త్రవిషయమైనను బ్రకృతవైషయమునఁగూడ ననుకరింపఁ దగిన దని యాశయము. ఈయంశము మాకబ్బయాలలోఁ జలుచోట్లఁ జెల్లమగును. మైఁజూపినయంశము, వెం॥ రా॥ లకుఁ గల జ్ఞానమును పెట్టుటకే కాని వారిని దప్పపట్టవలయు నను తలఁపు గాదు మే మిందు ముఖ్యమైన యంశములకే కాక సామాన్యపు సంగతులకుఁగూడ నుత్తరము లిచ్చియున్నారను. ఆధాను స్వారకకటరేఖాదు లచ్చటచ్చట వ్యత్యస్తము లగుట మాపారపాపే అనుకొను ధీరులుండరు; ఉన్నచో వెం॥ రా॥ లుమాత్రమే ఉండురు. వారి కుత్తరమతి సులభము, వారిందు కకటరేఖములనుగూర్చి చూపిన చొరఁగులు వారి పుస్తకములయందే కనుపట్టుట కేమిపేరుతువు? వారికిఁ దెలియ దనుకొందమా, అయినచో నితరుల కెట్లు బోధింపఁగలరు! కావున వారి కింతమాత్రము తెలియు నని యొప్పి తీరవలయును; అప్పు డది పూర్తిపూరితదు తప్పని తేలును. ఆయాతప్పు

అకు వెం॥ రా॥ గ్రంథమాల చూడుడు. వీరిలెక్కయేమి, శ్రీ వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులవారి మురారిలో మధించు, వేదురులు, అడుది, తత్తరవడు, తాటకు, నెరవెచ్చు, చిరునగవు, నోచు, పోలునుమ్మ, లోనగు నపభ్రంశము లనకృదా పృత్తిగా నున్నవి.

మఱియు నద్దాసుస్వారములను గూర్చియు శకటకేళములను గూర్చియు నెప్పుడేని నిఘంటువుమాత్రమే శరణమగుటచే నెంతశిర్ధగా బరిశీలించినను వ్యత్యాసములు రావచ్చును. అవి పాఠ్యాలు తప్పలలోఁ జేర్చకొనరు. 'రాముడు' అని వ్రాయుటకు 'రాముడు' అని పారపాటున వ్రాసినచో దానిని దప్పగా వ్రాసిన బుద్ధిమంతులకు వందనములు; మాకృతజ్ఞులెంతో కష్టపడి 'శతశ్శే' యని వ్రాసి మాకింత పనికల్పించియును, నిక్కముగాఁ దప్పన్నచోలును గనుగొన నేలేదు. వీరేశాచు, బ్ర॥ శ్రీ॥ కల్లూరి వెంకటరామశాస్త్రులవారుకూడ దీనిని గుఱితింపనేలేదు. శ్రీశాస్త్రులవారు బి. యే. విద్యాధ్యక్షుఁడ బళ్లెలనిచ్చుచుఁ గొన్నిచోట్లఁ బొరఁబడియున్నారు. వారడుగునది ప్రశ్నకాన సమయము వచ్చుచో మాకది తప్పగాదని తెలియుననియు శిష్యబుద్ధివై శద్యమునకై యట్లు పుష్పించితి మనియుఁ దప్పించుకొందురని తలఁచెదము. ఆశిష్యబుద్ధి వై శద్య మునఁజేసి నిజమగు తప్పగల చోలును వారు గుఱితింపినఁ గొంతయు క్షముకదా! అని. "పీరార్చిత..." అను గీతపద్యములోఁ గలదు. ఈముద్రణమున దిద్దితిమి కాని మునుపు "పీర ! చిత్రాంగద విచిత్రవీర్యులకు వివాహమొనరించితివి" అని యున్నది. భీష్ముడు వారిరువురకును వివాహము నేయలేదు గాన నది తప్పు' దానిని గనిపెట్టి శిష్యులకు బోధించుట యుపాధ్యాయత్వమునకు వస్త్రై గలిగించును. తప్పలుగానివి తప్పని బోధించినఁ బ్రయోజనమేమి ? ఇంతకును శాస్త్రులవారు తప్పించుకొనుత్రోవ చూచికొనియున్నారు. గాన వారిచ్చిన పుష్పలలోని యనంగతత్వ మిట విస్తరింపఁబడదయ్యె. మఱియు నద్దాసు స్వారములనుగూర్చి కూడఁ గొన్ని చిక్కులున్నవి. 'ఏగు' ధాతువులో నద్దాసుస్వారమును నిన్నమొన్నటినుండి వేయ మొదలిడిరి. అంతకు మున్నె వరును వేయలేదు. అంతకు మున్నున్న ప్రతులలోఁ గానవచ్చుచున్నది. శబ్ద రత్నాకరములో నిర్బిందుకముగనే యున్నది. కేవలము దీనినే పట్టుటయుం

చగవుకాదు. దీనిం బట్టిన మాకృతజ్ఞులగతి యీపాశుపతమే తెల్పును గదా! “కోర్కె” అను ఏకారఘటిత రూపము శబ్దరత్నాకరములో లేదు. “తే॥గీ॥ గీము లలరించుకొనిరి కోర్కెలుచెలంగ” నీలానుందరీపరిణయము 3 ఆ, (అని) యతిస్థానమునఁ బ్రయోగము గన్పట్టుచున్నది. ఇది మహాసముద్రము. దీనిని గవిమాతృలు తరింపజాలరు; ఋషులుగూడఁ దరించుట దుర్ఘటమని “యన్తో త్తరం మునీవాం పాగ్రమాణ్యం” అనునది చెప్పచున్నది. కావున నేదియును దొందరపడి తప్పనక పెద్దలను గనుఁగొని మరలఁ గనుఁగొని మరలం గనుఁగొను చుండవలయును. ఆపెద్దలలో లక్షణజ్ఞులు గొందఱు, ఉభయజ్ఞులు గొందఱు, తప్పలున్నను వానిపై బుద్ధిపోనివారు కొందఱు; వానిమీద మాత్రమే బుద్ధి ప్రసరించువారు కొందఱు, ఇట్లనేకవిధములుగా నుందురు. అట్టిచో నీమహా విషయమున నిన్న మొన్న తలయెత్తుచున్న మాకృతజ్ఞుల పరిశ్రమ వమ్మగుట యొక యక్కజముకాదు. వమ్మెలకావలెను, సార్థకమే యగుఁగాక. ఈపాశు పతమువలన లోకమునకేమాత్రమేని యుపకారమున్నచో దానివలని సుకృతము మాకృతజ్ఞులే కైకొని ఆయురారోగ్యైశ్వర్యములు గల్గి చిన్నతనమువలని యజ్ఞ తను విడిచి బాగుపడుదురుగాక! ఓం శాంతిః.

పాశుపతము

చదువరులారా! “పాండవాశ్వమేధము” పై మాకృతజ్ఞులు విశిషిడి
జ్ఞానముతోఁ బ్రయోగించిన శతఘ్నములోని తుక్కుదూగఱల నవలకుఁ ద్రోసి
పిజ్జులుగూడ సంశయించు సంశయలకు తత్తరముగాఁ బ్రయోగించిన మా పాశుపత
మొందు సంగ్రహముగా నుదాహరింపఁ బడుచున్నది.

—:నాంది పద్య విచారము.:—

నాందిలో వీరు బొత్తిగా నిరాధారముగా నికృప్తముగాఁ దూలనాడిరి.
ముందు నాటకములో వచ్చేడి కథ, నాందిలో నిమిచ్చుట గుణమేకాని బోష
ముకాదు. “మనాక్కావ్యాధ్యసూచనం” అనుచోఁ గొంచెమే కావలె నను
విధికి బోధకపదములేదు; కొంచెమేని చాలునని తాత్పర్యము. ఇందులకుఁ
బూర్వమందున్న ‘అర్థత శబ్దతోనా-పి’ అనునది గమకమగుచున్నది. ‘అధి
కంతు ప్రిన్సిప్టు నతర్థానిః. ఏనూచనమేని స్ఫుటముగా నున్నంతనే కవి యస
మర్థుఁ డనుకొనునెడల ‘ఏమరాజేవ దుష్కృంత స్సారంకే జాతీరంహసా’ అను
శాకుంతలములోని నూచనముంబట్టి కాళిదా సనమర్థుఁడు కావలసివచ్చును;
మఱియు నెండటో కవులును నసమర్థులు కావలసివచ్చును; కావున నట్లనుట
యొక్కతై ప్రలాప మనకతప్పదు. నూచనయొక్క స్ఫుటత్వాస్ఫుటత్వములు
కవియొక్క యిచ్చ ననుసరించి యుండును. “శ్లో. దినకరకిరణోత్కరః...
మధుకరకర్షణ విదగ్ధః” అని యనర్థురాఘవకర్త కాళిదాసుకన్న గూఢముగా
మాచించియున్నాఁడు. ఇంతమాత్రమున నితఁ డతనికన్న మిన్నయ్యెయినా!

శ్లో. శంభోః కోదండ ధంగా దవిదితవిభవ శృక్రనూనోర్వివాశా
దజ్ఞాత స్నేతుబంధారపి నపరిచితః కైకసీనందనేన
సంవాదా దంగదస్యా ప్యనధిగతగతిః కారణా స్మర్తర్యమూర్తే
రూపయా ద్భూత్యై జనానాం జగతి రఘుపతే రైవల్లవః కోఽపిభావః.
(మాతాంగదము) విస్తర మాయాయీ ప్రాధకవుల నాటకములం జూడదను.
మఱియు, నాందిపద్యమనందే “ఉత్తరాదారకు సేమూరసి” అనుచో,

‘ఉత్తరాదారకు’ అనుశబ్ద ముత్తర మగుని బుత్రునిగూడఁ జెప్పఁచుటచే నశ్లోలము. అనుకొక ‘తల్లకి మగఁడు’ శంకను దెచ్చిపెట్టిరి. ‘ఉత్తరా దారాయస్య సః అను విగ్రహమునందుఁ గాని పరీక్షిత్తుత్తరకు మగఁడు కాఁడు. ఉత్తరాదారాయః దారకః, అనువ్యక్తిత్పురుషము చెప్పనప్పుడు పరీక్షిత్తుత్తరకుఁ గొమరుఁడేయగును; ఈచెండు సమానములలో నేది శీఘ్రోపస్థితకమో విజ్ఞులెఱుంగనిది కాదు; కావున సీవృథాప్రలాపమునకుఁ గూడ నుత్తర మనావశ్యకము. ఇందులకు ‘యశోదాదారకం భవే’ లోనగు ప్రయోగము లనేకములు మఱియు సీస్థలమందే. “ఉత్తర కృష్ణుని భార్య” అని యొక యపార్థము ఝడితి స్ఫురించుచున్న దని నోరు జాఱవిడిచిరి. వీరనుకొన్న కృష్ణుఁడు భారత కృష్ణుఁడో! వేటొక కృష్ణుఁడో! భారతకృష్ణుఁడే యయినచో నతని కుత్తర యను భార్య యెన్నట్లు ప్రతీతి లేదే! లేనిచో స్ఫురణ మెట్లు? ఇట్టిచో యొకఁడు “పాండుమహిషి” అని భారతములోఁ జూచి ‘పాండురాజుగారి కుత్తర’ అని యర్థము చెప్పి ‘ఏమట్లుచెప్పెద’ ననిన ఝడితి స్ఫూర్తి యట్లయిన దనియు నిదిగూడ యుక్తమే యనియుఁ బాండురాజు గారి కొక గేజయే లేదా యనియు వాదించ మొదలిడినాఁడట! ఈయబ్రవీత్పురాణ పక్షల ప్రలాపముల కుత్తరమువారాయుట లజ్జాకరముగదా! పాండురాజుగారి కొక గేజయొందినను నక్కడ నాయర్థము సమంజసమా, కాదా యను తెల్పి యుండవలదా? ప్రకృతమో, అట్లుకూడఁ గాదు; కృష్ణుని కుత్తర యను భార్యయేలేను. లేనిచో స్ఫూర్తి యొక్కడనుండి కలిగెడిని. శ్లో॥ దయితోమే యశోదాయా దాయాబోఽయం దయామయే, అను సీభాగవత చంపూ ప్రబంధశ్లోకమునకుఁ గూడ వీరి తెల్వితక్కువను వినయొగించిచూతము. యశోదాయాః, మేఽదయితః (మగఁడు) అని యూరక శుష్కార్థమును జెప్ప మొదలిడువాఁడు గూడ నుండునా? పూర్వోత్తర సంధర్భ మక్కఱలేదా? ఇట్టి యన్వయ మొనర్చు వండితుఁడు వైద్యుడై యంతఃపురస్త్రీలకుఁ బశువుల కేర్పడిన రక్షా విధిని జెప్పెనని వినుము. ఇది యిటు లుండుఁగాక; ఇట్లే నాల్గవపరిణమలో “ధృశమ్ము యో మృనిశమ్ము శమ్మిడుకొ” అనునది యెత్తికొని, ఈమాటలు తూనిక రాళ్లపలె నున్నవనియు, విశేషార్థము లేదనియు, దీనివలనఁ బద్యము వ్రేలితలు వేసిన తోటకూరచెట్టు పలె నున్నదనియు వావిడిచిరి. చిత్రగిరి చిలిరా సహృదయులు, ఇట్టిపట్టుల వీరి నేమన్న ఋణముతీఱును! విశేషార్థము

లేడంట! భృశమ్మ అత్యంతము, యశమ్మ కీర్తి, శమ్మ నుభము, ఇడుకొ
జిచ్చును. పైగా నింకొక శంక, ముందు మండెక్కడను జూపని యీ వై
చిత్రీయిందేల చూపవలయునో. అంట! ఇదికూడ నొకపరిష్టవ్యాంశమగు
నాకొ! కృత్యాదిపద్యములోనున్న విశేషములన్నియు గ్రంథమెల్లడ నుండ
వలయును గాఁబోలు! ఓకవిత్వమా! నీకెట్టిపరిశీలకులు దొరకుచున్నారు! కాం
తం పాపం.

— సూత్రధార మారిష సంభాషణచుగూర్చి —

నాందిలోఁ గలమర్థముదలననే నాఁడు ప్రదర్శింపఁడు నాటకము
“ఫలానా” అని తెలియుచుండఁగా. “ఈనాఁడు మనము ప్రదర్శింపఁ దగు
నాటక మెయ్యది” అని ప్రశ్నించు సూత్రధారుఁ డొక బుద్ధిమంతుఁడా!
అని కృతజ్ఞులు శంకింపఁ దొడఁగిరి. కాని పీఠికీ, ఆపరీక్షకుఁ బూర్వమందున్న
“ఓహో! ఈప్రశంసలోఁ బరీక్షితము మఱచితినే” అను వాక్యము గోచర
మయినట్లు వోఁపదు. ఆపరీక్షంస గురువోహియగు మారిషుని దిలపాచునట్లు
శ్రీవాట్లు పెట్టుటయు దానిపై నతఁడేవో సమర్పింపఁ జూచుటయు దానిపైఁ
యూర్తిగాఁ గోపముఁచ్చి ‘చీ! చీ!’ యనికూడ నవలించుటయుఁ గదా?
చింతకోపమో రానిచో ‘చీ! చీ!’ యనుట తటస్థించునా? తటస్థించదు; అట్టి
తాపములోఁ దానంతకు మున్నెఱిగిన దానిని మఱచుట తప్పా? కాదు; కావున
పూర్వపక్షము పూర్వోత్తర సంబంధ మెఱుంగక పడినోచ్చి రనుట విపృ
ష్టము మఱియు, మారిషుఁడు ‘పాండవశృంగేషు’ మని జ్ఞాప్తికొఁ దెచ్చినదిన్నట్లు
‘చక్కఁగాఁ బోల్చితివి’ అను మాటచే సూత్రధారుఁడు సంతసించెనని
చుభిప్రాయపడి కొంత యవధరపుఁ జగ్గ చచ్చించిరి. అదియును దెల్పితప్పు
ననే తెల్పుచున్నది. సూత్రధారుని సంతసము నిజమైంది కాదు. అది యొక
చక్కెమునకే యని యెఱుంగఁ దగు. అది యొకచక్కెమున కను సంశయము
నశక్కుఁగాఁ బోల్చితివి” అను మాటకుఁ బిమ్ముట గల యక్కరములే స్పష్ట
మగుచును. తుట్టతుడకుఁ దేలికసార మిది; ఇందు సూత్రధారుఁ డెఱుంగని
దేదియునులేదు, మారిషుఁ డొనర్చిన గురుద్రోహరూపమున మహాపాతకమునకుఁ
గొంకి కొండొక మందలించియు సంతం దనివిననక మఱియుఁ గొండొక మం
దలించఁ దలంచి ఆమందలింపును బ్రకృతముగా మార్పఁ దలంచి యీమాటను

బ్రహ్మించెను, దానిపైఁ దా నెఱిగిన యర్థమును మారిపుడు తెల్పెను. దానిపై సంతసించి నట్లభినయించి 'ఈ గ్రహింపువలననే' అనువాక్యముచేఁ గొంత మందఁలించెను. ఇట్లు తెలిసికొన వలసి యుండఁగా నూత్రధారుఁడు బుద్ధిహీనుడని వ్రాయట యెట్టిదియో విజ్ఞతే చర్చింతురుగాక, ఇట్టి చొప్పు దంటు శంకలకుఁ గూడ నుత్తరించుటచే నింతగ్రంథము పెరిగినది. ఇంతటితో ముగించుచుఁ గొన్ని యపూర్వప్రయోగము లీక్రింద నుదాహరించు చున్నా రిము. ఇందుఁ గొన్ని ప్రకృతమున కుపయోగించును, మఱికొన్ని ప్రయోగ విశేషబోధ కొఱకు మాత్రమే యుపయోగించెడివి.

(భారతారణ్య పర్వమునుండి.)

(1) క॥ మాయయ్య యెవ్వ (రె) క్కడఁబోయిరి నెప్పుమని, (2) ఉ గ్రాహివగుమని (యు) కావమొగిన యిచ్చె, (4) లోకంబులు విలయంబున నెట్టిభం (గి) యగు, (5) సమయము (తోడఁ) గురియు వర్షములు, (6) కా నను (బో)వను బ్రభుండు, (7) నిన్నెఱుంగఁజాల (నయ్యెద), (8) అశ్వ మేఘమునకు (నర్చితం) వైన యీ యశ్వరా (జు) నిట్లు లవహరించి, (9) సగన నుకు లందఱు (భస్మం) వైన, (10) బాలకులయు నధిక శ్రీదర్శితులయు లుబ్ధులయు లభుజనంబును (దోడ) మంత్రంబు నేయవలదు. (మఱియునిట్టి వెన్నియో విశేషములు గలవు)

ప్రవేశనిష్క్రమణలనుగూర్చి :—అంకమగ్యమందు రంగము శూన్యము కాఁగూడ దని నాటకలక్షణజ్ఞులు వ్రాసి యున్నారు. దానిం బట్టి ప్రకృత మట్టిని తటస్థించినదని మాణిష్యులు శంకించిరి. కాని షీరి కీరహస్యము తెలియదు. నిష్క్రమించు పాత్రలచేఁ బాత్రాంతరప్రవేశము నూచితమై వెంటనే పాత్రాంతరము ప్రవేశించుచోఁ దప్ప లే దని మహాకవియగు శూద్రకుఁడు తన మృచ్ఛ కటికలో నూచించియున్నాఁడు. 'రిష అంకమున, ఆభ్యంతరప్రవేశఘట్టమునఁ జూడఁదగు. అంతఃక కక్కఱ లేదు. ప్రస్తావనానంతరమునఁ బాత్రప్రవేశ మెట్లుగుచున్నదో విచారించుచోఁ దలఁగలదు. ఇట్లే 13, 25 పుటలలో ప్రవేశ నిష్క్రమణములు కూడఁ దలఁయదగు. లక్ష్యజ్ఞానము లేని లక్షణము వృథా.

—: ఇదుగో :—

ఇదిగో అనుదాని రూపాంతరము- (శబ్దార్థచందిక)

—: గురు వేదము :—

అని బహువచనము కూడ నుండవచ్చును. చ॥ నరనకు ... చుట్టమెఱ
వ్వరు, ఆరణ్యపర్వము, ౬ వ అశ్వాసము, భారతము, పార్థిభ వ్యాకరణము
౨౨ పుట ౩౭ వ నూత్రముకూడఁజూడుడు.

—: యోజించి :—

సాధువు. ‘క॥ యోజింపుమంచు జేప్పిన, హాజరంబునకు...’ రామా
భ్యుదయము ౨ ఆశ్వా. ‘యోచించి’ అనుట కేయాధారమును లేదు. ఇప్పట్టి
శబ్దరత్నాకరము పొరఁబడినది.

ఇతఁడు లక్ష్యమా :— అనుట భారతసమ్మతమే. “క॥ అమృతమయ్య...
వా, చ్యమయి పురుషోత్తమ...” మఱియుం బెక్కులు, పెక్కులు, పెక్కులు.

యజమాని :— ఇట పుంయోగమున జీమనవచ్చును, ఇది పుమాఖ్యయే.
నహి తద్ధి తాంత మాఖ్యాభవతి (మహాభాష్యము) యజమాన్యాభర్తః అనువచనము
కా॥ ౭౭ ద్విక జీవులకు ముఖ్యముగఁ దెలియవలసినదియే!

ఆడువాండ్లు :— ‘వాండ్లు’ అనుదానికి, వాండ్లు, వాళ్ళు, అను
రూపములు గాఁగవచ్చును. అయినను గొన్నిచోట్ల ననఁగా నిరాదర త్యాదికము
విసక్తితమైనప్పు డీ గాఁగవచ్చురూపములను వాడవలసియుండును. ఇయ్యెడ
ప్రీతియుండలి యవ్యక్తత విసక్తితమై తీరవలెను. కాన గ్రామ్యరూపము
వాడఁబడియె. నానారాజసంపర్కములో “గాండ్లు” అనుటకు బదులు
“గాండ్లు” అని ప్రయోగించితమి. గాఁగవచ్చును వాడుటను గూర్చి నానా
రాజసంపర్కసమీతిక జదివిన మాయుద్దేశము విస్పష్టమగును.

గ్రహింపు :— కొంతమంది పండితులు సమ్మతించిరి. “శ్లో॥ క్వచిదిం
ప్యంతతాం కేచి దూచికే...” (అహోబలపండితీయము ౩75 పుట) సర్వపథీ
నా? కవయః.

పఱుచు, పఱుచు :— చెందును గలవు (శబ్దరత్నాకరము)

జరగినవట్టు :— ఇట “జరగినంతవట్టు” అని యుండవలె నని కృతజ్ఞుల
యాక్షేపణము. ‘అంత’ ప లోపము రావచ్చును. ‘కలంతకాలము’ భార-

ఉద్యోగ ఆ|| 'కలకాలము' అనునదియే అంతకన్న సుప్రసిద్ధము. 'సాధ్యమైన పట్టు' లోనగునవి యిట్లే అని యెఱుంగఁదగు. ఈ 'అంత' కే కాదు; 'అది' కిఁగూడ నిట్టిచోట్ల లోపము సుప్రసిద్ధమే; 'పుట్టినకోలెను' భార-విరా-౧ ఆ. (ఇట్టివి పెక్కులు) "ఉ|| తాపి విభుండు గట్టినమొదల" పాండురం-౪-ఆ|| 'పట్టు' అనునది 'మితి' అను నర్థమునిచ్చు 'మట్టు' నకు రూపాంతరము. భార తాదులలో 'పట్టు' నకే విశేషించి ప్రయోగము కన్పట్టు. దీనిని శబ్దరత్నాకర కారకుండు వ్రాయనేలేదు. "క||...వసుమతి మీఁదఁ గలయంతపట్టు" అని హరి వంశము పూర్వభా- 3 ఆశ్వాసమున యతిస్థానమందుఁ గలదని యెఱుంగునది.

శేషముమిగుల్పు :— 'కక' అనుదానికి లోపము ప్రాథవ్యా 22 పుట ౨౨ నూ. శేషముగ మిగుల్పువాఁడు అని యన్వయము, పునరుక్తియునులేదు. అహోబలపండితీయము 511వ పుట కూడఁ జూడుఁడు.

చంపివంశని :— సోమయాజికి సమ్మతము. "నమ్మమి మృత్యువు...నర పతి నమ్మి నమ్మక" భాగ-శాంతి-౨౭.

నికృష్టంపుం జంపుఁ జంపి కెడపితి :— "అనుచితంపుఁ జంపుఁ జంపితి" భార ద్రోణ ౪, ఆశా. "జమిలిచంపులు చంపిరి." రామాభ్యుదయము ౮ ఆ. కెడపు (పడఁజేయు) శబ్దరత్నాకరముఁ జూడుఁడు.

రక్తమది :— ఇందలి 'అది' 'యతిభిక్షకుఁ గాఁబోలు' అని వెక్కిరించిరి. 'ఉ|| ... ధృతరాష్ట్రుండు రాజ్యము నేయుచుండె న, త్యాచితశక్తితో దనకు హస్తీపురంబది రాజధానిగఁ" భార-ఆది-౫ ఆ. ఈయెడ యతిస్థానమున నన్నయ్యభట్టు వాడలేదుగదా, దీనిఁబట్టి యీ 'అది' సహృదయైక వేద్యము, కావుననే తిక్కనాదులెల్లరును గుప్పతెప్పలుగాఁ బ్రయోగించి కొనిరని యెఱుంగునది. ఇదికడుఁ జక్కని ప్రయోగము.

నిగుచ్చి :— నిగుడించి. గుఱుతించి, ఇత్యాది సజాతీయ ప్రయోగముల యందెల్ల, బాలవ్యా - క్రియాపరి - 85 వ నూత్రముచే, ఇత్యము విధిగా రావలయునని వీరభిప్రాయ పడి కాఁబోలును గీట్లు పెట్టిరి, ఇందులకుఁ గొన్ని వేలు పరిశుద్ధప్రతుల యందుదాహరణములు దొరకినవి కాని యవి గ్రంథకర్తలు స్వయముగా ముద్రించునవి కాకుంటచే ముద్రాప్రమాదములని బొంక నవ కాశము కలుగవచ్చును, కావునఁ జిన్నయ్య నూరి స్వయముగా నచ్చొత్తించి

కొన్న నీతి చంద్రిక నుండియు స్వయముగాఁ బరిష్కరించి యచ్చొత్తించిన నీలాసుందరీ పరిణయము నుండియు లక్ష్యములు చూపఁ బడుచున్నవి. “నిగు డించి” (నీతిచంద్రిక) 61-74-88-113- పుటలు, “వినుపించెను” నీతిచంద్రిక 24-40-72-80-82-87 పుటలు. “అనుపించి” నీతిచంద్రిక 167 పుట, “విను పించిన” (నీలాసుం) 18-27-34- పుటలు. మఱియునించే “ఎఱుగించి పిలు పించి, లోనగు సజాతీయములు కుప్ప తిప్పలుగా నున్నవి. చిన్నయ్యనూరి తాను వ్రాసిన నూత్రమున కన్యథాగాఁ బ్రవర్తించుటచే నది యనిత్యమని విస్పష్టమగుచున్నది. కావుననే “అంక మొకింత” కాస్తూరిలవారు, వినుపించెద అని ప్రయోగించిరి. (మూరారి 8 పుట) నీతిచంద్రిక ప్రాత్ర వ్రాత్రప్రతులు కూడఁ జూడుడు. నిగిడ్చి అనియే యుండవలెనుగాని ఉకారసహిత ముండఁ గూడదని పూర్వపక్షము. రెండును నుండవచ్చును ఇటీవల, ఎఱ్ఱన్న హరివంశ మున, యతిస్థానమందే దొరకనది. నీ॥ అలోనగడ పూన్చి యభ్యమాతంగంబు కుంభపీఠంబు (పగుల్చి) యసుర - పూర్వభా - ౪ ఆ. పరిశీలించవలెగాని పరియోగములకుఁ గల వుండదు,

శస్త్రాస్త్రములు:— ఇట్లుండవచ్చును. అనర్ఘ రాఘవ పీఠిక 5 వ పుట 21 పంక్తి చూడుడు. భారతసుందున్న యీప్రయోగములకు మితియేలేదు.

—: తాపసి :—

ఇది తాపసశబ్దభవము. “తే॥గీ॥ అనుడు వేలుపు దాపసి యానుశీల” పాండురంగమహాత్మ్యము, ౫ ఆ, పుంవాచకములగు రక్కసి, రాకాసి, అను శబ్దములును మానుషశబ్దభవమగు మాసిసి లోనైనవియ, ఇకారాంతము లేలు లైనవో యిదియును నశ్లే.

—: ఊరకొను :—

అనునది గ్రామ్యమని మేమే వ్రాసియుంటిమి. 1809 వ సం॥ అచ్చైన శ్రవణానందము 29 వ పుటచూ, దానిని జూచియే వీరిందు మమ్ము పెక్కిరించిరి. భవతు, గ్రామ్యమైనను మహాకవి సమ్మతించేసి ప్రయోగించవచ్చును. నీ॥ గొం తుకూర్చొని రసికుల” శ్రీనాథునివీధిచూ, ఇవిరెండును నొకవిధమైన గ్రామ్య ములే, ఈత్రోప “అంక మొకింత కల్గనివారికిని సమ్మతమే” (1) చ॥...పగులక

పడి గాట్టుక" (2) తే॥గీ॥ కోకిలా! నోరుమూసిక" పండితరాజ శతకము ౧౦, ౨౦ పుటలుచూ, ఈ ప్రయోగము తెల్ల గ్రామ్యములే, పూర్వకవి సమ్మతిం జేసి ప్రయోగార్హములయ్యె, ఆడక, ఈడక, ఇత్యాదులు భారతమందు సయితము కలవు. అవియును గ్రామ్యములే, అహోబల, 514 వ పుటచూ, పలకలు పుస్తకములను బాణిసరోజములక ధరించిపం, క్తులుగొని దారుపాళిపయిఁ (గూర్చుని) వ్రాయుచు, చెన్నపురీవిలాసము ౪౩ వ పుటచూ, ఏతద్ధృంధకర్త శ్రీమన్మతుకుమల్లి నృసింహ విద్వన్మణి, ఈయనపాండిత్యమును గూర్చి వేఱుగ వ్రాయవక్కఱలేదు. నుప్రసిద్ధము.

అనుంగతిని :— ఇది ప్రామాణికులంగీకరించిన సుప్రయోగము "మ॥... అయ్యింతి చెక్కులఁబోలందలనాకులు" పాండురం-౧-ఆ. "శా...చెల్వారుక రాముఁడు ప్రోచుఁగాత". (కవుల పక్షము) కవినంశయ విచ్ఛేదము ప్రథమ తరంగముఁ జూడుఁడు.

నించె :— అస్త్రవిషయమున నించు (నిండించు) ధాతువునకుఁ బ్రయోగము కూడదని పూర్వపక్షులవాదము. ఈయస్త్రము నింపఁ (నిండింపఁ) ఁగినదియే. సంగ్రహ "ఏదిక్కుం దానయై పెల్లెనఁగుచు భువనందెల్ల భస్మంబుగా నా, పాడింపక" భార- సౌప్తి-౨ ఆ, విస్తరమాచోటనే చూడఁదగు. అస్త్రము లన్నియు ననేకరూపములతో భువనములు నిండెడివియే. ప॥...బ్రహ్మాస్త్రము ప్రయోగించిన. క॥ ఆదివ్యాస్త్రజ్వలనము, భూదిగ్గగనములు నిండినాదివి" భార- అర- ౪ ఆ, నారాయణాస్త్ర ప్రయోగఘట్టమున ద్రోణ ౫ ఆ, కూడఁ జూడుఁడు. ప॥...అతనిమేన నానాస్త్రములు నించిన, భార, భీష్మ 3 ఆ. "క॥ తనువులఁ బటుబాణములు నినిచి" భార- కర్ణ- ౨ ఆ, ఆయాస్థానముల యందెల్ల 'నించు' ధాతువునకుఁ బ్రయోగించు అను నర్థము చెప్పుటయేయొక్కము. బిల్వరక్షాకరము వ్రాయలేదని సంశయింపఁగూడదు. అతఁ డిట్టిచెన్నియో మానియున్నాఁడు. పోనిండు; ప్రకృత మంతవఱకుఁ బోనక్కఱలేదు. బ్రహ్మ శిరంబు భువనమెల్లను నిండునట్లుచేసెను, అని చెప్పికోవచ్చును, మూర్ఖం ఁ దానురోధేన, మ॥...శస్త్రాస్త్రముల్ నించి' శా॥...ఆగ్నేయాస్త్ర కాద్రాస్త్రరం, దోహముల్ శశిమాద నించుటకు నుద్యోగించినక" ఈరెండు ప్రయోగములును ఉత్తరరా- ౪ ఆ- లోనివి, మఱియు వేనవేలు.

గుప్పిరె :— కర్మవాచకము బహుపచనముగా నున్నప్పుడుగాని గుప్త్య భాతువు ప్రయోగింపఁ దగదని కృతజ్ఞులవాదము. బ్రహ్మశిరోనామకము బహురూపమై జగపెల్ల నిండునదియే కావునఁ బూర్వపక్షం దిఁక నోరు మెద పరు; వాస్తవమునకో, “క॥...ఎవ్వని నాభీసతోజ మీనె విధాతక” భార- శాంతి- ౪ ఆ, శబ్దరత్నాకరములో, ‘ఈసు’ భాతువునుగూర్చి సర్వానుభవసిద్ధ మగు పశ్చాద్విప్రసవపరముగా వ్రాయఁ బడియున్నది. దానిం ఒట్టి శంకించి నచో బ్రహ్మ పతువు కావలసి వచ్చును; కావున నిట్టిస్థలములయం దౌషధారి కత్వము సర్వకవినమృత మని యెఱుంగఁదగు. ప్రయోగము లింగులకు వనేకములు.

వీతులక :— ‘వీతుల నెత లుడుచు’ విక్రమార్కచరిత్రౌ పూర్వభాగము “పలుకకు వీతునట్లు” భార- విరా- ౫ ఆ, భీతశబ్దభవముని యెఱుంగఁదగు.

ప్రజ్ఞులింప :— ఇక్కడ, జకారద్విత్య మజాగశస్తన మని నెక్కి వించిరి, ‘అనచిచ’ అను సూత్రిముచే వచ్చు ద్విత్యము వికల్పముగానఁ జేయ వక్కఱ లేదని శంక, ఈశంక యుక్తముకాదు, ‘పర్జనస్య ల్లక్షణప్రస్తావతిః, పతు స్థలేపి జలేపివ సర్వతి”

—: విదురనియింట విందనుచుఁ జెట్టితి సంధిచెడంగకః :—

ఇట వాక్యము భిష్టమైనదని స్పృధాగ నెక్కిరించిరి. సంధి చెడంగక అను పదద్వయము వెనుక కన్వయించుట కూడదని మా వివేకుల హృదయము. ఇందులకు భారతమంతయు నుదాహరణమే; స్వల్పముగాఁ జూడెదము. “చ॥ శీలముకొవదలి సహజనమ్ములకు వచ్చునె యిమ్మెయి వేడ్కనల్పంగక” భార-అర-౭ ఆ. దీనితో పాటుగా “ఏమును బోయెద మిచ్చకచ్చుగక” అను పదికూడఁ జూచికోరుగు ‘అంక మొకింత కల్గని’ వారికైన మెల్ల నిట్లేయుండును.

దుర్జయుండు :— దుర్జయుకూడ నుండవచ్చును. వాచస్పత్యముచూడుండు. “అ॥నె॥ దుర్జయులో శకునియుం గర్జదుశ్శాసనుల్” భార - ఆది - ౩ ఆ - “ఉ॥ నిర్ణయ- దుర్జయవృత్తికిక-” నైషధ - ౨ - “ఉతానహ॥ పర్జనీయ... దుర్జయారీమానహారి” - మనుచ - ౩ - ఆ - ఇవియన్నియుం బ్రాసస్థానములు. సాత్వికున కాధారములు కొన్ని చూపఁ బడినవి. అవి యనివార్యములు. అని ముటులుండుఁగాక, సంస్కృతభాషకు మహాభాష్యకర్త యెట్టివాఁడో తెల్లుచు

మకు నన్నయ్య భట్టటివాడు. శేఖరకారుడు డన్యథా వ్రాసినను నతని పర్యాయము తిరుగదు. అదిగాక యితనికన్న శేఖరకారుడు డలినవీనుడు, అట్టిదో నితని కతనికాసన మనుసరణీయ మెట్లగును. మనకు శేఖర మనుసరణీయ మైనను దెలుగుకు విత్వము విషయమున నన్నయ్యయే విశేషించి యనుసరింపఁ దగినవాడు. వాఙ్మూల్యత లొక్కొక్క రొక్కొక్క తెలుగున వ్రాయుచునే యుందురు. ఎవరినను యనుసరింపఁ గలము! ఇయ్యెడ నెట్లో శేఖరము ననుసరించి వాగనుకాసనుని ప్రయోగము త్రోసివేసితిమే యనుకొనుడు; తనమయము, తమమయము, మెదడు ప్రోవులమయము లోనగు తిక్కనశంభుదాసుల ప్రయోగముల నేశేఖరము సాధించెడిని? (త్రిలింగలక్షణ శేషములగునూత్రము) కావున భారతమును వదలఁగూడదు. అది వదలి వేటొకని నాశ్రయించుట నేల విడిచిన సామువంటిది. అదియునుంగాక దానిని వాచస్పత్యుడు లొప్పిరి కాని త్రోసివేయలేదు మహాకవులగు శ్రీనాథ పెద్దనాదు లాలోచననే పర్యాయించి యున్నారు. నన్నయ్యభట్టన కవూర్వప్రయోగములయందుఁ గడుఁ గుతూహల మనుటకు ననేక నిదర్శనములు గలవు. అందులోఁ బ్రకృతపు ణత్వ మొకటి. “క॥ - - ము, మైముప్తెరణోత్థితచ్చటాశబ్దంబుల్” భాగ - ఆర. ౩౭॥ ఈ ముప్తెముప్తిగూడ దుర్జయశబ్దమువలెనే చర్చింప వలసినదే. పండితంమన్యులు దిద్ది పాడుచేయుదురని కాబోలు యీ విశేషరూపములను దిద్ద రానిచోట్లనే యమృతానుభావుఁడు వాడుచుండును.

— దుర్యోధనుని తొడలు విలుగఁగొట్టిన యాలములో నశ్వత్థాసు లేడు —
ముమ్మాటికిని శేడు. భారతము శల్యపర్వము చూడఁదగు.

—: ఇతఁడు కోలుమసంగెను సైన్య మెల్లఁ :—

సైన్య మెల్లక, సైన్యమునందంతటను (సప్తమ్యర్థమునఁ బ్రథమ) ఇతఁడు అశ్వత్థాసు, కోలు మిక్కిలి, మసంగెను విజృంభించెను. దోగ్రిణమరణానంతర మెక్కుడు చేపచూపెనని తా॥

—: ఒకరా, యిద్దఱా :—

ఒక్కరు, ఈబహుపచనముఁగూర్చి పలుచోట్లనెక్కిరించిరి, ఇందుకుఁ బ్రయోగములు - “వ్యాకరణంబునకు నింకను నొకరిద్దఱు వ్యాఖ్యానంబుంబొనఁచింప నుద్యమించిరి” గూఢార్థప్రకాశికా పీఠిక “ఒకరుకా రిద్దఱుకారు” నీతి.

‘హం - సంధి, 30 వ పు, “క॥ ఒకరిరువురుగాకందఱునకటా” పంచతం - 3-అ
 “అతిపిమ్మట నొకరిద్దఱు కొన్ని దినమ్ములుండి యావ్రాతపవి చూచిపోయిరి”
 శబ్దరత్నాకరపీఠిక, 8 పుట “మిలోపల నొకరయిన ముందువచ్చి” సీతచం-
 డచిన్నయ్య సూరికృతము) “క॥ తా నిది గెలిచితి ననియెడు, నేను గెలిచియుండ
 నేతఁ డిది యేటికి మీ, రేనెఱిగినిజము నెపుఁడా, నా (నొకరును) బలుక పైరి
 పమితాననులై” హరివం - ఉత్తరభా - 31 ఆ. మఱియుండెక్కులు, బాలవ్యా
 కరణమునందే, ఒకరులోనగు బహుపదనోదాహరణములు పెక్కులుగలవు.
 అందే ఆమహదర్శకము నిత్యైకవచనాంతమనియు జెప్పఁబడియున్నది. వాచి
 వ్యాఖ్యానముగు గూఢార్థప్రకాశికలోఁ గూడ నీయంశముకలదు. 129 వ పుట
 చూడుడు. సంఖ్య, యనసేహ, సంఖ్యేయమనసేహ యెఱుంగక పోవుటయే
 తాక భాషాస్వభావమునుగూడ బొత్తిగా నెఱుంగనిపృథ్వుల ప్రేరణముచే నీబా
 అరిటఁ దప్పపట్టిరని యెఱుంగునది.

తా:— ఏమియుం దోచకున్నప్పుడు మీరి కీ ‘తా’ ప్రత్యక్షమగుచుండును
 అని మావారు తూలరి. మాకే కా దీరీతిని భారతకవులకును బ్రత్యక్ష మగు
 చుండును. “వ॥ తనయు మహేంద్రతుల్యవిభుఁ దా మహానీయుని గాంతునం
 చు” “ఉ॥ ననుదేవుఁడు దేవకుమాఁడు లందఱుకొ, దా మరుసకొ వివాహ మయి”
 “క॥ దేవరదర్శించుటకై । తా వచ్చుచునున్ననాఁడు తపసుం డిదె” వ॥-కృతవ
 శ్చ నడుగం బోయిన నతం డియ్యకొనక-విరోధమునకుఁ దానోర్వమిఁదెలియఁ
 దులికె” వ॥ తానొక్కరుండ హేతునై॥ వ॥- గోవర్ధనధరుండు... తే॥ గీ॥ విబుధ
 కన్య లందఱను...దాను వరియించినాఁడు॥ ఉత్తరభా-౪ఆ॥ “కా॥ ఏమీ పోగ
 డుండు తానుజుట్టులునై యేతెంచెనే” ఉత్తరభా-౬ఆ మ ... దివిపత్నీ
 అందు నాభీళా । త్వనఁ తాపశరణ్యుఁగా నినుచుదిం దానమ్మియుండుకొ”
 ఉత్తరభా-౮ఆ॥ “ఉ॥-తానొకచేతకుకొ సనుసధానము లేక మురారి ధీరతనో”
 ఉత్తరభా-౯, ఆ, ఈ ‘తా’ ప్రయోగము లన్నియు నెఱ్ఱాప్రగ్గడ హరివంశము
 లోనివి. ఇవి యెన్నేని వెదకి యుంచితిమిగాని వెట్టిగాఁదలపోతు రని యెంచి
 యుంతతో విరమించితిమి. పదములలోనివి కూడ నిందుఁగొన్ని కలవు. కావున
 యుత్పాదులకై పుట్టిన పనుటకు పలకుపడదు. అతిపమునకును దెలుగునకును గల
 హంబంధమును దెలిసినచో నీ రహస్యము సుగమము.

అట్లనె, ఇట్లనే :— “చ॥...లలితకరాజ్జరాగ మిటులక బ్రసరించి” రుక్మిణీపరిణయము, 3 ఆ॥ 4. ఉ॥...రాముని మోలనాలుకలు రానటులక బ్రతి. కూలవయ్యు” రామాభ్యు- 8 ఆ॥ .మ॥ ఎప్పట, ట్లనె యేనుండక పట్టితే నధిపు. నేలూ వేడితిక॥ రామాభ్యు- 5 ఆశ్వా. యతిస్థానమున నొకటియుం బ్రాసస్థానమున నొకటియుం బ్రామాణిక ప్రయోగములీ బడియె; కొన్ని వండ్ల. లిందులకుం బ్రయోగములు కల వని యెఱుంగునది.

ఇవ్వారికొ :— ఇది తప్పట, దీనిఁగూర్చి దోషసహస్రమున నేమో. తెల్పుదురట! దాని ఖండమునందు దానికి బుద్ధిచెప్పదుము. “క॥ దోష. సహస్రవిధాతల వేషములనడచుపొంటె వేంకటపతి సం తోషమున నెదురు. చూచెడి, భాషవేత్తృత్వమదియుం బైవెఁగలదే”

—: వంశపుంగురువగుదోణుకన్న :—

ఇట శంకరు లవమేని యవకాశముండినచోఁ దెల్పుటకు సహృదయులుఁ ప్రార్థించబడుచున్నారు. ద్రోణుఁడతని కాలముననున్న కురువంశజుల కెల్ల గురువు కాఁడా? ఒకవేళ ధృతరాష్ట్రులు కతఁడు గురువు కాఁడన్నచో ఛత్రి శ్వాయము దానికి నివర్తకముగాదా! కానిచో భారతమున సర్వత్ర ‘గురు’పద ముచేఁగవిత్రము మేల వాడె? వ్యాసుఁడేల వాడె? మఱియు నిందు విపరీతార్థ ప్రదమును విరామశయ్యామాత్రబోధకమునగు వాక్యముకలదట! చిత్తగింపుఁడు

కడుపు లొక్కటకొ :— ఇట “భల్ల మొక్కట నాతని విల్లు దునిమి” విరా-1 ఆ॥ లోనగు ప్రయోగపరంపరాసారస్వ మెఱిగినవారికి శంకయే లేదు. బహువచనము భిన్నోదరత్వవ్యోతకము, “లింగసంఖ్యావిభేదే-పి” అను న్యాయమున విశేష్యవిశేషణభావము జౌపచారికప్రయోగము “శ్లో॥ యత్ర బ్రాతా సహోదరః” రామాయ-యుద్ధ-102 సర్గము. “కా॥ వచ్చెం గుంతీసుత మధ్యముండు” భార-విరా-4 ఆ. ఇవియన్నియు సాపచారికములే. రామలక్ష్మణులు కాసల్యాపుత్రు లయినంగాని రామాయణము కుదురదు; నకులసహదేవులు కూడఁ గుంతీపుత్రులయినంగాని భారతము కుదురదు. కానిచో మధ్యముఁడు భీముఁడగునుకాని యర్జునుఁడు కానేరఁడు, విస్తరము సహృదయులవలన నెఱుంగఁదగు. “జ్ఞానలపదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మపి నరం న రంజయతి, ప్రకృతమున నొక కడుపుననే కాక యొకతండ్రికిఁగూడ జనింపనివార లయ్యు సామరస్యమున్నచో

నిట్లు తమలోఁ బాము కొట్టికొనిచాపక యేకోదరులవలె మెలఁగఁదగువాఁని తాత్పర్యము.

ఎందఱికిం దనుజుండవో :— సంధివశమునవచ్చిన దకారము తనుజుని దనుజునిగాఁ జేసిన దనునది దేవయ్యల శంక “తే॥ గీ॥ నీ సైవమువలనఁ దుష్ట హృదయుండవైతి” కవికర్ణ-౧ ఆ॥ ఇట్టివి వేనవేలు. - వ్యాఖ్యానతో విశేష పరితిపత్తిః.”

కులానఁ గళంకు :— ‘చ॥...తోమగలంకడఁగెక’ ఆముక్తమాల్యద ౪ ఆ॥ మఱియుం దెక్కులు. కవిసంశయవిచ్ఛేదము తృతీయతరంగము కూడఁ జూడుఁడు.

ముదితోక్కులు :— అనునది వ్యాకరణముచే దుష్టముకాదు. ఇంక నెందులకు దేవయ్యలు శంకింతురు? శబ్దరత్నాకరములో దీనికి ముసలివాండ్రును నర్థములే దను జేతువున. “సిద్ధిర్లోకాద్భక్త్యా” ముసలితోక్కులు అనునది లోకప్రసిద్ధము - ఆమె తొంబదియేండ్ల తోక్కువలె- గ్రీకుపురాణము 291 వ పుట. ఇది లోక మన వాడుకయున్నదా, లేదా యను సందియముం దొలగించుటకుమాత్ర మీఁబడినది. శబ్దసత్తకు శబ్దరత్నాకరము చూడుఁడు.

వధింపుటకు :— పకారాదేశము లాక్షణికసమ్మతమే. -క॥ కావింపుట కావించుట భావింపుట మఱియు దీని భావించు టనం, గా వెలయుఁ గృతుల- సర్వలక్షణసార సంగ్రహము 2౨ పుట.

చేతురు, కోతురు :— అసాధువులు కావు, ముహూటికి సాధువులు. -మ ...సంక్షోభింపఁగాఁ జేతుఁ గట్టులుకక- భార- విరా- ౪ ఆ. -చ॥... దొర్చులము డాఁచక పోరెడు నేమిసేతు- భీష్మ- ౨ ఆ. -తే॥గీ॥...చేరి చుం బించి మోహింపఁ జేతురనిన- శృంగారనైష- ౨ ఆ. -మ॥ తనరార న్నుతి నేతు నేతుహిమవత్- రసికజనమనోభి- ౧ ఆ. కొన్నివంద లిట్టి ప్రామాణిక ప్రయోగములు కలవు. చిన్నయ్యనూరి తప్పన్నంతనే పోదు. అహోబలపండి తుఁడు తిక్కనాదుల సుప్రయోగము లనేకములు త్రోసివేసినాఁడు; అది యతని యసమర్థతను తెల్పునుగాని ప్రయోగములకుఁ గళంకు గట్టింపనేరదు. చిన్నయ్యనూరికన్నఁ బ్రాచీనుఁడగు గణపవరపు వెంకటకవి తన ద్వీరూపకోశములో

....చేతును జేయుదును నాఁగఁ జెలువొప్పు హరి- అని రూపాంతరముగాఁ జూపియున్నాఁడు. పునఃకీవచ్చినది కాన “కోతురు”కూడ సాధువనుటకుఁ బ్రయోగమిఁబడుచున్నది “చ॥ ఒకని కవిత్యమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్య మం దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బనియుండదు; కాదని తప్పుపట్టినకొ మొక మటు క్రిందుగాఁ దిగిచి ముక్కలువోయెడి యిన్నకత్తితో, సిక మొదలంటఁ గోతు, మఱి చెప్పనఁ గొట్టదు, మోము దన్నుదుకొ (రామలింగకవి చాటువు) చిన్నయ్యసూరి వ్రాత ననుసరించి బహుగ్రంథద్రష్టులు కాని కొందఱు భారతమును దిద్ది పాడుచేసిరి, చేయుచున్నారు, చేయఁగలరు. ఆదిద్దు బాట్లు విజ్ఞు లొప్పికొదగినవికావు.

తల నెరసినంతనే :— తల నిండినంతనే, పరితత్వముచే నని యధ్యాహారము భాషాస్వభావముచే నుగమును. -నరయు- ధాతువుకన్న నీ యర్థమున -నెరయు- ధాతువునకే లోకమునఁ బ్రచారము విశేషించి యుండుటచేతను, నయ్యది వ్యాకరణాదిదుష్టము కాకుంటచేతను, దీని నీ యర్థితాకాంతామూల కాధ్యాహారవశమున సులభముగా సమర్థింపవచ్చును. దిశ్శాస్త్రోద్రేకదర్శకమయి నిన్న మొన్న నుదయించిన నిఘంటువుకలనఁ జిరకాలరూఢమై సిద్ధమై వ్యవహరింపఁబడు పదము పోషలసినదేయగునా! మిడిమిడి జ్ఞానమున మిట్టిమిట్టిపడు వారిచేఁ దప్పని నిరసింపఁబడు శబ్దము లనేకములు నిర్దుష్టములు కలవను నంశమిందే యనేకస్థలముల మీకుఁ దెల్లమగుఁగాన విస్తర మనవసరము. కాస్త్రవిరోధము వచ్చువఱకు లోకమును వదలఁగూడదు. కావుననే -సిద్ధిగోకాద్వైత్యా-పంచాంగములో లిఖింపకున్నను నక్షత్రములు పోవు.

అదే పోలికలను, దగ్గఱకు వచ్చినారము :— పోలికలను వేఱు, దగ్గఱకు వేఱు, దాని నిటఁ బరిహసించుట బుద్ధిపారపాటు. సమస్తపదము కావచ్చుచో నిత్య మెట్లు వచ్చును? రాదు.

అంపు, అంపించు :— ఈరెండును సమానార్థకములు. ఇట్లే గుప్పు. గుప్పించు. -క॥...శరనికరములు గుప్పించుచు ధర్మజుఁడు కవిన- భార-శల్య- ౨ ఆ. ఈయర్థమునందే - ఉ॥ నూలుతూపులకొ గుప్పితి వీవు- ఉ-రా- ౬ ఆ. గుప్పు గుప్పించులకు శబ్దరత్నాకరము కూడఁ జూడుఁడు. -హరి నీ వంపలేదె- అనుటకన్న -అంపించలేదే- అనుటలో నొకవిధమైన సారస్వమున్నది. అయ్యది సహృదయైకగోచరము. స్వహస్తపాకులకుఁ దెలియదు.

చెటుపన్నేను :— ఇట -వీను- అని ఛేదము చేయవచ్చును. అయిన చో యతి యెట్లు చెడును! సంప్రదాయ మెఱుంగక శంకించిన వాండ్ర మతి చెడియుండవలెను. ప్రాధవ్యాకరణము ౫ పుట 31 నూత్రము చూచి పిమ్మట నీ క్రింద నుదాహరించు సహాబలపండితీయమును జదివికొనెదగు “...నోవా ద్విత్వం క్వచిచ్ఛిష్టం, పరప్రాణేన సంగతేః, ద్రుతాద్ద్రుతః క్వచి చ్చాత్సృశ్యతే కవిభాషితే, ఏత దాచార్యస్యాపి (నన్నయభట్టారక స్యాపి సమ్మతం -దీని నెటులు గ్రమ్మఱింతు మదియభాషణ మెన్నఁడు, స్వేని మోక్షము. గాదు- అతనిదైర్య శక్తికిన్నరుదుగ మెచ్చి -ఇత్యాది తత్ప్రయోగాత్...- విస్తర మందే 299 పుటలోఁ జూడుఁడు.

ఏడోయి :— ఏడ + ఓయి అని ఛేదము. సప్తమ్యర్థమునఁ బ్రథమ -తే॥ గీ॥ ఇచ్చిపోయిరి క్రమ్మఱ నెక్కడేని- భార జుద్యో 4 ఆ. మఱియు నందేమి యితరత్ర యేమి పెక్కులు ప్రయోగములు కలవు, కాని యిది సరియైన త్రోవకాదు. ఈప్రయోగమిట్లు సాధించినను, ఇదే ప్రశ్న స్త్రీని గూర్చి చేయునెడల నిశేతోప సవలంబించినచో భాషాస్వభావము చెడును. -భీమస్మ యేడోయి- అనికదా యనవలెను. ఇది చెవి కెంత కంటకముగా నుండునో సహృదయు లెఱుంగుదురు. కావున నిట -ఏడ- శబ్దమనకొని శంకింపఁగూడదు. ఏడి + ఓయి అని యెఱుంగెదగు. స్త్రీనిగూర్చిన పరిశ్నమందు ఏడి + ఓయి అని యుండును. సంధివశమున- ఏడోయి అనియు ఏదోయి యనియు నగును; కావుననే త్రిలింగక్షణ కేషము 33 పుట 35 నూత్రము లో -ఏడేరేదేవి శబ్దంబు లర్థవిశేషమృనం దీకారాంతములగు... ప్రాస్వాంతములునగు. వాడేడ (అర్థవిశేషము) ఎక్కడ, ఎక్కడ నున్నాఁడు ఇత్యాది, విస్తరమందే చూడుఁడు. వెనుకటికూర్పులో నర్థబిందువు లేమి ప్రమాదము. ఆప్రమాదముకూడ నడిగిన వాండ్ర తెల్వినబట్టి సమర్థింపనే వచ్చునని చూపితిమి. ప్రాజ్ఞులు విశ్వసించు త్రోవ తుట్టుతుదను దెల్పితిమి. భాషాస్వభావమెఱుంగని కవి కవిగాఁడు, కాఁడు, కాఁడు. సప్తమ్యర్థమునఁ బ్రథమ -సీ॥ ఎటయేని వెడలి, శాంతి-4ఆ- శా॥ బాలండెక్కడ బండియెక్కడ నభోభాగంబుపైఁ జేడ్పడం గాలందన్నుట యెక్కడేలపడుచుకొ, భాగవ-౧౦ స్కం, పెక్కులు, -ఉ, ఎక్కడి కెక్కడయ్య!- సమీరకుమార

విజయము- ౨ వఆ. ఇక్కడక్కడ, నిర్వ- ఉత్తరరామ- ౪ ఆ. (మఱి
 కొన్నిహరి వంశములో నిటీవల దొరకినవి) -చ- అం, దఱుమును నొక్కటై
 కలసి దవ్వగఁ బాటుద మెవ్వరెక్కడే నొఱగిన-పూర్వభా- ౩ ఆ. -క! త
 రుణీసంగమ మెక్కడ? యిరవగుయోగదశ (యొక్కడె య్యారికి) నే. తెరువు
 పూర్వభా- ౩ - ఆ, మఱియుం చెప్పలు,

ఒక్కటైనను:— ఒక్కటి + ఐనను; ఇది ఏమ్యదులలో జేర్చరానిది.
 కాదు. తత్సమపదములకే లాక్షణికు లభ్యనుజ్ఞ యిచ్చుచుండఁగా నచ్చు తెలుఁ
 గున నభ్యంతరమేమి? -అనల జ్యోతుండె వీడుండఁగా నిత్యావీనా మేత
 ద్దగత్యేనైన సాధుత్వ మవగంతవ్యం" అహోబలపండితీయము 194 పుట.
 "క... వచ్చునే యొకటైనక" కళాపూ-౩ ఆ. "సీ॥—మినుకొక్కటిచ్చిన
 పాండురం-౪ ఆ. మఱియుం చెప్పలు 'ఒక్కడు' అని దిద్దుట తెచ్చితక్కువ
 వారి పని. వందలకొలంది యున్నప్పుడు దిద్దుపెట్టు!

బలపకులు :— బలవశశబ్దబహువచనము, తత్సమము, గ్రామ్య మను
 కొనుట పురాకృతవోషము, పరవశశబ్దమువంటిది.

పరామృశింపఁగా :— ఇది సంపృతిరూపము, నిన్నయ్యహరి కిరూ
 పమే కాదు. ఉ॥... ఒ, క్కుమ్మడి నుత్సృజించు" (కాశీఖం-5 ఆ) అను
 రూపమును గుదురదు. మాకు నన్నయ్యకన్న జిన్నయ్య యొక్కవవాఁడను
 నమ్మకము లేదు. నన్నయ్య మతమున వైనుదాహరించినదియు మాదియు నిర్దు
 ష్టములు. ఈ ధాతు విషయములలోఁ జిన్నయ్యహరి పోకడ దుర్బలమని యు
 తఁడు గుణము నొకదానిని గల్పించి దానిని వారించుకొనుట కొనర్చిన ద్రావిడ
 ప్రాణాయామములవలన నే కాక శ్రీనాథప్రయోగము వలనఁ గూడఁ చెలసి
 కొనుఁడు. సూరి 'సృజికి' నిర్మితిని గుణమ్ము లే దనికదా చెప్పినాఁడు; అన్య
 త్రకూడ నేల లేకపోవలెనో బాలవ్యా- ౧౦౪ పుట ౬౪ నూ. మొదలు ౬౯
 నూ. వఱకును బరికించి యిందుఁ జూపిన శ్రీనాథప్రయోగమును జూచికొన్న
 చో నూరిగారి ప్రమాదము విశేషజ్ఞులకు స్ఫుటమగును. 'పరిమాదో ధీమతామపి.

గ్రుడ్డివానిఁ గా :— వాఁడుగా, అని దిద్దుకొమ్మనుట తప్పు. ప్రధమ
 కన్న నియ్యొడ ద్వితీయకే పొగురుర్యము; ప్రయోగములు కుప్పతెప్పలు,
 "ఉ॥... అవమానితుఁగాఁ బతిఁ జేయు నతివ" మార్కం-౫ ఆ॥

ప్రౌఢవ్యా-౧౧ పుట ౨౮ నూ. దీనికి భారతమున నేమి యితరత్రయేమి పోలి పుట యందును బ్రయోగములే “ఉ॥ ... దేవునింగా... బరమాత్మునిగా జలచుచుక” పాండురం-౩ ఆ.

సృష్టిభరం బొక్కటా:— ఇట “బొక్క” అని విడదీసి దోషము నిరూపించుట లాక్షణికులమతమే గాని, ముందీ -బొక్క- పదమున కేమి, -పాటు- -దొబ్బు- లోనగువాని కేమి గ్రంథకర్తల మతమున దురర్థమున్నట్లుతో చదు. కావుననే, -బొక్కనీరు- (మార్కం - ౩ ఆ) అని మార్కన్న ప్రయోగించి నాడు. పాటు దొర్బిల్లలకు సర్వత్ర చూడుండు. దురర్థము వచ్చినను నంగీకరించి సంధిస్థలముల నిట్లు భారతాదికము నిరాఘాటముగాఁ బ్రవర్తించు చున్నది. -చ॥ పారితా, జయ మొడఁగూర్చున్న -భార- ఉన్యో- 2 ఆ; ఇట్టివి పెక్కులు. శృంగార గనమున సింహుక పరిశీలించుననియందును గాని యందును బ్రాచీనులు గణించుచున్నారు॥ -శీ॥...గుద్దంటఁ ద్రవ్విత్రవ్వ- కళాపూ-4 ఆ.

మొక్కచగుక:— -క॥ ... దెగుడుక. బుటువగు నొకదగును వచ్చె- పాండురం - 4 - ఆ

అన్నవ:— (సోగసు) మన కొక్క శబ్దరత్నాకరమేనా గతి! భారతాగు లొకను జూడవలసియందును. -ఉ॥ ... అ॥ యృష్టువబ్రహ్మచారి మొగ మంబురుపాంబునమంబు- భార-అర- ౩ఆ. ఇట, అల్పపు బ్రహ్మచారి యని సహృదయుఁ డర్థముచెప్పఁడు. -తపన యన్నవ నల్లనైన దీర్ఘపుఁ డనువు-భార- అది-4 ఆ॥ అన్నవకల్పార్థకత్వముచెప్పినచో నిర్వృత దీర్ఘ పదముబాధించును.

దయయంచుము:— -ఇడించుము- పండిత రాజకలకము, 4 వ పుట చూడుడు. -అంక మొకింత గల్గిని మహాత్ముండు వ్యాసమనిషి గారి పర్యయోగము వకులూడఁ నడ్డుగలదా! పీని కేనిమిది పుటలు శుద్ధపత్రికమాడఁ గలదు. శుద్ధప్రయోగము కాన వారందు దిద్దుచైరి. మితీయు ప్రౌఢవ్యా 76 వ పుట 18 వ నూ. కూడఁ జూడుండు

పరాత్పరా:— ఇది దుష్టముకాదు. సంస్కృతజ్ఞానహీనులు దుష్టి మందురు. శ్రీతారానాథతర్కవాచస్పతికృతవాచస్పత్యము చూచి అలుకన్ మాన మని తెలిసికొని ఆయనకును మన -అంక మొకింత గల్గిని-వారికిని గల తారతమ్యమునుగూర్చి చర్చింపుడు. చూచుకొను తెల్వీ లేకగాని శబ్దరత్నా. లోనే

సమస్త పదముగా వ్రాయబడియున్నది. -స్ఫుర చ్చరా పరాత్పరా -రుక్మిణీ పరిణ. 2 ఆ|| -పరమాత్మా పరాత్పరః- (రామసహస్రనామములు.)

బ్రతిమాలు, - బతిమాలు:— రెండును సాధువులు శిష్టవ్యవహారసిద్ధములు. వ్యాకరణావిరుద్ధములు. తోలు, త్రోలు. పుచ్చు. ప్రుచ్చు లోనైనవానికన్న దీని తక్కువ యేమి! -సిద్ధిగోకాద్భుత్య- “బ్రతిమాలినను బయల్పడనీని” కవి రాజమనోరంజనము 5 ఆ, శబ్దరత్నాకరములో లేనంతన పోదు.

శతమనోక్కమోగిక్:— సుతులయొక్క శతమని తాత్పర్యము. “క|| దుర్యోధనానియగు శతము జగ, ద్దోహముఁ జంపెద” భార - సభా - ౨ ఆ” క||... ఏకశత మ్ముదయించిరి సుతులు|| భాగ - ఆది - 5 ఆ”

ముష్కరమున:— తెలుఁగులో నిట్టిభావప్రధాన నిర్దేశములు కవిత్రయస మృతములే “సరసమాడి”- భార - శల్య - ౧ ఆ|| త్రిలింగలక్షణశేషము ౧౨ పుట - ౧౨ నూ-రామలింగని, శ్రీనాథుని జూడుఁడు.

కోటి, పటలి:— ఈ రెండును నుండవచ్చును. “క|| తురంగములమొత్తము... అంచపిండుక బోలెక|| లే|| గీ|| అంశుజాలంబులు... కిరణతతులఁ బెరిసి||” భార - శల్య - ౧ ఆ||

కురుకోటికురుట్పటిన్:— ‘కురుట్’ అను పదము ప్రకృతరసమున కుచితమని యెఱుఁగఁదగు. ప్రతాపరుద్రీయము ౫౫ పుట చూడుఁడు. యమకపోష కముగూడ నగుచున్నది. అపరిసిద్ధమును గాదు. “సీ|| జాటిభసక్కురుట్పటి సమస్తప్రధాటివిహారంబు” యామినీపూర్ణతిలకా విలాసము - 3 ఆ||

లేని సంతోషముతో:— హృదయమున లేని సంతోష మని తాత్పర్యము “లయగొ||...తోఁచుక|| లేని కొమరుండనము | లేని చెలువంబు ననక||” కళాపూ - ౪ ఆ|| ఇట స్వతస్సిద్ధముగా లేని దని తాత్పర్యము. ఇట్లప్రయత్న సిద్ధముగా నధ్యాహారము రాఁదగు పరియోగముల సౌబగు స్వహస్తపాకులవలనఁ జేయఁ బడదు. “సంతోషము నభినయించి” అని దిద్దినచో “లేని సంతోష” మను నర్థము రానేరదు. నాటకపాత్రముల కన్నియు నభినయములే గాని స్వతస్సిద్ధములుగావు గదా ! ఆయభినయించుటలో నియ్యెడ లేని సంతోషమును చెచ్చి వెట్టికొని నట్లుండవలె నని తాత్పర్యము. -లేనిమచ్చిక- పాండు - 3 ఆ||

చావకళాశ్వతమ్ము, గా నిలుచువార లంచు జగానఁగలరె :— ఇక్కడ

“అను చేర్చుటచే వచ్చుసాగను మూర్ఖులకుఁ జెలియను. ‘అను’ ధాతువు లేకున్నను గుఱుబడుండఁగా నీప్రయోగములలో నెందులకు వాడిరో విజ్ఞులు తలకింతురుగాక. “ః॥ జలధరంబననెద్ది, నీడద్రుకననెద్ది, దాపననెద్ది, తే॥గీ॥ ఇందుధరుడవ హరియన నేననంగఁ బ్రోవుగంటిమి” పాండురం- 5 ఆ. “తే॥గీ॥...కళాపూర్ణుడనంగ నెవ్వఁడు” కళాపూ 1 ఆ. ఎన్నని చూపుదుము! అక్షోపలక్షులు. ఈస్థలముల సర్వత్ర ‘అను’ ధాతువు దీసివేసినను నన్వయమునకు భంగములేదు, కాని యున్నచో సాగ నెక్కు డని యెఱుంగఁదగు.

ఎగిరిమీఁదఁబడి శపించును: — ఈవాక్యము కోపాతిశయమును జెల్పును.

కొంపతీత : — ఇది గొప్ప హానిని జెల్పు లోకోక్తి; ఇట్లే ‘పుట్టిమునుక. లోనగునవియు నని యెఱుంగునది. ఇందలి మాటలు “ప్రకాశనపుమాట”లను వాడు పరమమూర్ఖుఁ డని విజ్ఞులు నిర్ణయింపఁగలరు.

వచ్చినవాడను రానేవచ్చినాను : — ఇట పిచ్చిశంక; ‘రానేవచ్చెత్తో’ ‘పోనేపోను’ “ఇత్యాదిరూపాణ్యపి సాధూని” అహోబల- 505 పుట.

మున్నరికంపు : — నిఘంటువులో వ్రాసినది ‘మున్నరక’; దానికి ధైర్య మర్థము; లోకమున “పొగరు” అను నర్థమున వాడఁబడుచున్నది. మున్న రికము ధైర్యార్థకమైనచో నియ్యెడ సరిపడదు. గురుపదవాద్యుడగు నన్నను పొగరుఁబోతు మాటలాడితే నని భీముఁడు పశ్చాత్తాపపడుచున్నాఁడు. ఇంక కంపునుగూర్చి—ఈపద మర్థవత్తుగాఁబ్రయోగించినప్పుడే గంధకర్తల మతమున దుర్గమున్నట్లు లేదు. అట్టిచో నిట నశ్శీల మెట్లు? రత్నాకరము చూ “ఆ॥ ६॥ కంపురూపు తెలుపుగలిగి ... పుష్పముల ... కైకొందుగ్రి నిర్జరులు” భార- అను- 4 ఆ ‘ఉ॥ ...పుష్పసం గలుగు లోకపుంగంపులు’ పాండురం- 4 ఆ. మఱియుం జెప్పులు. అది యటులుండుఁగాక. దుర్గంధ మను నర్థము భ్రాసించినను బ్రకృత ముపయోగమే; నీచపుమాటలఁ చనయన్నయగు కర్ణుని దూషించితఁగదా యని భీముఁడు త్తముఁడు గానఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్నాఁ డని స్వార్థస్యము తీయవచ్చును. గ్రుడ్డెద్దు చొన్న బడినట్లు గీట్లుపెట్టుటమే కాని మూర్ఖుల కేస్వార్థస్యమును తెలియదు.

జెడిపోతి : — ‘గీ॥ బొడ్డుపల్లెను గొడ్డెలి మోసపోతి’ శ్రీనాథుఁడు. “తా॥ శుంభదవస్తువులెల్లఁ జూతునని పోచుకో” కళాపూ- 4 ఆ. “తా॥ కొంచు

జోచున్నవాడో- కకాపూ 3 ఆ. సటీకాధ్యశబ్దవంతామణి 98 పు 48 నూ.

మాయన్న యజాతశత్రుఁగనిన :— ద్వితీయకుఁ బ్రథమ విశేషణము. కావచ్చును. -కొన్నియెడల విశేషణంబు ద్వితీయాదులకును బ్రథమ చూపట్టెడి. ప్రాథమ్యా 50 పు 22 నూ. -చ॥ అహీనబలసారఘనుల్ మగుకైటభాది చైత్యపతులనెల్లఁ ద్రుళ్లడఁచె- నిర్వ 5 ఆ. విస్తరమందే చూడుడు.

ఎకసక్కెపుమాటల గేలిసేయ :— ఎకసక్కెమువేలు, గేలివేలు. శబ్ద రత్నాకరములో ఎకసక్కెమున కర్థములు వాగినివాగిని -దీనికి దీని యాపాంతములకును పరిహాసమర్థ మని కొందరు చెప్పుచున్నారు గాని కవుల ప్రయోగ సరణినిబట్టి అది నిర్ధారణ చేయఁగూడలేదు- అని కంఠోక్తిగఁదెల్పె.

వారదుఁ డొనఁగించె ననుచు :— ఇయ్యెడ -లోకులనుకొనియెడినింద- అను వాక్య మధ్యాహార్య మగును. -గమ్యమానత్వా దప్రయోగః-

పాంచాలీపరిణయము :— సంస్కృతభారతమున -సమేత్య- అని యున్నది. అనఁగా -మీ సోదరులెల్ల- అని యర్థము వచ్చును. కుంతిహృదయమున దిన కాటుగురు కొమరులు గలరనియే యుండును గాని యయిగురురని యుండనేరదు ముందు ముందుఁ గల్గుండు పాండవులలోఁ జేరినను విభ్రాంతిపత్తి లేకుండునట్లే యాపతివ్రత నోటినుండి యామాట వెలువడినది. కావుననే సర్వజ్ఞుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, -క॥ పాంచాలరాజపుత్రియు నంచితముగ నిన్నుఁ బొందునామన వరుసక- (భార- ఉద్యో- 4 ఆ) అని కల్లునితోఁ జెప్ప సాహసించెను. కుంతివాక్యము పంచపాండవులకే సమన్వయింపఁదగిన చైనచో శ్రీకృష్ణ చాక్యము వ్యర్థముకాదా! ఇదిగాక నాటకములలో బాధలేనిపట్టున యభీష్టగా మార్చికొనవచ్చును.

ముక్కు తెగబారెడు చేసితి :— ఈమాట కోపాతీతయమును నూచించెడి లోకోక్తి, -ముక్కు మూరెడు, కళ్ళు చేరెడును శేసినాఁడు-అను లోక వ్యవహార మెఱుంగనివాండ్రకిది పట్టుటాశ్చ పట్టుదలమాటయే -పండ్లు పటపటఁ గొటుకుట, కన్నుల నిప్పులు రాబుట్ట-లోనైనవి కోపనూచకము లని లోకజ్ఞులెఱుంగుదురు. లోకజ్ఞుఁడు కానివాఁడు కవిగాఁ దగఁ డనియేకదా నన్నయ్యభట్టు -లోకజ్ఞ- అని తనకు విశేషణము వేసికొనియె. -చ॥ కనలున నమ్మి హేళ్యురఁడు కన్నుల నిప్పులు రాలుచుండఁగ- శాంతి ౫ ఆ. ప॥ ...నీవూ

రక ఘక్కురి వగచుచున్నవాడవు - ఉద్యో ౨ ఆ. ఇది విచారమును చెల్పు లోకోక్తి. -క॥... ఆగతమునకును నోరుజెఱచి కడుఁగోరక - కాంతి 3 ఆ. ఇది వైస్యమును చెల్పు లోకోక్తి. -ఆ॥ వె॥... అనుచు నొయ్యఁ బలుకుచును జూపెఁ ద్రియు నొక్క, ముగద కేల నోరు మానికొనుచు - కళాపూ 2 ఆ. ఇది వినయవిశిష్టమగు భయము నభినయించుటను చెల్పు లోకోక్తి. లోకమును విడిచినవాఁడు సర్వమును విడిచినవాఁడే, వాఁడు కవికాఁ డనుటకన్న మను జుఁడే కాఁ డనుట యుక్తమని మాతాత్పర్యము.

అరణ్యమునకుఁ బడండు :— పదము పదఁడు ‘ఏవం దేశ్యక్రియాను వర్ణాగమవైచిత్ర్య మగణేయం’ అహోబల-513 పుట ‘చ॥ పదఁడని యిద్దఱుకొ నొరిసి భద్ర’ విజయవిలాసము - ౧ ఆ. ‘మ॥ పదమా పట్టదమాలికా పరిలస త్వాహోఘనీ’ భీమఖం ౪ ఆ. పెక్కులు కలవు. ‘క॥ పదపదఁడంచు’ నిర్వ- ౯-రా, ౬ ఆ.

చిగురు :— ఈపదమునకు లోకవ్యవహారమువలన ‘తుద’ యను నర్థము సుగమము; లోకమున నీపదమున కీయర్థమున నేపొంతమునను వాడుకయే లేనిచో మాకుమాత్ర మెక్కడనుండి వచ్చెడిని! ‘చివర’ అని వాగ్రయలేక చిను’ రనలేదు. ‘కంగుల్దీర్చిన పైతిజీరయిక’ పలెనే యిది లోకమువలనఁ జెలియఁదగినది. ‘చిగురు, ‘చివర, అను నర్థ మొనఁగ జేసి. “కఠినము” అను నని -కష్టము- అను నర్థము -లేత- అనునది -అల్పఁడు- అను నర్థమును నీయఁగలవా? -లే॥ గీ॥ అతని కాహార మొనరఁ జేసికొనుట కఠినమై చెల్లు చుండ- భార. అశ్వమేధ. 4 ఆ. -చ॥... ననుఁ గనలేని లేతలకు- పాం డురంగ 4 ఆ. -లేతలు- అల్పలు, అని వ్యాఖ్యాత వ్రాసెను. ఈ లేతపద మెటు శక్తమో, ఎటు లాక్షణికమో విజ్ఞులకుఁగాని గోచరింపదు అట్లే -చిగురు- పల్లవమునందు శక్తము; -చివర- అనుచో లాక్షణికము. ఇంత పఱకెందుకు, -దిక్కు- అను పదమునకు, -శరణము- అని శబ్దరత్నాకరము లో వ్రాసెను. దీనికి సంస్కృతమున నీయర్థము కలదా! అతని వ్రాత లోక వ్యవహారమును బట్టియే బ్రతుకందగినది. శక్తిగ్రహోపకరణములలో దేశ భౌపల విషయమున నన్నిటికన్నను లోకవ్యవహారము ముఖ్యమని యెఱుఁగఁ దగు. లోకములో వాడుక లేనిచో లక్షణ చెప్పట యయుక్తముగాని, యున్న

దానికిఁ జెప్పట యయుక్తముగాదు. విస్తరము పొజ్జులవలనఁ దెలియఁదగు.

అడరు :— (సంకటము) - తే॥ గీ॥ ... అట్టి, యడరున జయింతుమని
కదా యద్దినాళి- ఆముక్తమాల్యద- 5 ఆ. అట్టియడరున- అట్టి సంకటమున-
అని వ్యాఖ్యాత వ్రాసెను. భారతమున శాంతి పర్వమునఁ గలదుగాని యిటీ
వల నిన్న మొన్న కాఁబోలు దెలిసియుఁ దెలియనివారు శబ్దరత్నాకరములో
లేవను హేతువున దిద్దిరి. లక్ష్మీనారాయణీయము చూడుఁడు. ఇందునకుఁ
గవిక్రియములో నొకఁడగు నెఱ్ఱాపగ్గడ పారివంశము 2 వ ఆ.- మున నిటీవల
యతిస్థానమున వొరకిన ప్రయోగము తే॥ గీ॥ -ముప్పవకు నోమడయ్యెనె
ముగ్గ యాయ, శోద నందగోపున కుగ్రశోకజలధి, యాదఁ గొలఁది గాచయ్యెనే
యిట్టిదైన, (యడరు) పెట్టెనె పెన్నిధియనుఁగు బిడ్డ-

కానీ:— ఇందలి -ఈ- స్వరయతికిఁ బనికెవచ్చెడిని. -మ॥ ఎనయంగల్గిన
మార్పిభృంగిరిటిఁగా నీ, తండుఁ గానీ నికుంభునిఁగానీ- భీమ ఖం ౧ ఆ॥

వగచి కార్యము లేదు:— వగచి, అనఁగా వగచుటచేత అని అర్థము.
-ఒక్కొక్కచో భూతార్థకానమాపకక్రియ హేత్వర్థకంబును నగు, ప్రాఘవ్యా-
2౧ పుట ౧౧ నూ. -ఉ॥ రాహుకంతము దెగి దేహము ధరణిఁబడియె- భార
ఆది-౨ ఆ॥ తెగి - తెగుటచే అని అర్థము. ప్రయోగములు వేనవేలు.

దావరించి:— (ప్రాప్తించి) శబ్దరత్నాకరము తిరిగియుఁ గనులు బాగుఁ
దెఱచి చూడఁదగు. నిఘంటువునేనిఁ దిన్నఁగాఁజూచు తెల్వితేటలు లేని దేవ
య్యల కింత కిలోభారమెందులకో చదువరులే పరిశీలింతురుగాక.

పిసాసి:— ఇట ననుకరణము కలదు. లేకపోవుఁగాక, ఇది లఘునిం
గుఱించి వాడెడి దేశ్యపదము; అపశబ్దమునుటకుఁ దగినయాధారము లవమును లేదు,
లేదు. దేశ్యము లన్నియు నపశబ్దములై నచో నిది యపశబ్దముగునని యెఱుఁగునది.

అమృత్యా:— ఇది అనాకరమని, శబ్దర- వలనఁ దెలిసం దేలుఁగాక.
-లోకోక్తిసాం భవేద్యో గో యది స్వాచ్ఛ్చితిరంజనం అయోలక్క ఇత్యాద్యా
లోకోక్తయః-అహోబలపం - 362 పుట. శబ్దరత్నాకరమే సర్వమునకు దిక్క
గునేని మన వేసులవారి -అబ్బీ- ప్రయోగపరంపర యెట్లు బ్రదుకును. అనర్ఘ
శాఘవము- ౯౮ పుటయు మఱికొన్ని పుటలును జూడఁదగు.

అదిక:— అదిగక, అని అర్థము. కా॥...విపంచి నిన్న మొదలు నీ

వంబుమింతేసి- మనుచ 3 - ఆ||- కా|| ఓ లీలావతులార నేడు మొదలే యొ
య్యారి- ఉత్తరరామాయణ - ౧ - ఆ- పెక్కులు కలవు. క||.....
చనుడంచె నయోధ్యనుండి సరి నిందులకుక, భార- అర ౨ ఆ- సరిన్
- సరిగన్ - అని యర్థము. మఱియు నన్నయ్య విట్టివి పెక్కులు.
లేనేలేడు:- ఆశ లేనేలేదు (ప్రతాపరుద్రీయము. ౨ వ అంకము)

పిల్వీనావు:- -క|| బన్నమువడి నొచ్చినారు- భార - అర- ౫ ఆ||
చ|| జననమునొందినారరు - అరణ్య - ౪ - ఆ|| -మెత్తినాడు - లోనైనవి.
మనుచ, ౪. ఆ|| పీని నిటు లుంతము, -గెలిచినామ, చేరినామ- లోనగు -అంక
మొకింత గల్గిని మహాత్ముల- యనర్హ రాఘవములోని ప్రయోగములనేనిజాడక
-నిక్కినాముజాతి- యని వదరినందులకుఁ గోటిఫలీగోదావరీన్నాన మొనర్చుట
తక్కు నిష్క్రృతిలేదు.

భూమిప్రజలందఱుక :- భూమి- ప్రజలు ఈ రెండును నుండుట
భారతసమ్మతమే. -చ||... సమస్త ధారుణీప్రజఁ బోయియుండుక|| భార-ఆది-
౨ ఆ|| భారతమునిండ నివియే. ఇంక -అందఱునుక- అనుచో సముచ్చయ
ద్యయ మనుకొనుట బుద్ధిపారపాటు, బాలవ్యా-సంధి ౨౧ నూ. చూడుడు
అదియునుం గాక -దివంబునుంబోలే- లోనగు నుదాహరణములు పెక్కులు.

విశాంపతులు :- ఇది అలుక్సమాసము (1) వాచస్పత్యము, (2) మా
హేశ్వరీయము, (3) సుధ లోనగు సుదర్శింధములును శ్రీమాక మాడభూషి
వెంకటాచార్యులవారు అల్లమరాజ సుబ్రహ్మణ్య కవిగారి యాక్షేపణ కొనఁ
గిన పృత్యుత్తరమునజూచి, ఈ క్రింది పృయోగములు చూడఁదగు. -ఉ||...
అపాంబిధిఁ గన్గొనిరి- రసికజన మనోభిరామ ౬ ఆ|| -క||... చూడునాళ్ల
వాంపతి వేడెక,- ఉత్తరరా- ౧ -ఆ|| -క|| ... వారాన్నిధు లేవు దాటి
పాండురం ౧ ఆ. -క|| ... తలఁతుక మద్వంశాచార్యుకొ దిరుమల శ్రీయః
పతి గురునిక -పంచతంత్రము ౧ ఆ|| -తత్పురుషైకృతి- అనుమాత్రమున
నున్న బహుళగృహణ మాయాప్రయోగముల కుజ్జీవకమని సుభోధినీకారకుండు
స్వప్తపఱచె -విశాంపతిర్విష్టరభాజమారాత్ - అను కాళిదాసప్రయోగముకూడ
నలుక్కనియే వాచస్పత్యాదులసరణి తెల్పుచున్నది. తిట్టడలంచుకొన్నచో
దప్ప -విట్పతి- యని రాజునగూర్చి యెవ్వఁడును వాడఁ డని యెఱుఁ

గదగను. మఱియు - ఇది చేమకూర వెంకన్న శిరసావహించు ప్రయోగము - అని తూలనాడియున్నారు. అది సాధువు కాదా ! ఈపంతులు చదివికొనుడు. - అతయేవ రామాభ్యుదయే, - శ్లో|| ఆపుల నీవ నేర్చు వరయంగ- నిత్యాదిపద్యే, కర్తు మకర్తు మన్యథాకర్తు ముదారశక్తి వీత్యుక్తం, అహోబల 189 పుట. మఱియు, ప్రౌఢవ్యా 5 పుట, 15 సూ. చూడుడు. పిట్ట కొంచెము గూత ఘనమును గాదగదు.

మీరలుండిరి:— ఇది భవవృద్ధార్థకము, కావునఁ బ్రభుమపురుష యోగము తప్పలేదు. గౌరవద్యోతకము, బహువచనమునకు ఫలాంతరముండుటచే తావన్మాత్రముచే దృష్టిచాలక ప్రభమపురుషము వివక్షచేయఁబడినది. - అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యం- పాణినీయముచూడుడు. తఱచు పాణిన్యను సరణ మాంగ్రవ్యాకరణమునకుఁ గలదని విజ్ఞాతెఱుఁగుదురు. - నీవు- అనుచో నీవిధి చెల్లదు. దానియందు గౌరవద్యోతకత్వ మప్రసిద్ధమని యెఱుఁగునది.

మానిసులు :— ఇది తద్భవము, ఇదుపోత్తనుసూత్రము దేశ్యములయందుఁ దఱచు ప్రవర్తించును. అందలి యుదాహరణము లాయీ సూక్ష్మంశములను బోధించెడిది. అహోబల 419 పుట చూడుడు. ఈసూత్రప్రసృత్తి ప్రాయికము. ఇందుకు కవిజనాంజనము చూడుడు. ఇది సూరియు నూచించినదే. ఏమైనను నిప్పట్ల సూరిగారి మతము సుంత చింత్యము. మీరు ఇదుపోత్త మసూత్రము నెత్తితిరి గానఁ దన్ములముననే సూత్రపాయమును స్రుత్యుత్తర మీఁబడియె. సూరిగారిమత మేల చింత్యమో చెప్పుట అంత పరిస్థుతము గామి శాఖాచంక్రమణమునకు దిగలేదు. “శ్లో... కలరుగా మఱి మానిసిబోలు మాని సుల్” విజయవి- 3- ఆ, ప్రాచీన ప్రతులు చూడుడు. ఇట్టిచలివా రిదియేకాక యనేక స్థలముల “మానుములు” అని దిద్దఁజొచ్చిరి. అవి సూరిగారి వికృతిపద వ్యాఖ్యానసారములని యెఱుఁగఁదగు. ప్రాజ్ఞులకొఱ కింతనఱకు వ్రాసితిమికాని మాకు “అంక మొకటితకల్గివారి” మురారి 129 వ పుట లోని ‘పాణిములకు’ అనునదియే చాలును. ఈప్రయోగము సర్వమతదూష్యమగుటచే దప్ప. ఈ తప్పచే నొప్పును సమర్థించుట మాకెండులకు. ఈ “పాణిము” అహోబలపతిచే బరిగణితమని యెఱిగి విస్తరము కావలసినచోఁ బ్రశ్నింతురుగాక.

కొదువ:— ఇది ఉకారమధ్యముగా శబ్దరత్నాకరమున లేదని తప్పనుట

యుక్తముకాదు. 'ఉ॥...నీకుఁ బాదుసా । గామి యదంతగాఁ గొడువగాదు.
 'అ॥ నె॥...కూర్పువాడొకండె కొడువగాని' పృథాపరుద్రీయము 7 అంకము.
 ఇట్లు వీరు పలుచోట్ల సుకారమస్యముగా నగ్రామ్యపాత్రోక్తులలో వాడియు
 వ్హారు. శుద్ధపత్రికలో దిద్దకుంటకూడ వీరి కిది సమ్మతమని చెల్పుచున్నది.
 మఱియుఁ గళాపూర్ణోదయాదులలో నెల్ల నిట్లే యున్నది. ప్రాచీనపృథకులు
 చూడఁదగు.

మరల నడుగుచున్నాడను :— అనుచో నర్థబిందువు వెనుకటి ముదిరా
 మునఁ బొరపడినది దానిం బుచ్చుకొని “వాడు అనుచోఁడక్క నెట్టి రూప
 భేదముల నర సున్నయుండు నని కవి యెఱుంగఁడు” అని చెడవెక్కిరించిరి.
 అరసున్నలుకలవి, 2-3 పుటలలో 4 ను, తక్కిన యావన్నాటకమునందును
 వెదకిన 88 యను వెరసి 92 ఉన్నవి ఇట్లుండ నట్లేల వెక్కిరించిరి. పరికిం
 పుఁడు ఇట్లే అనర్థ రాఘవపండితరాజశిల్పకములను విమర్శించిన వానిగతి యేమ
 గునో యోజింపుఁడు. 4 “వాక” లలో నర సున్నలు జేయలేదు. పైయ, కైతు
 కోతి, మునిగి, తలపు, ఆమెదిలంటే, కోరిబాలెడికొ, చక్కదినము, అంకను
 మఱికొన్నియును నరసున్నలు లేనివి కలవు. ఇదుకొనెఁడు అలరఁచినంగ, గోళ్లఁ
 నేఱ, సంస్కృతపుఁదాగు, కృష్ణుగ్రీత, నన్నఁగేలి, తొలఁకాడెఁడు, లోనగు
 పెక్కుచోట్ల ననవసరముగా నరసున్నలు పడినవి. ‘ఆచార్యుల్ బ్రయంబంబి’
 లోనగుచోట్ల వృథాగా సరళాదేశమున్నది. 7 ప్రయోగములకన్న సఫికముగ
 -పుధా- యని చతుర్థనర్ణమును వాడిరి ఇట్టి వింకను ననేకములు కలవు. ఇవి
 మున్నియును నంక మొకింత కల్గిని (వ్యాసుల) వారివే యనుకొను కెట్లు
 లుందురా !

హుళక్కి :— హుళక్కికి రూపాంతరము. (శబ్దార్థచంద్రిక)

నరుఁ డీతని వధియింపఁగ, మరళిష్యుండైన జామదగ్నునికన్నకొ :—
 అప్రాజ్ఞావీట యతిపోయిన దందురు. ఆ॥ నె॥... జమ, డగ్ని తనయరాఘవాదు
 పైన” కాంతి - ౬ ఆ.

విష్ణుపాదోద్భవి :— శ్లో॥ -విష్ణుపాదోద్భవీం గంగాం- సంపృదాయ
 శిద్ధిమగు వైదికపాత విట్లున్నది, విష్ణుపదీశబ్దమునకు బలె జీమ సులభము
 కౌరాదిరాశృతిగణః. సర్వజ్ఞా సర్వజ్ఞీ అను చోటం బలె నిట, ఆ ఈ ప్రత్య

యములు చెందును సాధువులు. -శ్లో॥ సర్వార్థమాగధీం సర్వభాషాను పశి
జామిసిం సర్వదాం సర్వతోవాచం సర్వజ్ఞీం ప్రణిదధ్యతే- కావ్యాను
శాసనము ౨ పుట. ఇట -సర్వజ్ఞస్య, భార్యా, అని చెప్పి -పుంయోగాత్, అని
జీషుచేసినచో సర్వజ్ఞత్వము పతించుదు సంకృమింప వలసివచ్చును గాన
-గౌరాది, జీషు చెప్పి తీరవలె నని యెఱుంగునది. ఇంతకన్న విష్ణుపాదోద్భవి,
కడు సుగమము.-విష్ణుపది- యును, వైదిక పాఠమును దానికి మార్గప్రదర్శన
కములు; విష్ణుః, పదం స్థానం, యస్యాః, అని సుధాకారకుండు విగ్రహము
వ్రాసి -గౌరాది, జీషు చెప్పెనని యెఱుంగునది. ప్రకృతము, ఉద్భవతస్య
స్మాదితి ఉద్భవః, విష్ణుపాదః ఉద్భవః యస్యాస్మాన్.

విమరుని జన్మము :— వ్యాసుండు విదుర వృత్తాంతమును జెప్పటకు వీజు.
మిది. వై విదురవాక్యముచేతఁ గొంతయు, గంగావాక్యముచేతఁ గొంతయు.
విదురజన్మ వృత్తాంతము సూచితమైనది. అందు విదురవాక్యములోఁ దనజన్మ
మును గూర్చి విదురుఁ డేవగించుకొనుట ధ్వనితమగుచున్నది; దానిచే నందు
లకుఁ గారణమగు వ్యాసుండు—ఆలోపము నాదిగాదనియు, నిందులకిట్టి యితి
హాసము కలదనియు, నీవు దానీపుత్రుండవైనను బరమోత్తముఁగుడ యముని
యంశముచే జనించిన వాడవనియు—సూత్రప్రాయముగాఁ జెప్పి యతని
నోదాచ్చెనని యెఱుంగునది. ఈమాత్రము పూర్వోత్తర సందర్భము తెఱుంగని
మోక్షకులకు విమర్శనము లెందుకో! శాంతం పాపం.

చతుర్థాంకాంతమున శ్రీకృష్ణవాక్య మసందర్భముగా నున్నదట :—
ఆహా ! మూర్ఖత ! శ్రీకృష్ణాదులు భాగీరథికి స్నానార్థ మరుగుచుండఁగాఁ ద్రో
వలో (స్త్రీ)రూపధారిణియగు గంగ కన్నటైను; గంగ వచ్చుటచే ధర్మరాజాదుల
ప్రయాణమునకు సుంత విఘ్నము కల్గినది; కొంతసేపచ్చటనే నిల్చిపోయిరి;
ఇవపడి గంగ పుత్రుని గడసారి చూచుటకని వెళ్ళిపోయెను; పిమ్మట శ్రీకృ
ష్ణుఁడు ప్రకృతవాక్యమును బల్కెను. ఇటఁ బాఞ్జులకు శంకయే లేదు;
దేవయ్యలకో, బ్రతుకెల్ల శంకయేకదా ! వీరి తాత్పర్య మిది. గంగ యిక్క
డనే యుండఁగా వీరు గంగకడకేగి స్నాన మెచ్చటఁ జేసెదరని. ఈయం
శము గంగాశంతమసమాగమఘట్టము చదివకొన్నచో దీరును. (స్త్రీ)రూపధారి
ణియై గంగ చిరకాలము శంతమనింటఁ గాపురమొనర్చి యతని కెనమండ్రు.

శిష్టలను గనియెను. అంతకాలమును జలరూపిణి యగు గంగ లేదనియే భావించు మూర్ఖులును గలరా ! ఇట్లే రామునికి సముద్రుఁడు, ఆంజనేయునికి మైనాకుఁడు మనుష్యరూపమునఁ బ్రత్యక్షమైనట్లు రామాయణమునఁ గలదు; ఆయాస్థలముల నెల్ల నిట్టిపిచ్చి కుచ్చితపు శంకల నొనర్పవలసినదేయగునా ! విస్తరమందిండుఁ జూడఁదగు.

మరుత్తు, మరుత్తుఁ (డు) :— ఉభయమునుగలదు. -వృద్ధాదిరాక్షసి గణః- కావుననే -నారాయణభట్టు- భార- ౧ ఆ. లోనైన ప్రయోగములు సిద్ధించెడిని. -మరుత్తు- కు బుర్రాణనామచంద్రికకూడఁ జూడుఁడు.

మరుదూభిపాలుఁడు :— మరు + దూభిపాలుఁడు, అనుకొని దేశ్యులు నెక్కిరించిరి. మరుదూభి + పాలుఁడు, అని తెలిసికొందురుగాక. అనఁగా దేశభూమియగు ముంజనత్పర్వతమును బాలించెడి సాంబమూర్తియని యర్థము. -౩. హిమవంతంబు నుత్తరభాగమృత ముంజవంతంబను పర్వతము గలను; అందు శివుండు శివావహాయుడై సురసిద్ధగరుడగంధర్వాది సమస్తజాతులును నేవింప విహరించుచుండు. భార- అశ్వ-౧ ఆ. ఆభాగమంతయుఁ జక్కఁగాఁ జదివితొన్నచో నాద్రవ్యమునకు మొదటిస్వామి శంకరుఁ డనియు, దివ్యుఁడీ స్వామి మరుత్తుఁ డనియు, గడపటిస్వాములు ఋత్విక్కు లనియుఁ దేలును. శివుని మరుదూభిపాలశబ్దముచే వ్యవహరించుట సాశ్చిప్రాయమని యప్పు డెఱుకవడును.

అవుల :— దీనిని, అపల, అను నర్థమున భారతాది గ్రంథములనిండు వాడి యున్నారు. వ్రాత పారపాటుకాని అచ్చుపారపాటుకాని కాదు. నెన్న మెన్న నచ్చైన ప్రతులయందును గానవచ్చుచున్నవి. -సత్యమలవుల, కాంతి ౫ ఆ -అవులఃబడి- అవతలబడి- 1912 సం. 8 ఫారము నోటు. శబ్దరత్నాకరములో వ్రాయలేదని దేశ్యులు నెక్కిరించిరి. పాపము! దాని పీఠికలోఁ బ్రయోగమున్న దని యెఱుంగరు. -వ్యవహారమాత్రోపయుక్తం మొలైయండి యవులః కృమకృమంబున వృద్ధిబొంది- viii పుట.

బందులు, బందువులు :— ఈ రెండును బంధశబ్దతదృష్టపరూపములు, వ్రుగాగమము బహుళమగుటచే రూపద్వయసిద్ధి సుగమ మని యెఱుంగునది. బాలవ్యా- తతస్సనువరి- ౪౬ గూ. చూచి, దాని వ్యాఖ్యానముకూడఁ జూడుఁడు.

బాలకుడవయ్య మెచ్చంగవచ్చు నిన్ను :— నీవు బాలకుడవు. అయ్యోక్ వివను, నిన్ను మెచ్చంగవచ్చుక్, అని అన్వయము; అసందర్భమునట తెలివితక్కువ. -క॥ నీయడిగిన యర్థాభి, ప్రాయములకు సత్తరంబు, పరువడిఁ జెప్పక్, ధీయుతి! బ్రాహ్మణులకుఁ గా, కాయతమతులయ్యు, నొగుఁ కవి విషయములే, అయ్యోక్ - వివను, అనియర్థము. ఇట్టివి పెక్కులు.

బాలకుడ నంచునన్నేల నేలించె :— నేను బాలకుడను, అంచుఁ (నీమెలిలో నూహించి) అని సమన్వయించు కొనఁదగు, ప్రాథకవిత్వమార్గ మెఱుంగని వాండ్ర కేయన్వయమును దెలియదు. తే॥ గీ॥ అతివ యాగర్భః మెప్పురికైతి చెపుమ॥ కాశీఖం—ర ఆ॥ ఇయ్యెడ, 'ఎవ్వరికయ్యోక్' అని యున్నంగాని మీకుం గుదురదు. క... ప్రాద్దుజామెక్కుటయ్యోక్, భార-కృతఘ్నోపాఖ్యానము. ఇటఁ బ్రాద్దేమిటి, జామేమిటి, ఎక్కుమేమిటి, అని శంకింతురు కాబోలు! క॥ ... అయ్యోగర్గురు నొక్కొక భూమిపతులగుడు రుజ్జ్వలులై॥ ఉత్తర రా-౯ ఆ॥ ఇట, అటుగు రొక్కొక భూమిపతు లేమిటి అందురు కాబోలు! ఆ॥ నె॥ నిన్ను నధముండగుట మును తపః ప్రభావమున నెఱింగియు, ఉత్తరరా-౫ ఆ॥ ఇట నిన్నునకు నీవుండవలెనని యందురు కాబోలును! ప్రయోగవైచిత్ర్యము లెఱుంగుట వైపైని లేదు.

తాత తండ్రులు :— ఇట 'దండ్రులు' అని యుండవలెనని కృతఘ్నుల యాశయము; అజ్ఞానము తప్పు. చూడుఁడు, "తే॥గీ॥ తాతముత్తాత తండ్రుల తరతరంబు- పాండురంగ- 3 ఆ॥ దిద్దురురు కాబోలును! కొన్నియెడల ద్వింద్వంబునం బదంబు మీఁది చతపలకు సదపలుగానంబడవు. 'అప్పాచెల్లెండ్రు' నిర్వ- 3 ఆ॥ "కండతుండ్రములు" రామా- ౧ ఆ॥ రాక పోకలు, భాగ- ౧౦ స్కం. ప్రాథవ్యా- 2 పుట ౬ నూ. చూడుఁడు.

అదిగో, అదుగో, అడుగో, అరుగో, ఇగో, ఇదిగో, ఇదుగో, ఇడుగో, ఇరుగో :— ఇత్యాదులు దేశ్యములు, కళలు, పృథివదోక్తాన్వయములు. ఈ యంశమునకు అహోబల. 486 పుటయు సంగ్రహవ్యా- 39 పుటయుఁ జూడుఁడు. ఉత్పఘ్నత రూపసత్తకు శబ్దార్థచందిక చూడుఁడు. అడుగో, ఇడుగో లకు వాడుగో, వీడుగో, అని పిల్లలమఱి వీరభద్రుఁడు వాడెనుగాని, ఆ ప్రయోగములు కర్ణక తోరములగుటయేకాక బాగుగవిచారించినచో శాస్త్రీయ

ములుగూడఁ గాఁజాలవు. 'గో' అనునది ద్రుతాంతావ్యయమనియు - గో - అనునది దాని రూపాంతరమనియు, శ-ర-లో వ్రాసెను; అది అహోబలుని మతమనకు విరుద్ధము. వైఁగా - రాముడుగో - కృష్ణుడుగో - ఇత్యాది ప్రయోగములను గూడఁ దెచ్చిపెట్టిన భాషకు వైరూప్యము నాపాదించును గాన సంతకన్న ప్రతిపదోక్త పక్షమేమనచిది. బంగారులో - గారు - గౌరవార్థక మనుకొన్నట్లే, ఇందు సర్వనామశబ్ద మున్నదనుకొనుట విచార దూరము. - ఇగో - అను దానికి దేశ్యత్వమొప్పిన శబ్దరత్నాకర కారకుఁడు తక్కినవాని కొప్పకుండుట యక్కఱము. - ప్రవాహినీ దేశ్యా - ఇవి యే పియు భారతకాలమునకు గ్రంథస్థములుగాఁ గన్పట్టవు. క్రమముగాఁ జేర మొదలిడినవి. ద్రుతప్రకృతికములు గానిచోఁ గథా పూర్ణోదయ ప్రయోగము కుదుర దని యొక వాదము రావచ్చును. అది ద్రుతోపదీవిత్వమువలనఁ గుదు రును. ఈయంశమునకు అహోబల, 358 పుట చూడఁదగు. ప్రతిరంజకతం బట్టి ద్రుతము చేరును, లేనిచో మానును; ఇది సంగ్రహముగా వ్రాసిన ప్రత్యుత్తరము. ఈరహస్యమును నెఱుంగని వారు దీనిని ద్రుతాంతమని భ్రమపడుదురు. అయినచో - మిక్కిలి - అప్పుడు - లోనైనవి కూడ వారికి దుర్బితాంతములే కావలసివచ్చును. ఈద్రుతోపదీవిత్వముకూడ దీనికి హ్రస్వరూపస్థితిలో లేదు. ఆ యీ యంశములు దీర్ఘదర్శిత్యము కలవారు విచారించుదు గాక.

ఇయ్యది వినోదముగా నొకరిశక్తి యొకరు పరీక్షించుకొనుట కేర్పడినది:— ఇయ్యడ స్వప్నములో సంతస్వప్నమువలె దేవయ్యల తెల్వితక్కువ వ్యాకరణ పాండిత్యములో మఱియొక తెల్వితక్కువ వచ్చి ప్రవేశించినది. ఈ వాక్యము నందు సంఖ్యావాచకము కాదుగదా సంఖ్యేయవాచకమగు - ఒకరు - గూడ లేదు. అన్యోన్యశక్తి పరీక్షణ మొనర్చుకొనుచున్నారని వాక్యార్థము. - సీ॥ ఒకరితో నొకరు దెల్పక యధానుధలయి - ఉత్తరరా - 4 ఆ॥ - ఏతేనుఖ్యాన్యకేసలాః - ఈజరుగుచున్నయదియో, అన్న గారి కొకరికి సరిదురము - అంక మొక్కింతకల్గి నివారి అనర్థరాఘవ నాటకము 91 పుట, 5, 6 పంక్తులు చూడుడు.

ఇక్కడికి, అక్కడికి:— ఇత్యభుటిత రూపములును సాధువులే. - సీ॥ నీచెక్కడి కేగె దనుడు - - ఉ॥ ఎక్కడినుండి వచ్చె - మార్కండేయ - ౧, ౫ ఆ॥, గ్రంథవిస్తర భీతిచే - అంక మొక్కింతకల్గనివారు సంస్కరించిన పాత్రము

నుండి మాత్రముదాహరించితిమి. మఱియు నీ ప్రయోగములకుఁ జిన్నయ్య నూరి స్వయముగా సంస్కరించి ముద్రింపించిన నీతిచం - 10, 18, 23, 25, 31, 34, 41, 45, 47, 106, 114 పుటలును, నీలానుందరి పరిణయము 40 పుటయుఁ జూడుఁడు. ఇతరత్ర కల ప్రయోగములకు మితియేలేదు. - ఎక్కడికిఁ బోయెదరు - శుక్రసీతీసారము, 12 పుట. ఇది నిరాతంక శాస్త్రులవారిది.

ఇద్దటితోడను :— ఈరూపమునందలి యిత్వమేమి, అందఱికిఁ, కొందఱికిఁ, ఎందఱికిఁ, లోనగు స్థలములయందలి యిత్వమేమి మాబాలరకుఁ దప్పని కొందఱు వృద్ధులు బోధించిరి. ఆవృద్ధులకు సుంకర రంగయ్యగారి గూఢార్థప్రకాశిక ప్రేరకము. ఆరంగయ్యగారికిఁ జిన్నయ్యనూరిగారి ప్రయోగ మాధారము. ఈయంశము గూఢార్థప్రకాశిక 124 పుట చూచిన విస్పష్టమగును. - వజ్రం వజ్రేణ భిద్యతే - కనుక నూరిగారి ప్రవృత్తిచేతనే దానిని ఖండింపవలెను. నీలానుందరిపరిణయము 34, 54 పుటలలో నాలు గేసియు 53 లో నొకటియు వెరసి 9 ప్రయోగము లున్నవి. పొరపాట్లందమా ! ముఖపత్రియందెటు లున్నది. - ప, చిన్నయ్యనూరిచే వ్యాత తప్పులవలనఁ దొలగింపఁబడి - గూఢానం॥ ఏప్రిల్ ౫వ తేదీని నచ్చైన పుస్తకము చూడుఁడు. ఆదినములయందే అట్లే అచ్చయిన చిన్నయ్యనూరి నీతిచం, 18 పుట లోనయివ కూడఁ జూడుఁడు. మఱియు నీయిత్వము ప్రాథవ్యాకరణకర్తకును సమ్మతమే త్రిలింగలక్షణశే 33 పు, 90 నూ లో, నీయంశము గ్వనితము కావుననే యితఁడు శబ్దరత్నాకరము 333 పుటలో - అందఱికి, అని వ్యాసెను. ప్యాచినములైన భారతాదులలోనున్న యీ ప్రయోగములకు మితియేలేదు. 1901 సం॥ అచ్చైన భారతమునఁ గూడఁ గానవచ్చుచున్నది. - క॥... అందఱిలో నొక్కనిఁ గోరుము - మహాప్రస్థానికపర్వము. ఇది కం, పీ; రా, న, కా; గాల్లు దిద్దినది, - ఉ॥ అందఱిలోనఁ బెంపును - ఉత్తరరా క ఆ - ఇది 1910 సం॥ - చెడలువాడ సుందరరామశాస్త్రులవారు దిద్దిప్రచురించినది. దిక్పాత్రముదాహరింపఁబడియె. నిరాధారపువ్రాతయు నిన్నమొన్నటి సామాన్యపు వ్రాతయు నిందఱి కజ్ఞత నాపాదించినేరదు గాన దానిం ద్యజించితీరవలయును.

ఏడ్గరఁటు :— ఇట, వెనుకటి ముద్రణమున - ఏడ్గరు - అనుటకు బదులు - ఏగురు - అని డకారవిహీనముగాఁ బడినది; దానిపై పసుపు లెనమండు

అనియు, ఏగురు అను శబ్దమునకు ఏడుగురు అను నర్థము రాదనియు బోధించిరి. ఈయంశము మేము వీరివలననే తెలిసికొనుట నిక్కమైనను లోకము విశ్వసించదు. మైఁగా నింతకుమున్నుచైన మా గ్రంథములాప్పవు. -తే॥గీ॥ అష్టవసువులుగూడ భార్యాసమేతులగుచు - మా దేవీభాగవతము 2 స్కం. ఇంకను మాశిష్యులు వాదించు గలరు. -అష్టశబ్దమునకు, తి॥ వెం॥ కవుల కర్థము తెలియదు ఊరక సంస్కృతపదమును మక్కికి మక్కిగా మార్చి- రస మొదలిడుదురు. వాండ్ర శేషు సాగదా! చీవాటిడువారు లేరుగదా! -లజ్జ మేకాం పరిత్యజ్య తిరిలోకివిజయభవేత్.

క్షమాపణ:— ఇది నింద్యగ్రామ్యమట! బౌరా తెలివి! శ్లో॥ క్షమాపయసి చే న్మాంత్యం కురు మే వచనం నృప- దేవీభా 2 స్కం ౧౯ శ్లోకము చూచి బుద్ధిగల్గి మనునది.

సహాయము :— ఇది ధర్మపరముగాఁ బ్రయోగించినది యని గీటు పెట్టివారు. అట్లు ప్రయోగించినను దప్పు లేదు. నిజమున కిటు ధర్మవాచకమే కాని ధర్మవాచకము కాదు. సహాయము తోడు, అని అర్థము. గీటుపెట్టుట తేల్చితక్కువ. -వాలిసహాయమునకు- అనర్ప 2 అం. ఇది ధర్మపరమే యని తెలియదగు. -క॥నినుఁ దెప్పగాఁగఁ గైకొని, మనోరథపయోధి యేను మానిని గడపక, గని చరితార్థత నొందుదు, ననితలఁచెద నీ(సహాయ) మల్పమె యొందుక- హరిసం- ఉత్తరభా-7ఆ. ఇటు సహాయము ధర్మపరముగాకతప్పదు.

పుత్రా దిచ్చే త్పరాజయమ్ :— ఇటు ననుకరణము లేదని వెక్కిరించిరి; అభియుక్తప్రయోగరహస్యము తెలుగమింజేసి వీరు చులుచోట్ల నిట్లు పొరలబడిరి. -ఒకానొకచో ననుకరణ విరహితంబుగ సంస్కృతవాక్యంబు గానంబడెడి -అంటితీ నమస్కనాయ. పాపాత్మురాలి- జై 4ఆ. ప్రాధవ్యా 5వ పు, 15 వ నూ. చూడుడు

పంచమాంకమునఁ బ్రధాననాయకుడగు ధర్మరాజుప్రవేశము లేదు, దానింగూర్చి దేవయ్యలువెక్కిరించిరి. ఈసంశయమునుగూర్చి, మురారి మహాకవికృత మగుననర్ప రాఘవమున రివ అంకమును జదివించుదురు గాక, పాపము! ఆనాటకమును ప్రత్యక్షమును దెలిగించిన -అంక మొకింతకల్గినవారికిఁగూడ నీస్వల్పవిషయము తెలియకుండుట విచార్యము. తెలిగించుటలు వేఱు, తెలివి తేటలు వేఱు-

పాశుపతము సమాప్తము.

శ్రీమత్పరదేశతాయైనమః.

పు ర శ్చ రణ ము

చదువరులారా! యిందు మాపాశుపతమున మున్ను చర్చించినవిషయములే మరలఁ బ్రసక్తి కలుగుటందేసి పిప్లపేషణ మొనర్పవలసివచ్చినది. ఆప్రసక్తి మాశిష్యులుచేసిన -పరాస్తపాశుపత- నామకమగు నవకతవక ప్రసంగమే. -పాశుపత- ఖండన మెట్లులన్నను ముందు దానికి ననుగుణమైన పేరేని మా -దైవవంచితలకు- స్ఫురించినదికాదు. ఈ ముగ్ధులకు స్ఫురింపకున్నను వీరి -శేమమును జూచు తాతల- కేని స్ఫురింపకుండుట శోచనీయము. సిద్ధములు గూడ దైవవంచితలకు సయమునందుఁ బొడకట్టవనుటకు మనకు గురుకాప ద్దండగో కర్ణుని చరిత్రమే బోధకము. అది యటులుండె. పాశుపతముపైఁ బ్రసరింపదగిన పే రెయ్యదియో తెలుపవలసియున్నది. అది బ్రహ్మాదండము.

శ్లో॥ తస్యాఽస్త్రం గాధిపుత్రస్య ఘోరమాగ్నేయ ముద్యతమ్, బ్రహ్మ దండేన తచ్ఛాంత మగ్నే ర్వేగఇవాఽంభసా, వారుణం... పాశుపతం తథా వసిష్ఠో గ్రసతే సర్వం బ్రహ్మాదండేన రాఘవ॥ (వాల్మీకిరామా-ఖాల)

వై ప్రమాణముం బట్టి పాశుపతముపైఁ బని చేయునది బ్రహ్మాదండమని విస్పష్టము. మాముగ్ధులకింత పరిశీలనాజ్ఞానమే యున్నచో నొప్పులు తప్పు లని వదిలి తెగవెక్కిరించి దానిచే శీర్ష మాధారచక్రగత మగుటయు, దాని నట నుండి యుద్ధరించుకొనుటకై మరల నేవో వెట్టిప్రయత్నము లొనర్చి -భక్షితేఽపి లకు నే న రోగకాంతిః- అను లోకోక్తికిఁ బ్రథమలక్ష్యము లగుటయు నెట్లు ఘటించెడిని! నామకరణవిచారమింతతో ముగించి యింక నిందలి విషయములనుగూర్చి ముచ్చటెంతము. ఇది సర్వవిధముల నీ వెం॥ రా॥ ల శిష్యుడ నని యొక దేవయ్య. పుచ్చురించిన "పాణిగృహీతాశ్రివణానంద శృంఖల" మపాధ్యాయప్రాయముగా

మన్న దని మాచదువరు లెఱుంగుదురు కాక. అట్లుండుటంచేసి దానికిఁ బట్టించిన గతియే దీనికిఁగూడఁ బట్టించుట యుక్తము గాన దానివలెనే యీ పరాస్తపాప శతనామకపుఁ జొప్పఁబెండు గూడఁ దృణీకరింపఁబడుచున్నది. “సహృదయాః సుమానసాః”

యజమాని:—ఇట్లు పుంయోగమున జీషు రాదని చెప్పటకాధారమునున్న. శ్రీశ్రీతులు వ్రాసిన యక్షరములు ‘టిడ్డాణయ్’ ‘ఉగితశ్చ’ అను నూత్రిములవలన వచ్చెడిజీష్యుత్తయమునే వారించెడినిగాని యన్యమును లేకమును వారించ నేరవు. ఆయక్షరము లుదాహరింతము. నూ. టిడ్డాణయ్... “వక్ష్యమాశేత్యత్ర చీత్వై దుగిత్యచ్చజీష్ ప్రాప్తః యాసుతో జిత్యైవ లాశ్రయ మనుబ్ధకార్యం వాఽఽదేశానా మితిజ్ఞాపనా న్నభవతి, శ్చశ్చాపచ శ్చిత్యైవ క్వచిత్తనుబద్ధ కార్యైః ప్యనర్విధా వితి నిషేధా ద్వా” ఈ యక్షరముల యర్థము మాముగ్ధుల మాటట్టులుండ, తదగ్రీక్షులకుఁగూడఁ జక్కఁగాఁ దెలియ దని వారిచట వాదించు వాదముంబట్టియే నిర్ణయింపవచ్చును. ఇంతమాత్రపుఁ దెలివితో నీ “వైవచితులు” వైదికులనెట్లు తూల నాడుచున్నారో చూడుఁడు. “యజమాన్యాభర్తః” మొదలగు వైదిక శబ్దములు పాఠకులకుఁ గాని శాబ్దికులకు సమ్మతములు గావు. వైదికశబ్దములట! అనఁగా వేదములోని శబ్దములు గావు. అగుచో నవి శాబ్దికులకు సమ్మతములేల కాకుండెడిని? వైఁగా నీ పుంయోగము వేదములోనిదని యెవఁడనుకొనును? వైదికులు, అనఁగా యాజ్ఞీకులు, సంప్రదాయ సిద్ధముగా వాడు శబ్దములట! ఈ నక్షత్రనూచులకట! సమ్మతములు గావట! ఆయాజ్ఞీకులు శాబ్దిక వీవులుగాని కాఽఽబ్దికవీవులు కారు. కావుననే ‘యజమానస్య భార్యా’ యజమానీ అను సర్థమున నిర్భార మిగు జీష్యుత్తయమును గైకొనిరి. ఈజీషు టిత్యప్రయక్తము గాని, ఉగితశ్చ పురియుక్తముగాని కాదు; జీష్యు గాదు. మోఱకుల కెంత తెల్పినను చెలియను. తాన నింతతో ముగించుచు ‘క్షమాపణ నింద్యగ్రామ్య’ మన్నచోటి కిది తప్పనుట మొక యక్కజము గాదని తెల్పుచు, దానివలనఁ గల్గిన పరాధనమున కొప్పి తొని యనుభవించుచున్నట్లే దీనింగూడ ననుభవించవలసినదని కొరుచున్నారము. “అశ్య మనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాఽశుభం”

ధామ్యులు ప్రవేశించును, న్యాయులు ప్రవేశించును :— ఇందులకు మను

చరిత్ర వ్యాఖ్యానమునుండి మాచూపిన— “కృష్ణరాయలు.....జయించెను” అను నుదాహరణము పనిచేయవలె ! అతఁడు గూడ మాతోపాటు దానిం దిష్టా కోపలసినవాఁడే యగునట ! మాకర్మము కాలి యీ “నక్షత్రసూచుల” తప్పుడు గూతలకు మేము పాతుగ్రలమైన నగుదుముకాక; పాప మయ్యనఘుండు గూడ నట్లే కావలసివచ్చెనేమి ! అది యటులుండ, పైఁగా భారతమునుండి చూపిన— “క॥ మాయయ్య యెవ్వ రెక్కడఁ బోయిరి” అను నుదాహరణముట ! పద్మ ములో నున్నదియట ! మాగద్యములు కూసుగద్యములట ! ఇందలిప్రయోగము లకట ! విచ్చిత్తివిశేషమునకై కొండొకచో వాడిన పద్యగతప్రయోగములు పన్ని చేయవలె ! ఎందులకీ పిచ్చిప్రలాపన మని యిది వఱకెందఱో మందలించినను నోరు మెదుపు మా దేవయ్యలి కెప్పుడేని బుద్ధిగల్గునొకో ! ఏదియో ప్రేటుటయే వృత్తిగా నేర్పఱచుకొని యదియే జీవనాధారముగ వర్తించు పీఠ డ్రెట్లు ప్రేలిన నడుగువా రెవరు ? “అబోధోపహతా శ్చాన్యే జీర్ణ మంగే సుభాషితం” ప్రైశయోగముం గూర్చి పాశుపతమే విశేషించి తెల్పును గాన నిట విస్తరింప వలసినది లేదు.

ఇదుగో, ఇదుగో, ఇరుగో, అరుగో :— ఆయా రూపములంగూర్చి పాశుపతమున విస్తరించి బోధించి వ్రాసియుంటిమి. అందు, ఇయ్యవి ప్రతి పదోక్తాశ్చయము లనియు కళ లనియు నొక్కి వక్కాణించి యుంటిమి. ఆయా సందర్భములకుఁ దగిన ఖండనోపాయము దొరకక యేవో కొన్నిమాటలు పదిరి, కొంత దుఃఖము దీర్చికొని— “మీఁదుమిక్కిలి యవి కళలట” అని యొక అంకె వేసిరి. అవి కళలు కావేమి? కానిచో—

క॥ ఈకుధరేంద్రము లోకా । లోకపు బల్గోడఁ దట్టి లోనికటాద్రుల్
మేకులుగాఁ జేయుచు నది । గో కానబడియెఁ దెల్లగొల్లన భంగి॥

(పరాహపురాణము)

అను మహాకవిప్రయోగము కుదురుటెట్లు ? శబ్దరత్నాకరకర్త కీప్రయో గము దొరకక, దొరకిన కళాపూర్ణోదయప్రయోగమును సాధించుటకు గత్యం తర మున్న దని యెఱుకపడక, ద్రుతాంతముగను లాక్షణికముగను వ్రాయవలసి వచ్చినది. అట్లతఁడు భ్రమించినచోట్లు మఱికొన్ని గలవు. “గచ్ఛతస్థలనం న వోషయ” కళాపూర్ణోదయ ప్రయోగముకన్న పరాహపురాణప్రయోగ

మేవిషయమునంగాని తీసిపోవునది కాదు. వైశేష్య దీనికన్న నది చాలఁ బ్రాచీనము. దిద్దద మన్నఁ బ్రాసస్థానముం దున్నది. కాబట్టి “యోజించు” ప్రయోగమువలెనే యియ్యదియు పదరుఁబోతుల నోరు నొక్కునదియే యని విజ్ఞు లరయుదురుగాక ! యోచన తప్పనియు, ‘యోజనయే’ సాధు ననియు నింతకు మున్ను ప్రాసస్థానమునందుఁ బ్రయోగ మిచ్చి వాకట్టు కల్పింపఁబడినది అందులకే మఱియొక మహాకవిప్రయోగము—

క॥ రాజా ! యేమిని చెప్పదు! నాజగతీసురుని మొదటియణఁకువయును ధా
తీర్జనులు రోయునప్పటి! యోజన కాశ్చర్య మయ్యె..., (నిరంకుశోపా)

ఈ ‘యోజనా’ విచార మిటు లుంతము. దీనింగుఱచి మా వేదములు తిప్పులు ప్రకృతమిందుకయుఁ బ్రలపించినవారు గారు, కావున నది చచ్చిన పాముం జంపుటవంటిది. పృకృత ‘మిదుగో’ విచార్యము. ఇం దిఁక శోక మాట బొత్తిగాఁ బెట్వితక్కువను వెలిఁ పెట్టినట్టిది న్యాయము చేసిరి.

“ప్రకృతిప్రత్యయజ్ఞానము కలవాఁ డెవ్వరును ‘ఇదుగో, ఇదుగో, మొదలగు శబ్దముల నొప్పరు”

ఒప్పరేమి! ఈమాట పృకృతిప్రత్యయజ్ఞాన మున్నవాండుఁ బ్రాసినదే యగునోలు ? అగుచో, నట్టివాండ్రు ‘ఇదుగో’ శబ్దము నొప్పకున్నను ‘ఇదిగో’ శబ్దము నొప్పదుగుగదా ! ఆయొప్పట, ‘ఇది’ అనునది ప్రకృతి యనియు, ‘నో’ అనునది ప్రత్యయమనియు ననుకొనుటవలననే కాఁబోలు, పోలు పోలు! ఎందుల కిప్పిచ్చివారితలు? కలిగినంతలోఁ దిని మాన్పించినచోఁ గొంత గంభీరులుగా నుండవచ్చునుగదా ! ప్రతిపదోక్తాప్రయము లని మేము వ్రాసియుండఁగా గానింగూర్చి మాటలాడుచు మధ్య నీచేతఁగాని ప్రసంగ మెందులకు ? “ఎన్నా న్మయినది యన నాటు నెల లైన” దనునట్లుండుట యుక్తమో కాదో, లోలోన యోజించుకొందురుగాక. మఱియు నట్టి లెవ్వతక్కువ మాటలనే ‘చిగురు’ శబ్దవిషయమును ఖండించుచు నెల్లఁ గ్రక్కిరి. చూడుడు.

“చివర యనుటకు గ్రామ్యులెవరో ‘చిగుర’ని వాడుచుందురుగాక... బోకమున నెన్ని శబ్దములు వికారమును బొందుచుండుటలేదు... ఓహో గ్రామ్య ఘాపాదేవతా.....” ఇత్యాద్యపలాపముల కర్థమేమైనఁ గలదా. ఈ మా వేదము పదరుఁబోతులకుగ్రామ్యశబ్దార్థము తెలిసిన నిట్లు వాగరుకదా! వైవ్రాత

వలన 'చివర' శబ్దమునకు 'చిగురు' శబ్దము గ్రామ్యమని తేల్చుచున్నాడు. ఇది యింతకు మున్ను చూపినప్రకృతిప్రత్యయజ్ఞానప్రసంగముకన్న శోచ్యమైనదశలోనున్నది. వ్రాత సర్వమును శోచ్యదశలో నున్నప్పుడు దీనికై యింత శోకింపఁ బనిలేదు.

నిష్కృష్టాంశ మిది. 'చిగురు' చివరకుఁ గాని, చివర చిగురునకుఁగాని. గ్రామ్యములు గావు. గ్రామ్యమని మన మేపదమునందుమో, దానికి నదేయర్థముగల వేటొకపదమును జూపవలసి యుండును. అపదము కొంచెము భేదము మాత్రమే కలిగి తాదృశానుపూర్వయే కలదిగా నుండవలయును. ప్రకృత మానూపూర్వసామ్య మున్నను అర్థైక్యము లేకమును లేదు. కావున వీనిలో నొకటి కొకటి గ్రామ్యములుగాఁ జెప్పఁ గూడదు. అగుచో 'చివర' యను సర్థమున మీరు 'చిగు' రని యేల ప్రయోగించితి రందురా, ఇందుంగూర్చి యాపచారికమని మున్నేవ్రాసి బోధించి యుంటిమి. కాన నిందు విస్తరింపఁ బనిలేదు. ఇట్లే పల ననగా మా పాశుపతము చదువకమున్ను వెం॥ రా॥ లు ప్రకృతవిషయమును వ్రాసినవ్యాత యెంత ముద్దుగానున్నదో చూడుడు. "వెండ్రుక మనుష్యుని కిరమున క గ్రభాగమగు శిరమం దుండును గాన దానికిఁగూడ నిట్టియర్థము చెప్పువచ్చును గాఁబోలును" ఈ ముద్దుమాటలలోఁగూడ లోకజ్ఞానము పూజ్యమో కాదో విచారింపుడు. వృక్షమున కెక్కడఁ జూచినను, చిగురు (పల్లనము) కాఖోపకాఖిల తుట్టతుద నుండును. అది నిజమే. అట్లే వెండ్రుకలుగూడ మా వెం॥ రా॥ లనుకొనునట్లు శిరమందే యుండెనేని చెప్పనే వచ్చును. ఇవి యటులుండుట యనుభవసిద్ధము కాదు. మూలియందు, ముక్కునందు, ము + యందు, చం + యందు ఇంకను నెన్నో చోటుల నుండును గాన దీని కట్టి లాక్షణికార్థము కుదురదని బుద్ధిచెప్పవలసివచ్చినది. ఇంత తెల్వితక్కువగాఁ దాము ప్రసంగించుచు నీప్రసంగముతుదను "లాక్షణికార్థ మెట్టిచోట్లఁ జెప్పవలయునో యాలంకారికుల నడుగుడు" అని కాసించుచున్నారు. లజ్జయున్నంగదా, అది లేనియప్పు డన్నరుఁ డేవ్రాత వ్రాయఁడు? ఏమాత్ర గూయుడు? ఈక్రింది యపలాపమును జూడుడు. "ఇంతకు మున్న ముద్రింపఁబడిన పాండవాశ్వమేధపుం బ్రతులుఖర్చు కాకుండఁగనే వేంకటాశ్రమి గారిమధ్య నానాటకమును మరల నచ్చు వేయించి" ఏమిచెపుమా, అట్లేల యచ్చువేయించిరో! వెం॥రా॥లు

తప్పుడు శత్రుత్వాన్ని గృహముఖమున నామరూపకూన్యముగాఁ జేయునప్పటికే యది పునర్ముద్రణమునకు వచ్చి యుండుటయు, దానికొఱ కెందఱో చదువరులు నుమా కొకవత్సరము వేచి యుండుటయు సర్వజగద్విదితమే యగుటచే నీ ప్రజా పురుషులకు తుర మనావశ్యకము. ఇది ‘శృంఖలలో’ పీండ్రలిప్యూపకదుఁడు చేసిన “ధాతురత్నాకరముట! కాశీసహస్రముట! శృంగారశృంగాటకముట! ఎక్కడనున్నవో?.....ధాతురత్నాకరము, శృంగారశృంగాటకము లేవు ... ఆలు లేదు, చూలు లేదు, కొడుకుపేరు సోమలింగముట!” అను నరణ్యశోధనమునకు ప్రాధ్యాయప్రాయ మని విజ్ఞులరయకపోరు. కాన నిట్టి ప్రల్లదముల ఖండింపఁ బూనక కాస్త్రవిషయచర్చ కుపకర్మమింతము.

కుశ్రపటచు, కుశ్రసఱుచు:—ఇవి రెండును సాధువులని వ్యాసి యందు లకు శబ్దరత్నాకరము జూచుకోవలసిన దని మేము బోధించి యుంటిమి. ఆయా మా వ్రాత మారదృష్టిలేని వ్రాతయట! అదట వీరి కువాదోద్ధరణమునకుఁ గంతోక్తముగా నేవో యున్నదట! ఆయున్నదాని నిందు లిఖించి మందలింత ముగాక, “పఱచు,.....క! భంగించి యితరకాంత దొంగుట తప్పా తదం ఒకచి పురుషులకుకా” కథా— 2, ఆ, ... (‘పేరణార్థకమయిన ‘పఱచు’ 2.కవ్యాయమును బట్టి ఉకారమధ్యముగా నుండవలసియున్నను వ్రాతప్రతుల యం దంతట, తఱచుగా, అకారమధ్యముగా నుండుటవల్లను, ఒకప్రామాణిక కవినియోగమున యతియందు కానఁబడుటవల్లను, ఇట్లకార మధ్యముగాను వాయించఁబడెను.” అని వ్రాసి మరల సుకారమధ్యములు వార్యులు “పఱచు”అనుప్రయక్తమైన పడుధాతువునకును రూప మిట్లెఱుంగునది) అని లిఖించెను. దీనివలన నేమి తేలుచున్నది ? పూర్వమహాకవిలిఖిత ములకు ననేక గ్రంథములలో నిల్లకారమధ్యరూప ముపలభ మగుచున్న దనియు దానిం దిద్దుదమన్న నొకమహాకవి యతిస్థానమునఁగూడఁ బ్రయోగించుటచే వలనుపడకున్నదియనియుఁగావున విధిలేకయకారమధ్యమునుగూడ నొప్పకతప్పక చచ్చినదనియు, నాకభీష్టమైనదిమాత్రముకారమధ్యరూపమేయనియుం దేలుచున్నది ఇతని కిష్టము లేకున్నను నితని తాతముత్తైతలకది యిష్ట మని వారివారి ప్రవృత్తి వలనినిర్ధనుగుచున్నది. తథావమతభేదేనోభయరూపసిద్ధిః, ‘సర్వపక్షీనాః కపయాః’ మతీయు ‘తడఁబఱచు కన్యథా గతి యున్నది’ అని యొకబొంకు బొంకి యంత

తోనే ముగింప నేల వలసెనో! పట్టి చెత్తతుక్కు పగసంగముతోడనే చాలె
పుటలు చెటిచి యేవో నాలుగు మూడు పుటలుమాత్రము ప్రధానవిషయము
నకుఁ గా వమ్మొనరించిన మా దేవయ్యల కాగతి యెట్టిదో బయటఁబెట్టుటలో
వచ్చిన నష్టియేమో విజ్ఞులు విచారింతురుగాక. తప్పుడుకూతలు గూయు
దేవయ్యలకుఁ గల గతియే దానికిని గల దనియు, దానికిఁ జూపఁ దలంచిన గతిని
పైటవైచిన యత్తరక్షణమే యాగతిని దుర్గతిగాఁ జేసెద మనియుఁ గఁగో
క్తిగాఁ జాటుచున్నారము.

నిగుచ్చి :— దీనింగూర్చి పాశుపతములో నెఱ్ఱిన హరివంశమునుండి
యతిస్థానమున “కుంభపీతమ్మ పగుల్చి మఱియు” అను పర్యాయగ మీఁబడి
యున్నది. ఆసందర్భమును జూడనియట్లభినయించుచుఁ జిన్నయ్యసూరి సం
స్కరించి యచ్చొత్తించిన పాత్రములో నున్నదని చెప్పిన పర్యాయగపరం
పరల నెల్లఁ ద్రోసివేయ నుద్యమించు మా దేవయ్యల యపస్థకు పండురనివా
రెవ్వరు? ‘యతిస్థానము’ యతిస్థానము, ఎఱ్ఱన్న, శంభుదాసుఁడు కవిత్రయ
ములోనివాఁడు. ఇప్పుడేని తెలిసినదా? ఇంక నోరు కట్టుట యుక్తమేమో”

రక్కను లందఱిని దునిమి రక్త మది తన దేహంబందు :— ఇందున్న
“రక్తమది” యనుచోటఁ గల “అది” యనుదానింగూర్చి తెలివితక్కునతనము
చే నోరు తెఱచి వెక్కిరించిరి. భారతపర్యాయములను జూపి మేము శిశో
భారమును బూర్తిగాఁ దగ్గింపఁగా మఱల “క్రిందఁ బడియు మీఁదివాఁడ”
నని చెత్తప్రసంగమునకు మొదలిడి భారతమునందలి “హస్తిపురం బది రాజ
ధానిగన్” అనుచోఁ గల ‘అది’ ప్రసిద్ధాధిక మనియు నిది యట్టిది గా దనియు,
నది విచ్చిత్తి విశేషాపాదక మనియు నిది యట్టిని కాదనియు, వాయుమఁ గొన్ని
దుడుకుఁ గూతలు కూయఁ జొచ్చిరి, ‘అది’ ‘తా’ వీనింగూర్చి పాశుపతములో
వ్రాసిన సంగతులపై నేమియు వ్రాయ వీలులేక పదదు పదయలవలనఁ జివాట్లు
తక్కు ఫలాంతరము గలుగుట దుర్ఘటము. “హస్తిపురం బది” అను పర్యాయ
గ మటు లుంతము.

‘ప॥ శిరమున కొప్పు నర్చనలు నేసిన పువ్వుల యవ్విధమ్మునక’ ఇందలి
‘పువ్వులయవ్విధమ్మునక’ అనుచోఁ గల తచ్చబౌద్ధకమున కేవలసిద్ధాధికత్వము
గల్గెడిని? “పువ్వులవిధమ్మునక” అనినం జాలునుగదా? తెలిసీతెలియని

మూర్ఖుల కేమిబోధించినను బ్రయోజనకారికాదు.

కర్ణుడు దుర్జయుం డగును :— ఇట “దుర్జయ” తత్పనియ్యదుర్జయ” అని దిద్దవలయు ననియు మొదట వెం: రా|| లాక్షేపించిరి; దానిపై భారతము లోని “దుర్జయలో శకునియుఁ గర్ణదుశ్శాసనులో” అను దురుద్ధర ప్రయోగ మును, మఱియు నెట్టి దిద్దరానివియో యగు శ్రీవాధపెద్దనాదుల ప్రియోగములును జూపి శాస్త్రవిషయకమగు సమాధానమును గూడ వ్రాసి పాశుపతములో బుద్ధి గఱపి యుంటిమి. అంతలో ముగియవలసిన యాయనివార్యసమాధానము నన్యథాకరింపఁ దలంచి భారత:ప్రయోగమును -దుర్జయలో.....కర్ణదుశ్శాసనులో- అని దిద్ది నన్నయ్యభట్టారకున కిట్టి చండాలపు నణ పొసముకూడ నిట్ట మని యపవదింపఁ దొడగి యంతం దనివి సనక “నన్నయ మఱి కొన్ని చొట్ట బాహిరముగా నణపొసము వాడినాఁడు. నన్నయభట్టారకుని మతము సాధారణుల కెట్లు తెలియును. సిద్ధాంతకాముడిగంధ పెంతమాత్రము నిలచిన సేతప్ప వెం: శా|| గారికిఁ గలుగకుండెడిదిగదా” ఇత్యాది సీచాతి సీచోక్తులు ప్రేల మొదలెడిరి. ఈవెట్టేమట్ట లెట్టో పదరుదురుగాక, పాపము పెద్దలు విద్వాంసులును నగు బ్ర||శ్రీ ఆతండి వ్యాసమూర్తి శాస్త్రుల వారిచేఁ గూడ నీగుడ్డితోనయే యనుసరింపఁ బడిన దని వ్రాయుటకుఁ జాలఁ జింతిల్ల వలసి యున్నది. మఱియొక సంచికలోనేని గాక, ఈతప్పడుఁ బ్రసంగము ప్రచురించిన సంచికలోనే, “భారతఘక్తి”లో వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులుగారు వ్రాసినట్లున్న వ్రాతం జూడుఁడు. “దుర్జయమున శకునికర్ణదుశ్శాసనులో” అను సర్వప్రాస సీసము నాటగీతిని ‘దుర్జయమున’ అని యుండ వలయును. “దుర్జయ్యత్వణత్వయో రుపసర్గత్వ ప్రతిషేధోపక్త్యః” ‘ఉభయప్రాసము భట్టారకునకు సమ్మతంబ’ ‘అక్షేపిణియా నిరంతరపరమాణసంఖ్య’ ప్ర ఆ, 80.

ఈవ్రాతకును ఆవ్రాతకును గల సంబంధ మింకఁ చెలువ నక్కఱలేదు. అట్లుననుకరించి రాఁబోవు మానావమానములను గణించు సేరక గర్తమునం బడుచున్న శ్రీ శాస్త్రులవారి వ్రాతయందలి యసారతను గూర్చి మాభారత విశేషములు 31 వ పుట మొదలు 34 వ పుటవఱకును బదివి కొనఁదగు. మఱియు నందే శ్రీ శాస్త్రులవారు భారతముపై నాపాదించుచున్న భారతఘక్తియందలి దోషముల యసారతనుగూర్చి కూడ విస్తరింపఁ బడియున్నది. శాస్త్రులవారు పొగ్గ

లయ్యను మానేపయ్యల ననుసరించుకతన నవహాస్యాస్పదపు విమర్శనములకు దిగి రని మే మిందు వ్రాయవలసి వచ్చినందులకు మిగులఁ జింతిల్లుచున్నారము. “దుర్లభు” గత యత్వమునకై తిక్కనగారిప్రయోగముకూడ నొకటి యుదాహరించి విషయాంతర ముపకృమించెదము. “క॥ కర్ణునిసారథివైనను । నిర్ణయమున కేను బాధునికొ గాచెద నాదుర్లభువిచారు నెమ్మెయిఁ । గర్భతోరమృతాడి కలఁతుం బోరన్.” (భార. ఉద్యో) ఇట్లు కవిప్రహేళిగనువారు సమృద్ధిచిన ప్రయోగములన్నియుఁ హి హీహీ, యని చెప్పిరించి గర్తమునఁగూలి తమతోఁ గొందఱుం గూలఁద్రోచి యిప్పుడేమి చేసిన నేమి లాభము?

నాండిపద్యవిచారము:— దీనిఁగూర్చి మశిస్యశరణులు వదరిన వదలలన్ని రూపుమాపఁదగు సమాధానమును మాపాశుపతము చెప్పియున్నది. దానిం జదివి యది ఖండింపరామికి దగచి మరల “కుర్వీత బుధ సోమయోః” అను ప్రాస్తావిక శ్లోకపాదమున కున్నంత ప్రసక్తి మాత్రమే కల “న హి చమత్కార విరహితస్య కవేః కవిత్వం” ఇత్యాది గల వాక్యము నొకగాని నుదాహరించి వదరుచున్నారు. నాండిలో రాఁబోవు నాటకకథ నిమిత్తుట చమత్కారము కాదని ప్రవాక్యము చెప్పదు. కాన నిది యుదాహరించి ప్రయోజనములేదు. మఱియు “ఏష రాక్షస దుష్కృతః” అనునది నాండి గాదనియుఁ గావున నందలి సూచనము గూఢముగా నుండ నక్కఱ లేదనియు వ్రాయుట పూర్తిగా బుద్ధిపూరితము. పాత్రప్రవేశసూచన మగూఢముగా నుండవలెననియు నాండి లోని కావ్యార్థసూచనము గూఢముగా నుండవలయుననియు న్యాయవంతటి యప్రాజ్ఞులు లాక్షణికులలో నెందును లేరు. కాన నిటఁ దెనుఁగుటకన్న వేఱు మూఁఖికత లేదని యెఱుఁగఁదగు. విస్తరము పాశుపతమునఁ జూతురుగాక.

అన్నాయము:— ఇందలి ద్విత్వమునుగూర్చి శాస్త్రమును జూపియుంటిమి. అయినను మరల వదర నొరఁకొనిరి. ఆవదరు లివి; “దీని సత్య మిది, న + అశ్వః, అనశ్వః అయినదికావున, న + న్యాయము, అన్నాయము కాన చ్చునని కవియాశయము. వ్యాకరణము నెమరునకురాక.....” ఇత్యాదులు తప్పుడుఁగూఁతలు గూసిన లాభమేమో! ద్విత్వము రాఁదగు శాస్త్రముండఁగా దానిని గనఁ జాలక మొదట వదరి శిరోముండనమున కగ్గమై యిప్పు డాశాస్త్రజ్ఞున శూన్యత నొకలపై నారోపించిన విశ్వసించు మూఁఖిక లెందుందురో!

ఏగురు, ఏడ్గురు:— ఈస్థలమున, ఏడ్గురు అనుటకు, ఏగురు, అయి
ముద్రణమునఁ బొరఁబడినది యని పాశుపత ముత్తరమిచ్చినది. దానిపై నిటువన
రుచున్నారు. “అయిదుగురు అను నర్థముగల, -ఏగురు- అను శబ్దమును, ‘ఏడు
గురు’ అనుదానికి రూపాంతర మని తప్పుదలఁచి ప్రయోగించి.....” తత్వా
దులు నదరిరి. అగుచో వీరింద్రాక్షేపించినచోటునకుఁ జాలవెకనునే యున్న
యీక్రింది యశ్వమేధపుఁ బ్రయోగములం దిలకింపుఁడు. (1) కా.ఏగు
ర్పాండవుల్ ఒక్క॥ (2) ఉ॥ ఏగురఁ బాథులన్ (3) ఉ॥ ఐదుగు నైదుగు డ్లెగి
యట్లన యుండిరి సోడరాశ్మతల్॥ ఆయా ప్రయోగములవలనఁ ది॥ వెం కవు
లకు ‘ఏగురు’ అనుమాటకు, ఐదుగురు అనునర్థ మెఱుకవడపు నను నంతము లేదె
డినిగదా! అట్టిచో నీనికృష్ణు లని ముద్రాప్రమాద మనిన విశ్వసించక యింకను
నఱుచుట యెందులకో పాక్షిక్కు లరయుదురుగాక. ఇదిగాక, ఆముద్రాప్రమాద
మేస్థలమునఁ బడినది? దాని నందిగ్భ్రమెట్టిది? అని విచారించుకేల—

తే. గీ. “ఒక్కవచనంశమగు ఓప్పు నోర్చుటకుఁ ది. యింబుగాఁ దయ్యె
మును సమరమున మిరకు! అట్టివా రెగురలు.....
అని కదా! మొదట ముద్రాప్రమాదపాతము, తనువు లేనమండ్రనియు నంగు
ఓప్పుఁ దొకనియంశ మనియు, నతఁడుగాక మిగిలినవనువు లేడుగు రనియు
నెఱుంగుట కూడ నొక ప్రాశ్నాతయే యగునోటు! ఈమాత్రపుఁ ద్రాక్షతమాదఁ
ది॥ వెం॥ కవులకు లేదని వాదించు నీదోష్యులకుఁ గల నత్యంతత్వంతను జూచు
నెఱుంగుదురుగాక.

తి॥ వెం॥ కవులు పఱచిన లేవభాగవతము 2 స్కం. లోని “అష్టమ
పుటగూడ భార్యాసమేతు, లగుచు” అను వాక్యమువలన వారి కీమాతృము
ష్టానము కల దనియేని లోకము విశ్వసించక పోదు. కాని యెఱిగి నిద్రించు
మాదేశయ్యలకో, యెన్ని యుదాహరణములు చూపినను ‘బూదిలోఁ బోసిన
పన్నీరులే.

ఒకరా, యిద్దరా! :— ఇందలి ‘ఒకరు’ అనుదానింగూర్చి పాశుపత
ములో నెన్నియో యథేయక్తప్రయోగము లీఁబడినవి. మరల మొఱుగు
చున్నారు; చేయవలసిన దేమి? ఆప్రయోగములెల్లఁ బనికిమోసవలె! చిన్నయ
సూర్యుల ప్రయోగములెల్లఁ బనికిమాలిన నని తిట్టి యెఱ్ఱాచగ్గడగాక.

“నా! నొకరును బలుకరైరి నమితాననులై” అనుచో, ఒకరు అనగా అన్యరిని యర్థము చెప్పదుమని దబిధవాదమునకు దిగిరి. ఆయర్థము కుదురదు. అన్యరిని అను నర్థము చెప్పచో నందున్న ‘ను’ అను సముచ్చయమునకు స్వారస్యముఁ జెడి ద్రష్టమగును. ఈసంగతి దేవయ్యలకు తెలియదు. చిన్నయ్యనూరి, శబ్దరచనాకరకతఁ, లోనగువారిలో పాటుగా నెఱ్ఱిన్ననుగూడఁ బనికిమాలినపదమున కగ్రము చేసియే మొలుగుట కొంత యుక్తమని తలఁచెదము. పోనిండు అన్యార్థ మగునప్పుడు ‘ఒకరు’ నిరాఘాటప్రయోగమని యిప్పుడు దేవయ్యలు వ్రాయు వ్రాఁతలవలనఁ గన్పట్టుచున్నదికదా! ఈతెల్వి మాపాశుపతానతారమునకుఁ బూర్వమే వీండ్రొ కున్నచో, “ఒకరిశక్తి నొకరు పరీక్షించుకొనుట కేర్పడిన కయ్యము” అను చోటున, అన్యార్థకముగాఁ బ్రయోగించిన ‘ఒకరు’ కూడఁ దప్పని యేల గీటునెట్టవలయునో! తత్త్వ మిది; వీండ్రు జ్ఞానలవమర్వి ద్భక్తిరోమణులు. తటస్థించిన నాయముగూడ నంతటిదే, దానంజెసి వీండ్రొక జన్మజన్మములకుఁగూడఁ దలనెత్త వలనీయనియంత పరాభవమునకు హేతుభూత మగు శతస్ఫీరచనాపర్వశక్తి ఘటించినది. అది చేయవలసిన యపకృతి పూర్తిగా చేసినది. దానిని ఖండించుట కవతరించిన పాశుపతమువలన నిటీవలఁ గొంత జ్ఞానము కలిగినది. కాని మొండితన మవలంబించక విధి లేక యేదో మొలుగుచున్నారు. ఈయంశము నెఱుఁగని మానవస్వత్తు లుండఁబోవు. కావుననే విస్తర మనవసరము.

ఈకూతలు చూడుఁడు! ‘పాశుపతములోని సమాధానములు తుక్కు తుక్కుగచున్నవి.’ మఱియు నీయవ్యక్తప్రలాపములంకూడఁ జూడుఁడు. ‘ప్రాథమ్యకరణములోఁ బ్రతిసూత్రమునందును, గొండొకచో నొకానొకచో, ననుపద మెందుల కునిచినాఁడో పాశుపతము తెలిసికొనుఁగాక” ప్రాథమ్యకరణ మనునది యొకటి యున్నదనియే యెఱుఁగక తగ వాఁగివాఁగి పాశుపతము వలన దానినెత్త నెఱిగి యయ్యది కొంప తీసినదని మిణికిమిణికి యిప్పు డద్దాని క్షేపయ్యలు వ్యాఖ్యానమొనర్ప మొదలిడి, జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధత్వమును, బయటవేసికొనుటకన్న నొండు సిగ్గునం గలదో! ఆవ్యాకరణము నటులుంచి యభియుక్తప్రయోగములంకూర్చి యేమని వదరుచున్నారో తిలకింపుఁడు. “.....మొదలగు తప్పలకును బ్రయోగము లంగీకరింపబడవు, తప్పక దిద్దికొన.

చలననవే" ఈవాక్య మెట్ల వ్రాసిన దనుకొంటిరి! నోరెత్తబిలుగానిగతి నమర్చిం
చినచోట్లు పదమూడింటి నత్తికొని వానిపై నేమియు వ్రాయఁ జేయి రాక,
వాని కిచ్చిన ప్రయోగములు తిరుగనివని తెలిసి, యాయప్రగల్భోక్తిని చదివి
తలయెత్తఁదలఁచుచున్నారు. పర్యయోగము లంగీకరింపకుండుటకు పీఠద్రవ్యో!
పైఁగా నాయాయాప్రయోగములకు శాస్త్రముకూడఁ జూపి యుపపాదించి
బుద్ధిగఱపితిమి. శాస్త్ర మక్కఱయేలేదునుండీ! అవియుక్తపర్యయోగమే
చాలును.

“వై యాకరణః పితాచాః ప్రయోగమంత్రేణ నివారణీయాః” ఇట్లుండఁ
బ్రయోగము లంగీకరింపఁబడవలె! అనాలోచితముగా నిట్లు ప్రేరేపకవలన
నేత్తిపైఁ బడెడి ‘తస్యపర్యయోగముల’ నేని యంగీకరింతురా, యంగీకరింపజో
రదా! ఏమీ ముట్టిపోదు! స్థానము కలది నత్సభకు వచ్చినచో నాయంగీక
రింపకుండుట యెట్టిదియో తెల్పఁడు నని లోకు లెఱుఁగుదురు, మఱియు
నిట్లు ముట్టిబడిమిఠాతలు కూర్చుచున్నను కి నో భాగము పూర్తిగాఁ
నెగ్గినట్లు చూచించు కొన్నివాక్కులు వెలువరించుచు నే యున్నారు,
తెలింపుఁడు. “అనాబకమును (పాండవాశ్వమేధమును) విద్యాధిష్ఠంపఁ
దానము చేసినవారు... నీనియరు పండితులగు వ్యాసమూర్తిశాస్త్రులవారుకాదు”
ఈవాక్యమువలనఁ దమకు వ్యాసమూర్తిశాస్త్రులవారి సాయము ప్రమును లేద
రెయ్య, శతశ్శివలనఁ బ్రోత్సహించిన యనమానమందు శ్రీవారికి భాగ మీయక
దానినంతయుఁ దామే యనుభవించుగలవార మనియుఁ జేల్పుచున్నారు.
ఇయ్యది మొదటనే తెలిసినచో ‘హా! అంక మొకింత గల్గని మహాత్ముఁడు
వ్యాసమనిషి’ అని వాగ్వికాసకయేయుండురు. పాపము, ఇచ్చవలఁ రోచినలాభ
మేమి? ‘విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః’ విశ్రమలోత్పన్నత్వముకతన నిట్టి పశ్చా
త్తప్తత కల్గినది; కాని యట్టి పవిత్రబ్రహ్మసామాజికమతచక్రవిప్లవతా నూడక
మగు ‘ననర్థశతకము’ వలన నుప్పురతనముగాఁ బరిణమించినది. కావున నీకఁ
డత్పరియుక్తమగు దోసము వదలి నుఖముగా మనసచ్చునని తెల్పుచున్నారము

ఊరకాను :— దీనింగూర్చి పాశుపతము పూర్తిగా వివరించినది. మే
మొన్నివత్సరములక్రిందటనో దీనిని గ్రామ్య మని కంకోక్తిగా వ్రాసి
యుండఁగా, దానిని పీఠ్రు మాకు గ్రామ్య మని బోధించుటలో ఫలమేమో!

గ్రామ్య మైనను మహాకవిసమ్మతించేసి ప్రయోగార్హమగునని శాస్త్ర ముద్ఘోషించుచున్నది. -ఏవం స్థితే మహాకవిప్రయోగప్రధానత్వకథనేన మహాకవి ప్రయోగార్హుడంచే ద్రామ్యమపి ప్రియోగార్హ మిత్యాచార్య తాత్పర్యమ్" (అహోబల 177 పుట) విస్తర మందే చూడదగు. ఇదిపఱలో జూపిన శ్రీ నాథప్రయత్నమగు నుదాహరణము బజాటుపత్రిలోనిదట! నుతుమమ్మిల్ల న్ననిహకాస్తులవారికి హిరణ్యశృంగములు మెలువలేదట! కావున వారును దిద్దికోరి దగువారేనట! ఈవదరులే పరాభవాపనోదనము లగునోటు! వదరుల కేమి, ఈకింది మహాకవి ప్రయోగములను గూడ శిరసావహించి మఱియుం బ్రేలుదురుగాక.

ద్వి|| ఊరకో నాతండ్రి యూరకోవన్న, ఊరకో నాస్వామి యూర కింతేల" (బసవపురాణము) ఆ యీ ప్రయోగములు పాల్కురికి సోమనాథ మహాకవి. ఇతఁడు తిక్కనాదులకాలములోనివాఁడని కొందఱును, అంతకుఁ గూడఁ బ్రాచీనఁడే యని కొందఱును నుడువుచున్నారు; ప్రాచీనవీనత్వ ములతో నంత ప్రియోజనము లేదు. ఈతఁడు మహాకవి కాఁడను వాదండురు; దేయ్య లన్నచో బ్రయోజనకారి గాదు.

ఇక వీండు ప్రకృతపరాస్త పాశుపతములో మగల నెత్తినవానికి సం బంధించునను, పాశుపతములో మున్నుదాహరింపఁగా మిగిలిన మఱికొన్ని నుప్రయోగము లదాహరించుచున్నారము.

అవుల :— -అవల- అని యుండవలెనేకాని యిటు లుకాగమస్య ముగా నుండరాదని కృతఘ్నులవాదము. ఇదిపఱలో జూపిన ప్రయోగముల కన్న నీప్రయోగము దిద్దవలనుపడని దను నంశము మనమం దుంచికోఁగోరుచు న్నారము. -చ|| అతఁడు మహాదిగంతవిజయ మ్మొనరించి సురాద్రి (యాల) నున్నతేనిజమిన లాంఛనము- (నరసభూపాలీయము, ౧ ఆ) అవుల, అనునది యున్నంగాని, బోల సిద్ధింపదు. కావున నిదిపఱలో నిచ్చిన దానిని దిద్దినచో బ్రయోజనము లేదు.

తాపని :— దీనింగూర్చి పాండురంగ మహాత్యమునుండి ప్రియోగ మును జూపితిమి. అంతలోఁ దృప్తి నంది కృతఘ్ను లావిషయమును వదలికొనిరి ఈయొక్క విషయమే కాదు, పాసము! నూలులకొలఁది తప్పులు వట్టి వాని.

వానికిగా మేమిడిన సమాధానముల నన్నిటిని గైకొని తృప్తి నందియే యున్నా
రు, కాని యూరక యున్నచో దర్బారుక విత్వమునకు భంజకముగా నుండు
నని యేవో వెట్టి మొట్టేదరులకు దిగినాచే కాని యిందు విజయము చేకూరు
నను నుద్దేశము పృష్టముననేని వాండ్రకు లవమును లేదు. కాని యొక సమ్యక్
కము మాత్ర ముండవచ్చును. మనము పురాస్త పాశుపతములో నూరక
యుబునుపోక వదరిన పిచ్చికూతలను వారు గణింపక యుపేక్షించి తీరుదు
రనియు. దానివలన మూఱులోకమేని ప్రైకోటీ మనడిగా భావింపక పోదనియు
దానిచే - చోరాయ లాభాయ - గా సంతసింప వలనుపడుననియు నెంచి,
శివవాదమును విష్ణువాదమును జేయ మొదలిడి ధర్మసత్యమును బీడి భూమివా
లొనరించి యాగృహస్థునకుఁ గనువట్టకుండఁ బాతిపోయిన జంగమయ్యను
సాతానిని మనమందుంచుకొని యీవదరులకు మరల నుపక్రమించిరని లోక
మెఱుంగుఁగాక. అట్లు పేక్షించవలసియున్నను దెలిసినవిషయము నొరులకు బోధిం
చుటయందే కృతనిశ్చయలమైన మేము పండ్ర వదరులను నిమిత్తమాత్రముగాఁ
బుచ్చికొని మాసంగ్రహించిన ప్రయోగాదికము మఱిగొంత యిందుఁ బ్రచురించి
తిమి. ప్రకృత మనునరింపుదము.

ద్విపద॥ చూపఱులో గీర్తింప నురలు శంకింప ! (తాపసి) మైవెంపఁ
దరుణి మై వెంప॥ (బసవ పురాణము) ఇటఁ దాపసి పురుషుడేకాని స్త్రీ యని
వదర పీలు లేదని యెఱుఁగఁదగు.

మఱియు - ద్విపద॥ కన్నప్ప (తాపసి) కరయూరిచోడు... చెలఁగుదుఁ
(దాపసి) చెప్పినయట్లు - (పండితా రాధ్యచరిత్రము) ఇట్లెందఱో కవులు వాడి
యున్న యీవదము లోనగు పదములను దప్ప లని, చీవాట్లఁబడిన మాదేవయ్యలు
మరలఁ బరాస్తపాశుపతమును పేరితో నేవో వదరదొరఁగొనుట యెందులకో?
పీరలు కిక్కురుమనక వదలికొన్న స్థలము లెల్లఁ జూపుచో నెన్నియో కాగితములు
నిం ప వ ల సి వ చ్చు ను గా న నందుంగూర్చి పాశుపతముం జూడఁ గోరె
దము. తాముచూపిన తప్పలలో నొకటియేని బీటువోదను సమ్యక్ముతోఁ బ్రతి
జ్ఞలు కొట్టికొట్టి తుట్టతుడ కొకటియేని నిలిపికొనఁజాలని దౌర్భాగ్యదశ కగ్గమైన
మానదరుఁబోతుల యవస్థకు మేమును విచారించుచునే యున్నాము. ఐనను
విద్యా విషయము వ్రాసుక తప్పదుగదా!

శిరసాపహించు:— ఇది, విశాంపతి, అనుప్రయోగము నాక్షేపించుచు, -చేమకూరి వెంకన్న -శిరసాపహించు- ప్రయోగమువంటి- దని యేమేమో పదరి యున్నారు. సమాధానము పాశుపతములోఁ బూర్తిగాఁ గలదు. మఱియొక మహాకవిప్రయోగ మిటీవలఁ జిక్కినది. -నీ॥ అఖిలవేదాతీతుడైన శ్రీమన్మహా దేవుండు నిను శిరసాపహింప (వరాహపురాణము)

ఇట్లెన్నియో వీరు తప్పలనుకొని తెగ వెక్కిరించిన ప్రతివిషయమునకును బ్రయోగములు కలవు. శాస్త్రసమ్మతియును గలదు. చిన్నతనముచే వీండ్రును, అనుభవముచాలక వీరిసహాయులును భ్రాంతి పడిరి. పరిశ్రమచేసి పాశుపతముచే భ్రాంతిని వారించితిమి. ఇంక నేని వదరులు మానుట యుక్తముకదా ! అట్లైన రింపని వీండ్ర వెవరు మాన్పంగలరు? -బ్రహ్మజాపినశక్యతే, భవతు-

ఇంతవఱకు వీండ్రొకరి నాక్షేపించి తెచ్చికొన్న యవమానమునుగూర్చి కొంచెము తెల్పితిమి. ఇంక నొరులు వీండ్ర నాక్షేపింపఁగాఁ దప్పడు త్రోవ లతో సమాధానము లిచ్చి తాండవమాడు విషయము నొకదానిని సూచించెదము.

నింబశబ్దమునకు -నేఁప- అనియేకాని -నిమ్మ- అను నర్థములేదు. ఉన్న దని మాళిఘ్యులు వ్రాసిరి. దానికి నిఘంటువు నొకదాని నుదాహరించిరి. అందు, -లకుచో లికుచో నింబో డహుః-అని యున్నది. కాని యది ప్రమాదపతితమగు పాఠము. ఆ ప్రమాదము నీక్రింది యక్కరములు ద్రువపఱుపఁగలవు. -నింబూ, స్త్రీ- నిలి నేచనే, డిః... జంబీర భేదే...నింబుక, నింబూక,...తస్య ఫలం, శ్లో॥ -నింబూక మంబు వాతఘ్నం దీపనం పాచనం లఘు- శ్లో॥ నింబుకంక్రిమి సమూహనాశనమ్-॥ “నింబ, పుం, నివి, నేచనే, అచ్, వబయో రైక్యా స్త్రీః,శ్లో॥ నింబం ఫలం రసే తిక్తం,...నింబతైలంతు కృష్ణఘ్నుమ్,..... (వాచస్పత్యమునుండి) అంతెతయో వ్రాయఁబడియున్నది, గాని యీశబ్దము ‘నిమ్మ’ అను నర్థమిచ్చునక్కర మొక్కటియు నందు లేదు. కావున మాళిఘ్యులుదాహరించిన యభిధానరత్నమాలలోని పాఠము “లకుచో లికుచో నింబూ ర్డహుః” అని యోకారము నూకారముగా దిద్దితీరవలయును. అది లేఖనప్రమా దముగాని గ్రంథకర్త పొరపాటు కాదు. వాచస్పత్యమునం దుదాహరింపని నిఘంటువులులేవు. అయ్యది నిఘంటువు లను నదులకు సాగరమువంటిది. పాపము మాకృతఘ్నులుకూడ దానిపై నింతవఱకు నేవిధమైన వదరులును వదరినవారు.

కారు; ఇక వదరుదురేమో! అది యటులుండె. 'నింబ'కు 'నిమ్మ' వికృతి కాదు. వికృతి యనుమాట 'యాపాతరమణీయముగాఁ దోచినను విమర్శనా సహము కాదు. కావుననే దేశ్యమని శబ్దరత్నాకరము వ్రాసినది. 'నింబూ' నుండి 'నిమ్మ' పుట్టిన దనునెడలఁ గొంతపట కొప్పికొనఁ దగియుండును; గాని దానివలన శబ్దరత్నాకరము దేశ్యమని వ్రాసినవారిత ఖండింపఁ బడినఁ బడు నేమోకాని, "నింబంబంత" అను మాటకు నిమ్మ కాయయంత అని యర్థముచెప్పి వితండవాద మొనర్చువాండ్ర కప్పుడును ఫలము కలుగదు. ఈవాదము ప్రస్తుతము కాకున్నను బ్రసక్తానుబ్రసక్తముగా నిందుఁ గొండొక వివరింపఁబడియె. నింబశబ్దమున కెన్నిజన్మము లెత్తినను "నిమ్మకాయ" అను నర్థము సాధింపరా దనియు మం॥ కృ॥దె॥ గారి వాదమే యుక్తమనియుఁ జదువరు లెఱుంగుదురు గాక. దైవపంచితలకు దొరకు నాధారములుగూడ సంతటింతవే దొరకుననుటకు నక్షిరస్థైలిత్యము గల నిఘంటువు మా దేవయ్యల కీవిషయమునఁ దటస్థపడుట యొక యుదాహరణముగాఁ జూచికొనఁదగు. తమరచన నాక్షేపించినపు డెట్లో పాల్గుపడుదురుగాక. ఒకరి నాక్షేపించునప్పుడు తగినంత పరిశీలకతతో నేల పాటుపడఁగూడదో! అది యటులుండుంగాక; ఏకాస్త్రజ్ఞానిముతోఁగూడ నఁగరము లేకయే దొరకఁదగు తప్పాకటి మాపాండవాశ్వమేధమునఁ బ్రభు ముద్రణమున దొరలినది కలదు. వీండ్రకు నిజమైన తప్పులు పొడకట్టు నదృష్టము లేనికారణముననే యయ్యది చిక్కినదికాదు. చిక్కుచో మేముగాదు వేటొకరేని యయ్యెడలఁ జెప్పదగు సమాధానము లేదు. ఇందునుగూర్చి అశ్వమేధ పీఠికతుదను గొండొక చర్చించి సవరణమును జూపి యుంటిమి. కాని ఆ సవరణలోఁ గూడ నిప్పటికిని బొరపాటు గలదు. ఈ "పరాస్తపాకుపత" రచనకుఁ జూపినములక్రిందటనే యయ్యది ప్రకటిత మైనను వీండ్ర కిటీవలనిలిచియున్న మా పగ్గమాదేశ్వమేని చిక్కినదికాదు అదృష్టవంతులను జెఱుచువారును దురదృష్టవంతులను బాగుచేయువారును నుండరుగదా! ఆయొక్కటి చిక్కినంతలో వీండ్రెత్తిన యుద్యమమెల్ల ఫలవంతమగునని కాదుకాని యేమైనను నొకటియేని దురుద్ధరమైన ప్రమాదమును జూపినట్లు సంతసింప నవకాశము కలుగవచ్చును. ఆదోషశేషము, "వారు నేటికిఁ బ్రత్యుపకార మిట్టు లాచరించిరి" అనునది. అశ్వమేధ చతుర్థాంకమున 59వ పుట 6 వ పంక్తిలో

సవరించబడినది. చయి ప్రసంగమున, కించటఁ బ్రసక్తి యేమనఁగా నె॥ రా॥ లు దైవమంచితులనియు, వీండ్లు తప్పులు తప్పు లని వ్రాయక యొప్పులు తప్పులని వదలి చీవాట్లు తిసుటకే జన్మించిరనియు, ఋజువుచేయుటకుఁ బ్రస్తావించితిమి. వీండ్ర పరాస్తపాశుపతమెల్ల ముట్టిపొగరు వదరులతోడనే నిండి యున్నది. ఉండుఁగాక; గ్రంథవిమర్శనాదులలో నెట్లో యశ్రమాణ వాదము లొనతుఁగుగాక. అయ్యది భ్రాంతిమూలక మని సరిపెట్టుకొన వచ్చును. బుద్ధిపూర్వకముగా నశ్రమాణమునకు దిగి వ్రాయుచున్న యీ దురాగతపువ్రాతలం దిలకింపుఁడు.

“అ॥ ... కలుష మనక మూడుకాళ్ళ ముసలి యైన తండ్రిమీద నాగ్రహముం బూని యిట్లు నెలిచెనంట యీ ఘనుండు” (రామకృష్ణ మహాభారతము, రామపర్వము) ఆగ్రహించి నేను మాతండ్రిగారి నిలునెడలగొట్టి నాడనట! వాండ్ర తల్లి కడుపుచల్లఁగా నింతమాత్రమే వ్రాసి విడిచిరి. ఏదో యొక హేతువునుగూడఁ గల్పించనియందులకు సంతసింపవలసియే యున్నది. వైదురాగతపు వ్యాతమగూర్చికూడ నేనిందు ఖండింపఁబూనుట యపహాస్యాస్పదము కాకపోదు. అయినను దూరగులకొఱ కించుక వ్రాయుచున్నాడను. నాగురు భక్తి యెట్టిదియో దేవభాగపతమువలన జగ మెఱిగియుండును. గురువులలో నొకరుఁడగు తండ్రి నిలునెడలగొట్టువానికి నొజ్జ యందు మాత్రము భక్తియుండెడినా? ఏమాత్రము విమర్శనాజ్ఞాన మున్నను నింతతోఁ దేలఁదగిన విషయమున మాకృతఘ్ను లిట్టి కుకల్పనకుదిగుట కెంతయు విచారించువలసియున్నది. అవును, పాపము! వాండ్రతప్పేమి? ఏపూర్వజన్మప్రారబ్ధశకముననో వాండ్ర కీజన్మమున మహాపాతకరాజమగు కృతఘ్నుతాకాలిష్యము సంఘటించినది. దాని నపవదించుటకై యెన్నితప్పుడుఁగూతలు కూసినను దుద కన్యుది “ముల్లు వుచ్చి కొట్టడచిన చందమై” వృత్రాసుర బ్రహ్మహత్యసలె మెడకుఁ జుట్టు కొని వంటింట డాగి కూర్చుండుటకుఁ గూడఁ దావొసంగక యెంత యత్నించి నను పైకిఁ దలనెత్తనీయక పీడించుచున్నది. అందుల కుపాయమేదియును లేక తుట్టతుదకు ‘సంధ్యావందనం నమ్మగురువు కిల్లా’ ‘నాకేకాదు మాయింట్టిలి పాదికిని’ అను తెఱఁగునఁ దమ కృతఘ్నుతను మఱి కొందఱకుఁగూడ నాపాదించి ‘పదిమందితోటి చావు పెండ్లితో సమానము’ గా సంతసింపవచ్చు

శని మాకృతఘ్నులు పైవిధమున దురాగతమునకు దిగి పరాక్రమించుచున్నారు. కాని యిందొకతప్పు నాదికూడఁ గలదని కొందఱు స్థూలదృష్టు లనుకోవచ్చును.

క॥ కులటం గులటా యన నది కులకాంత న్ముఱుసార్లు కులటా యను నవ్వల నవ్వల నవ్వలరఁగఁ గులటనె యని గేరి మెచ్చుకొనుఁ డనశేర్పుకా! (కవిసింహగర్జితములనుండి) అనుసామెత నెఱిగిన వెం॥ కా॥ గారు పూర్తిగాఁ గృతఘ్నులైనను గృతఘ్నుడని ఋజువు చేయుటచే శిష్యునికిట్టి దురాగతపు త్రోవకు దిగవలసివచ్చినట్లూహించ వచ్చుననుట సత్యమారము గాదు. కాని యేమైనను గృతఘ్నులొకవయ ముకేహార్హము కాకుంటచే నట్లు వానికి వయ పడి మిన్నకుండ పీలు గాదయ్యెను.

శ్లో॥ శక్తి య స్థాపితం ధగ్మ ముశేఖం కురుతే నరః, సోఽనివత్స
వనంనామ నరకం ప్రతివద్యతే” అందుచే శిష్యునికి బుద్ధిచెప్పు టావశ్యక మైనది. వానికో, యిందుచే నాపై నపవాదలు వేయు టావశ్యకమైయుండును. అగుచో నిందుఁ జిరజాపాయ మేమి? తరజాపాయమే లేదా? ముచ్చుండుకాకపడుచే నపవదింపఁబడిన సీతాపాతినత్య మట్టై నశించి పోయెనా? గోలేదుగదా! అట్లే నాశిత్యధక్తియు నింతపాత్రమునఁ గళంకితము గాదు. అయ్యోడ రజకాపకదుని కున్నంతయేని యియ్యోడ మీకృతఘ్న్నాపకదుని కపవదింపఁ దగినయవకాశమున్నదా యందులేని వినుఁడు.

కొంతకాలము విద్యాభ్యాసమునను, మఱికొంతకాలము విద్యావ్యాపకమునను చవిలి సతతప్రవార మొనర్చిన నేను సుమారు పదివత్సరములకు మున్నీ బండరున కుపాధ్యాయత్వమును చే వచ్చినాడను. అప్పటికి మాతల్లిగారు చనించి యుండిరి. కాన నాతో మాతండ్రిగారు రావలసిన ప్రసక్తియే లేవత్తె. పిదప సుమారు రెండు సంవత్సరములకు తల్లిగారు స్వగృహకులగు కతన మా తండ్రిగారు నాతో రావలసివచ్చినది. వాడెన్నడుగాని ప్రవాసమొనర్చిన వారు కారు. ప్రవాసమందుఁ గాని దాని నొనర్చు నాయందుఁగాని యితరు లందుఁగాని వారి కంతగా గౌరవము లేదు. లేకున్నను నేకపుత్రవిషయ మగుటచేత నన్ను వదిలి యన్యత్ర నుండుట కిచ్చగింపక బందరు వచ్చి యొప్పటి కప్పుడు స్వదేశవాసమునకు నన్నుఁ బరికొల్పుచు నాలుగేండ్లవఱకు బందరు నందు వసించిరి. నేనును వారియాజ్ఞంబట్టియేమి, స్వదేశ వాసమునందలి

కోర్కొంటున్నామి, యెప్పటి కప్పుడే గమనోన్ముఖుడనయ్యె నిక్కడే. యన్నదకబుజానుబంధపునక్తి తీరనికతన నిప్పటికేనిఁ గృతకృత్యుడను. గాఁజాలకే పోతిని. అట్లు నాలుగు వత్సరములు మాతండ్రిగా రిటు వసించిన పిదప నొకపరి వారి శరీరమున కెక్కుడుగా జబ్బు చేసినది. అది వైద్యము కతన నివర్తించినపిదప వారాజబ్బు బందరునీటివలనఁ గల్గినది యనియు నింక “నే నిటు వసించఁ జాల” ననియుఁ బట్టిరి. దానిపై “నింకఁ గొన్నాళ్లుండు. లేని యందఱును స్వదేశమున కేగుదము, ఏక పుత్రవిషయములో మీరొక చో నేనొకచో నుండుట ధర్మముగా నుండ” దని బతిమాలితినిగాని, వారి యుద్దమమును మరలింపఁ జాలనైతిని. పైగా వారికి బందరు మాగ్రామము పలఁ బుణ్యనదీతీరము కాదని కూడ సందియము కలదు. దానంజేసియు దీనంజేసియు నన్నెట్టకేల కొప్పించి వారు స్వదేశములో మాచెల్లెలిగారియింట, నేనాము గ్రామమునఁ బ్రవేశించిరి. “స్వతంత్రేచ్ఛస్య మునే ర్నియోక్తు మశక్యత్వాత్” అది మొదలు నే నెప్పటి కప్పుడు స్వదేశగమనమునకై మఱింత యత్నించుచునే యుంటినిగాని దైవ మనుకూలంపలేదు. పుస్తకముల ముద్రణము ముఖ్యముగా నుపాధ్యాయత్వ ముపసర్జనముగాఁ బెట్టికొని నేనిటు నుండుట లోకు లెఱుఁగనిదికాదు. పుస్తకములలో నింకను నెన్నియో యముద్రితములు నిల్చి యున్నవి. ఆయావ్యాపారము పల్లెటూళ్లలో సాగఁదగినది కాదు. ఇదియే నాస్వదేశగమనము నరికట్టుచున్న ప్రతిబంధకము. ఏమైనను గొలఁదికాలములో స్వదేశమున కరుగఁదలఁచియేయున్నాను. ఇప్పుడేని నెలవులరాకకుఁ బూర్వమే స్వదేశమేగి ప్రతివత్సరమును మాతండ్రిగారి తోఁ గలిసికొని పితృపితామహార్జితవసతియగు కడియము గ్రామములో నియతముగా రెండుమాసములును వసించుచుంటిని. నారాక కెప్పు డెప్పుడని యెదురుచూచు మాతండ్రిగారు నే నరుగక పూర్వమే కడియమున కాతామడలోనున్న యేనామునుండి బయలుదేరి వచ్చి నన్నుం గాంచి యానందించుచుందురు. వారు వత్సరమునకు రెండుమాసములు నాయొద్దను పదిమాసములు మాచెల్లెలియొద్దను వసించుట మాకృతఘ్నము డెఱుఁగనిదికాదు. మామసోహార్ద మెఱుఁగనివాఁడును గాఁడు. కాని వానికిఁగల కడుపుమంటచే నెట్టెట్టో యపవదింప మొదలిడి నాఁడు. ఇట్లువెలుపరించిన పుత్రునియొద్దఁ గాదుకాదు శత్రునియొద్దఁ, వత్సరము

వకు రెండుమాసములే కాదు రెండుదినములేని యేతండ్రి నివసించుట కిచ్చగించుచు యెవరేని చీవాట్లు వై పగలవార జుండకపోరని వా డెనుకొనియుండెడు. ఇంత పరిశీలన యెవరికి గావలసి వచ్చుననియు, ఏమో యతఁడు పితృద్రోహి కాఁగూడదాయని దూరగులేని విశ్వసంపకపోదురా యనియుఁ దోచినట్లెల్ల చదిర దొరఁకొనియెను. సర్వగృహమేధిసాధారణమగు నీమాత్ర మపకాశము తప్ప వాని కేవిధమైన యపకాశముగాని దొరకలేదనుటకు వాఁడు వ్రాసిన దురాగతపు వ్రాతలోని “అగ్రహించి” అను, నిచ్చేతుకాగ్రహ ప్రవాదకథనమే చదువరు బుదాపరణముగాఁ గైకొనవచ్చును. ఆయాఘట్టమున నెన్నో తప్పుడుఁ గూతలకుఁ జాలఁబడ్డెములు వచ్చుచేసిన సాహసికి వారిపై నాకాగ్రహ మేల రావలయునో తెలుపగల కొన్ని యక్కరములు విస్తరభీతిం గలిగించెడినని యెవ రనుకొందురు ? ఇదిగాక యింత దురాగతము మొదట నుండియు వీని కల చడినచో నీతప్పుడువదరు లే“యప్రస్తుతప్రశంస” లోనో వదరవలసియుండును. నీనికిని నాకును గలహమునకుఁ బూర్వమే మాతండ్రిగారు నాయెద్దనుండి స్వదే శము ప్రవేశించి యున్నారు. కృమముగాఁ బాపము పండి కన్ను మిన్నును దెలియక పరాధనన్నిపాతము ముదిరి యిట్టి దురాగతములకు దింపుచున్నదని ప్రాప్తేతువులవలనఁ దెలియదగు. అయ్యో ! తప్పివచ్చెగదా యని వీడియ్యది చూచినమీఁద నేవో హేతువులనుగూడ నపవదింపక పోడు.

అబద్ధమున కర్థమేమి, మొండికాఁకిఁ జెప్పేమి?

నరకేసతి కోవోహో మరణేసతి కింభయమ్

మొండివాఁడు రాజుకన్న బలవంతుఁడు.

పిండ్ర మొండితనము, పిండ్ర యనత్యపాండిత్యము, పిండ్ర యపత్రపా హూన్యత్యము ఇయ్యని మేము తెలుపనక్కఱలేదు. పిండ్ర -హాభారతమే- సహస్ర ముఖముల ఘోషించెడిది. అందు నేడు పర్వములవఱకు విగ్రహారాధనపీఠిక కుమర్చించినది. ఈతప్పుడు ప్రసంగము దాని కిటీవల వెలువడిన రి వ పర్వము చందలిది గాన నందెక్కదయ్యె. ఏవ్రాత వ్రాసినను పిండ్రు సమీపస్థులు విశ్వ మేతురనికాదు, కేవలము దూరగులను గితురించుటకే. వారు మాత్రము మూర్ఖులా? ఎవరికో వ్రాసి నిజము తెలిసికొనకుందురా? ఇట్లు శృంగభంగమునందలి తత్త్వమును తెలిసికొనినవా రెందఱులేరు! ఎంతో దూరమునందున్న కలకత్తానివానునకు

దానితత్త్వ మెంతలోఁ దెలిసినది. అట్లే యిదియును “నిజము నిడివె, మీఁద దెలియును” అను లోకోక్తికి స్ఫూరకముకాకపోదు. వ్రాసి తెలిసికొను వారు మాకృతఘ్నునికే దెద్దతల్లికొమరుఁడును (ఈయన కీబాంధవ్యముతప్ప, వేటొండు కళంకము నాపాదించవలనులేదని యెఱుంగఁదగు) గడు నుత్తముఁ ఁడును, ఏనామపోస్తు మురుమళ్లపోలవరగ్రామ నివాసియును నగు ఆకొండి రామ మూర్తిగారికిఁ గాని, ధవళేశ్వరముపోస్తు మానివాసగ్రామము కడియమునందలి సంపన్న గృహస్థులలో నొకరును మాకృతఘ్నునికే జాలఁగూర్చు చుట్టుములును విద్యావయోవృద్ధులును నగు చామర్తి వెంకటాచలపతిగారికిఁగాని వ్రాసినచో నాపితృభక్తియు నాయెడల మాతండ్రిగారికిఁ గల యనురాగసంపత్తియు వేఱు వేఱు చోటుల నుండుటకుం గల కారణము వారు తెలుపక మానరు. ఈవిషయమై మాతండ్రిగారికిఁగాని, వారెక్కడ నివసించుచున్నారో, ఆ నా చెల్లెలిభర్తకుఁగాని వ్రాసినను దెలియనయ్యెడినిగాని యేమైనను వారు తెల్పుట యంత బలవత్తరమైన సాత్వ్యము గాదు. ఎంత యపాత్రునందైనను గొడుగు నెడలఁ దండి దోష మున్నదని వ్రాయక పోవచ్చును. వ్రాయనియకయుఁ బోవచ్చును. “కడుపు చింపికొన్నఁ గాళ్లమీఁదఁ బడును” అను లోకోక్తి నెఱుంగనివా రెవరు ? కావున మాకృతఘ్నుని కత్యాసన్నులగు వారివలననే వైవిషయము తెలిసికొనుటవీలు. పేరెత్తిచూపిన యాయరువురతే వ్రాయవలయునను నియమముతోఁ బనిలేదు. ఆగ్రామములకే యక్కఱలేదు. చుట్టుపట్లగ్రామములకేని వ్రాయనగు, బందరు గ్రామమునకుఁగూడ వ్రాయవచ్చును, పూర్ణమైన హక్కుతోఁ జేరిన తండి నిలువెడలఁ గొట్టవలసివచ్చినపు డద్దాని నెందఱు విని యుండవలెను. సుఖ సుఖాల నిలువెడలి పోవుటకుం దండ్రీ యతిథిసంటివాఁడు గాఁడుగదా ! - శాంతం పాపమ్, ప్రతిహత మమబ్ధిశమ్ -

ఈవిచారణ మీటులుంచి వారిపోషణమునకు సంబంధించిన చరిత్రమునకు పోద్ధాతప్రాయములగు మాకృతఘ్నుని మఱికొన్ని వదరులంగూడఁదిలకింపుఁడు.

“క॥ నెలనెలకు నించుకించుక కొలబత్తెము కొడు కొసంగఁ గూటికినిన్ గుడ్డలకును జాలకయాతఁడు కలకాలము నిట్లు పాట్లు గనవలయునొకో॥ (రామ కృష్ణము హాభారతము)

కాలసేమిచర్య సోఫరకములగు మైవాక్యములఁదిలకించితిరా? మాతండ్రి

గారికి నేను నెలకుఁగాని పత్సరమునకుఁ గాని నాస్వాస్థ్యతమునుండి వైసయేని యాయవలసియు లేదు, ఇచ్చుటయు లేదు. ఇట్టిస్థితిలో నామాత్రమేని యిచ్చుచున్నట్లు వ్రాయు వాకృత్యముఁడు కడు యోగ్యుఁడుగదా ! మాతండ్రిగారు పితృపితృమహర్జితమగు భూమిశిస్తునుండి రైతులవలన సం॥ 1 కి రు 82-0-0 మాత్రము కైకొని మాచెల్లెలిగారి కిచ్చి వారియింటఁ బదిమాసములును వసించుచున్నారు. వారి కష్టములేక కైకొనుటలేదు గాని యంతకధికము కావలసి యున్నను నన్ను వారడుగవలసిలేదు, వారి భూమియే వారి కీయఁగలదు. ఈయంశమిక్కడ నేను గొత్తగా వ్రాసినదికాదు. గురుదక్షిణలో వేటొక ప్రసక్తిలోఁ దెల్పివదియే. ఇది కొలబత్తెమో వారి యిచ్చానుసారమగు పోషణమో ప్రాజ్ఞులు విచారించ నర్హులు. మఱియు నీదురపవాద లెఖించుఘట్టమున మాతండ్రిగారి నీ నికృష్టఁ డెంతో నీచముగా నపహరించెను. అది యంతయు నియ్యోడ విస్తరించుట యుక్తముగాదు, ప్రస్తుతమున గాదు. ఏవిధమైన మనోవైషమ్యములుగాని మాతండ్రిగారికిని నాకును లేవు, అనునదిమాత్రమే ప్రస్తుతాంశము, అనియే విచార్యము. మఱియు మాకృత్యములు వెం॥ రా॥ లలో రెండవవాని తండ్రిగారును గొడుగును మావలెనే వేటువేటుచోటుల వసించుచున్నారు. ఆవసించుటకుఁ గలకారణమును మేము శతథా సహస్రథా కాఁకర పత్కా వాస్తవ్యులవలన వినియుంటిమి. కాని యొకఁడు చెప్పగొఱికిన వేటొకరుఁడు సిద్దిగొఱుకుటకు సిద్ధపడినటు లుండు నావ్రసంగ మిటవిస్తరింపఁ దలఁపము. ఆయనయు మాతండ్రిగారివలె నేకపుత్రకులే, పృథ్విలే; మామానివాసముల వలె వారివారి నివాసగ్రామములు దూరములును గావు; బందరునకును ఏవామనకును నెంతదూరమో కాఁకరపర్తికిని పితాపురమునకును నెంతదూరమో యిందువార్యునవలసి యుండదు ; కావున నాయనఘుఁడు కొమరుఁడుండు చోటున నుండక స్వగ్రామమందే వసించుటకేమి కారణమున్నచో నూత్నమతులు విచారించినఁ దేలకపోదు. ఆయన పూర్వాచారపరాయణులు, కొడుకు బ్రహ్మసామాజికమతపరిణితుఁడు; అట్టిస్థితిలో నాయనఘుఁడు “పుత్రమంతేచకర్మణి” అను వచనము నీ సామాజికపరిబుద్ధుఁడు సార్థకపఱుచు నని యెట్లు విశ్వసించఁగల్గెడిని; కావున నెట్ల నున్న నేమగు ? ఆయన యీప్రబుద్ధుని విషయమునఁ బొందుచున్న విచారమునకుఁ బారమే లేదని విందుము. పృకృతము వారి విచార

మిందెత్తుటకుఁ గల పృసక్తి ఆపితాపుత్రులకుంబలె మాపితాపుత్రులకు
మతనైమనస్యముగాని ఆచారనైమనస్యముగాని లేదని తెల్పుటకేయని యెఱుంగఁ
దగు అంతియకాని వాండ్రితోఁ దుల్యత్వము సంపాదించ నుంకించుటగా భావింప
కుందురుగాక.

ఇక బ్రహ్మత మగు పురశ్చరణమునకు సంబంధించిన పద్యములు కొన్ని
మాత్ర ముదాహరించి యిది ముగించుచున్నాము.

ఉ. పాశుపతమ్ముచేఁ దెగి నభస్థలి నిట్టిటు వ్రేలుచున్న న
ప్రాశము సింధురాజశిర మాపయిఁబ్రేద హేతు వేమి ? దు
ర్ధిశబలమ్ముకా! తిరుపతీ! యనియొక మఱిపేల్ దేల? ల
జ్ఞాశకల ప్రచారవివశ మ్ముది వీ రటు కారు వీటిమర్.

ఉ. జుట్టెగదట్టుచుకొ వపుడశుద్ధి సుపానహ మూని చేయు న
న్నట్టునఁగూడ మోఱుకు లవాకుచవాకులు గూయమాన ర
న్నట్టులు నాఁడు పాశుపత మట్టుచొనఁగినమోదఁగూడ నీ
చెట్టుల తప్పుఁగూఁతలు నశింపనికారణ మేమి తిర్పతీ!

మ. దనియాలంబలెఁ జేసి పోవిడిచినన్ ధార్మ్యమ్ములన్ మాన రీ
యనయుల్; వీరలు రక్తవీజులూ! లులాయాకారమున్ మున్ను గై
కొని దుశ్చేష్టలొనర్చినట్టి యల రక్షోవీరులూ! కాకభూ
జనులం దిట్టి యపత్యపావరహితుల్ జన్మించుటల్ వింటిమే॥

చ. అతిముఠి నేవియో గిలికి యజ్ఞుల వంచన నేయు నీధురం
ధరులకునై “పురశ్చరణ” తాడన మొప్పకయున్నె! తత్పుర
శ్చరణముకల్మిఁ బాశుపతచండిను మెందు నఖండమై పారిం
బారి నపలాపధార్మ్యమును బూది యొనర్చెడుఁ గాక వీరకమై॥

ఉ. అంక మొకింత కల్గని మహాత్ముల మధ్యగ నుంచియో, నిరా
తంతుల మధ్య నుంచియొ ‘శతఘ్నిని’ ‘పాశుపతమ్ము’ దెచ్చి న
ర్వంకమైన పండితుల భాషములకొ దనియింప రాదె? యీ
పెంకెతనంపుఁగూఁతలు బిభీషికలున్ మఱి యేల కాల్పనే!

సంపూర్ణము.

ఉ పా ద్ధా త ము.

ఉ. ...వృధా తిట్టెడిపట్ల గ్రామ్యులకుఁ దెల్పెనేమము గాన వారలకొ,

గట్టిగ మేపి తిట్టుఁ డనఁగాఁ డగదో తమకేటి కీ శృమల్. (గీతము 1భా.)
పాఠక మహాశయలారా!

మాచో దృఢీకరింపఁబడిన 'శృంఖల' అను నపద్రంశపు విమర్శనము, నై
నుదాహరించిన గీతపద్యము సారముగ బయలుపెడలేనది. ఈ కర్త బ్రాహ్మణ
పంశసంఘాతుడు. తక్కిన యంశములు స్వకృతాపరాధసదృశమై తీక్షింపఁ బడు
చున్న యితని విమర్శనమువలననే తెలిసికొనఁడగు. ఈ బ్రాహ్మణుని పూనికను
ఒలువురు పాఠజ్ఞులు నిరసించియున్నారు. అందఱునుండి దిశ్చాత్రముదాహ
రించి చూపుచున్నారము.

(1) పాణిగృహీత, శ్రవణానందము, అనెడు పుస్తకములయందుఁ జూపిన పెట్టి
మొట్టి కుశంకలఁ జూచితి.

బొడ్డుపల్లి శేషయ్య బొడ్డుస్కూల్ మాస్టరు,
తాడికొండ, 9-7-13

(2) "శృంఖలను గూడఁ దెప్పించి చదివి యసహ్యమునుజెంది యాకలాభివర్ధన
మేనేబరుగారికి నాయభిప్రాయమును వ్రాసిపంపితి "

చివుకుల అప్పయ్య, సికిందరాబాదు.

(3) ఉ. జ్ఞాన మెకింత లేక, నిరసం బగుపల్కులు గొన్నిచల్కి క
య్యానకుఁ గార్లుదర్శివ్వి, బిడియంబు త్యజించి, యనూయనించి, యిం
తేనియుఁ గొంతులేక, రచియించిన "శృంఖలఁగాంచి నాఁడ న
హ్మసము బైటఁదెట్టుచు నశక్తిని జాటుచునుండె మెండుగక" "
భ. చి. యజ్ఞనారాయణశర్మ, మాడుగుల, 12-5-13.

ఇట్లుదాహరింపఁ బూనుదుమేని గంభీరము విస్తరించును. ఈ బ్రాహ్మ
ణుడు పాపము! యశోధి యయి యాపాత్రమును వ్రాసెను. వ్రాయుటకు నిజ
ప్రసక్తరణమేదియైనను, మేము మాపాణిగృహీత, పంచమాశ్వాసమున నుదాహ
రించిన—

చ. ఇపుడిక నొక్కకర్మ మదియేమన? నేరిచి నంతలోనఁ గ
బ్బువుఁబనులఁచరింప నది పండితులొ కవులొప్పఁజూచి "యూ

కపిలము సెప్పనేల" యని గాఢముగాఁ దలవాయఁ దిట్టి దా
నిపయి విమర్శనయ్యొక్కఁడు వింపుదురంతకు ముమ్మడుంగుగఁ"

అను పద్యార్థమే తనకుఁ బేరకమని వ్రాసికొనియెను. ఆ పద్యము "మి
డిమిడి" జ్ఞానముతో నొకవేళ్ళ కవిత్వము సెప్ప నుంకింపగాఁ బ్రాజ్ఞుఁడగు
తన్మనోహరుఁడు దానివారించుటకుఁగాఁ బ్రసంగించినది. పాప మీ బ్రాహ్మణుఁ
డట్టిపండితుఁడు తాననియు నావేశ్యపండికపులము మేమనియు నిశ్చయించికొని
మమ్మడుగుగాఁ గానున్నను జాల విస్తరించి యీశ్వంఖులను రచించి మాకు బుద్ధి
గఱపఁజొచ్చెను. బుద్ధి చేప్పనప్పుడు తిట్టనలయును గానఁ దోచినట్లెల్లఁ దెగఁ
నిట్టెను, వెక్కిరించెను, ధిక్కరించెను. ఏమేమో చేసెను. అవియెల్లఁజూపుట
ప్రస్తుతముగాదు వానికన్నిటికి నితనికిఁ గల గురుభక్తి యొక్కటియే వారకము
కావలెను. తనగురువులు గురుమాషకులై యశమాద్జించుచుండ వారిపద్ధ నొకటో
రెండో యుక్తములు నేర్చుకొన్న యీవిప్రుఁడు వారితోవసనే పట్టకుండుట
గురుమతమునకు విరుద్ధమైనను లోకులకభినందనీయము కాక పోదు—

చ. గురులశతఘ్ని బ్రద్దలయి కుక్కిన తుక్కుది మోరమిడికే
వొరలి దృగంతరాళములు దూళిని బుంగుడువోయి కన్ను మి
న్నరయుఁగ లేక యుండుతటి నయ్యల నుద్ధరణం బొనర్చ ని
వ్వరముఁడు పూనెదా "నుడుతటత్తి" గ "శృంఖల" పేరివారితో 1

ఆ. నె. వారి పూరియగుచు పంధ్యనయ్యును నాండ్ర! పత్రికకు నితండు పంధ్యుఁ
డయ్యె! మమ్ముఁదిట్టుగాక మహితాత్ముఁడితడు నిం! ద్యుండుగాఁడు గురు
వకుండుగాన. 2

ఈ యాండ్రపత్రికాభిప్రాయము 31వ పుటలోఁ జూడఁగోరెదము. నిజ
ముగా దానిని బ్రాజ్ఞులగు నాగేశ్వరరావు పంతులుగారే (నిజమైన యధిపతి)
వ్యాసినని తలంతురేమో, యదికల్ల, వారెఱుఁగకుండ నందు గొన్నివ్యాఁతలు
పడుచుండును. ఇందులకు శ్రీపంతులుగారి చేవారలుగల యుత్తరములే సాధక
ములు. ఈ విషయమునుకూర్చి మా "వేమపరాగిహారశతావధానపీఠిక" చూడఁ
గోరెదము. ఈ యభినందనముకూడ సత్యద్వేషియు నసత్యతత్పరుఁడును నగు నొక
మానిసి ప్రకటించినదియే. ఈ రహస్య మెఱుఁగనివారు మాత్ర ముఁభ్యవతి
కాధిపతి మెచ్చెనని భ్రమింతురు. నిజమున కాయన మెచ్చినను గవిత్యవిమర్శన
యెడల నది యంత కార్యకారి కాదుగాని యదిగూడ్చనిజముగాదని తెల్పుచున్నా
రము. ఆయన యుత్తరింప రాని విట్టి పందామన యెఱుకలేకయే పడుచుండు

III

నవట కొకటి యుదాహరించి చూపుచున్నారము. (8 వవపేజిలో 1913 సం. సువర్ణలేఖనుండి) మ॥ ఆంధ్రప్రతికాధిపతిగావీ—

“కవితయననేమి, యనుశీర్షికకర్తయ, మాప్చి 12 వ తేదీ ఆంధ్రప్రతికలో, భ. కుమారస్వామికాస్తురిగారు వ్రాసినట్లు పక్కటింపుబడినది. ఈ కుమారస్వామికాస్తురి లెవరోగాని యీతడీ వ్యాసమును వ్రాయలేదు. ఈ వ్యాసమును వ్రాసినది నేను, దానికింద “నిష్కల్మషులనూరక దూకెడి తెలువులకు ధీగజువునతడు” అని వ్రాసితిని, ఆంధ్రప్రతికాధిపతిగారు, భ. కుమారస్వామికాస్తురి అని మార్పులేమికారణమో తెలియదు. ఆంధ్రప్రతికాధిపతిగా రీతప్పును నడుపతికాముఖమున నవరింతురని కోరుచున్నాను.

ఇట్లు,

నిష్కల్మషుల నూరక దూకెడి తెలువులకు ధీగజువునతడు.

ఈ భ. కుమారస్వామికాస్తురి యనుపేరు కల్పితము. దీని నవలంబించి యెన్నో యవకతనకలు చాలసార్లు చాలచోట్ల బ్రచురించినమానిసి యొకఁడిప్పుడవి గలఁడు. ఆతఁడీ తల్పిబ్బలు చేయుచుండును. పాపము! ప్రతికాధిపతి యేమెఱుంగును? అందు గొన్ని యెదురు తిరుగును. ఆ యెదురుతిరుగునంతములలో ‘శ్రౌంఖలను’ గూర్చిన యభినందన మొకటి, దీనింగూర్చి యడిగినచో నాకేశ్వర రావుపంతులువారు నిరుత్తరులే యగుదురో, మఱి యేమగుదురో యీ ఖండనమే తెల్పునుగాని విస్తరింపము, మఱికొన్ని వ్యాత్రెలుగూడ నింతకుమించిన పంపఁగలవు.

“గంధర్వతనము కవిత్వమగునా?, ... యీతఁడే కవియగునెడ” నీకఁగవి కానివాఁడెచ్చడు? యని సువర్ణలేఖయొక్కసాక్షి వ్రాయుచున్నాడు. ఈ వాక్యములను చెల్లపిల్ల వెంకటశాస్త్రిగారు జ్ఞప్తియందుంచుకొనఁ గోరుచున్నారము. (ఆంధ్రప్రతిక నుండి)

ఈ వ్యాత్రె వ్రాసినమానిసి యెవరో యీ యభినందనమును వారిదే. దీనిని వివరించవలసినచిన్నచో నింతట సంతటఁ దేలదు. ఇది వ్రాసినవారు నాకేశ్వర రావుపంతులుగారు మాత్రము కారు అనునది సారాంశము. వారే వ్రాసినను బైవాక్యమునందు దోషమేమున్నదని చదువరు లనుకొనవచ్చును. బోలెడు దూషణ మాకుట్టియునఁ గలదు. ఆ భాగము వదలి బొట్టుపెట్టితిమి. ఇట్లు వదలట గూడశ్రీనాకేశ్వర రావుపంతులుగారి గౌరవమును గాపాడుటకొఱకేయని ప్రాజ్ఞులగయుదురుగాక. వృథాగా నట్టివా రెవరినిగాని పేరుపెట్టి యెచ్చటనో యెందు

అక్కో యేర్పడిన తిట్లతో చెట్టుదురా ? అది నమ్మక దగినదియా? వా రది వాజే యని పక్కటించినప్పుడుడుగె దగినది బోలెడు కలదు గాన నిక నిట విస్తరింపఁ బనిలేదు. పక్కత మనునగుచుదము.

తే. గీ. కాలదోషమ వ్రాయనకానిదోష, మించు లవమును లేదని యెఱిగినార,
మది యొకప్పుడరాని దెయ్యదియుఁ గాని తప్పు గన్నట్టిది మాట తజ్జహితము.
ఆ కాలదోషస్వరూప మిట్టిది.

ఆ. వె. వ్యాసినతఁడు మంచివాఁడయ్యుఁ గడుఁ బరీధావి యయ్యె దానఁడవులుకతన
మఱి ప్రమాదములకుఁగుఱియకాటయో? ప్రమాదీచవత్సరంపు నీచగుణము 4
క. ఎటఁ దెగినన్ శృంఖల నకు, కుటకుం గొనిపోవవలయుఁ గొల్పికిది తృణం
బటఁబని నేయ దయోమయ, ఘటనకు నది పుట్టె దీనిగతి యేమగునో? 5

అని మాత్రమి బాహ్యముని ‘శృంఖలం’ గూర్చి విచారింప పలసియు న్నది. ఈయనకుఁ దటస్థించిన యభినందన తత్వమును దెలియిమి గాన మఱికొన్ని తస్యప్రసరణములను జూపుచున్నారము.

“పాణిగృహీతా శృంగణానంద శృంఖల” యిట్టి విమర్శనమునకుఁ దాము స్వయముగా నిరసనము రచించుట యంత భావ్యము గాదేమో, “వివాహశ్చ వి వాదశ్చ” రాజమండ్రి, 25-1-13. భ. పీఠారామయ్య.

లోక మీ బాహ్యముని పల్లదముల కుత్తరమును లిఖించుటకే యొప్పి కొనలేదు. మదర్శనీపత్రికాధిపతిగూడఁ జాలవలకు నీతనికుశంకలకు జవాబులు వ్యాసివ్యాసి కుద కీ క్రిందితీగా లజ్జించి విరమించెను.

‘ఈ నడుమ చాల సంచికల నుండి’ ... “శృంఖల” యను విమర్శనమును గూర్చి “విశృంఖల” యను పేరిటఁ జర్పించుచున్నాము. ఇంకను జర్పింపవలసిన దెంతయో గలదు గాని యింతటితో విరమించుటయైనది. ఏమనఁగా? ఈ నడుమ వీరిచే రచించఁబడిన “చారకాంత” యను నాటకము (జూడఁ దటస్థించినది భాషలో నింతకన్న బాహ్యగింధమును బ్రయత్న పూర్వకముగానైన నెవ్వఁ డును వ్రాయఁజాలఁడు ... తా నిట్టి దిక్కుమాలిన గింధమును వ్యాసియు... పౌండ్రకపుల మనోహర కవిత్వమును పంకలాత్తులకుఁ బ్రయత్నించిన యీ వెం గలి వెట్టి మొట్టికుశంకలకు సమాధాన మిచ్చుటయే యసమంజసమని తోచుట ముఖ్యకారణము. (నుదర్శిని)

ఇంతటిన్ని విధముల నేనమును బ్రకటించువ్యాతపై సదభిప్రాయమచ్చు నకఁ దెట్టివాఁడై యుండునో చదువరులే మోజెందురుగాక. అభినవసరస్వతి పత్రికాధిపతి యిట్లు తన యభిప్రాయమును బ్రకటించెను.

“ఈ శృంగారలో నీ పుట్టు, తిట్లు, తంతుల పగని మాటలు విన్నవించి యున్నవి.”

నువర్తించియేమి, ఆశ్చర్యపరచునట్టియేమి, యా బ్రాహ్మణుని యశశేకమును నడిమర్చుముగాఁ జెప్పించి తుట్టతువకు వాగ్దానిన మాటలనుగత్యమే మేమిందునా సూరించితమి. లేనిచో గ్రంథియు వృక్షగాఁ జెరిగెనని. ఆభివచనశస్త్రతి కొంత స్పష్టముగఁ జే వాగ్దానికరముంచెను గాని నువర్తని మేము వాగ్దానిన “తృణీకరణము” కన్న నొకంత విస్తరించినది. విశ్వంఖల, యశశేకం జెప్పించినది. అందలిసార మిది. ఇతడు, విమర్శనకు గాఁడు శరిగదా, శుభకు నాంధ్రుఁ దగుననటకుఁ గూడ వలనుపడ” దని యొకచో వాగ్దానినది చూడుఁడు.

“నోటం బడుతుంపురులు” (పాఠిగ్మ)... కవులే నాశ్వభాగమును నోటి నుండి పడుతుంపురులు, యశనద్దముఁ బ్రయోగించిరి. విమర్శకు బాయత్తమందు రాదనియు నోటిలోఁ బడు, నని యగ్రముగననియు నాజ్ఞేపించిరి. “చెట్టును రాలినపండు, అశుచిత్యావ్యవసరముల, సత్తమికె బంచమృగము నమ్మించుండులు నిద్రాథులైయు నెఱుంగుదురు. “నోట గుడ్డలు క్రుమ్మ” యనునపుడు నోటి యుండనియు, “నోటక క్తము గొక్కు” యనునపుడు నోటినుండియనియు నొక విభక్తికే యగ్రభేదములు ప్రకృమమునబట్టి వచ్చుచుండును. ఆంధ్రరక్తమున జన్మించినవారికిది సహజముగాఁ జెలియవలసినదే”

పత్రికాధిపతి యుత్తర మొనరిన పర్యాయము గలపద్యము 18 వ పుటలో నిఖండనమునఁ జూడఁదగు. ఇట్టి చెన్నో యాయన యుత్తరించెను. అన్నియు నమంజనులుని విజ్ఞులు నుటకుదురు. పృథ్వీవీరమున యుత్తరించిన విషయము. ప్రాధవ్యా— 44, 45, 11 వ సూత్రమునఁ గలను. పర్యాయము దిందులకుఁ గుప్పలెప్పలు— 4. ‘చిరమున బ్రహ్మకుం దివముచేసి’ (భారతము) చిరము నుండి అనియర్థము, యిది యిటులుండె ఈ వ్యాసాదుఁడే సంగతియు నెఱుంగఁ గడు. ఏవో చెండు ముక్కలు లెఱుగు చదువనివాడు కాదు. ఈ శృంగారలోఁ జాలవజకుఁ దప్పకు ప్రసంగ మితనిని కాకపోదు, కొంత యితని గురువులకు, మఱికొంత ప్రకృతము కాదంటర్యాదులుగూడఁ దనముండు నిలవవని డచ్చెలు సొట్టు నొక యనాత్మజ్ఞునిది. ఇందుల కాధారము లీతని శృంగారయందే కలవు. పీఠికాభాగము కొంతచక్కగా నున్నది. ధానికిని విమర్శనమునకును సంబంధమే కనుపడదు. ఇతనిని నువర్తనీ పత్రికాధిపతి యెంతవలెనెఱుంగునో మేమును నం తవలెనే నెఱుంగుదుము. అతఁ డీతని యపభ్రంశత్ర ‘వారకాంత’ నేని జూచెను.

VI

మాకాభాగ్యము గూడఁ దటస్థించలేదు. ఈతఁడిట్టి వాడయ్య మా, వె. రా. ల శిష్యుఁడు గాన విశిలేక మాప్రశిష్యులలో జమ కాబడియె. ఇతనిజ్ఞానము చదువరులెఱిగినదే కదా? ఈలాటి విజ్ఞానులే నేఁడు కాళిదాసాదులయొ సన్నయాదులయొ గబ్బములనుగూర్చి గోలచేయుమహాభాగులు. ప్రకృప్త మిప్రశిష్యుఁడును శిష్యులు వెం॥ రా॥ లును “పంపకు నిప్పు పెట్టి పేలా లేరికొని తినుటకై” యీ యుద్యమునకు దిగిరి. ఈయంశము “శృంఖల” అను పేరే తెల్పుచున్నది. విస్తరింపఁ బనిలేదు. వారికోరిక యిటీవల శ్రీగవర్నరుగా లేర్పడిన సదుపాయముఁబట్టి విఫలమగుటకు విచారంప వలసియున్నది. ఈయంశ మాంధ్రభాషాపరిష్కర్తృత్రిక, పరిమాడిచ వైత్రహాససంచికలోని “పరిధావి నామసంపత్తర కార్యనివేదనము” 8 వ పుటలో విస్తృతముగ నున్నది. అందే 9 వ పుటలోఁ గొండఱు ప్రాజ్ఞమహాశయు లొకతీర్పును దీర్చియున్నారు. అందు ఆధ్యంతరరతివర్ణనము కూడనిదిగా నిర్ణయించిరి. ఇందుల కెంత వెదకినను బ్రాసీనలాక్షణిక సాహాయ్యము దొరకమింజేసి ఆది వారిస్వకపోల కల్పితముగా భావించుచున్నారు.

ఈ విషయము నాటకమున కావశ్యకమని సహృదయు లెదింజుకే యెఱుఁగుదురు.

శ్లో. ...రంగమధ్యే... స్తనాధరవిమర్దంచ । తథా లజ్జాకరంచ యత్,...

శ్లో. పితృపుత్రస్త్వషాశ్వ కూర్మదృశ్యం యస్మాత్తు నాటకం । తస్మాదేతాని సర్వాణి వర్జనీయాని యత్నతః, (నాట్యశాస్త్రమునుండి)

విస్తరమందే చూడఁదగు నాటక మందివి వర్జనీయములని యెఱిగిన పాఠజ్ఞులు శ్రేష్ఠప్రబంధముల నుండవచ్చుననుటకు హేతువు సహృదయయైకగమ్యము. అది యటులుండె, యెందులకో నేటివారవలంబించిన యీ మతమునఁజేరి యిప్పుడనేకులు జ్ఞానలవమర్విదగ్ధులు గోలచేయ మొదలిడి— “ద్విత్రాయేనకవయః, ద్విత్రాణ్యేవ కావ్యాని” యనునుక్తికిఁగూడ జంకనివారికే పంకలు పెట్టమొదలిడిరి. ఇంక నితరులెక్కయేమి, మిడిమిడిజ్ఞాన మా యీ యిక్కట్టులకు హేతువు, యితరభాషాధ్యేత ఓద్దానికిఁ దీర్చురులగుటయు నీ ముప్పునకుఁ గారణము, యేమైనను వీరి ననుసరింపక తీరదు, కావుననే బృ. శ్రీ. వేదము వెంకటరాయశాస్త్రులవారు శ్రీనాథుని వైషధమున కొకకొత్తత్రోవను దొక్కియున్నారు బృ. శ్రీ. కల్లూరి వెంకటరామశాస్త్రులవారు వైవారివాదము లశాస్త్రీయములని నూచించుచుఁ గొన్ని పంక్తుల నొకట వాగ్వియున్నారు. ఆయా విషయ

VII

మెల్ల నిందుదాహరించుట కవకాశము చాలదు. సార, మిది క్రొత్తమతము, పం
డితదూరము. అనితేలును. అది యటులుండె. నేటినాగరికులలో నశ్వసరులు
కూడ మాశ్రయతానందము నభినందించుటంగూర్చి 24- పుటలోఁ గొండొక
మాపితిమి, మఱియొకటి యిటుఁ జూపుచున్నారము—

అభినవరీతుల ననుసరించి మలభగ్రాహ్యముగాను, రసవంతముగను, తాము
చిచ్చియించిన శ్రవణానందము చవివినమితట తమచే రచితములగు యితరకావ్యము
లనుగూడ, చదువ వుత్సాహము పొడముచున్నది...

చెప్ప పట్టణం 4-4-11, విశ్వేయడు, గో. కనకరాజు.

వీరి యుద్ధోగాధికము తి న పుటలోఁ జూడఁడు, వేలకొలది ప్రాజ్ఞుల
సదభిప్రాయములున్నచు నేటికాలమునకు పీఠకీర్తనానిగురువులని యెంచి వీరిని
మాత్రముదాహరించి విరమింపఁదలఁచితిమి. ఇందు వదలిన చెత్తప్రశ్నలు చాలఁ
గలవు, వానికిఁ దృప్తిలు తమంతటఁదాపే సమాధానము చెప్పకొచ్చివును,
లేదా మాపాశుపతాడికమువలనఁ జెలిసికొన నచ్చును. కాలానుసారమునఁ గని
తాకన్యక, శ్లో, యన్యశ్శ్రీ..... ద్వితీయాస్యామహంకన్యమ్॥ అను శ్లోక
మున కుదాహరణ మగుచున్నది. సహృదయాః పరీమాణం.

ఇట్లు,
తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు.

శృంఖలాత్పణీకరణము

చదువరులారా !

మేము రచించి ప్రియమిచ్చిన శ్రవణానంద, పాణిగ్రహీతలపై విమర్శన మను నెవముతో “పాణిగ్రహీతా శ్రవణానందశృంఖల” అను నొక పెద్ద షాత్తము కేవల మాషణప్రధానమగు వెక్కిరింపులతో వెలువడినది. దానిని దౌష్ట్యములగు పత్రికాధిపతు లింతకుమున్నే నెరసించి ప్రచురించియున్నారు. విమర్శనకన్త్ర సదృశులగు కొందఱు దాని నభినందించి యున్నారు. ఆయా యంశములను వీరికలోఁ బ్రసంగం దలచి ప్రధానాంశమున కుపక్రమించుచున్నారము. శంక లెట్టివైనను సమాధానము నక్షేపించకమానవు. చదువరులలో ననేకులు పరిశ్రమ్యులనేయబుద్ధులుండుటచే గ్రంథకర్తలు ప్రతిపక్షుల పూర్వపక్షములకుఁ దోచిన సమాధానములను బ్రచురించుట లేవనిపని. విమర్శన మనమంజనమును నంశము స్వయముగానే గుఱితింపఁగలవారికి గ్రంథకర్తలు స్వహస్తవిభిరము లపేక్షణీయములు గాకున్నను, దక్కుంగలవారికి నివి యక్షణీయములు కాక పోవు. కొందఱు మొత్తముమీఁద విమర్శనను బాగుగాలేదని మాలిమే చెప్పఁగలుగుదురు గాని తనినంత యాధారమును జూపఁజాలరు. అట్టి వారిలకొఱకై యీపరిశ్రమము చేయుఁబూను మమ్ము విజ్ఞులొకము మన్నించుఁగాక — విమర్శనను యుక్తియుక్తమా? కాదా? అను విషయముమాత్రమే చర్చించుట ముఖ్యమగుటచే మే మిందుఁ దక్కువిషయము లనఁగా విమర్శకుని స్వరూపస్వభావపాండిత్యాద్యపరిమితవిషయముల సెత్తికొనక విడిచితిమి. ఇతియికాక యతని గ్రంథపంక్తులనుగూడ నిందుదాహరింపక మాసౌంతమాటలలో నతని పూర్వపక్షస్వరూపమును చెల్పుచు మాయొఱిగినంతలో సమాధానములను లిఖించుచుందుము. సాధ్య మైనంతలో సంగ్రహించుదలచి మేమిలాధ్యయన కొడిగట్టితిమి. ఇంకఁ బ్రకృత మవధరింపుడు.

“పాణిగ్రహీతా శ్రవణానందశృంఖల”

ఈనామము తప్పు. రచనాకాలమును బట్టినచో శ్రవణానందము మొదలు నుంచువలసియుండును. అట్లుంచినచో “శ్రవణానందపాణిగ్రహీతాశృంఖల” అని యగును. అప్పుడు విమర్శకుని మనోరథసిద్ధికి భంగము కలుగును. విమర్శ

కుడు తానిడిన పేరునకుఁ జెప్పినయర్థ మేమని? పాణిగృహీతా = లంజలమొక్కఁ శ్రవణం = చెవులకు, అనందము = చంతోషము (ఇచ్చునది) అని. పేరు తలకిరింపై నప్పు డిట్టియర్థమున కకాశ మెట్టు లుండెడిని. విశేషార్థము రాదు గాని, ఆరెండుగ్రంథములను గూర్చిన విమర్శనముననర్థము వచ్చెడిని. కావున నీ పేరట్లు మార్చికొనవలయును.

“శ్రవణానందము అను పేరు న్యాయమా?” న్యాయమే. శ్రేష్ఠయమక చక్రస్మిద్మితి యగు శ్రీ వేంకటాద్వై “శ్రవణానంద” మను పేరితో నొక సం స్కృతనాటకమును రచించెను. “ఎవరిచెవులకు?” అని వెక్కిరింపనక్కఱ లేదు. అవయవము లవయవి వివాధాతములుగ నుండవు గావున నుత్థితాకాంక్షా నశమున నవయవి యాక్షిప్త మగును. అయవయవి కవితాస్వాదనార్హముగా నుండవలసి వచ్చును. ఐనచో విమర్శకుని వ్రాలెచోప్పున ఆనామకులగు మూర్ఖు లాక్షిప్తలెట్లగుదురు? వైగా విమర్శకుఁడుగాను లంజయల చెవుల కానందమిడు నని నేట్రాకచో వాగ్రసినారు. వాండుగూడఁ గవితారసాస్వాదనకుఁ దగు యోగ్యత గల వాం డున్నచో వాండునుగూడ గ్రహించుటలో మాయభ్యంత రము లవయును లేదు. మేమిడిన నామముమాత్రము సహృదయ మాత్రాకర్షకము గాని విమర్శకాభిప్రాయము ననుసరింపదు. ఇంతవఱ కెందులకు? లోకులు సామాన్యముగా మంచినస్తువునుగూర్చి చర్చించునపుడు మనోహరముగా నున్నది హృదయంగమముగా నున్నది, అని వాడుచుంట యెల్ల రెఱిగినదే. అట్టిపట్టుల నెల్ల నెవరిహృదయములకు? అని యాకాంక్ష తప్పనిదే. అనుగుణ మగు నవ యవి యాక్షిప్తము కావలసినదే. సర్వసులభమగు నీవిషయమున కింతకన్న వ్రాసి పెంచుట యయుక్తము. సహృదయుల శ్రవణముల కానందము నొసఁగునని యను నర్థము తప్ప వేఱొండు కల్పన యిటఁ బాగ్జ్ఞులు చేయరు. అట్టి సహృదయుల లేఖ లెన్నన్నియో కలవుగాని విస్తరభీతిచే నుపేక్షించి,

క. ఒక శ్రవణానందమ్మున, నొక పద్యమునందుఁ గల్గు నొకపాదమునం

దొక యుక్తరమున కొనఁగిన, నకల మృగు రత్నగర్భ చాలునె తూపక.

అను పద్యమును మాత్ర ముదాహరించుచున్నారము. ఈ పద్యమును బ్రశ్నాకృతి రామడుగుల సీతారామశాస్త్రిలవారు నిర్వాణజముగా మాకడకంపి యున్నారు. మున్ను కృష్ణావతారికలో నీపద్యమును, మ॥ రా॥ రా॥ గోపేటి

కనకరాజు పంతులుగారు (గవర్నమెంటు ట్రాన్స్ఫర్లకు) వాగ్దానమును యభిప్రాయమునుగూడఁ బ్రయోజించియుంటిమి. ఇట్టి ప్రాజ్ఞుల చెవుల కానందమిడిన గ్రంథములను, అనామకులయొక్కయు లంజియలయొక్కయుఁ జెవుల కానందమిడునవిగా లెఖించిన విమర్శకుని బాగ్జిల్లాకము తమిళముగాక ! ఇదిగాక విమర్శకుని ప్రోవసుబట్టి విమృష్టగ్రంథములు లంజెకుఁగూడ నానంద మిడఁ జాలవు. విమర్శకుఁ డొకచో “ఇది విటులను బుద్ధివ్యుద్ధింపజేయుటకానందమిడనేరవు” అని వాగ్దాని యున్నాఁడు. ఇదే యుక్తి నుపయోగించినచో నీగ్రంథములు విటులకన్నను లంజియలనే యెక్కువగా దూషించుచున్నవి. ఈయంశము కట్టుములే వాక్యమైచెడిది. కావున వాండ్రుచెవులకుమత్ర మెట్లు లానందమిచ్చెడినో అట్లుగటచేఁ బూర్వపక్షివాగ్దాత తప్ప, తప్ప, తప్ప.

“పాణిగృహీత” అను పేరు సమంజసమే యగునా ?

ఈపేరు జగన్మాతకు మనియు నేమో యనియు విమర్శకుని వాదము. దీని పుష్కలమైచెడి చూతము. “పాణిగృహీత” అని, “పాణిగృహీత” అని సుధాకరకుఁడు వ్రాసెను. ఈయర్థమునే “పాణిగృహీత” అని వాగ్దాని వాక్యము ధృవీకరించుచున్నది. విధివిహిత మగు పాణిగ్రహణము జరిగినప్రేమ పాణిగృహీత యని చెప్పబడును కావుననే “పాణిగృహీత భార్యయ్య” అని వార్తకము పుట్టినది. దీని ననుసరించియే “పత్నీ పాణిగృహీత” అని యమరము ప్రవర్తించినది. ఈ పత్నీశబ్దమువలన “పత్నీ గృహీత” అను సూత్రము స్మృతికిఁ దగులును. దానిచే యజ్ఞయాగాదులయందు ఛత్వరతో సహాధికారముగలప్రేమ “పాణిగృహీత” యనిపించుకొను నని లేదు. అట్టివి కాక, కేవల పాణిగ్రహణమును బొందిన ప్రేమ అనఁగాఁ గేవల కామవిర్యాపూర్వకయోజనమునకుఁగా స్వీకరింపబడినప్రేమ పాణిగృహీత అని చెప్పబడును. కావుననే భట్టజీవీతులుగారు “పాణిగృహీత” అని వాగ్దాని. ఈ దీక్షితులవారి పంక్తి నేమి, వైదురవానించిన వార్తకము నేమి మా విమర్శకుఁడు సూత్రము లనియే వాగ్దాని. దానివలన నయ్యవఘుని పాండిత్యమును లోక మెఱుఁగుఁగాక ! ప్రకృత మనుసరితము. పాణిగృహీత పదము టాబంతము. అనఁగా ఆకారాంతము. పాణిగృహీత పదము జీబంతము. అనఁగా ఈకారాంత మనుకొనుఁడు. ఈరెండుపదములకును నించుమించు

వ్యుత్పత్తి యొకటియే, రెండవదానిలో విధివిహితము అను సంశయమునాత్ర ముండదు. ఈ యంశమును మనమందుంచుకొనియే మేము మాకట్లుములో—

ఉ. పాణిగృహీతి యందురు వివాహితయైన సతిఁ దనంతఁ దాఁ
బాణిగృహించి యుంచికొను బానిస తొత్తును శాబ్దికాగ్నియిన్
పాణిగృహీత యందురు. (పాణిగృహీత)

అని వ్యాఖ్యానము చేసి యుంటిమి. అది యటు లుండుఁగాక, జుగుప్స అనునది నచ్చిబూతుమాటలు వినుటవలనఁ గలుగఁ దగినది. ప్రేమన మట్టిదియు యేప్రాజ్ఞులును పలుకరు. విధివిహితముగాఁ గాక తేనెల కామార్థము స్వీకరించుఁ బడినస్త్రీ ఆనుమాత్రముననే జుగుప్స కలుగు నని వాసింపవచ్చును. అట్లేక మున నుండురా? ఉండురు గాక!

“కృతాభిషేకా మహిషీ భోగినోఽన్యవృషస్త్రియః”,

గృహీతీ, గృహీతలకుం బోలె మహిషీ భోగికులకును గొంతొక విచారిం చినచో జుగుప్సాకరత్వము జ్ఞానలవదుద్బిద్ధులు కల్పింప వచ్చును. మహిషీ శట్టాభిషేకసమయమున రాజుగారి సహసనమున కర్హురాలు. భోగిని అట్టిని కాదు. భోగమాత్రప్రయోజనముగా నేర్పడినది. పాణిగృహీతాపద మిభోగినీ పదమునకుఁ బర్యాయము కావచ్చును గాని భోగినీ పదమునకుంబలె నులభముగా దానికి నర్థము స్ఫురింపదు. సూత్రమగు నాపదమే జుగుప్సాకర మగుచో నులభ మును భోగినీపదము మిగుల జుగుప్సాకరము గాదా? అగు నేని—

“భోగినీసంగతికి రాజు వోవుచుండి” అను క్త మాల్యద

ఇత్యాది ప్రయోగములెల్ల నింద్యములేకావలయునుగదా? భోగము, రతి, సురతము, యిత్యాది పదములవలన జుగుప్స యుదయించునని వ్రాసినలాక్షణికులు మా యెఱిగినంతలో లేరు. భోగినీ అనునర్థ మిచ్చు మాత్రముననే “పాణిగృ హీతా” పదము నింద్య మగుచో, భోగినీపర్యాయములగు “వారకాంత” లోనగు పదములును నట్టివియే కావలసి వచ్చును. వారల గుఱించి మహాకవులెల్ల బురపర్వ సములలో, బృథికావ్యమునందును వర్ణించి యున్నారు. అదికూడఁ దప్పే కావల యును. వారల నటుంతము. ఇది ప్రకృతము నూతనముగా బయలు వెడలుచున్న యొకవిధమగు సిద్ధాంతము ననుసరించిన యాక్షేపణ యనుకొందము. అయినచో వాక్షేపణ కవకాశముండ వచ్చును గాని యావిమర్శకుఁడుగారు “వారకాంత”

అనుపేరుతో నాటకమును రచించినట్టి విమర్శమునందే గాక పుటలో వ్రాసి కొనియున్నారు. గూఢాగ్రముగల పాణిగృహీతా పదమును జూచి యేవలకు విమర్శకునకు “పాఠకాంతా” పదము సమంజస మెట్లయ్యెడిని? దీనింకూర్చి విశేషించి చర్చించినఁ బ్రయోజన ముండును, విమర్శకునికూర్చి సువిద్యనీతికిఁ జదువఁగోరెదము.

గ్రంథపరమైనప్పుడు పాణిగృహీతా పదమున కర్థమేమి?

పాణిగృహీత నుద్దేశించి రచించిన గ్రంథముని యర్థము. విమర్శకుడుగా రీసందర్భమున మజ్జయును సాహసించి యున్నాడు. గ్రంథమునకు “లంకా” అనిపేరు పెట్టినట్లుభిప్రాయ మిడిది. కావంబరి, ఆయుక్తమూర్ఖున, బోధకు నామములు నిట్టిచేయని హాస్యలోక మెఱుంగుదురుగాక. ఈ యర్థము నై యాకరణముల వలన విస్మయముగా దెలిసికొనవచ్చును. విమర్శకుఁ డెట్టివాఁడైనను దనగ్రంథముపై నిచ్చినయాత్మేవలల కుత్తర మిచ్చుట గ్రంథకర్తకుఁ దప్పని పనియని యన్ను చెప్పియుంటిమి. గ్రంథనామ విమర్శమున కిచ్చిన జ్యోత్స్నాత్మకములను నే విమర్శకుని పాండితి కొంత తెలిసియుండును. ఏమైనను నైతికాచరము కొంత శాస్త్రముతో సంబంధించి యుంటుచే సర్వసులభముగా బోధపడఁ దగినది కాదు. ఈ క్రింది యంశమును దిలకింపుడు.

“గృహమునకై వగ మీఱంగఁ జేరి యాత్మగతమునకై” (శ్రవణానందము)

ఇందు గృహమునకుకై + వి, అని పదచ్ఛేదము చేసికొనవచ్చునో యతి చెడును. ఆత్మశబ్దప్రయోగము వలననే పదచ్ఛేదము స్ఫుట మగుచుండుగా దానిం గణింపక గృహమునకై, అనునది చతుర్థ్యంత మని నిర్ధారణ చేసికొని, యెంతో వెక్కిరింపును వినియోగించెను. ఇట్లే—

తే. గీ. తనను చిత్తమ్మ నేనియుఁ దగినసాగను

గలుగు చెలిమిన్న కడకంపఁ గదలిరారు

అట్టివోఁ గేవలాన్యుల ననుప నగునె

దౌత్యమునకన్న సతిపాండు తప్పిడందె.

పాణిగృహీత.

ఈ పద్యములో “దౌత్యమునకన్న” అను నాల్గవ చరణమునకు సందర్భమే లేదని త్రోసివేసెను. పద్యము కఠినతైలిలో నున్నవో నన్వయింపక వెక్కిరించు వచ్చు వనుకొందమన్న నట్లు లేదుగదా. అయినవో వెక్కిరింపున కవకాశమేమి?

సమన్వయించి చూపినచోఁ జదువరులే నిర్ణయించుకొందురుగాన నట్లు చేసెదము. శ్లో॥ నపుంసక మితిజ్ఞాత్వా ప్రియాయై ప్రేక్షితంమనః । తత్తు తత్త్రైవ రమతే నాతాః పాణినీనా వయం॥

ఈ శ్లోకము ననుసరించి మేము పైపద్యమును రచించితిమి. తన మనస్సే దూతకృత్యమున కనర్హుమని చెప్పవలసి వచ్చుచుండఁగా నితరులెట్లు పనికి నత్తురు? అని శంకించుకొని మరల నట్టియనుమానము యుక్తముకాదనియు యోగ్యుడగుదూత నాయకా సంపర్కమునకై యత్నింపఁడనియు సమాధానము రాఁగలదని కొండొక యూహించికొని, తుట్టతుది యర్థాంతరన్యాసము నుపయోగించెను. ఆ యర్థాంతరన్యాసమువలన దూతకృత్యముయొక్క మనియు దాని కంగీకరించు వానికి నాయకాసంభోగాభిలాషమతే తప్పిదముగాఁ దోచుక పోవచ్చుననియు నాయకుఁడు నిర్ణయించినాఁడు. ఈ యంశము రసమంజర్యాదులలో వివరింపఁబడిన యధమ నాయకలను మనమం దుంచుకొని వర్ణింపఁబడినది. దీనింగూర్చి వర్ణించుటకూడఁ దప్పని విమర్శకుఁడుగా రందుచేమో! అట్లనఁ గూడదు.

శ్లో॥ నిశ్చేషమృత చందనం స్తనతటం నిర్మృష్టరాగోఽధరః॥

అనుశ్లోకము నంగీకరింపని లక్షణగ్రంథకర్తలు లేరు. శైశ్లోకము నాయకుని యధమత్వమును దెల్పుట కేర్పడినది యని రజ్జు లెఱుఁగుదురు. శ్లో॥ దూతి! త్వయా కృత మహో నిఖిలం మదుక్తం॥

అను పుష్పబాణవిలాసగత శ్లోకముగూడ నాయకాధమత్వమునకే యుదాహరణము. ఆ యీ శ్లోకము లయోగ్యము లని యిప్పటివఱకును నెవ్వర గాని వ్రాయ లేదు. కాని యొక విశేషము మాత్రముండును. అధమనాయి కానాయకులకన్న సుత్తమనాయకానాయకులు గరియ స్థానయోగ్యులని చెప్పక తప్పదు. ఈ యంశ ముత్తమాధమవిశేషణములే చెప్పుచున్నవి. అయినచో సర్వత్ర యుత్తమాశ్రయముగనే కవిత్వము చెప్పట యుక్తమేమో. యుక్తమగుట కేసంశయమును లేదు గాని ప్రతికవియు నొకటే ప్రోవను బోప అని వచ్చును. ఒకరు పోయినప్రోవనే పోవుటచే దాను స్వతంత్రించి రచించినకల్పనలుగూడఁ దత్తత్థిలోచితము లగుకతన సంతకుముందు పోయిన వారును పోయియుండురుగానఁ దనకుఁ జొర్యము నాపాదంప వలసినవి కావలసి వచ్చును

అయీ హేతువులచే భిన్నభిన్నవిషయములుగాఁ గవులు కావ్యములు రచించుటకై లాక్షణికులు కొన్ని త్రోవలు చూపి యున్నారు. వానింబట్టి యశేష్ఠముగఁ గవులు ప్రవర్తించ వచ్చును. ఒక కవి కొన్నియట్టివియు మఱికొన్ని యట్టివియు కావ్యములు వ్రాయవచ్చును. అట్లే కానిచో గాలిదాసు రసాభాసమున కుదాహరణ మనఁడగు విక్రమోర్వశీయకథ నెత్తికొని నాటక మేల వ్రాయును? ఊర్వశి దివ్యయైన వసుఁగాక! ఇంద్రుని యుంపుడు కత్తెలలో నొక్కతెకదా. అట్టిది పురూరవునియం దనురక్తయై పలచినచే యందము, రసాభాస పెట్టుచారింప నగును.

శ్లో॥ మోషితో బహుసక్తి శ్చేత్.

అను సంకమున కుదాహరణము కాక యెట్లుండును? కుట్టకుద మాన్యః మిష పెట్టి తన్ను వచించినతఱిఁ బురూరవుఁడు పడిన పాటులెల్ల రసాభాసమున కుదాహరణయలే యగుచుగదా.

శ్లో॥ ఏకత్రైవానురాగ శ్చేత్॥

తెలుఁగులో మనచరిత్రముకూడఁ దైలక్షణములు గలదుదియే కాన రసాభాసకావ్యమే. ఈ రసాభాస విషయ మటులంతము. ఉత్తమత్వము వేశ్యకన్న సంసారిణియం దెక్కుడుగ నొప్పక తప్పదు అట్టిచో గాలిదాసు వేశ్య నుద్దేశించి కావ్యమేల వ్రాసెనేకదా! పెద్దన్న గూడ నదియే త్రోవనెల పోవలసి వచ్చెనో? దీనింబట్టి కవులు స్వీయా, పరికీయా, సామాన్యా అనిలాక్షణికు లేర్పఱచిన మూగురు నాయకలను దమ కబ్బములయందు నిరాఘాటముగా వర్ణింప వచ్చునని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. మఱియు నీ నాయకల యొక్కయు వీరలకు పద్మకులగు నాయకుల యొక్కయుఁ బ్రభేదములనెల్ల గవులు తమతమ కబ్బముల యందుఁ గైకొన వచ్చును కావున నాయకాధమత్వవ్యత్యేకమగు పైపద్మమును రచించుట యుక్తమే మేము పీఠికలో—

మ. అగుఁ గావ్య మ్మిది యైననుం బ్రహ్మసప్రాయమ్ము ప్సారింభమా
దిగ దీనక బలుచోటులం దొదవు నెంతేనిక రసాభాస,లో
మగువక నాయకనేత దుర్విటుల నిర్మర్యాదవాక్యమ్ము లొ
ప్పుగ దానిక వెలయించు; బండితులు తప్పర తీతురేమొకదా.

అను పద్మములో నూత్రప్రాయముగాఁ బై విషయములనెల్ల నూచించి యుంటిమి. పద్మరచనాకాలమునకు మాకుఁ గల భయము పండితాక్షేపణకుఁ

బాతుల మగుడు మేమో యను సంతసముతో. ఇట్టివల నాభయము పోయినది. సర్వమును డెలిసిన పండితులుగాని వారి లక్షణములుగాని వారి లక్ష్యములుగాని పనికిరాని కాలము వచ్చినది. ఎవరియిచ్చవచ్చినట్లు వారు శాసనము లేర్పఱుప యత్నించుచున్నారు. కావునఁ బైపద్యములో 'పామరులు తప్పల్ దీతురేమో కదా' అని సవరించుట యుక్తముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అయినచోఁ గవులు పండితప్రీతికిఁ గాక పామరప్రీతికే లోఁగి కబ్బములు వ్రాయవలసినట్లు స్ఫుట మగును. అట్లు ద్రువపడెనేని క్రమమైన కవికి మూకీభావముకన్న సుత్తమమగు పని గానరాదు. కావుననే—

ఉ. కైత యొకండు గాదిపుడు కాలము సర్వము మాటె వ్యర్థపుం
జాతురె డెచ్చె స్వల్పమగు సాహితీతోఁ బెదఁబెద్ద పాత్రముల్
చూతురు తప్పు విద్దుదురు శూరత చచ్చెఁ గవీంద్రిలందు సీ!
మాతులు గట్టివైచుకొనఁ బోలెదె సత్కవు లైనవారికిక.

అని యీ విమృష్టగ్రంథముల సేతికలలో నొకట వ్రాసియుంటిమి. మైనోన. ర్చిన చర్చలోఁ గొంత శాఖాచంకర్మణము పక్రమపద్యమునకు సంబంధింప వున్నను నిందే వేటొకచో విమర్శకుఁడుగారు వ్రాసిన యాక్షేపణను బ్రత్యక్షాన్వయముననుసరించి బనికి వచ్చునని విజ్ఞానాపిఠాంతురీగాక. గృహమునకై అనుచాని విచారణమువలనను, దౌత్యమునకన్న అనుచాని విచారణమువలనను, బ్రకృతివిమర్శకుఁడుగారి పరిశీలకతాజ్ఞానము స్ఫుటమగుచున్నది గాన వీరు శంకించు శంకల మత్తరమియవలసియుండునో యుపేక్షింపవలసియుండునో పాఠజ్ఞులు విచారించురుగాక.

పీ.సంధ్యావందమునకు బావగారు

.....జవతపమ్ములకెల్ల సవతితల్లి...

తే. గీ ...కవిత యిట్టిదియని చెప్పగాఁ దరంబె. (శృంగణా)

పైపద్యములో కవిత్వము సంధ్యావందనమునే చేయనీయని యప్పుడు జవతపమ్ములను జేయనీయదని వేఱుగఁ జెప్పట నిష్ప్రయోజనము అని విమర్శకుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. సంధ్యావందన మనఁగా మన విమర్శకుల యభిప్రాయమునుబట్టి—

తే. గీ. కడుపడిగఁ జిన్ననాడైన వడుగునాడు

తడఁబడుచుఁ జెప్పికొన్నట్టి తప్పుసందె

ముక్క లొక్కొక్క నిమిషము ముగియవచ్చు

బలిర ! యనవచ్చు లౌకిక బ్రాహ్మణులను. (తెల్లనాడు)

అని శ్రీ దాసు శ్రీరామకవిగారాక్షేపించిన విధమైనవిగాఁ దేలుచున్నది. సహస్రగాయత్రీజపితలు, దశసహస్రగాయత్రీజపితలు లోనగువారింగూర్చి వీరి హృదయము ప్రవర్తించునట్లును. విమర్శకుఁడుగా రభిప్రాయపడిన సంధ్యావందనము కవులు చేయుదురను సర్థమును “బావగారు” అను రూపణమువలననే ధ్వనివేత్తలు తెలిసికొనఁగలరు. బావగారియెదుట మజుడలు సంకోచించుచుఁ జరించు ననికదా ? దానియర్థము. ఐనచో సర్వశూన్యత్వ మెట్లు సాధింపఁబడును ? అది సాధింపఁబడనిచో “కవులు సంధ్యావందనము చేయరనుట” ఇత్యాది విమర్శకసాహసప్రయత్నసిద్ధాంతము లెట్లు బ్రదికెడిని ? ఎట్లో బ్రతుకుఁగాక ! జపతపములగుర్చినపుష్కగ్గోహణము పాదపూరణముత్రక్రయోజనమే యగునో కాదో విచారించుము.

శ్లో. సంధ్యావందన ! భద్రమస్తు భవతే భోస్నాన తుభ్యంసమో

భోదేవాః పితరశ్చ తర్పణవిధౌ నాహం క్షమఃక్షమ్యతామ్.

అను లీలాశుకశ్లోకమున సంధ్యావందనమును వదలుకొనుట తెల్పినపిదప దేవపితృతర్పణత్యాగమును గూర్చిన ప్రసంగము కన్పట్టుచున్నది. విమర్శకాభిప్రాయముచోప్పున నిదియును దప్పే కాఁబోలును. ఇటు వాయవలసినది బోలెడున్నను జూపినశ్లోకము ననుసరించి చేయఁదగు వ్యాఖ్యానము విజ్ఞలే చేయఁగలరని యుపేక్షించుచున్నారము. మఱియు ‘వ్యాసవాల్మీక్యదులు సంధ్యావందనమే చేయలేదా ? తి||వె|| కవులు మానిరేమా ?’ ఇత్యాద్యప్రస్తుత ప్రసంగమును మా విమర్శకుఁడు లిఖించెను. మారచనలో సంధ్యావందనమునకు సర్వశూన్యత్వమును గయికొనువారే యుండరు. అట్టిచోఁ బైశంకల కవకాశ మేలేదు. “నవ శంకా నచోత్తరమ్”. లీలాశుకుని శైలిలో సంధ్యావందనమునకుఁ బరిత్యాగమే కానవచ్చుచున్నది. ఇది యితఁడు సన్నద్ధునించినపిదపఁ జెప్పినదని యందుకేమా ? ఐనచో స్నానమునకుఁ గూడఁ ద్యాగము విధింపవలసియుండదు. ఇదిగాక విరజాహామకాలమునఁ ద్యజించిన సంధ్యావందనాదికమునకుఁబునస్త్రాగ్రసవచన మనుపపన్న మగును. దేవపితృతర్పణములు సన్న్యాసికే విధినిహితము లైనచో నది చేయలేకపోతివని పరితాపపడుట యుక్తముగాని పరిత్యజింప

వలసినదానిని బరిత్యజించుటలోఁ దప్పేమి యుండును ? కావున నిది కవితార్జున మగ్నతాదశయందొండె, భగవద్గుణానుభవమగ్నతాదశయందొండె సుభయ చమ్యేశవస్రసంగమగ్నతాదశయందొండె రచించిన శ్లోక మనక తప్పదు. పైశ్లోకము

శ్లో. గోవిందేతి చదాస్నానం గోవిందేతి సదాజపః
గోవిందేతి సదా ధ్యానం సదా గోవిందకీర్తనం.

అను శ్లోకమునకు స్మారక మగుచున్నది. వ్యాసదాతృక్వాదులుగూడ నొక్కొక్కచో సంధ్యావందనమును రచించునే లేదని యూహించవలసియున్నది. వేలకొలది పత్సరములు తపస్సమాధిలో మునిగియున్న ఋషులకుఁ బ్రతిదినమును సంధ్యావందనాచరణమును సమర్థింపఁదగు పాక్షిణ్ణి లెచ్చట నుండురు ? ఋషులకుఁ దపస్సమాధి యెట్టిచో నిజమైన కవులకుఁ గవితాసమాధియు నట్టిదియే. ఈవ్యసనమునందుఁ జిక్కి కొందఱు సాంసారికముఖములను నర్జించినవారు గూడ గలరు.

శ్లో. శబ్దేందుశేఖరః పుత్రోఽమంజూషా తప పుత్రికా.

పైశ్లోకము శ్రీమహామహాపాధ్యాయ నాగేశభట్ట విరచితము. గ్రంథ నిర్మాణదీక్షలో వయస్సెల్ల వినియు క్తమైనపిమ్మట నొకచో సంతానార్థినియు మహాపతివ్రతయు నగు భార్య కలఁ డట్లు సమాధానము చెప్పెనని తజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. “అహరహస్సంధ్యాముపాసీతి” అను విధివాక్యము నుల్లంఘించుట యెట్టిదియో ? “ఋతౌ భార్యా ముపేయాత్” అను విధివాక్యము నుల్లంఘించుటయు నట్టిదియే. ప్రసంగవశమున నింతవఱకు వ్రాసితిమే కాని మారచన సర్వశూన్యత్వబోధకముగాదు. శేవల కర్మశులవలెఁ గవులు సంధ్యావందనాదులపట్ల బద్ధదీక్ష కలవారు కారనునది సర్వసమ్మతము. సంధ్యావందనసమయమున నేదేని వర్ణనంగఱించి మనము ప్రసరించినచో నిజమైనకవికి సంధ్యావందనము లోఁచ దనుటలో నతిశయోక్తి లవమును లేదు. ఇందులకుఁ జూపిన యుదాహరణములే చాలును. మఱియుఁగావలసినచో గాళిదాసాదుల చరిత్రములుదాహరణముగాఁ గైకొన వచ్చును. కవిత సర్వశ్రేయస్సాధకము గావున వారి కితరకర్మశృద్ధతో నంతగాఁ బని యుండుదు.

శ్లో. కావ్యం యశనేఽర్థకృతే । వ్యవహరివిదే శివేతరక్షతయే ।

సద్యః పరవిర్వృతయే । కాంతాసమ్మితతయోపదేశయే॥ (కాన్యకా)
విమర్శకుఁడాడేపించిన శృంగణానందములోని సీసపద్యము పైల్లోకార్థము
ననుసరించి రచించినదియే యని విజ్ఞు లెఱుఁగెదరుగాక! మాపద్యము నిట నుదా
హరించి కొంత వ్రాయవలసియున్నను విస్తరభీతిచే నట్లు చేయఁజాలకున్నా
రము. అందలి—

“ముక్తికాంతానంగమునకుఁ దారువుగఁతై సద్యశోవ్యాప్తికై జాటు దప్ప”

ఇత్యాది చరణములయందలి యర్థమునుబట్టి విచారించినచోఁ గవులు
సంధ్యావందనాదికర్మములచేఁ దరింప నక్కఱలేదనియుఁ గవితవలననే వారు
తరింపవచ్చుననియు నుట్లుగాఁ దేలెడిని. ఆయీయంశము లెట్లు లున్నను,
గవులకు సంధ్యావందనమునం దిండుక శ్రద్ధాలోపమునే మా రచన చెప్పునగాని
సర్వశాస్త్ర్యత్వమును బోధించుట లేదు గాన విమర్శకుని పృసంగము తప్ప.
లేవు. తప్ప.

తై. గీ. అరయఁ గాలేక మిము వెలయాండ్రటండు

గాని యీయర్థ మది నేటికాలమందు

ఁగివ్యమిడి పెండియాడిన ధన్యతముల

భార్యలకు నెల్లఁ జెల్లఁగా వచ్చుఁగాదె. (పాణిగృహీత)

అలంకారికులారా! “ఈగృంథమున దుర్నితీ యంతయు సీసపద్యముననే
యున్నదట”. విచారించితిరా ? కావ్యార్థమేమి ? విక్రీతకన్యకపరిణయము
దూష్యమనియేకదా ? గృహింపవలెను. తక్కిన ధర్మములు భిన్నములైనను
విశ్రయణ ముభయత్ర తుల్యమగుటచే నింతకుమున్ను వేశ్యలయందు యోగరూఢ
ముగా నున్న “వెలయాలి” పదము ప్రకృతము విక్రీతకన్యకలయందుఁగూడ సం
క్రమింపవచ్చు ననునది యాపత్తి కాని నిజముగా సంక్రమించిన దని చెప్పట
కాదుగాదా. “జీవితం వ్యంగ్యవైభవం”. కావున నిట వాచ్యమేమి ? వ్యంగ్య
మేమి ? వేశ్యలు తమ కన్నియల ద్రవ్యార్థము విక్రయించుటచే, వాండ్రకాకృతి
ననుసరించి “వెలయాండు” అను నామము వచ్చినది. మనముగూడ నట్లు
విక్రయింతుమేని మన కన్యకలకుఁగూడ నా నామము చెల్లవలసివచ్చుననునది
వాచ్యార్థము. వ్యంగ్యమే ? కన్యావిశ్రేతదూష్యుడు. పరిగృహీతదూష్యుడు.
విక్రీతకన్యక దూష్యురాలు.

యథా, అన్నవికీతాదూష్యః తదన్నంచ దుష్టం, తద్వోక్తాచమాష్యః,
విస్తరస్తుకద్వీధకేష్యశ్చాస్త్రేభ్యోఽవగంతవ్యః.

కన్యావిక్రయణనిష్కేధాపాదకమగు నీపద్యమే దుర్నీతిబోధక మగునేని తద్బోధకధర్మశాస్త్రములెల్ల నట్టివియే కావలసివచ్చును. సాదృశ్యమన భేదఘటితము. తద్భిన్న త్వేనలితద్ధతభూయో ధర్మవత్త్వం సాదృశ్యం, కవివివక్షిత ధర్మపురస్కారముగా సాదృశ్యమును విచారింప వలసి యుండును విక్రయణ మిక్కడ సమానధర్మము, తత్కుప్రసర్తనాదికము భిన్నతాపాదకము. “చంద్ర పన్మథం” అనుచో జంధనిష్ఠయూపధగ్రములును మొగమం దెన్నటికినిరావు. అట్లే నెలముడికి గల వ్యుత్పత్తిమాత్రమే యిట వివక్షిత మగుచున్నది గాని తక్కిన వ్యభిచారాదికము వివక్షిత మగుటలేదు. విస్తరింపవలసియున్నను విజ్ఞాలు కలరుగదా వారే విస్తరింతురని ముగింపబడుచున్నది. ఇందులకు భాగవతాగ్ర గణ్యుడగు శ్రీ పోతరాజుగారి పద్యమొకటి యుదాహరింప బడుచున్నది.

ఉ. బాలరసాలసాలనపపల్లవకోమలకావ్యకన్యకమ్
గూళల కిచ్చి యప్పడపుగూడు భుజించుటకన్న సక్కుపుల్
హలితులైన నేమి... (భాగ 1 స్కం)

దర్శివ్యాపేక్షచేదమ కావ్యకన్యకల నొరులకు పిక్రయించుకొను కవుల పడపుగూడు భుజించువారని పోతన్నగారు వాగ్దానిరి. కాన్యమునకు గరచర జాద్యవయవములు లేవు. అది స్త్రీ కాదు. కొన్ని ధర్మములం బట్టి కవులు స్త్రీగా రూపించు చున్నారు. దేని ధర్మము నిందు రూపించుచున్నారో దానిని విక్రయించి భుజించువారు పడపుగూడు భుజించువారుగా బరిగణించు వ్యవహార మున్నయప్పుడీ పోతరాజుగారియూహ బ్రదుకును. ఐనచో బోతరాజు గారు గూడ మా యభిప్రాయమునే పొందిరనుటకు సందియము లేదు. కావున విమర్శకాభిప్రాయము చొప్పున దుర్నీతి పోతరాజుగారి పద్యమునకును దగుల వలయును. కాంతం. పాపం.

శ్లో. నశబ్దబ్రహ్మాత్మం పరిమళ మనామూయవ బసః
కవీనాం గంభీరే వచసి గుణదోషా రచయతు. (మరార్యహాకవిః)

పురుషుని విధవ యనవచ్చునా? అనగూడదా?

అనవచ్చును. విధవాత్వము స్త్రీనిష్ఠధర్మమైనను శిష్టవ్యవహారమువలన నేవోయిగము మనాధ మగుచున్నది. ఇందుల కిక్కరింద పంతులు సాధకములు గాగలవు.

శ్లో. సేనచి త్పూర్వమున్తోపి నీవీబంధశ్శక్తికృతః
విచిత్ర భోజనాభోగపర్థమానోదరాదినా॥
ఇతి పర్యయోగః, భాగ్యంతే రుషచారాద్వా॥

(వాసునకృత కాన్యాలంకార సూత్రములనుండి)

నీవీబంధవచము స్త్రీ కటివాసోబంధమునకు జెట్టును గాని పురుషవస్త్ర
గర్భిణికి జెట్టున శంకించుకొని మొదట భాగ్యంతిలనఁ గవి యట్లు వాడి
యుండు నని చెప్పి పిదప స్వల్పవిషయమునందు మహాకవికి భాగ్యంతికల్పన
మనువిర మని యెంచి “కపచారాద్వా” అని గతని నూచించియున్నాఁడు.
ఇంతకాస్త్రము నుపయోగించి దీనిని సాధించుటకన్న దప్పనుట నుభువు కాదా
అని కొందఱ జలను లనవచ్చును. కాని యది సరి కాదు. ఆస్మదాదులప్రయో
గము లట్లు త్రోసివేయ వలనుపడునుగాని శిష్టవ్యవహారమట్లు త్రోసివేయుటకు
వలనుగాదు. కాబట్టి భోజనకరణములలో “వ్యవహారతత్వ” అని వ్రాసిన కాస్త్ర
జ్ఞులకు శిష్టలయం చెట్టి గౌరవమో నిజ్ఞు లెఱుంగనిదికాదు. దానిని సాధించు
నీతి యెఱుంగుఁగాక, మానుఁగాక! మూఁఁడుఁగూడ విధవ యనియే పలుకు
టకుం గతమేమి? శిష్టవ్యవహారోపబద్ధియే. ఇప్పు డవ్యథాగా నాపదమును
మార్పుఁడన్నను లోకులు మార్చును. మార్పుటకుఁ దోర్చియును గానరారు
మఱియుఁ గొందఱు ‘విధవుఁడు’ అని యందు గనుకొందము. అట్లునుట యుక్తమా?
ఎన్నఁటికిని యుక్తముకాదు. ‘ధనః ప్రియః పతి ర్భర్తా’ ఇంచలి నాల్కొబ్బము
లలో ధవ శబ్ద మెన్నఁడు గాని భార్యాపరముగా స్త్రీలింగముగా నుండదు.
ప్రియాదిశబ్దము లుండఁగలవు. భర్తృశబ్దము స్త్రీలింగముగా మాతినను భార్య
వాచకము మాత్రము కానేరదు. దీనింగూర్చి వ్రాసిన గర్భిణి విస్తరించును.
గాన నది వదలుదము. పృకృత మనుసరింతము. విధవుఁడు, నుశబ్దము కాపలసి
వచ్చునో, విగతా, ధవా, యశ్యసః అని విగ్రహము చెప్పనొప్పును గాని,
దయిత వల్లభాది శబ్దములవలె ధవశబ్దము స్త్రీలింగము లేదు. కావుననే విధ
వుఁడు, అను వ్యవహారమును గలుగలేదనియెఱుంగునది నిష్కృష్టాంశమేమనఁగా
విధవాశబ్దము విశేష్యనిఘ్న మగుటకు వీలులేదు గాన నిత్యస్త్రీలింగముగాఁ
బుద్ధిమించినది. ఆహేతువుచే బుద్ధిమని దిట్టవలసి వచ్చినను నయ్యది యప
హేతువర్థకూన్యముగా నదేలింగమున వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. ఇంచులకు—

శ్లో. లింగసంఖ్యా విభజనాపి విశేషణ విశేష్యయోః |
విభక్తిః పున రేకాచే ద్విశేషణ విశేష్యతా.

అను నార్యోక్తి సాధకము కాఁగలదు.

స్త్రీనిష్ఠ విధవాత్వము పురుషునియందు పడఁచుకతన నిది యాపచారిక ప్రయోగమని శిష్టవ్యవహారవేత్తలు నిర్ణయింపఁగలరు. ఇందులకు మొదటనే యాధారము చూపఁబడినది.

గీ. మనకు మేళములకు సచ్చి ధనముకన్నఁ
దగినవారలలోడ సంపన్నములు ఘటించుటే
ముఖ్య మగులాభము. (శ్రవణానందము)

విమర్శకుఁ డిటు నన్వయము నెడిన దని దినంతులు గొట్టి తిరస్కరించెను. దిద్దికొమ్మనియెను. ఎందులకు దిద్దవలెనోకదా? మేళములకుఁ దటస్థించుధన మెంతయో యుండదు గాన నద్దానికన్న నయ్యెడ కరుణించి తమ హావభావాదులం జూచి మోహించిన విటులొనగఁడు ధన మెన్ని రెట్లో మోచుచుంటుం జేసి, అ ధనయాప లాభముకన్న నట్టివారలతోడి సందర్భ మనెడి ధనలాభమే ముఖ్య మగులాభమని బాబునకేని స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లుండఁగా వెక్కిరించి తిరస్కరించుట కవకాశమేమో విజ్ఞులే నిర్ణయింపఁగలరు. సుదర్శినీపత్రికాధిపతి వ్రాసినచోప్పన “గంగింధపు బొంత యంతయు” నిట్టియనాలోచితపు శంకలతోడనే కుట్టబడినది ఈ శంకల కుత్తరము లేల లిఖింపవలయును. అథవా లిఖించిన ఫలమేమి? పృథానాంశమునకు వత్తము. ఈ విమర్శకుఁడు వ్యాకరణాది విషయములనుగూర్చి చర్చింపఁ దగువాఁడో కాఁడో తజ్ఞులెఱుంగక పోరు. పాశుపతములో ననేకోదారణములు చూపియుపపాదించిన విషయములనే యిందు మరల నెత్తికొనినఁ జేయునదియేమి? కావున నా విషయములను, అనన్వయములని యాక్షేపించిన విషయములను నుక్షేపించి యీ కబ్బములు కుర్చీతిని బోధించుచున్నవని విమర్శకుఁడు వ్రాసిన దెఱవ సత్యమో విస్తరించి చర్చింతము. శ్రవణానందములోనేమి, పాణిగృహీతలోనేమి, వేశ్యలంగూర్చియు, తన్నాయకులంగూర్చియు, వారివారి పృసర్తనలంగూర్చియు నిరాకరించి మందలించిన యుక్తులకుఁ బరిమితియే లేదు. ఇందుదాహరించి చూపుద మన్నఁ బ్రబంధమెల్ల నుదాహరింపవలసి వచ్చును గదా! అట్లగుటచే నా నెట్టి పనికిఁ బూనక పాఠజ్ఞులగువారి నాగంగింధములు సాంతముగాఁ జూచునట్లు పార్థింపు చున్నారము. మఱియు పౌరణికకథలు రసాభాసములను వాదమున కింతకుమున్నే కొండొక యుత్తర

మిఁబడినది. కాన నద్దానిం గూర్చి విస్తరించ నలసిన యావశ్యకత లేదు. ఇంక
 పీఠిబోధకము లైనను అక్కడక్కడ దున్నీతినిగూడ బోధించు పద్యములు కలిగి
 యుండెనా? లేదా? యను శంక మత్తరమును నివండు. కావ్య మనునస్వరూ
 యింపాత్మల కనుగుణముగా వాక్యకల్పన చేసినదియే కాని యన్యము కాదు.
 నారివారి మనోభావముల ననుసరించి రసోచితముగా రచించినప్పుడు పాత్రోచి
 తమగు దున్నీతి కొంత పత్రికావ్యయవంతుల నుండియే తీరును. శ్రీమద్రామా
 యణమలో, రావణుడు సీతతోఁ బ్రసంగించిన పునంగము దున్నీతి కాదని
 యెవ్వరేని చెప్పగలరా? అంతమాత్రమున నాకావ్యము మావ్యమను సహాను
 బుండురా? ఉండును. అయినచో నాదున్నీతి విజల మనస్సున నాటకుండ కాట్లా
 కాపాడ నగునో చెప్పవలసియున్నది. ఈ త్రవపాత్రలు వచించు వాక్యములు
 సిద్ధాంతములనియు నితరపాత్రులు వచించునవి సహాత్మమణీయములుగాఁ గన్ప
 ట్టినను నవి సిద్ధాంతములు కాఁబాలవు గానఁ బాత్రులు వానిబట్టి తమవర్తన
 యును మార్పుకొనరనియు నెఱుంగఁదగు. అట్లుగాక వాఁయుటకన్న మహా
 కవుల వచనరచనలం జూపి చర్చించినఁ గొంత యుక్తముగా నుండెడిని.

“సీ. నెలిఁబెట్టిరే బాడములు పరాశరుఁబట్టి దాకకన్యా కేళి తప్పవేసిఁ(మచ.)

పైసీరపద్యము దున్నీతి బోధకమా కానా? మఱియు—

ఉ. ...చెన్నవలెం గఱంగు నలివేణులఁ గొఁగిటఁ జేర్చుభాగ్యముల్

కా. ...ఆ నందో బ్రహ్మయటన్న బ్రాజమపు నంతర్బుధి నూహింపుమా...

ఈ పద్యము ఒన్నియు దున్నీతిబోధకములే, యివియే యననేల, యీభట్ట
 మున పరూధిని నోటనుండివచ్చు ప్రితియుక్తియు దున్నీతి బోధకమే కావలెను.
 ఎందుచేత? వేశ్యాసమాగమ ముక్తమ మనియు, గర్భస్థిత్యాజ్య మనియు
 బోధించుటచేత. అగుచో గతియేమి? ఆ మాటలను బూర్వపక్ష మొనర్చి వచిం
 చిన పునరాఖ్యుని మాటలు సిద్ధాంతము లగునని కవి యభిప్రాయము గాని
 పరూధినిమాటలు సిద్ధాంతములని కాదు. కావున సంతమాత్రమునఁ గావ్యము
 దున్నీతిబోధకము గానేరదు. పునరాఖ్యుని వచనములు చూడుడు.

కా. ఈ పాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱియెంచేఁ గంటిమే కామశా

స్త్రోపాధ్యాయిని నా వచించెదవు మేలోహో త్రియాధర్మముల్

పాపంబుల్ రతి పుణ్యమంచు నిక నేలా తర్కముల్ మోక్షుల

...క్షీపధ్యాగమ మూర్తి ఫక్కి కివివో మీసంప్రవాయాఢముల్.

ఈ యుపన్యాసము వలన నవగతమగు నీతియే కాస్త్రప్రవృత్తి మగునీతి యనియు దీనినే చదువరులు గ్రహింపఁ గలరనియుఁ గవియాశయము. పూర్వ పక్షము లేనిచో సిద్ధాంతముదయింప నేరదుగానఁ గవినమిహిత సిద్ధాంత సద్భూతి మగుపూర్వపక్ష పరిసంగము పాత్రోచ్చితముగ వర్ణించుట కవిసర్మము. అట్లు చెల్లించు నష్టదుగూడ నాలంకారిక సమయోల్లంఘనము చేయఁగూడదు. కాని యేకారణము వలననో సర్వస్థలగు కాలిదాసాదుల శ్లోకములు గూడఁ గావ్యచిత్తముగా దోషపరీక్షణమున కుదాహరణము లగుదున్నట్లులు లక్షణగ్రంథముల వలనఁ దెలియ నయ్యెడిని. దీనింబట్టి చూడఁ గుణమున్న చోటనెల్ల నిందుక దోష మున్నను సహ్యమని పెద్దలు చెప్పి సిద్ధాంత వచనము స్మృతికి నచ్చుచున్నది. అని యటులుండుఁగాక! అపస్తంభరమును బొందియున్న యుత్తమ నాయక నాయకుల ప్రసంగములు గూడఁ గొండొకచో దుర్నిత ప్రదములుగ నుండును. ధౌగినవారి ప్రలాపములంబఱ, నట్టికట్టల నవ్వారి వచనములును బరిత్యాజ్య ములే. అనఁగాఁ బూర్వ పక్షకోటి ప్రవిప్లములే గాని సిద్ధాంతపదవికి రాజులవు. పరికింపుఁడు. అన్యత ము దుర్నిత కాదనువా రుండరుగ వా? అట్టి యన్యతము నొక పట్టునఁ గాలిదాసు దువ్యంతునిసంటి యుత్తమ నాయకునిచేఁ బరికించెను.

శ్లో. కృపయం కృపరోక్షమన్యథో మృగశాలై స్సమ మేధితో జనః
పరిహాస విజల్పితం సఖే పరమార్థేన నగృహ్యతాం వచః॥

ఈ శ్లోకము శాకుంతములోనిది. దువ్యంతుఁడు తనకు శకుంతలయందును శకుంతలకుఁ దనయందును గల యనురాగమును దనమిత్రునితో పచించి పదపడి యతఁడంతఃపురమునకు నిది తెలియఁ జేయు ననుసందియము రాఁగాఁ బైరీతి నప లాపించెను. దీనిని దుర్నిత యనువారుందురా? సమయోచితముగా నట్లతఁడప లాపించుట యుక్తమేయని కావ్యధ్వనివేల్తలు నిర్ణయింతురు. దువ్యంతుఁడు శకుంతలా విషయక వ్యామోహములో నుండి పలికిన పలుకులకన్నఁ బదపడి శకుంతలను మఱచి శకుంతలచేఁ దెలుపఁబడి కూడ కాపదశమున నిజము స్మృతికిఁ దగులక యాపె బరిగ్రహించుటకుఁ బరగ్రహణ దోషము వాటిల్లునేమో యని కొంకునప్పటి పలుకులు నీతిప్రదాయకములుగను సిద్ధాంత స్థానోచితములు గను నుండునని ప్రాజ్ఞులు నిర్ణయింతురు. ఇట్లే కావ్యముల యందేమి నాటక ములయందేమి చర్చించి సారమును దెలిసికొనవలసి యుండును. దిశ్వాత్రము వ్రాసేతిమి గాని విస్తరించినచో నెంతయేని పెంచ వలసివచ్చును. పైని జెప్పిన

విధముగాఁ గాక యేదో యొక పూర్వపక్షపు పవనమును బట్టుకొని నిషేధింపఁ బూనితిమేని ఆదికావ్యము మొదలు నేటివరకును గలకావ్యములన్నియు దున్నీతి భూయములే యని చెప్పవలసి వచ్చును.

ఉ. ...తాటాకులలోన వాసిరి పరాంగనఁ గూడినఁ బాపమంచు॥

(తారాశకాంక)

పై పద్యము విప్పటివా రనేకులు గర్హించు చుండఁగా మేము వినియుం టిమి. కవియుదేశము చొప్పున నది సిద్ధాంతవాక్య మెన్నఁటికిని గాదని వారెఱిగినట్లు తోచదు. దుష్ప్రవర్తనాభిముఖురాలగు స్త్రీ సచించు చున్నీతి బోధకవాక్యమును బట్టి చరించువా రుండదు. ఎంతవాసినను నిది తేలునదికాదు. నేద పురాణ కావ్యములలోఁ గావ్యార్థగ్రహణమే కష్టము. ఇందుఁ బదార్థము వేఱుగను సాగము వేఱుగను నుండును ఈయంశమును గూర్చి లాక్షణికు లెంత యుద్వోషించినను బృక్కృతకాలవిమర్శకాభాసుల కా గ్రంథనామములుగూడ తెలియని కఠిన యశ్చేచ్ఛగా వ్రాసి కవులను మోషించుట కవకాశము గలుగు చున్నది.

“వ్యభిచారము తప్పని బోధించుటకుఁ గథానాయకునకు సుఖివ్యాధులు లోనగునవి తటస్థింపఁగా నవ్వడతఁ డేడ్చుచు నీతి బోధించినట్లు రచించుట లాక్షణికసమ్మత మగునా?”

మావిమర్శకుఁడుగారు పైఁ జెప్పిన చొప్పునఁగాని నీతిని బోధించినను లాభము లేదనుచున్నారు. అట్టి దుస్థితులు వ్రాయవలసిన యవసరము తటస్థిం చినను వర్ణించుట యుక్తము కాదని లాక్షణికులు మొఱ్ఱవెట్టుచున్నారు. ఇందే మి గతి? గతిమాటకేమి! లాక్షణిక సమయము నుదాహరించి చూపుటయే గతి.

“...కవినా ప్రబంధ ముపనిబన్నతా సర్వాత్మవా రసపరతంత్రేణ భవితవ్యం తత్రేతివృత్తే యది రసాననుగుణాం స్థితిం పశ్యే త్రాం భంక్త్యాపి స్వతంత్రీతయా రసానుగుణం కథాంతర ముత్పాదయేత్ నహి కచ్చే రితివృత్త మాత్రనిర్వహణేన కించి త్ప్రయోజనం ఇతిహాసా దేవ తత్విధేః”

(ద్రవ్యశాస్త్రోకమునండి)

మఱియు మాప్రబంధముల నటుండని త్రము. రామాయణాది ప్రబంధము ఇదే పుచ్చుకొందము. నాయికా నాయకులకు సంబంధించినంతవఱకు వర్ణనీయ

ములైన కత్తసుఖములు స్నాన పానాదులు లోనగునవియును నందు వర్ణించియు దంతభావనమునకునున్నవశ్యం భావియగుకొండొక కృత్యమునుగూర్చి వర్ణింపని కారణ మేమో? విమర్శకుఁడు విచారింపవలసి యుండును. ఏ నాయకా నాయకులుగాని దానితో నవసరము పట్టనివా రుండరుకదా? ఔరా! కావ్యార్థ విజ్ఞానము! ఏది వర్ణ్యమో, ఏదికాదో, లక్షణజ్ఞులయ మెట్టిదియో తెలియకయే విమర్శనము వ్రాయుటయు దాని నెవరో యచ్చొత్తించుటయుఁ గలుగు నీకాల మహిమ నేమనవలయును. దీనిం గూర్చి విమృష్టగ్రంథములలో నొకటి యగు పాణిగృహీతలో—

చ. మునుపు మహాకవీందుర్లు సమున్నతఫక్తి నొనర్చు కబ్బముల్
వినుతికి నెక్కఁ గాని యవివేకుల కూతలు తాటియాకులం
దునె నశియించె, నోటఁ బడు తుంపురు లేనియు నిష్పశుచ్చు ప
చ్చిన కతనక జగన విలసిల్లెడి, మేటికృతుల్ నశించెడికొ.

అని వ్యాసించితిమి.

“ఉ. కాంతలమాట నమ్మకొని కథకునికొ గడు లోయనై తదీ
యాంతరభావముల్ దెలియ ‘కైసరుబాజు’ యటంచు నుబ్బుచుం
ద్రొంతవివేకులైన మది నీవిషయంబు పరీక్ష నేయఁగా
నెంతయు ‘బుడ్డనమ్మకొని యేటను బడ్డ విధమ్మ’ గాదో” (శ్రవణా)

పై పద్యములోని ‘బుడ్డ’ అను పదము అసభ్యమని విమర్శకుని వాదము. అసభ్యమనఁగా అశ్లీల మని యాశయము. ఆ అశ్లీలము వ్రీడావ్యంజకము, అమంగలవ్యంజకము, జుగుప్సావ్యంజకము అని మాడుదెఱఁగు లనియు దానిని గావ్యములయందు వాడఁగూడదనియు లాక్షణికులు వ్రాసియున్నారు. కావున నిప్పట్టి విమర్శకుని యాక్షేపణము సమంజసమే కావలెను. కాని యాదోషము నకుఁ గొండొకచోఁ బ్రవృత్తిని లాక్షణికులెల్ల సంగీకరించి యున్నారు. దాని నిట నుగాహరించి చర్చింతముగాక.

“శాంత విమాషకాద్యుక్తై నదోషః శాంతోక్తై యథా”

శ్లో. ఉత్తానోచ్చాన మంధూక పాటితోడర సన్నిభే
క్షేదిని స్త్రీవ్రణే సక్తి రకృమేకస్య జాయతే. (కావ్యానుశాసనమునుండి)

పైపంక్తు లశ్లీలప్రకరణముననే యాయానుశాసనముఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కావున డపఁగా నేకారణమువలన నైన నేమి స్త్రీవిషయక వ్యాపారమునుండి

యేషమును బొందినవాడని యెఱుంగఁదగు. వాని ప్రసంగమునం దశ్శీలవోషము గుణముగా గ్రహింపఁ బడుననియు, నట్లే విదూషణోక్తులయందును గ్రహింప వచ్చుననియు, బైవాక్యముల కర్థము, ప్రకృతమో? భావకాబల్యమునఁ బ్రసరించు నాయతుఁడు పలువిధముల వితర్కించుచు నందు స్త్రీ వ్యసనము గూడనిది కావున నందుఁ బ్రవర్తించుట వివేకికి లక్షణము కాదనియు నట్లు ప్రవర్తించుట “బుద్ధున నమ్మికొని యేటనుబడ్డ” సామెతవంటిదనియుఁ దనలోఁ దాను విమర్శించుచున్నాఁ డని పద్యము వలన విన్నవ్యముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును గాన నిది కాంతోక్తిలోఁ జేరుచున్నది. అందుచే నిది దోషముగాదు. మహాత్మ లకిని గాదు ఈ యనుకావనము నెఱుఁగుటంబట్టియే మహాకవులెల్లరు నిట్టి పట్టుబెల్ల నిట్లే వ్యవహరించుచు వచ్చిరి.

(1) శ్లో. కృచ్ఛ్రాణాఽ మేధ్యమధ్యే నియమిత తనుభిః స్థీయతే.

(2) శ్లో. స్తనా మాంసగ్రంధీ కనకకలకావిత్యుపమితౌ
ముఖం శ్లేష్మగారం తదపిచ శ కాంకేన తులితం
ప్రసన్నాతృక్షిన్నం కరివరకరస్పర్శి జఘనం
ముహూర్నింద్యం రూపం కవిజనవిశేషైర్బుధకృతం.

(పైశ్లోకమునకే యేనుఁగు లత్మణకవిగారి తెలుఁగు పద్యము)

త. స్తనములు మాంసపిండములు చక్కని బంగరుకుండ లంచు నా ననము కఫాలయంబు తుహినద్యుతితుల్య మటంచు మూత్రభా జనజఘనస్థలంబు కరిచారుకరస్సమంచుఁ గామినీ జనమలినాంగముల్ సుకవిచాతురి వర్ణనకెక్కి నిమ్మపాక.

(3) శ్లో. ...భోగినీనాం స్థూలోపసస్థలీషు స్థగితకరతలస్వర్ణలీలోవ్యతానామ్”
అత్ర సహృదయాహ్లాదిన్యాం వ్యాఖ్యాయా మేవ మస్తీ- స్థూలోపస్థ
స్థలీషు వర్జులోచ్ఛానమదన సదనప్రదేశేషు జానపదేశ్యాదినా అకృ
తీమాకేశీవ స్థగిత, మాచ్ఛాదితం, యత్కరతలం...ఇత్యాది.

అతివిస్తర మెందులకు? పైశ్లోకము లన్నియును మహాకవి యగు భర్తృ హరి సుభాషితములోనివి. ఇందలి యశ్శీలములెల్లఁ బై నదాహరించిన “కాంతోక్తా” అను దానివలననే సంగత్యణియములు. ఈరహస్యము నెఱుఁగనివారి క్కా సుభాషితములు కుభాషితములే. కవిత్వము పుట్టినది మొదలు నేటివఱకును.

బ్రాజ్మలగువా లేరును నిట్టి సందర్భములయం దిట్టి ప్రయోగముల నేవగించు కొనుట లేదు సరికదా పైపెచ్చు తమ లక్షణగ్రంథములయం దుదాహరణములు గాఁగూడఁ దై గొనుచున్నారు.

శ్లో. ఆలోకనంచ పచనంచ నిరూహనంచ

యాసాం స్మర న్నమృతపత్నరసం కృతస్త్యమ్

తాసాం కి మంగ! పితౄతానపురీషపాత్రం గాత్రం విచిత్త్య
సుదృశాం ననిరాకులోసి. (వాగ్భటాలంకార గ్రంథమునుండి)

పైశ్లోక ముపమేయ ప్రదురోపమాలంకారమున కుదాహరణముగా గ్రంథ శర్త స్వీకరించియున్నాఁడు. మఱియొకటి యీసందర్భమున విచారించవలెను. ఈకవికి నష్టిల మన నెట్టిదియో తెలియదనియు నక్కతన దీని నుదాహరించి యుండు ననియు నాపాతరమణీయమగు నొకవాదము రానచ్చును. కావున దానిని నివారితము.

“...ప్రీడా, జుగుప్సా, అమంగల, పృతీతికరా యే శబ్దాస్తేఽపి సభా మచితత్వా ద్ద్రావ్యా ఏష, ప్రీడాపేతుర్యథా. “సాధనం మమహ ద్యస్య” ఇత్యుక్తౌ సాధనశబ్దః పుంశ్చిహ్నేఽపి శంక్యేత, జుగుప్సావాచకో యథా, వాయుః ప్రసరతి” వాయుశబ్దోఽపానపవన శంకాకారీ, అమంగల ప్రతీతి కరో యథా, “సంస్థితోఽయం, సంస్థితశబ్దోఽత్ర మృతార్థ శంకాకారీ...”

(వాగ్భటాలంకార గ్రంథమునుండి)

సహృదయులారా! “సాధన, వాయు, సంస్థిత, శబ్దములనుగూడ నంగీకరింపనియంత పరిశీలనగల యీయనుశాసనమునకు “పురీషపాత్ర” శబ్దమునందలి దోష మేఱుంగరాదను సాహనులుండరుగదా! అట్టివో నితః దద్దానిని నలంకారోదాహరణముగా నిచ్చుటకుఁ గతమేమి? “శాంతోక్తానవోఽః” అను నపవాదాస్త్రము ననుసరించియే యని యెఱుంగునది. మఱియు నీరహస్యము నెఱుంగక కొందఱు యథేచ్ఛముగా నష్టిల ప్రసంగములను గావించి వానినెల్ల భర్తృహర్యాదులు శాంతోక్తలయందు వాడిన ప్రయోగములవలన సాధించఁ జూచుచున్నారు వాతెల్ల నీరహస్యము నెఱుంగవలయు నని కోరుచున్నారము. ఇందునుగూర్చి “శలభాలభనము”నందు విశేషించి చర్చింతుము. పై నుదాహరించిన భర్తృహరి శ్లోకములలో (తి) వ యంకెగల శ్లోకము “శాంతోక్తి”

కాదని ప్రకరణమునుబట్టి కొందఱు వాదించుచున్నను. అగుచో నది మాకు మఱియు నుపకారకమేగాని యొనను దత్త్యమును దెలుపఁబూనుపట్టున నట్టి స్వలాభములను జూడఁగూడదు గాన నదికూడ శాంతోక్తిలోనిదే యని చెప్పుచున్నారము. అందులకు,

“శ్లో. సంసారే స్వప్నసారే పరిణతి తతశే ద్వేగతీ పండితానామ్.”

అను మొదటి చరణమే బోధక మని పాఠిజ్ఞు లెఱుఁగుదురుగాక మఱియు నాయుక్తోక్తముల నుదాహరించి తమ కృష్ణలీలాతరంగిణిలోని యవాచ్య ప్రసంగములను సాధింపసెందుచు “గుంజాగర్వభంజన” మను పేరితో మామితృలు మ॥రా॥రా॥ బెల్లంకొండ రామరాయ కవీంద్రులవారు చిన్నపాత్రము నొకదానిని బ్రచురించియున్నారు. పైవారి రహస్యముల నెఱిగి సమర్థనమునకు దిగవలయునని పార్థికింపఁబడుచున్నారు. అపవాద్యాపవాదకభావము నెఱుఁగఁయెవరుగాని శాస్త్రప్రసక్తిలోనికి నడుగిడఁ గూడదు

“నహింస్యా త్వర్వాభూతాని” “అగ్నిహోమీయం పశుమాలభేత” ఈ యుభయశ్రుతులకును నేకవాక్యత గల్పించుకొనినంగని చక్కని సిద్ధాంత మదయింపదు.

“పచనా త్వస్మత్తి ర్వచనాన్నివృత్తిః”

ఏభూతమునుగాని హింసింపఁగూడదు. ఎందుచేత? ‘నహింస్యాత్’ అని వేద ముఘోషించుచున్నది గనుక; మఱియు యజ్ఞమునందుఁ బశుహింసచేయవచ్చును ఎందుచేత? పుత్రి చెప్పచున్నది గనుక — తుదకు దేలిన సారమే మనఁగా— “అపవాద వినిర్ముక్త స్థలవోత్సర్గశాస్త్రస్య ప్రవృత్తిః” కావున ముందుగా నపవాదమునకుఁ జోటుచూపి పిదప వోత్సర్గము పుస్తర్గింపవలయును. అందువలననే.

“అగ్నిహోమీయ పశువ్యతిరిక్త సర్వభూత కర్మకపానన మిష్టపాదనత్వా భావవత్”

అని పైశ్రుతులకు నెప్పుడొక్కొక్కటి మిఠ్యమని మిఠ్యమని నిర్వచించియున్నారు. విస్తరము తేజాలవలననే యెఱుఁగఁదగు. ఇకఁబ్రకృతమో శాంతవిదూషకా ద్యుక్తులయందుఁదక్క నశ్లీలము లితరత్రో వాడఁగూడదు, అని యర్థము చెప్పి తీరవలయును. కావున విమర్శకుని యాక్షేపణము శాస్త్రజ్ఞానదూరమని యుపే

క్షీంపవలసినదే. మఱియుఁ బ్రకృతమునకు సంబంధింపకున్నను నపవాదశాస్త్ర ఛాతీత విమాషకాద్యక్షులకుఁగూడ నుదాహరణమును చూపవలసియున్నది. గ్రంథ విస్తరభీతిచే నందులకు దిగక తదుదాహరణము లచ్చటచ్చట నాటకములయందును జ్రహసనములయందును జూడఁగోరెదము. ఈవిచారణములననే ప్రహసనము నందలి శ్లోకములుగూడ శ్రీరామరావుగారి యశ్శీలములకు సమర్థింపనేరవని యెఱుంగఁదగు. వారి “గుంజా గర్వభంజన” మెల్ల నింతమాత్రముననే ప్రత్యాఖ్యాతమని చెప్పవలసియున్నను “శలభాలభనమున” నందుంగూర్చి విస్తరింపఁ బడునని సహృదయు లరయుదురు గాక.

మఱియు నొక విషయము విచార్యము. భర్తృహర్యాదులు సంస్కృత భాషకవులు. వారాభాషలోని యనుకాసనములంబట్టిపోవచ్చును, తెలుఁగుకవుల కట్లుపోవుట యుచితముగాదని కొందఱ అనఁగా వింటిమి. ఈయనువా రెంత విజ్ఞులో వేమరయఁజాలము. ఆలంకారిక విషయము తెలుఁగునకు వేఱుగలేదు. ఉండనక్కఱయులేదు. గుణవోపవిషయకమగు చర్చకుఁగూడఁ దెలుఁగునకు వేఱుగ గ్రంథములులేవు. ఉండెదో! ఆవియు సంస్కృతగ్రంథములఛాయలే. వీభాసలోనున్నను ధర్మశాస్త్రమెట్లు సర్వజనగ్రాహ్యమో అట్లే యిదియునని యెఱుంగునది. కావుననే తెలుఁగుమహాకవులుగూడ శాంతోత్పలయం దశ్శీలము లను వాడియున్నారు. దిక్పాత్ర ముదాహరించెదము.

(కవికర్ణరసాయనమునుండి)

కా. పాత్రాపాత్రవివేకరీప్తులు శుభప్రారంభముత్తుల్ పురీ
పోతీరిపాయలు తత్త్వసాధన కళాబోధానపాయల్ శ్రవో
నేత్రప్రూణకజిహ్వాకాపరమనోనిత్యానుకూలుర్ నదా
మూతీద్వారసుఖాభిలాషు లహహా! మోక్షంబపేక్షింతులే.

క. మలమూత్రరక్తపిత్తా, దులు వేర్యేతైనరోసి దుగ్ధదుఁడిహిహీ!,
మలమూత్రరక్తపిత్తా, దుల పోషగుణాయమింపుతోఁగామించుకొ.

తే. గీ. మూత్రపతనస్థలం బపవిత్రమనుచుఁ
ద్రొక్క రావేలఁగని చాలఁ దొలఁగుచుందు
రట్టిమూత్రఫల గాలువయైన డోలి
యోని దానికి రోయడి యల్లమహాహ!

(కవిరాజమనోరంజనమునుండి)

అతివిస్తరమందులకు? పై నుదాహరించిన గ్రంథములలో నీ షట్టము నందే మఱి కొన్ని యిట్టివి కలవు. చూడఁగలరు. ఆగ్రంథములే యనఁజేల, యే గ్రంథములందేని యిట్టి షట్టము నిక్షేపించును ఐనచో నేవము కలుగుట సంభవించునందురా? ఆయేవము కలుగుటయే సాధ్యముగా నెంచి పాత్రోచితముగా నట్లు ప్రసంగించెను, గాన నాయాపత్తి చనిచేయదు. కావుననే ఆవి శంకరులు,

శ్లో॥ నారీస్తవధరనాభీదేశం దృష్ట్వామాగామోహపేశం । ఏతస్మాదంస
ఁసాదికారమ్ ॥ అని యేవమును గలిగించిరి. —

శ్లో॥ శాంతే లోప్తయతే సర్వమ్ ॥ (అలంకారశేఖరమునందే)

మన మెందల మరవ్యాపడినను విరక్తుడింతకన్న గౌరవముగా నర్జింపఁడు. ఇంతవఱకెందులకు? శ్రీ యాంధ్రకవితా పితామహాడొక్కట్టైన,

చ. పడిగముతమ్మలం బుమియు చల్లపకోటికి నోరు, వేణి యం.
గడిసవరమ్మ సంక సారకాయ లులోజులు లవ్వరవ్వసా
వడి యెద, యూరువులో గమిడి వాతీయనంటులు, మోష జడ్డిగి
జ్జడి నెలయాలి పవనము జీవనమే తలపోసి చూడఁగఁక.

అని యేవముగా వర్ణింపలేదా? భాగవతాగ్రగణ్యుడగు శ్రీ పోతరాజుగారు. —

ఆ. అథముడైనవాని కాలగుకంటె
నత్యధికునింట దానియగుట మేలు
హీనుఁబొంది యొని హింసించఁగా నేల
యువతి జనుల మారకుంట లేన్దు ॥

అని భాగవతమున నుడువలేదా? వీరెల్లరు మూర్ఖులారా? లాక్షణికము యము నెఱుంగక పంకలుపెట్టు మనము విజ్ఞులమా? బోరా! కాలమహిను! వచనానుసారముగ లోకానుసారముగ నడుచు మహాకవుల కీవాడెట్టికష్టము తటస్థించుచున్నది! ఆత్మర్యమేమి? వేదముననుసరించి యజ్ఞ యాగాదు లొనరించు మహానుభావులకు నీకవులయొక్కవయేమి? వారిని వెక్కిరించి వ్రాయువారు వ్రాయుటలేదా? అట్లే వీరినిగూడ వెక్కిరింతురు. అది యటులుండుఁగాక. చక్కత శ్రవణానందప్రయోగ మిప్పటి నవిన సిద్ధాంతమునకుఁగూడ విరుద్ధము

కాదని శ్రీ రెంటాల వేంకటసుబ్బారావుపంతులు బి.యే., బి.యల్., హైకోర్టు లాయరుగాఁ జేఖసలన చెడిసికొనవచ్చునుగాన నద్దాని నిట నుచుహరించు చున్నారము.

I have perused all these verses in 'Sravananandani' and am of opinion that only six of them (indicated in the list by cross marks) are objectionable according to modern refined notions, though verses containing similar ideas and description are not uncommon in high class Telugu Literature. The rest of the verses in the list are unobjectionable and do not transgress the legitimate bounds of of *Srungara*, even according to present-day canons.

28th Janry 12, } (Sd) R. Venkata Subba Rao.
Mylapore, Madras. }

ఈక్రిందిపంక్తులు పాణిగృహీతముగూర్చినవి.

I have gone through every one of them. None of these are objectionable.

(Sd) R. V. S.

వైపంక్తులు శ్రీలూరుగారు వ్రాయు సందర్భ మేమనఁగా మ॥రా॥రా॥
బెల్లంకొండ రామరావుగారు శ్రీకృష్ణ లీలాతరంగిణిలో నసంప్రదాయముగా
నశ్శీలములను వాడి రని మాళిమ్యుఁ డాడేపించఁగా, వారిపక్షమున నొకరు
బూతులు, బండ బూతులు, అని పెద్దబాబితాను మా శ్రవణానంద పాణిగృహీత
లనుగూర్చి ప్రకృతపు విమర్శకునినలెనే ప్రచురించిరి. దానిని జూచి వారు
వై యక్షరముల నాయచ్చుకాగితము మీఁదనే వ్రాసి పంపించిరి. ఆచార్యు
నప్పుడు వారందులోఁ గొంతమంది ప్రకృత నవనాగఁకు లంగీకరింపనివి యని
కొన్నిటికిమాత్ర మొక గుర్తుపెట్టిరి. ఆగుర్తు ప్రకృతపద్యమున కుంచలేదని
యెఱుంగునది—కావున “బుడ్డ”అనునది యేమతమునఁగాని యియ్యెడ దూష్యము
కాదని స్థిరీకరింపఁ బడుచున్నది. ఇదిగాక యీపదము బుడ్డకాఁకర, బుడ్డ
బుడ్డునర గానగు పెక్కు సమాసముల క్రుత మగుచుంటచే నశ్శీలములలోఁగూడ

నంతగాఁ బరిగణింపఁ దగనిది. “తువ్యతు దుర్జన న్నాయమున నశ్శీలములలోఁ బూర్తిగా గణింపఁ దగినది యైనను “శాంతోక్తా నవోపకా” కనుక నిర్దష్ట మని యెఱుంగఁ దగు. ఈ వ్రాసిన శాస్త్రార్థముచే దీని సజాతీయులగు “మరుగు కాలపజాతి” లోనగు నాక్షేపణములెల్లఁ బ్రత్యక్షాభ్యాసములని యెఱుంగఁ దగు. మనపూర్వులు పృథివిపయమునందును తేతలేతములుగా వివిధ్యించి లక్షణముల నేర్పజచి రనియు వారి కట్టుబాటుల నాక్షేపించు నేటి నవీనులలో ననేకులు వ్యథోదరపోషకమాతులనియు నీవిమృష్ట గ్రంథములలో నొకట వ్రాసియే యున్నారము.

మ. కలు ద్రావణ జన దంచుఁ దెబ్బటకునై కల్లిచ్చు నాచెట్టునా
కులుగూడక గలుషమృత లంచుఁ దను వాక్కుల్ నేడముల్ గా జగం
బులకుక బోధ మొనర్చినట్టి సుమహాత్ముల్ “కడ్పుకైలాస”మా
ఖలులక బోలఁగఁ జాలరో దశమొకో ? ఖండింప నక్కట్టులక.

(పాణిగృహీత)

ఆయీ శాస్త్రార్థ విషయమెల్ల నిష్పక్షు నవీన సిద్ధాంతములకుఁ గాలా ద్యోక్తు వారింగూర్చి వ్రాసితిమి. మా విమర్శకుఁడుగారి కిది యంతయు నకించిత్కరమే గాన నాయనకొఱకుఁ గాదని యెఱుంగునది.

“ఈ పరి సురతవర్జన మనభ్య మగునా?”

మావిమర్శకుఁడుగారు పైవిషయమును వర్ణించినవి కొన్నియుఁ గేవల సురతమును వర్ణించినవి గొన్నియు ననభ్యము లని వ్రాసియున్నారు. అందు వారొక సీసపద్యము నుదాహరించుచు నందు మఱియు ననభ్యమని కాబోలు నొక చరణము మానివేసిరి. ఆచరణమునకుఁ గుండలీకరణము గుఱుతుగా నెఱుంగునది.

సీ. చూచు నేమొక సిగ్గుచోటు లంచును మధ్యమధ్యఁ గాఁగిటికొక్కమాటుఁజేరు
కొప్పగించునో యంచుఁ గులుకు గుబ్బల మధ్యమధ్యఁ జేతులొక్కమాటొసంగు
పరిహసించునో యంచుల రయమ్మున మధ్యమధ్యనాపక యొక్కమాటు పెనఁగు
(శ్రమఁజెందునో యంచుఁజవులు దేఱుగ మధ్యమధ్యనోష్ఠ మొక్కమాటొసంగు).

తే.గీ. మద్దులిడి యొడలెఱుంగమి మోవి గొఱుకు

బద్దులు తీర్చినె యని చేరఁ బట్టు తొమ్ము

రాజ్యమిది నాది యంచు గర్వముఁ జూపు
నుపరత మొనర్చువేళ నయ్యువిద మిన్న.

పద్యమెల్ల నుదాహరించి “శ్రమఁ జెందునో” అను నాల్గవచరణ ముదాహరింపకుండుటకుఁ దగిన హేతువు మాకు గోచరింప లేదు. చదువరులు పరికింతురుగాక. అది యటులుండె. పురుషాయిత వర్ణనమే తగదనియా? లేకయిట్లు పణింపుట తగదనియా విమర్శకుని యాశయము? త్సణకాల మిట్లు పణింపుట మాత్రమే తగదని యనుకొని చర్చింతము.

సీ. పాలిండ్లు ప్రియపడి పతి చూడ లజ్జఁ దద్వత్సరము మై వ్రాలి వ్రాలి
మగుడఁ దన్వేడుచు నెగనెత్తి పట్టఁ గాముకునక్షు లిరుగేల మూసి మూసి
యింకఁజూడఁగప్పితి నిద్రెయంచు జనుముక్కు లతఁడు పాణులనంట నలగియలగి
కటిభార మెగయ నెత్తుటకుఁ దోడ్పడియెడనని చాఁపఁ బతిచేతులఁచియాచి

తే. గీ. తనదు గోప్యాంగముల దాచికొనఁగ రామి
యరసి కెలనికి డిగిపోవ మరలి మరలి
కొమ్మ పుంభావరతి కాదిఁ గొంచగాని
కొలఁది యెఱుంగద మది దొరకొన్న వెనుక. (కళాపూర్ణోదయము)

మఱియు నీఘట్టమున నిదేవర్ణనమున మఱియొక నీనపద్యమును వేటొక చంపకమాలయును నిదేవైలివి కలవు. ఉదాహరించిన కళాపూర్ణోదయ పద్యము నకును మా పద్యమునకును గల పోలికను సహృదయు లరయుదురుగాక. పింగళి సూరన్న గారనఁగాఁ దోసివేయఁదగు కవులలోనివాఁడు గాఁడు. ఉపరిసురత మనభ్యమని సుంతైన నెఱిగినచోఁ దన ప్రబంధమున నేల వర్ణించును? పర్ణించుటలో నేమైనఁ గొంకినట్లున్నదా? లేదు కావున గ్రామ్యాశీలాదులలో నుపరిసురత వర్ణనము చేరదు. మఱియు నిందుంఁగూర్చి లాక్షణికులు గొన్ని విశేషములు వాగ్వియున్నారు.

శ్లో.పురుష భావపట్కృతి పర్జితం

పనితాయా నిజయా సుకృతీకృతీ మణిరహినరతోత్సవ మాచరేత్.

అని రతిరహస్యమునందు స్వీయాసంభోగము పురుషభావపర్జితముగానుండఁ దగు నని శాసించెను. పృకృతము మా కీయాక్షేపణము లేదు గాని సూరన్న గారి వర్ణనమునకుఁ దగులుచున్నది. ఒక సూరన్న గారికే యననేల! స్వీయా

కమయసునఁ బురుషాయితము వర్ణించినవారికెల్ల నీయాత్మేషణము తగులఁ దగినదే. తగులుఁగాక ! అంతలో వారి కవసమున కసభ్యత్వ మెట్లు కలెగెడిని ? ఆకవులు కావశాస్త్రరహస్యము నెఱుంగనివారని కాని, యెఱిగియు నతిక్రమించిరని కాని యూహించ వలసియుండును. కవులకుఁ గామశాస్త్రజ్ఞత్వముకూడ నుండవలెనని యని మా విమర్శకుఁడు వెక్కిరించును గాఁబోలును. వెక్కిరించినను చెప్పక తీరదు.

...కామ శాస్త్రతః కామోప చారస్య, సంవిదిత్యను వర్తతే కామోప చారస్య సంవిత్, కామశాస్త్రత ఇతి కామోపచార బహులం హివస్తుకావ్యస్యేతి. (కావ్యాలంకారసూత్రములనుండి)

(1) ...లో...నాట్యభిధాన కోశకామర్థ యోగాది శాస్త్రేషుచ నిపుణతా త్యుత్పత్తిః ...కామశాస్త్రే వైపుణం యథా...శాస్త్రోక్తివిపర్యాసో విద్యావిరుద్ధః, యథా|| శ్లో|| ...విభాతి దస్తవ్యం ముత్తరాధరే ఆత్రప్రణమధ రాధరే ఏవ కామశాస్త్రే విహితం, నోత్తరాధరే|| (కావ్యానుశాసనము)

పై శాసనములవలనఁ గవికిఁ గామశాస్త్రజ్ఞత యావశ్యక మనియే కాక కావ్యము కామోపచారబహులమనియు సంభోగశృంగారము వర్ణన మనియు విస్తృతమును. ఇంతమాత్రమే కాదు. కవికిఁ దెలియవలసిన చెన్నో యున్నవి. కావుననే—

శ్లో. ననశబ్దో న తద్వాచ్యం నసా విద్యా నసా కలా
జాయతే య న్న కావ్యాంగమహో భారోగురుఃకవేః (ఆనికావ్యదర్పణం)

కవికిఁ బై విద్యలయం దొకింత పరిశ్రమ తక్కువైనను నంత లోటు లేదు గారి విమర్శకునికో ! అం దేది తెలియకున్నను నవహాస్యత తప్పదు. నేటి విమర్శకులకో ? ఏమియుఁ దెలియ నక్కఱ లేదు. ఇచ్చవచ్చినట్లెల్ల గీట్లుపెట్టుట యొక్కటి చేతనైనం జాలును. అది యటు బుడె—

(1) కావ్యప్రకాశికాకర్త (2) కావ్యానుశాసనకర్త (3) కావ్యదర్పణ కర్త (4) నాట్యశాస్త్రకర్త, ఎందఱుకేళ్లని వాయఁగలము ? వీరెల్లరు సంభోగ వర్ణనమును నిషేధింపనివారే, వైఁగా నిట్లువర్ణింపుఁ డిట్లువర్ణింపుఁడని కూడ శాసించి యుండిరి—

శ్లో. సురతే సాత్త్వికా భావా శ్చిత్కారాః కుటులాక్షతా
కాంచీకంకణ మంజీరరవోఽధర నఖక్షరే. (అలంకారశేఖరమునుండి).
(విస్తరస్తుతేర్తేవదర్పివ్యవస్థః)

విమర్శకుడు పదలిన నాల్గవ పరణమున “అగ్రోష్ట విషయ మున్న యెఱుగునది. ఈవిషయము వర్ణముని లాక్షణికులు ఘోషించుచునేయున్నారు. పితృమాతృవిషయకమును పార్వతీపరమేశ్వర విషయకమును దక్క దక్కిన సంభోగశృంగారమును లాక్షణికులెల్ల నంగీకరించువారే.

శ్లో॥ భవానీశంకరాదీనాంపితోర్వాతేలివర్ణనమిత్యలంకారశేఖరే, యద్యపికుమార సంభవే కాళిదాసేనవర్ణిత మస్తితథాప్యర్వాచినేన నకర్తవ్యమ్, ఇత్యపితత్తైర్.

ఇట్లు లేశలేశములుగా నాయా యీ విషయములను విమర్శించిన లాక్షణికులు సంభోగము నంగీకరించుచున్నారు. తత్తద్భేదములను గ్రామ్యశీల దూరముగా వణింప వలసి యుండుననియును వారే శాసించుచున్నారు. అట్టిస్థితిలో సంభోగ వర్ణనము పనికిరాదని తేలము వాదించు వారికిఁ జెప్పఁగ నుత్తరమేమి? ఏమియును లేదు. వారిప్రతిభ ముండు మహాకవుల శాస్త్రములు పనిచేయునవి కావు. ఇది యితరవిషయము. ప్రకృతమో? “నచ శంకా నచోత్తరమ్” ఉభయవిధ సురతములును వణింపిన మహాకవులపద్యములెన్నో యున్నను విస్తరభీతిచేఁ జెలుగు గవులలో నుత్తముఁడని పేర్వదసిన పింగళి సూరన్నగారి పద్యమును మాత్ర ముదాహరించి మిన్నకుంటిమి. దానివలననే విమర్శకుని యాక్షేపణము నిరాధార మని తేలును

(1) ‘రసజ్ఞులను ముందు నిక్కెదరుగా’ (ప్రవచా)

(2) “వానిం దన వీధినేగుతతి నిక్కి కనుంగొని” పాణిగృహీత.

ఇందలి “నిక్కు” పర్యాయము లసభ్యములని విమర్శకుని వాదము—

సీ. కడుదీగసాగుచుబడుగునెన్నడుము మిక్కిలి గృశంబుగఁదత్తజీలుమనిక్కి,”

పై “నిక్కు” ధాతువు. కొత్త పెండ్లిహోతుడు భర్తపైఁ దలఁబాఱు వోయునెడఁ బింగళి సూరన్నగారు కళా పూణ్ణోదయమున వాడిరి.

చ. ... నిక్కెడి నీల్గడి విజ్ఞవీరెడిక || (విజయవిలాసము)

ఇది యుగోజపర్ణనానందభృమునఁ జేమకూర చెంకటకవి వాడినది.

“బిగువుఁ జన్ను నిక్క దిన్నెలఁబాత్రముల్ నెత్తుమాడు||

ఇది ఆముక్తమాల్యదలో శ్రీకృష్ణరాయ మహాకవి పర్ణించినది — ఈ కృష్ణరాయ లనేక మహాకవులను బరిక్షించు సభకు నాయకుఁడైనను మావిమర్శ

కుడుగారి యొక్క పగుల బాతుఁ డయ్యెనుగదా! ఇతఁడేకాదు. మన యజ్ఞానమునెల్ల శాస్త్రముగా నుపచరింతుమేని నన్నయ్య భట్టారకుఁడుఁగూడ నవలక్షణలక్షితఁడే నుండి.

క. ... మఱువ కనుస్మించునది సమంజసబుధిక్. (మహాభారతము.)

మనతెల్వొం బట్టి “నిక్కు” ధాతువుకన్నను “అనుస్మించు” ధాతు వనన్యముగదా? గాంధిక భాషాసంప్రదాయము నెఱుంగక విమర్శనము చేయువారి తుత్తరమిచ్చుమాతెల్వొ నేమనవలయును? మనవిమర్శకుఁడుగారి యర్థమూం నైఘంటికలు వ్రాయనే లేదు.

“నిక్కు (దే) ఉన్నతమగు, గర్వింపు, అతిశయించు, వర్ధిల్లు, గర్వము, ఉన్నతి, విలాసము. (శబ్దరత్నాకరము)

“కవి, రాజనికటమునఁగాని వేటొకటఁగాని తనరహాకేసయముచు బ్రస్తావించ వచ్చునా?”

వ్యాసః॥ ... శ్లో॥ గతోహం శయనాగారే మాతు స్తవ్యవదా నిన్దః ।
చానీ విచిత్రవీర్యస్య రూపయాపనసంయుతా, (దేవీభాగవతమృత్సంధమునుండి)

శ్లో॥ పద్మింకేహం సమావేశ్య సంస్థితా ప్రేమసంయుతా । ప్రసన్నోఽహం తదా తస్మావిలాసేనాభవంతునే । రాత్రౌ సంక్రిడితం ప్రేష్టా రయాచహ మయాభృశం ...

కాళిదాసః॥ శ్లో॥ కదా కాంతాగారే పరిమళ మితృత్వస్పృశయనే । ...
నిమిషమివ నేస్యామి దివసాత్

మఱియొక తెలుఁగుకవి, క॥ శీతలనలింపానము । భూతలమున శయ్య పంటిపూట మెఱుకుబుక్ । నాతిగల బ్రహ్మచర్యము । నాతరమా నోజుగడప నారయభూపా.

మఱియు నెన్నియో యిట్టివి కలవు. వీని ననన్యము లనుట సారపాటు. స్మరహోవిషయముగూడఁ గవికి నర్హమే. మఱియు రాజేంత కాలమునకు నాజ్ఞ యొసఁగనితఱి నింకొక కవి చెప్పిన శ్లోకము నుదాహరించుచున్నాఁరము.

శ్లో. రాజం స్వప్నాంబురాశే ర్మహి జగతి గతః కశ్చిదేవావసానం ।

కోవాఽర్థోఽర్థైః ప్రభూతై స్స్వపనుషి గళితే యావనే సానురాగే

గచ్ఛామ స్సద్మ తావ ద్వికసితము జేందీవరాలోకినీనా।

మాకృత్యా క్రమ్యరూపం ఝడితి న జరయా. బుప్యతే ప్రేయసీనామ్॥

పై శ్లోకము భర్తృహరి సుభాషితమునఁ గన్పట్టుచున్నను నిది యన్యకవి కృతమనియు దాని నితీపల నెవరో చేర్చిరనియుఁ జెప్పవలసి యున్నది. భర్తృహరిలోని శ్లోకములు మఱికొన్నిగూడఁ బ్రబోధ చందోదయాదులలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఆ విషయ మిట విచార్యము కాదు. చూపిన యుదాహరణము లంబటి వ్యాస కాళిదాసాదులెల్ల స్వరహో విషయములను స్వకవిత్వ మందుగ్గడించుటకుఁ గొంకమి తెల్లమగుచున్నది-తత్సంప్రదాయము ననుసరించియే శ్రీయాత్మకూరు ప్రభుసన్నిధిని—

సీ చెవులు నంజవరాలి చిహ్నారి పొన్నారి మద్దుపల్కులకునై
మొగమువాచె..... పంపఁగదవయ్య, యాత్మకూర్పార్థివేందరి॥
అనియును, శ్రీ పోలవరపు జమిందారుగారి సన్నిధిని—

శా. పాకక వాస మొనర్చుటొక్క టటుపై భార్యా
సమాయోగము...కృష్ణరాయ సృపతీ వేవేగటాక్షింపవే॥

అని గృహనిర్మాణమునకుఁ గల్గును ద్వారగా దయచేయుఁడని వేడునంది ర్భమునందును. శ్రీ మందసారాజుగారి సన్నిధిని—

శ్లో. జేకో దూరతకో యవాఽప్యహ మహోవృద్ధా గురూ।
గేహినీ నూత్నాయంచ ఋతు ర్హిమప్రయరః...

అనియును జెప్పియుంటిమి. ఇవి యసభ్యములనుట పొరబాటు. ఆ యా పద్యములను నానారాజ సందర్శనము 54, 81, 88, పుటలలోఁ జూడఁదగు. మఱియు నీక్రింద విమృష్ట గ్రంథములలో విమర్శకునిచే నాక్షేపింపఁ బడినకొన్ని ప్రయోగములను వాని నిర్దుష్టతను దెల్పు మహాకవుల ప్రయోగములను జూపుదుము.

- (1) ఉ. ...ఏ! చందము నందముకొ గనఁగనైఁపఁడు. (శ్రవణా)
(1) ఉ. ...నీ! చందము నందముకొ గనిన జన్మని యెప్పుని వెట్టిజేయదే।
(మనుచరిత్ర) 3 ఆ)
(2) సీ. మాయమాటలకు నమ్మకమైన వ్యాఖ్యాత... పంది... వేశ్యమార॥
(శ్రవణా)

(2) శ్లో. కార్యేషు దాసీ కరణేషు మంత్రీ (పాస్తాక శ్లోకము)

(3) ఉ. ... ఏటివాచిపెట్టిరి యే గనుండు. (పాణిగృహీత)

(3) ఉ. ... ఏమంటి యుపేంద్ర (భార. ఉచ్ఛ్వాస 3)

మధ్యమ పురుషేకారమునకు వికల్పసంధి.

చ. అదృచి...మీ! రిచె యను నాజ్ఞాద్రోచితిరి యెచ్చట!

(సర్వజ్ఞుని సారసంగ్రహము చూ)

(4) చ. ...అధమపు వేశ్యల॥ (పాణిగృహీత)

(4) చ. ...ఉగ్రపు బలులు॥ (భార కర్ణ ౨ ఆ)

ఉగ్రముగా వర్తించు బలవంతులని సమన్వయము. మధ్యమపదలోప సమాసము. దీని నిబేదల నిన్న మొన్న “ఉగ్రపుబలముని” విద్దిరి. అది విచార మాలము.

(5) చ. కలసిన కొన్ని నాన్మకటిగాఁ గనుపట్టెడి మేనులై...మగుండు నాలునై (పాణిగృహీత)

(5) ఆ. వె తెల్లహరుల రథము వెల్లనిగొడుగునై!

యల్లవాఁడె పాండవాగ్గజుండు..... (భార కర్ణ ౧ ఆ)

(6) ఉ. ...అంచు ...ఇంతులు...వెల్లపుడు న్నుతియించువాడు॥(పాణిగృహీత)

(6) తండ్రి సచ్చిన పృజలు॥ (భార ఉచ్ఛ్వాస 3 ఆ)

ఇటఁ జచ్చినవాఁడు తండ్రిమో ప్రజలో తెలిసినచో నచ్చట నుతియించు వా రింతులో జలజాక్షియో రెలియనగు.

తే. స్థగీ ...నీవు సంకట పడియెడు దేవపదవి! యైన నేనొల్ల॥(భార ఉచ్ఛ్వాస 3ఆ)

సంకటపడువాఁడు శ్రీకృష్ణుడు గాని దేవపదవికాదు. విమర్శకుఁడు భారత మెఱిగినను నందలి పృయోగ వైచిత్ర్యము లెఱుంగనివాఁడందురా? అయినచో నిది చిన్నయ్య మారిలోనే కలదు. —

“కర్మాదులకుఁ బాపియ్య వివక్షయందు ధాతుజ విశేషణంబులు కర్మ తోడంబోలె వానితోడ ననుసించు.” రాముఁడు రక్షించిన భుక్తుఁడు... రాముఁడు పసించిన చోటు.

ఇట రక్షించినవాడు రాముడా? భృత్యుడా? ఆవురా! భామస్వభా-
మా? తెలియను, సంస్కృతాలంకార గ్రంథములా? తెలియవు. ఇట్టివారు విమ-
ర్శనము నొనర్చుటయా! మేలు! కాలమా! మంచినశకు వచ్చితివి

(7) 'తపిటి రొట్టె' యిది విమృష్ట గ్రంథములలోనిది కాదు. మాచేతనే
ఁచింపఁబడిన వెటాక చిన్నవ్యాసము పేరు. ఇట "తపిటి" అని యుండవలె
నని విమర్శకుని శాసనము. చిన్నయ్యనూరియు గుప్తార్థప్రకాశక యను దానివ్యా-
ఖ్యయు "తపిటి" "తపిటి" యీ రెండును సాధువులని చెప్పచున్నవి. (ఆచి-
కపరిచ్ఛేదము కిరి ప నూత్రమును దాని వ్యాఖ్యయుఁ జూడుఁడు)

(8) మనమున యోజించు చున్నంత (శ్రవణా) ఆలోచించు అనునర్థమున
యోచించు అని యుండవలెనట? యిందులకుఁ బాశుపతములోఁ బూర్తిగా వివ-
రించితిమి. యోచించు తప్పు, తప్పు, తప్పు. దీనిని బ్రమాదపడిన వారు తప్పుఁ
ఁడికినవారు ప్రయోగింపరు. శబ్దరత్నాకరమున నిది తత్వము క్రియయని
వాయుట భ్రాంతిమూలకము. 'గచ్ఛత స్థలనం నదోషాయ' సంస్కృత గ్రంథ-
ములలో నర్హత్ర యోజయేత్ అనియే యుండును. ఇందులకు ధ్వన్యాలోకము,
అలంకార కేఖరము, కావ్యాలంకారసూత్రములు, అవి యివి యన నేల? యాడు
ద్వగ్రంథపరిపంచమును జూడఁచిగు

9. ఉ. ఇప్పటికైత గాండుగి..."

(పాణిగృహీత)

కవిత యనుదానికృతి కైత, శబ్దరత్నాకరముచూ, కైత 1. కాడుఁ కైత
గాడు బహుపదనము, కైతగాండుగి ఆయాపరికియకుం జిన్నయ్యనూరి వ్యా-
తద్ధితపరి, ౧౧-౧౨ మాత్రములు మాచునది.

10. ఉ. పాడు వెలచేడియ నుంచెడి నిన్ను బోటికికా (పాణిగృహీత)

ఇట ఉంచెడి యను తద్ధర్మ విశేషణమునకు భూతార్థకత్వము నుగమము
(పౌర్ణవ్యాకరణము 71 వ పుటనుండి)

తద్ధర్మార్థక విశేషణం బనవాయతం ద్రికాలవాచి యగు..., నా నేర్పు
విధంబున (నేర్పు, నేర్పిన) భార ఆది 1 ఆ,... జనమేజయు చేయు సర్పయా-
గమృత (చేయు-చేయఁగల) భార ఆది 1 ఆ".....

11. క. అప్పురమేశ్వరి...

(శ్రవణా)

ఈ పరమేశ్వరికి లక్ష్మీయను నర్థము రాదని చిరకాలమునుండి యితని
గతువులు రానుకృష్టలు వాదించు చున్నారు. పాశుపతములో దీనింగూర్చి
వివరించితిమి. ప్రయోగములకుఁ బరిమితియేలేదు. శబ్దరత్నాకరములో, పరమే-

శృంగుడు, శివుడు, విష్ణువు, అని స్పష్టముగా వ్రాసి యున్నది. పరమేశ్వరుని భార్య, పరమేశ్వరి యగుట లేని సందియము? తెలుగు నిఘంటునే చూడలేని వారి కీ క్రిందిచంద్రులకించిత్కీములైనను... పరిణామ క్షేత్రమున్నది.

శ్లో॥ భాత్యత్య సగతే పరమేశ్వరే, శృంగ... పరమేశ్వరశబ్దస్య కంకరాని సాధారణస్య రాజశ్యే-శ్చిధానియ్యతే...

12. క॥ నననాగరితులు కొందఱు శివశివ (శృంగణ)

ఈ “శివశివ” వైష్ణవభక్తురా లని వర్ణింపబడిన కథానాయకత్వలిప్తిచేసిన మాట కాన నట శంకించుచున్నారు. యుక్తమే, కాని వినైష్ణవల మనిషిని చూచిన ప్రాజ్ఞుల గూడ శ్లో॥ శివం మహాభాగవతం స్మరామి, అని శివస్మరణంగీకరించుచుండగా సర్వసామాన్య యగు నీసామాన్యచరణమున కింత శంకింప బని లేదు. దీనింబట్టి యిచ్చార్థ వైష్ణవమతరవాన్యవేదిని గాని సామాన్యభక్తురాలు కాదనికూడఁ దెలిసికొందగును. ప్రాజ్ఞులగు వైష్ణవులుగాని వైపులుగాని శివశేవన నామముల నుచ్చరింపఁ గొంక రని యెఱుంగునది.

శ్లో॥ తత్రైత్య సగత శృంగుస్తాచూహ హల్లధాం...హరిం త్యక్త్యా-
ద్య మాం కస్మాత్ స్తాషి దేవి సగత్యతిం,...(అత్మీ)... ఏకత్వంచ మయాజ్ఞా
త్యా మయా తే స్మరిణం కృతమ్, శబ్దయో రస్తరం నాస్తి మిథ స్సంసక్తచేత
సోః,... ఇత్యుక్తం దేవదేవేన విష్ణునా పరిభాషిణా,..... (దే-భా-రిన్గం)

సాక్షుల్లక్షీకన్న విష్ణుభక్తురాం ద్రెక్కడనుండురు? ఆచార్యే స్మరింపఁగా నిక నీసామాన్య యాదృచ్ఛికముగా స్మరించుటలోఁ దప్పేయిండును? ఇదిగాక వారివారివద్ద నాయాశీకుల నటించినను హ్యే సామాన్య గాన నాయా యామతములకు సంబంధించిన పట్టుదలతో దానికిఁ బనిలేదనియుఁ బ్రపంచగము తానును గూఁతురును మాటలాడుకొను సందర్భములోనిది గాన నితరరాసుసరణ ముతో లేకమును బనిలేదనియుం గూడఁ దెలిసికొందగు. ఇక నొకచో మఘనూదనుడు—

క॥ ధనకాంతా...వానిశివునిగా నెన్నదగుక (శృంగణ)

అను పద్యమునందు ధనమోహకాంతామోహములు లేనివానిని శివునిగాఁ దెప్పవచ్చునని నొడువఁగా నయ్యెడఁ గూడ విమర్శకుఁడు చెక్కిరించెను. అది సంస్కృతశ్లోకమును తెలిగించిన పద్యము, అందు శివుని గూర్చియే యున్నది. శివకోడనుటకు బదులు హరికోడనినట్లు తెలిగించుట యపహాన్యాస్పదము గాన యథాక్రతుముగానే తెలిగింపఁబడినది. మూలశ్లోక మదాహరింతు.

శ్లో॥ వేదా ద్వేధా భ్రమం చత్రే కాంతానుకనతేషుచ, తాను లేష్వ
ప్యనానక్త స్సాక్షాద్భగ్నో వరాకృతిః”

కథానాయకు డగు మధునూదనుడు తనలోఁ దాను విచారించుపట్టున
నీశ్లోక మతనికి స్మృతికిఁ దగిలియున్నది. అప్పు డతఁ డిద్దానిని మార్చి పరింప
వలయు నని యెవ్వ రందురు ? అనరు. ఇది స్మృతికే తగులరాదందురా ? అది
యనివార్యము. జితేంద్రియప్రశంస వచ్చినప్పుడు జితేంద్రియాగ్గణ్యుడగు
శివుని గూర్చిని శ్లోకములే స్మృతికిం దగిలెడిని ఇదిగాక వైష్ణవులయిన
కవులు గూడ శివునిగూర్చి వ్రాయవలసివచ్చినప్పుడు మూకీభాసమును దహిం
చుటలేదు. ఇందులకు విశ్వగుణాదర్శము లోనగునవి యుదాహరణములు.
విస్తరభయమున శ్లోకము లుదాహరింపలేదు శ్లో॥ ఈశః కరస్వీకృత” లోపై
నవి చూచుకొనఁదగు. మఱియు, పైపద్యములో మూలశ్లోకముకన్న విశేషార్థ
మున్నది ధనకాంతామోహములు, ఇట ధనమోహ, కాంతామోహ, ధనకాం
తామోహ, అని మూఁడర్థములు చెప్పికోవలయును. ఇందుకు, శ్లో॥ “అంభోజం
కలయక్” అనుచో, అంభోజం, అంభోజం, అను వ్యాఖ్యానము శరణ మని
యెఱుఁగఁ దగు, ఆయావిషయములుగాని ప్రకృత పద్యతాత్పర్యముగాని మావిమ
ర్శకుడుగా రెఱుఁగ రని వారి శృంగులలోని యీకింది వాక్యము చెప్పవను.

“కేవల ధనకాంతామోహములను గననివాఁడు శివుఁ డని చెప్పరాదు.
ఏకాంతల మోహములం గననివాఁడు శివుఁ డనిన రెన్నగ నుండి యుండును.
కాని యీసందగ్ధముతో మన కిప్పుడు పరిసక్తిలేదు”

అతి తప్పుత్రోవఁబడి పృథానాంశమును మెల్లఁగ జాతి విడిచి వెక్కిరింపఁజొచ్చెను.

శ్లో॥ అవిదితపద్యసమూహః పురుష శ్చిచ్ఛేద పుస్తకం కోపాత్”

మఱియు, చ॥... శివశివ వేయిమాట లిఁకఁ జెప్పఁగ నేటికిఁ జిత్తజాతసం
భవ మగు నాయవస్థ భగవంతుఁ డెఱుంగును. (శ్రివణా)

అని కథానాయక నాయకునకు వ్రాయుచున్నది. ఇంతకుమున్ను దీని
తల్లియు, కథానాయకుడును బడికిన “శివశివ” లనుగూర్చి వ్రాసితిమి. అందలి
యొత్తులచేతనే యిదియు గతార్థప్రాయము కాని యిట మఱికొన్ని విశేషములు
గలవు. మన్మథతాపోఽకాంతిని గోరు బాలామణి మదనారియగు శివుని స్మరిం
చుటయే యుక్తముకాని యభీష్టదైవమైనను నియ్యెడల హరిని స్మరించినఁ
బ్రయోజనములేదు. మఱియు నజ్ఞానము కతమున శివనిందను నల్పు మూఢ వైష్ణ

వులు గూడ, వ్యావృత్తిలేవోచకాంతై రుద్రవామాంకితములగు నాపకములను సేవించుచునే యందురునుట శగద్విచిత్రమే. అట్లుండఁ బ్రాజ్ఞులవిషయమునఁ జెప్పవలసినదే నేదు. ఈకథానాయిక పాజ్ఞురూపులై యులికొనేకులు శంకింపరు. శంకింతురే, నా బకను నున్నది యట్లును నాట్లుగా నుపన్నురానిగా నిర్దేశించిన యంశములనునే నర్జునును సంపన్ను మిడుతు.

ఎట్లుందురని? నాట్లువెద్యయనఁ బైవైనిలేదు. దానియం దాటితేటిన (స్త్రీ) సంగీతనాహిత్యాదులయం దెక్కుడు హింశిత్రయము కలదిగా నుండవలయు నని లేళ్లులు విడిచిన గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి కూరగాయ నాట్లుములును, తాద్యరసంగీతములును జూచి “తన కలిమి యింద్రిభోగము” గా శంకించుట పొరపాటు. దిక్పూత్ర మివెషయమున కాస్త్రముదాహరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ నానాశిల్పప్రయోగజ్ఞా... చతుష్పత్తి కలాన్వితా,... ఏభ్యస్తైస్తై
సంయుక్తా గణికా పరికర్తితా”... (దశరూపకమునుండి)

శ్లో॥ నానాకలావిశేషజ్ఞా...రసభావ విభావికా,...నటకీ సాహితీర్థితా”
(విస్తరము తత్త్వసంగ్రహేష్యవినాయకగంధర్వం)(భరతమున ప్రణీత నాట్యకాస్త్రము)

ఒకటి చెప్పవలసి యున్నది. ప్రపంచక మెల్లఁ దత్తత్కులోచితవిద్యుల యం దాటితేటేయే యుండు నన వలనుపడదు గాని గ్రంథకర్త కథానాయికి నుగాఁ జేయనప్పడుమాత్ర మాటితేటినందువే కైకొనుట విధి

శ్లో॥ సాధారణస్త్రీ గణికా కలాప్రాగల్భ్యధైర్యయుక్తా” (దశరూపకమునుండి)
అని తల్లక్షణము నుదాహరించి

శ్లో॥ రక్తైవ త్వప్రహసనే సైషాదివ్యానుపాశ్రయే “ప్రహసనవర్జితే
ప్రకరణాదౌక్తై వైషావిధేయా, యథామృచ్ఛకటికాయాం వసంతసేనా చారు
పితృస్య... ఇతివ్యాఖ్యా”

తేటిన సార మేమనఁగా? స్వభావముగా సర్వజన సాధారణురాగము గల సామాన్యకుఁ బ్రకరణాదులయం దేకత్రానురాగకల్పనను కాస్త్రకర్త విధించుచున్నాఁడు. అట్టివో, సులోచితకథ్యాప్రావీణ్యమును దన గ్రంథమునందలి నాయికనుగూర్చి వివక్షించుటలేమి యసాంగత్య ముండును? అంగీకరించితిర నలెను. దీనిచే విమర్శిత్రయము దుర్నివారమగును. దానిచే బ్రాజ్ఞులనుట స్ఫుట మగును. అంతతో సగము సంపన్నమని సంక్షేపము, ఆయాకాస్త్రార్థముచే. గణిక నాయికగా నుండుటయే తగదనువారి వాదము పూర్తిగా నిరస్తము,

ఇందునుగూర్చి లక్షణగ్రంథములలో నెక్కడను నిషేధము కానరాదు. విధి సర్వత్ర కలదు. అననురక్తకూడఁ గొన్నిటియందు నాయకత వహింపవచ్చును.

“ప్రహసనే త్వరక్తాఽపి, హాస్య హేతుత్వాత్” (దశరూపకమునుండి)

దీనింబట్టియే పాణిగృహీతలోని నాయకము గేదలనురక్తముగా మేము వ్రాయకము. అనుఁ గావ్య మ్మిడియైనను బ్రహసన పోయియున్నది” అని ముందు పీఠికలోనే నూచించి యుంటి మని యెఱుఁగునది మఱియునిందు భగవంతుఁడు, అనుచో నశ్చలముని యొకవాడము. అందుకు— “శివలింగ, సుభగా, బ్రహ్మాండాదిశబ్దానాం వివక్షితార్థస్య ప్రసిద్ధతయాఽస్థిలార్థో నోపతిష్ఠతే, నతేషు దుష్టత్వమిత్యేకేర్నిస్ఫుటీభవిష్యతి, ఆను కావ్యప్రకాశికచూడఁదగు.

13 గీ॥...గాన మిరీతి చక్కనికాంతి గలుగు పలువరున గలకలుకుల కోలయు టరుడె” (పాణిగృహీత)

గానమునకును, బలువరునకుఁ గల చక్కని కాంతికిని, సంబంధముకలదు. వివిధసత్తలు స్త్రీలని చెప్పి, ఆయా యాభేదముల నిరూపించుచు భరతముని యిట్లు నూచించెను.

శ్లో॥...చారు నేత్రాః, నఖపంత్రైస్సపుష్పిత్రైః,...నృత్యే గీతేచ నాప్యేచ రతాః,...గంధాన్వితాః...” (నాట్యశాస్త్రమునుండి)

ఇట్లు గంధర్వసత్తకు నఖపంత్రములు చక్కనికాంతి కలిగి యుండుటను విశేషాకారముగఁ జెప్పి నృత్యగీతాదికమును వివక్షచేసి యంతకన్న సుత్తమ సత్త్వలకు నాయా యావిశేషములు రెండును వివక్షింపకపోవుటచే జక్కని కాంతిగల దంతములు గానవిద్యకు సూచకములని మేము వ్రాసితిమి. దిశ్మాత్రా సూచకము గాఁ దెల్పినదగుటచే నాద్యశనఖాదిమత్ర కిది యుపలక్షణము. దంత కాంతి యన్యథా యున్నచో నది యెట్టిసత్త్వహేతువునున్నారను.

శ్లో॥ కృష్ణదంతోత్కటముఖీ... సౌకరం (పండి) సత్త్వమాశ్రితా॥ (నా॥ కా॥)

సూకరత్త్వమునకు నల్లనిదంతములు లోనైనవి గుఱుతు, ఆ జెనత్త్వమునుబట్టి గానవిద్యలోఁ బ్రవేశముఁ గలుగునా? కలిగెనే యనుడు. ఎట్లుండును? ఘర్షణారావమువలె నుండునా? మఱియుఁ బై పద్యమునందే— “కవనమిరెంటికన్నను గప్తమగునె” అని తుట్టకుదనున్నది. విమర్శకుఁ డీవాక్యమునకు మఱియును వెక్కిరించుచు “తిరుపతి వెంకటేశ్వరల కవనముపంటి కవనమైనచో గానాభినయములకంటె గప్తము గాదని యెట్టికేలకు సమ్మతించెను. ఇంతకుమున్ను లిఖించిన ప్రమాణములవలన నభినయమునకు నాహిత్యాద్యవశ్య

కత విస్పష్టమే. పరక పుట్టు గల మాత్రప్రాయగ్రంథమును రచించినవాడు భరతముని. ఆతని గ్రంథమును నేటికైనా కేమలంకారముగాని పరిమాణముగాఁ బట్టకపోలేదు. దానింబట్టి చూచినచోఁ గవికిఁగల సామగ్రియెల్ల నభినయించుసాత్యంబు పురికితనమున నెరియుచున్నది. పైఁగా నభిలోఁచా నెట్లభినయించునో యితరులవలనఁ జెలియఁబడినదియే కాని తనకుఁగూడఁ జెలిసికొనుటకు వీలులేని విద్యయభినయము. కవనమట్టిది గాదు. కవితారసనిర్ణేతలలో గవికిఁ గూడ స్వకవన విషయమున సహృదయత్వము నాలంకారిని లంగీకరించి యున్నాడు. అభినయ విషయమున సర్వదా పుస్తకత్రయనేయత్వమే గాని గతిలేదు. కావునఁ గవనములో మెప్పుడయియుండునన్న నభినయములో మెప్పుడయియుండుకట్టసాధ్యము. తాదృశాభినయమే మేము వివక్షించితిమి గాని చెత్తను వివక్షించ లేదు. కవికి ఛందోవ్యాకరణాది శాస్త్రజ్ఞాన ముండువలెనాదా, యభినయపాత్ర కది యవసరమా? యని యందులేని వినుడు.

శ్లో. గురులక్ష్మణుశ్చరాజిహ సర్వం ఛందస్సు దర్శయేత్ ... ఇతిఛందాంసియా సీమమయోక్తాని ద్విషోత్తమాః, వృత్తాన్వేతేషు నాద్యైఃస్త్రికా ప్యయోజ్యాని నిరోధత... శ్లో. ద్విజా యేచైఃస్త్రికాస్థా స్సంస్కారం తేషు యోజయేత్, రాజ్ఞశ్చగణికాయాశ్చ, ... శ్లో. త్రివిధం హ్యక్షరం కావ్యే విజ్ఞేయం నాటకాశ్రియం, స్రుస్వం దీర్ఘం ప్లతంఛైవ రసభావ విభావికం, ఏకమాత్రంభవేద్ధర్మస్వం, ... ఏవంశు సంస్కృతం పాఠ్యం మయాప్రోక్తం సమాసతః ... శ్లో. ఆశ్చర్యం, ఆద్భుత్యం, నిశ్చయమిచ్చన్తి జిచ్చయంతితథా (విస్తరస్థు తత్రైవద్రవ్యే) (నాట్యశాస్త్రము)

ఆ యీ చూపిన దిక్ష్వాత్ర వచనములవలన ఛందోవ్యాకరణ జ్ఞాన మావశ్యకమో, కాబో విజ్ఞులు తెలిసికొందురు. శాస్త్రము లిట్లు ఘోషించుచున్నను మనకవనములవలెనే, మన విమర్శనలవలెనే, వాండ్ర యభినయదురును బ్రకృతము కూరగాయలుగా నడుచుచున్నవి అంశలో నాయావిద్యలు తక్కువ పరిశ్రమ కలవిగాఁ దలఁపఁగూడదు. ఇందునుసూర్చి యంతమాత్రముతోఁ దత్త్వము తెలియదు. ఆ యా గ్రంథము లామాలాగ్రంథముగఁ జదువఁదగ.

శ్లో. అబోధోపహతా శ్చావ్యే జీర్ణ మంగే సుభాషితం (భర్తృహరి)
14. కా. ... ఆ కావ్యం బరిదిర్ఘమై (శ్రవణా)

ఇది "దిర్ఘ" మనుట యసందర్భముట. శృంగమైనది అనవలెనట! పాపము! భాగవతకర్త కీసంగతి తెలియదుకదా!

కా. అపాశము దాఁ గడున్నిడుపు లే దంతంబు రాజేంద్రి (భాగవతము)
15. నీ. ... గీ ... మనులకప్పుర స్త్రీ గమనము (శ్రవణా)

ఇందు నందర్భము లేదు. మనులు జితేంద్రియులు. వారికి స్త్రీసంబంధము గలుగనే కలుగదు ఒక్కచో గలగెనేల యచ్చురలతోఁ గలుగును అపాశాఁజనపదము నభిలషింతురో, యేమో అనుభయము న నిందుఁడు తన యుంపుడుకై లగురంభోర్వశ్యాదుల సంపుటయు నక్కతన వాగు భ్రాంతు లగుటయఁ గలుగునని కదా? తాత్పర్యము. ఇట్లుండ “రంభ దాసీ దేలకావలెనో?” ‘దాసీది’ యట! ఇట్టి యాయన వ్యాకరణవిచార మెట్లు నేయ మొదలిడెనో కదా! ఇంకొకచో “చంధ” అనియు నీయన యా శృంగిలలోనే వాడెను. మఱియొకట ఉత్సుకత్వమా, ఉత్సుకమా, అని శంకించెను ఉత్సుకత్వము తప్పుట! ఉత్సుక మని దిద్దవలెనట! ఈయన కుత్తరమేమి చెప్పఁగలము? ఏమో ఉత్సుకత్వము, అనుటకు బదులు, ఉత్సుకమే యనుటయే యుక్తమని యేల యెంచరాదు? ధర్మధర్మ వివేక మెందులకు? ఈయన యెట్లు వ్రాసినను వ్యాకరణ భ్రంశములను జూపినట్లే సంతసించువారు మాత్రము లేరా? చూడఁడు.

“... గారు వంద్యులు, ... గారీ గంభరచనయందు నిరుపమాన మగు వైద్యమునే గాక నిష్పాక్షిక బుద్ధియు విమర్శనా నిపుణత్వమును, లోకజ్ఞానమును నెల్లడించెయున్నార. ఈ రెండు గ్రంథముల యందలి అసందర్భములు, అన్వయాభావములు, వ్యాకరణ భ్రంశములు అపార్థములు, అనుభ్యములు, ఔచిత్యభంగములు, మున్నగు దోషములనెల్ల బహునేర్పుతోడను వివేకముతోడను, సామర్థ్యముతోడను చర్చించి యున్నారు.” (1913సం॥ జూన్ 18వ తేది ఆంధ్ర ప॥)

పైపంతులు చదివిన ప్రతివివేకిని—శ్లో॥ యన్నింబానాం పరిణతఫలస్థితి రాస్వాదనీయా, యచ్చైవేషాంకబళనచిధా కోవిదః కాకలోకః॥ అను పండిత రాయాక్తి స్మృతికే దగులక మానడుకదా? అది యటులుండె, మావిమర్శకుడుగా రెట్లు విమర్శించినను యోగ్యతాపత్రిక రానే వచ్చినది. గాన ధన్యత్వమున కభ్యంతరము లేదు. ప్రకృత మనుసరాము.

16. ఉ॥...తండ్రినాడె తా నిచ్చినసొమ్ము...॥ (పాణిగృహీత)

ఇట నన్వయము తెలిసికొనలేక ‘తాను’ అనుమాట తండ్రిని జెప్పదని కొంత వెక్కిరించెను. తండ్రి, నాడె. పూర్వమే అనఁగా దాను జీవించిన కాలమందనుట, తాను, ఇచ్చినసొమ్ము, అని యన్వయము. ఇందుఁ గల ‘తాను’

అను బానింగూర్చి సహజపతాశ్వమేధపీఠిక చూడఁ గోరెదము. 'తండ్రినాఁడె
అనునది సమానమైనది నిట్టి యర్థము నమ్ముటకు శంకలేదు గాని గర్హించి వస్తర
మెందులకుని సుభుచ్చైవ తోరక నుత్తర మీఁబడినది.

17. ఉ॥...మందరకస్మితములును... (శృంఖలా)

ఇట 'తర' యెందుల కని యొకరంక, 'మేధ' సందేశమునఁ గాల్చిదాను మం
దమందం నడతి పడనః॥ అనియు భారతములో నన్నయభట్ట॥ క॥...మంద
మంద మృచాక్రిక॥ అనియునేల యనవలెనో? అందుక "మంది" తీసివేయ
రాదా?

18. ఉ॥...మలయమందసమీరకుమారుణ॥ (లక్ష్మణాపరిణయము)

ఇట మలయసమీరమునకు 'మంద' అను విశేషణ మేల యని రంక,
లయగ్రాహి॥ మందమలయానిల మమందగతిపిత॥ భార- అది ౨౭ అ.

శ్లో॥ మృదుమలయసమీర వాతి వైభాతికౌటయం॥ (వృషభానుజ)
పేటకాటి 23 వ పరిశ్నకడఁ జూడదగు.

19. సీ॥...అనివార్య భుగ్మోదకావతారము. (శృంఖలా)

ఇది సాత్త్విక భావవిశేషమని యెఱుంగక గీర్వాణులుపు కాచనియు
పర్వములు వనియుఁ జెనుటపట్టిసట్లు నర్థింప రాదనియుఁ దెగ చెక్కిరించెను.
మంచి నడివేసగిలోఁ జలిజ్వర మగంభించినవానికిఁ జలిగలిగినట్లే సాత్త్విక
భావములకును ఋతుధర్మములకును సంబంధము లేదు. ఇది సార్వకాలికముల.

శ్లో॥ స్తమ్భః ప్రశయరోమాంచౌ స్వేదో వైషర్ణ్య వేషధూ... అస్తే
సాత్త్వికాః పరికీర్తితాః॥... రోమాంచస్వేదౌ లక్షయతి, శ్లో॥ రోమాంచః
పులకోద్భేద స్వేదస్తంగా జ్వలద్ధమః... స్మరరా జ్యేభిషిస్తేప స్విన్నాంగీ
కామినీ బభౌ॥ యథావా, శ్లో॥ స్వేదాంబుసిస్తే హృదయే సుదత్త్యా... పునః
పునస్సింఛతి బాష్పపూరైః॥ (కావ్యవర్ణనమునుండి)

మఱియు పర్వములుపునందుఁగూడ గీర్వాణులుచిహ్నములు కొంతవఱ
కుండుటకు నాలంకారికులు సమ్మతించియున్నారు.

“వర్షాదు గీర్వాణింగానువృత్తి ర్యథా;

శ్లో॥ స్వరపస్తే...హాసేనభాసాంపతిః॥ (కావ్యానుశాసనమునుండి)

అలంకారికులమాట నటుంచుడు. వర్షర్తుపునందు గీర్వాణులుచిహ్నములు
కొన్ని యనుభూతములుగా లేవా? అయినను బ్రకృతవిషయమునకు ఋతుసం
బంధమే లేదని తెలుపుట యావశ్యక మగుటచే నట్లుత్తర మీఁబడినది.

20. గీ॥...అంగజానంత తాపశాంత్యైషధంబు...కోడికూత॥ (శ్రవణా)
ఇది తప్పట ! కోడికూత మన్మథతాపము నభివృద్ధి చేయననియే చెప్ప
వలెనట ! కోడి జామున కొక్కొక్కపరి కూయు నాచూమున్నను దెలవాణు
జామునఁ గూయుదానినే కవుల పండితులు అది కళచుయ్య మని యెఱుఁ
గఁదగు దీనిం బట్టి తెలవాణుజాము తాపఃస్థనమా కాదా ? కవు లెట్లు
పండించిరి ? అనునది విచార్యము శ్లో॥ యువతి జనకదంబే నాభముక్తోవృథింబే
చరమగిరినితంబే చంద్ర బింబం లలంబే” ఇతి కాళిదాసః.

దీనింబట్టి తెలవాణుజాము తాపఃస్థనము కాదనియుఁ దదుద్యేకమును
చాఁపించెడిదియే యనియుఁ దేలినది. కాన కోడికూత తత్కాలస్యంజక మగు
టచే నాపధత్యరూపణ ముచిత మని స్పష్టమే—తాపమునకు “అనంత” అను
విశేషణముకూడఁ గొంత విచారణీయమని యెఱుఁగఁ దగు.

21. తే॥ గీ॥ ...మలయవాయువులిరువురఁగలఁకఁజేర్చ గలయఁ దమకించి
కోడికూతలకుఁ దలఁచు వారలైరట ! గ్రీష్మవిభాషకులను—(శ్రవణా)

ఈ పద్యమువలనఁ గోడికూత మన్మథోద్యేగకర మని తేలుచున్నదట !
అయినచోఁ గోడికూతలకుఁ దలఁకిరని చెప్పు లెట్లు సంభవించును ? పక్షి ఋతు
వునందుఁ దెలవాణుజామువలనను దంపతుల రహస్యక్రిడ కనకాశము కలుగక
పోదు. గ్రీష్మమునందో? అంతపక్షును నవకాశమేకలుగదు. కావుననే కాళిదాసు

శ్లో॥ అబలాసు విలాసిनోఽన్వభూవ స్నయనైరేవ నవోపగూహనాని॥
అని నొడిచెను. శ్రీకృష్ణరాయలు.

తే॥ గీ॥ ప్రియల వేకువఁ దొడ లెచ్చించి కలసి, రెలమి ధన్యులు పండు
చెన్నెల బయళ్ల” అని పండించెను—

“శ్రీష్టాషాఢౌ గీర్వాణః... రాత్రీకేషే సురతక్రీడా” (కావ్యానుశాసనము)
చూపిన ప్రమాణములచే గ్రీష్మర్తువునందట్లు పండించుట యుక్తమని
యు సంతమాత్రమునఁ దెల్లవారుజాము మదనోద్యేక కర మని భావించఁ దగ
దనియు గత్యంతరము లేక యట్లు ప్రవృత్తింపవలసినప్పు ననియుఁ దెలియుట
సుకరము. ఇతరత్రా కూడ నట్లే పండించుచో—

శ్లో॥ శీతేఽతీతీ వసన మశనం వాసరాంతే నిశాంతే క్రీడారంభః కువ
లయదృశాం యాపనాంతే వివాహః,..... కర్తృ మిచ్చంతిమూఢాః” అను నప
హస్యతకుఁ బాత్రమగు నని ప్రాజ్ఞా లెల్ల నెఱుఁగుదురు.

22. నీ॥ మరయునున్నంచు తుంపులు (శృంగణా)

పర్వముతువున మందుగురుట మువిమర్మమగుదుగాదు విసలేదట !

“తత్కార్యమో భావ్యపదశ్చ శ్లోః ... తుపారకణవాహీ...వాయుః॥
(కార్యమకానమునండి)

23. మలయు ప్రాతఃకాల మలయవాయువులచేఁ జెనుటలందువుల మొత్తము లడంగ, (శృంగణా)

పర్వకాలమున మలయవాయువు లెక్కడ? అని శంక.

నీ॥... తెలతెలవాటంగ మలయ గంధవహుండు సోరణగంధభాఁ జొచ్చిచూచు।

తే॥ నాపురి విలాసవతుల యొయ్యారములకుఁ గడు సాగని॥

చ॥ మలయపుగాలి రేలు...దంపతుల్॥ (ఆముక్తమాల్యదనుండి)

ఈచెండును బురపర్వనమునందలివి కాన సార్వకాలికము లయి, యుండుఁ బగు. కాదు వసంతర్తువునందే సమన్వయించుకొమ్మని కవి తాత్పర్యమందురేని

నీ॥ గీ॥ జడగతి నెపుడుఁబొలయు, నందుఁ జందనశీఖరి మందానిలుండు॥

(ఆముక్తమాల్యదనుండి)

ఈపర్వమును బురపర్వనము నందలిదే, ఎపుడుం బొలయునట! దీనిచే సార్వకాలికముగాఁ గ్వాచిత్కముగాఁ జల్లనిసమయములయందు మలయమారుత సత్తే ననుభవజ్ఞు లగు శవు లంగీకరించుచున్నారని యొప్పుక తప్పదు కాన మేము పర్వర్తుప్రాతఃకాలమున వణిఁచినది కవిసమయసిద్ధ మగుచున్నది. కాని యిది యింకను విచార్యము. ఏమందుచేని? ఆముక్తమాల్యదలోని చెండుదాహరణములును దక్షిణదేశమునందలి విలుబుత్తూరు, మధుర, అను పట్టణములను గూర్చి నవి గాన మలయపర్వతము సమీపమున నుంటుచే శ్రీకృష్ణరాయ ల్లు వణిఁచుట యొక్కమే యనియు సామపత్వర్వత ప్రాంతముల మంచునకుంబరే మలయ పర్వత ప్రాంతముల మలయవాయువులకు సాంతత్య మనుభవతస్సిద్ధమనియు నొకవాదము రావచ్చును. ఇది యెట్టిదైనను మాకు మతయు నుపయోగము.

“పుణ్యభరితం బసంతాఖ్య పురవరంబు॥

(శృంగణా)

మేమును దత్సమీపము నందలి పురమును గూర్చియే వర్ణించి యుంటుచేఁ దైయపులు మాకు విరుద్ధములు గావు. మా వర్ణించిన “అనంతపురము” దక్షిణదేశమునందలిదే యనుటకు గుఱుకు.

సీ. నారీకేళ కటాసనమ్ములఁ గూర్చుండి... వేద సంతలఁ గాలమ్ము

వెళ్లఁబుత్తురు

(శృవణా)

అనుపద్యము నందలి నారీకేళ కటాసన పరిసంగమే, వేటొక యనంతపు రమున కీభాగ్యము లేదని యెఱుఁగునది. మఱియు నీపద్యము నందలి వేదసంతల, అనునది వేదసంధాశబ్దభవముని యెఱుఁగక విమర్శకుఁడు వెక్కిరించెను. అది యటులుండ, పృథ్వుత మాముక్తమాల్యదలోని పరియోగముల వలన మామలయ వాయు పరిసంగము సమాహితమే యైనను బ్రసక్తి గలుగుటచే మఱికొంత చర్చ యిందును గూర్చి వ్రాయుచున్నారము.

శ్లో. పీఠ్యైనాం సఫల పరిమాన మభగాం భృంగాంగనా నిస్వనాం, నృత్య త్సక్త శిఖండిమండిత తరంతృప్తిం పృజానుః॥...॥శ్లో. ఇదం మధురగీతి భి ర్మధుక రాంగనానాంసఖే కలాపి కులనర్తితైః పికకదంబ కోలా హలైః, ...మన్వేపనం” (వృషభానుజనుండి)

అతివిస్తర మెందులకు? వసంతర్తువునం దీ కవిశిఖామణి, మధుక రాంగనా సంగీత పికకదంబ కోలాహల, కలాపికులనర్తనములకు సామానాధికరణ్యమును వచించియున్నాఁడు.

“వర్షాను, ఘనశిఖిస్థయ హంసగమాః” (అలంకార శేఖరమునుండి)

అని శిఖండి ప్రసక్తిని వర్షర్తు చిహ్నముగాఁ జెప్పియుండఁగా దానిని వసంతమునందుఁ జెప్పటచేఁ గ్వాచిత్తముగ నన్యముకుధర్మము లనన్య ఋతు వులయందు వర్ణింపవచ్చునని తేలుచున్నది.

శ్లో. పరివేశే చైత్రస్య స్ఫుటకుటజరాజిస్మిత దిశి... పృశమినః

అత్రి ప్రవేశే చైత్రస్య స్ఫుటకుటజేతి కాలస్య... విరోధః, ఇదంచ తత్తచ్చాస్త్రో, తత్తత్ప్రమాణ, తత్తల్లోకాదిభేదా దవర్తవే॥ యత్రితు లోకస్యకవేశ్చ పరిసిద్ధ్యో ర్విరోధః, తత్రి కవిపరిసిద్ధి రేవబలీయసీతి॥

(అలంకారశేఖరమునుండి)

దీనింబట్టి చూడ నితరర్తుధర్మము నితరర్తువునందు వర్ణించుట కొం డొకచో నొపమని యంగీకరించుచు నం దన్ని విరోధములకన్నఁ గవిప్రసిద్ధివిరో ధమే బువత్తరముగానఁ గవుల యాచార మనుసరింపఁ దగినదియని తేలినది. కవు లన్యఋతుధర్మములఁగొన్నిటి నన్యర్తువులయందు వర్ణించుటను జూపియే యున్నా రము. కవినయమును ననుసరించి తేవలాపరిసిద్ధములుకూడవర్ణింపవచ్చును. నుపరి శిద్ధములు మాననువచ్చును.

“కావ్యజ్ఞ శిష్యు యా పరిశీలన మభ్యాసః, ... క్షా మాచక్షతే, తత్ర కవిస మయే సతామపి భావానాం కేషాంచి దరిబంధః తద్యథా, మలత్వా పసంతే... కృష్ణిపక్షే జ్యోత్స్నాయాః, శుక్లపక్షే త్వంధకారస్య... దివా నీలోత్పలా దీనాంవికాసః ... క్వచి దసతామపి భావానాం నిబంధః, తద్యథా, నదీషు నీలోత్పలాదీనాం... జలాశయమాత్రే హంసాదీనాం, పక్షితమాత్రే స్వర్ణరత్నగజానాం నిబంధః శివచంద్రిమసో బాలత్వస్య చక్రివాకానాం నిశి క్షిన్నతటాశ్రియణస్య... (కావ్యానుశాసనము)

ఆ యీ సూత్రముల కుదాహరణములందే చూడఁదగు - మఱియుం గొన్నిటికి నియతత్వమునుగూడఁ దెల్పియున్నాఁడు గాని యందు మలయానిలమునకుఁ జెప్పలేదు.

“కేషాం చిన్నైయత్యం, యథా, సమద్రోష్వేన మకరాః... మలయగిరా వేవచందనోత్పత్తిః... పసన్తవీవ తోకిలరుతం వర్షాస్వేన మయూర సృత్యం రుతంచ...” (విస్తరస్తుతత్రైవ దిప్రవ్యః) (కావ్యానుశాసనము)

నియతములలో మలయావాయువులను బరిగణింప లేదుగాని మయూరస్మత్యరూతములను బరిగణించినాఁడు. ఇదివఱలో నుదాహరించిన “వృషభామజు” పలనఁ గవులు నిరంకుశులని తేలక మానదు. అనఁగా సతఁ డితరకవుల ననుసరించి యట్లు ప్రయోగించి యుండును. ఆకవులేని యెక్కట్రులు గారు. మయూరములు వర్షముతువునందుఁ బ్రాచుర్యముగా సృత్యరూతముల నాచరించినను నితరముతువుల యందుఁగూడఁ గ్వాచిత్కముగా నవి యాచరించుట యనుభవసిద్ధమని యెఱుఁగఁదగు. అట్లే పసంతమున విశేషించి వీచు మలయానిలము గీర్వామందుఁ చక్కువగను, గ్రీష్మాంతముని వ్యవహరింపఁబడు వర్షర్తువున నంతకన్నఁ చక్కువగను గ్వాచిత్కముగాఁ గనుపట్టుట యనుభవసిద్ధము. వర్షర్తు పన్నంతలో నెల్లప్పుడును వర్షములే యుండువు. గ్రీష్మర్తువునందుంబలె విశేషించి యెండులు కాచి యాయెండ ననుసరించి “వృష్టిం ఘృష్టిభిః” అను వాక్యముసారమున వర్షము గురియుచుండును అప్పు డాయెండ వేడిమి పభివృద్ధి పఱచెడిది నైఋతవాయువు కావుననే శ్రేష్ఠాపాఢౌ గీర్వామః, ... నైఋతో ... వర్ణనీయః” (కావ్యానుశాసనము)

వర్షము గురి నీ న వృష డా తా ప ము ను శాంతి పఱచెడి వాయువు, పడమటి గాలిగాని తూర్పుగాలిగాని, యగుచుండును. కావుననే

తత్ర శ్రావణో భాద్రపదశ్చ వర్షాః ... కదంబకుసుమామోదమాంసలః
పాశ్చాత్యః పౌరస్త్య ఉత్తరో వాయుః॥ (కావ్యానుశాసనం)

అని నిర్ణయించెను. ఇందొక విశేషముగలదు. స్థూలదృష్టిచే జూచిన
నుత్తరపు వాయువునకు హేమంతఋతువుపడును బ్రవేశమే కన్పిట్టదు.

క॥ ఉత్తరపుగాలివీచె వినుత్తలమునఁ దుహినకిరణుఁడహితుండయ్యె॥ (భాగవ)

ఇట్లుండ మధ్యనున్న శరదృతువును దాటికొని కానరాని హేమంత
ఋతుచిహ్నమును వర్షర్తువునందు శాస్త్రకర్త శాసించుచున్నాడు. కారణ
మేమి? పృథ్వీతఋతువునకు వెనుకముందులుగానుండు ఋతుధర్మములు సంకర
ములుగా నుండుటనుగూర్చి యిదివఱకే వ్రాసియున్నారము. ఇప్పుడు తెలియ
పలసిన రహస్యమేమనఁగా? పృథ్వీతఋతువునకు మధ్య నొక ఋతువు వదలి
కొని తనకు మూడవదియగు భవిష్యదృతువునందలి గాలిగుఱుతులును, నిట్లే
తనకుఁ బూర్వమునుండుగూడ మధ్య నొకదానిని వదలుకొని మూడవస్థానమున
నుండు ఋతువునందలి గాలిగుఱుతులును గ్వాచిత్కముగా వర్ణింపవచ్చునని
తేలినది. కాన వర్షఋతువునకు విలోమగతిచే మూడవస్థానమున వసంతమునఁ
బ్రాదుర్గముగానుండు మలయవాయువులు వర్షర్తువునఁగూడఁ గ్వాచిత్కముగా
వర్ణనీయములని తేలినది. బాగుగ నెండ కాచి వర్షముగురియనితటి నివియే వర్ష
ర్తువునందుఁ దాపావనోదకములని యనుభవశాస్త్రకవినమయాదులచే స్పష్టముగు
చున్నది. ఇంకను విస్తరింపవలసియున్నను వాయూయాగ్రంథములును బ్రాజ్ఞా
లును గలరుగదాయని విరమించితిమి. ఋతువు నధికరించి వర్ణించునప్పుడు
తక్కుఁ దత్తద్గుతు ముఖ్యలక్షణములే వర్ణింపవలయునను నియమములేదు అను
నది యిట సారాంశము.

23. కా॥...కుంఠ వృద్ధాత్మః డౌవానిం జేర్చు నపాత్రుఁ గూడవనరు... (పా-గృ)

వృద్ధాత్మఁడు, వృద్ధః ఆత్మా శరీరం యస్యసః, ప్లో॥ ఆత్మాకశేబరే...
ఇతి ధరణిః॥ వృద్ధః డని ఫలితము. ఇట్లుండఁగా నీయర్థము రాదనియు వాత్మకు
బాల్యాద్యసంస్థలు లేవనియు విమర్శకుఁడు వెక్కిరింపఁ జొచ్చెను. మఱియు
నిందలి 'చేర్చు' అను పదమునఁట! వాగకాంతలవిషయమునఁ బ్రయోగింపనలే
వఁట!, ఈజ్ఞానము సరియైనదే యగునా? కాదు, కాకున్నను నొప్పుదము.
ప్రకృత మట్టి యర్థము స్ఫురించుటకే అట్లు ప్రయోగించితి మందము, ద్రవ్యా
శచే మనలినానికీ గూఁతునిచ్చు దుష్టుఁడు తాదృకుఁడునుం గాఁడని మాయభి
ప్రాయము. అయినచో నాకన్యకకు వేశ్యాత్వము ధ్వనిత మగు నని యాక్షే

పించునేమా? ఇందుల కిదివఱకే యుత్తర మీఁబడినది. సాక్షుల్లశ్శ్రీని గంగయ గూడ నొక్కొక్కచో మహాకవు డిట్టిరీతికిఁ దార్పియఁన్నారు చూచుఁడు.

శ్లో॥ సుఖయతితరం న చక్షతి చంచయలేనం గణాంగనేష శ్రీః, కుల కామినీ నోర్ఘ్నతి వాద్దేపి జన్మజన్మాఽపి॥

శ్లో॥ శ్రీరవిభుఃసృభోగే మోహనవిజ్ఞేన శీలితా యేర,...

శ్లో॥ సంభవతి నల్లలు రక్ష లలనానాం పృక్వతిదపలచలితానాం, ఆచ భవతి భవరస్యపి భుజంగ పరిశీలనం గంగా॥ (గోపగోనాచార్యసప్తశతి)

కవిప్రౌఢోక్తులును నాటకమర్యాదలును పెరిసికొనుట వైపైలేదు. కావుననే

శ్లో॥ ఆనందనిష్ఠుండిషు రూపకేషు వ్యత్యక్తిమరంఘి ఫల మల్పబుధ్ధిః, మోఽపీలిహాసాదివ దాహ సాధు, ప్రసైత్ర నమస్సాన్వదువరాద్భుభాయ॥

అని దశరూపకమున నట్టివారికి నమస్కరించెను. "నేకజన్మతపస్సాన్వయ మగుసాహిత్యనిషయమునఁ బ్రతిమనుజుఁడును గలిగింపకొనినచో నమస్కరింపక చేయవలసినదేమి? మా విమర్శకుని శంకలకుఁ బరిమితి లేదు. చూడుఁడు.

"బాలామణివేత్తః వేశ్యలు గౌరవనీయులకు మొక్కిక్కుట యాచారము. ఆయినను గృంధకర్తలు... మొక్కించి నారకారు"

ఈ గౌరవనీయపద మేపాటి గౌరవార్హమైనది? అది యట్లుండుఁగాక. ఇది యెంతటి స్వల్పానుభవపుశంక? మనుచరిత్రమునఁ దెగ్గన్న గారు వరూధినిచేఁ బ్రవరాఖ్యున కేల మ్రొక్కింపరైరోగదా! ఏల మ్రొక్కింతురు? తాను బ్రేమించిన నాయకున కితరులకుం బోలె నితరాసాన్నిధ్యమందు వేశ్యయును నమస్కరింపను. కావుననే పెద్దన్న గారు మ్రొక్కింపరైరి. ఇతరరం మేము మ్రొక్కింపలేదా?

ఉ॥ వైట దొలంగి పాదములపైఁ బడ... పాదసరోజయుగ్మ మాబోటి నమస్కరించె॥ (శ్రవణా)

24. సీ॥...తనమేనికన్న మెత్తని క్రొత్తమల్లెపూవులు. (శ్రవణా)

మేనికన్న మెత్తని మల్లెపూవులనుబుచే శరీరమునకుఁ గాఢిష్ఠము గలుగు చున్నదట! పూర్వమధ్యాధునికు లెవ్వరు నిట్లు వర్ణించియుండలేదట! ఈ మన మన నేమా, దాని నేయేవిధమున వ్యవహరింతురో తెలియనివారుగూడ శంకించిన నెట్లు?

శ్లో॥ “కైకేయి? తస్య శయనాని కథంభ. వేయ స్వచ్ఛేతసోఽపి కణ
నాని శిలాతలని” (భోజవంపువు)

ఇది కైకేయినిగూర్చి రామప్రవాసదుఃఖితుడగు దశరథుని వాక్యము. నీమనస్సుకన్నను గతినములగు శిలాప్రదేశములు రామునకు శయనము లెట్లుగనని పలికినాడు. దీనిచే కైకేయిమనస్సు మెత్తనిదియని యగ్రము గ్రహించువివేకి యుండునా? ఉండెఁబో! దేనికన్న మెత్తనిది? రాతికన్న మెత్తనిది. అనఁగా? రాతిపంటిది. ప్రకృతమో దేనికన్న? గతినము. మల్లెపూవుకన్న, అనఁగా మల్లెపూవువలె మృదువైనది యని ఫలితము. బోరా! కావ్యార్థగ్రహణము. ఈవిమర్శకునికిఁ దనగురువులు పయోగించిన—

“పూర్ణశశితోడ నెమ్మొము బూతులాడె”

అనుచో నిజముగా నవి రెండును బూతులాడుకొనుచున్నవి యనియే భోధపడియుండును గాఁబోలును. అట్టి సరసకవనముగా నున్నంగాని యియ నకు నమృతముగాదోటు! అది యటులుండె. దానికన్న గొప్పది, దానికన్నఁ జిన్నది, దానికన్న మెత్తన, దానికన్నఁ గతినము, దానికన్న నెక్కుడు, దాని కన్నఁ దక్కువ, దానిని ద్వేషించు, దానిని స్నేహించు, ఆయాప్రయోగముల కెల్లఁ బర్యవసన్నమగు సర్థమెల్ల ‘దానినిఁబోలును’ అనునదియే కాని వేఱుకాదు.

“...స్మర్థతే జయతి ద్వేష్టి దృష్టి పృతి గర్జతి, ఆక్రోశ త్యజానాతి కదర్శయతి నిందతి...ఇతి శబ్దా సాన్దృశ్యవస్తుని” (పిస్తరస్తుతత్రైవి) (కా-కా)

మఱియు బ్రకృతపు మల్లెపూవుచర్చ గల శ్రవణానందపద్యమెల్ల నిట్లే చెక్కిరించెను. దీనింబట్టి యాచెక్కిరింపును సజ్జనమూలక మని యెఱుంగఁదగు. మఱియు వేఱొకచో

ఉ॥...వేల్పుమిటారుల తోడికోడలు॥ (శ్రవణా)

అని రూపింపఁగా నప్పచెల్లెండ్రకు రూపమున సామ్య ముండునుగాని తోడికోడండ్రకుండదని యేమో చెక్కిరించెను. ఆచెక్కిరింపులెల్ల నిట్టివియే యని యెఱుంగునది.

25. చ॥... నూతనపురుండన నొప్పువాఁడు మదమత్తుడు నౌ విటుఁడబ్బియు॥ (పాణిగృహీత)

నత్తుడనుటచే రసభంగమైనదట! ఇయ్యెడఁ గవిభావ మనభ్యమట! అథగ్రగల్భా, శ్లో॥ యాననాన్ధా స్మరోన్మతా” (దశరూపకం)

పురుషు నట్లు పర్ణింతుటయే రసభంజక మగుచో స్త్రీని పర్ణించిన నెంత రసభంజకము కావలెనోగదా !

26. కోకిమనోనంతశోకాభి కేవాని యుదయమ్ముపర్యచంద్రోదయంబు॥ (కర్పస)

ఇది దిద్దికోపలయునట !, ఎందుచేతనో ? , చంద్రోదయమును జంక్షోదయముతోఁ బోల్పుటచేత, అగుచో వినుఁడు — సామాన్యచంద్రోదయమైనను జక్కగాకస్త్రీ శోకాభినంతశోకమునందు బర్యచంద్రోదయమువంటిదే యని యర్థము. కేవలచంద్రునికిని బర్యచంద్రునికిని భేదముండుటచే సాదృశ్యము కలుగుట తాన్వ్రసమృతమే. అట్లుకాక చంద్రుఁడు చంద్రునినలెనున్నాడనినచో నన్వయమగును. అనన్వయాలంకారమున కుదాహరణము,

శ్లో॥ రామరావణయోర్యుద్ధం రామరావణయోరివ॥ (చంద్రాలోకః)

ఇత్యాదిక మెఱుంగునది. పర్యతమో ? “పర్య” అను విశేషణముచే భేదము గల్పింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ లోహితపీతైః కుసుమై రావృతమాభాతి భూభృత శ్శిఖరం దావ జ్వలనజ్వాలైః కదాచి దాక్షిణ్యమివ నయయే॥ ఆత్రలోహితపీతకుసుమావృతం భూభృత శ్శిఖరం స్వేనైవ కన్తిం శ్చిత్తుమయే దావజ్వాలాక్షిణ్యే నోపమాయతే... (రసగంగాధరం) (విస్తరస్తుత్రైవ)

శ్లో॥ నఖకిరణపరంపరాభిరామంకిమసి పదాంబురుహద్వయం మురారేః అభినవమర దీప్తికాప్రవాహ పృకరపరీతమివస్ఫుటం చకాసే॥ ఆత్రాపి నఖకిరణపరంపరాభిరామంహరేపదాంబుజం స్వాత్మనైవ మరదీప్తికాప్రవాహ ప్రకరపరీతే నోపమాయతే॥ (రసగంగాధరం) (విస్తరస్తుత్రైవ)

27. తేగీ...నాతికన్నెటికమ్ము॥ (లక్షణాపరిణయము)

ఇట “లక్షణ శ్రీకృష్ణనిభార్యగాన “కన్నెటిక” మని వ్రాయఁగూడదని శంక. వైషద్యము మ॥ రా॥ రా॥ ఆదిపూడి పర్యభాకరరావుగారిది. ఈయంశము వైషద్యముగల పుటలోనే కలదు. కవన మెవరిది యేని ప్రకృతప్రయోగము దుష్టమా కాదా ? అని విచారితము. కన్నెటికము, ఇందగి టికపరీత్యము భావాధ్యక్షము, కన్యాత్వము, అని అర్థము. ఇది పర్యమనంభోగమును బోధించు పట్టున నాపచారికమని యెఱుంగఁ దగు. ఇది వేళ్యపర్యమనంభోగపరముగ నే లోకమున వాడుచున్నారు గాన పర్యతమ ధర్మపత్ని యగు లక్షణనుగూర్చి వాడఁ గూడదని శంక రావచ్చును. కాని శ్లో॥ భోగిన్యోన్యా నృపస్త్రీయః” శ్లో॥ పర్యమ ధర్మపత్ని స్యా ద్వితీయా రతివర్ధనీ, దుష్టమాత్మఫలం తస్యా మద్భువం నోపలభ్యతే”

ఇత్యాది వైఖండిక, ధర్మశాస్త్రోక్తిప్రమాణములం బట్టి భోగినీత్వమును లక్షణమందు సిద్ధింపజేయుట సుకరమే కాని యంతవఱకెంచులకు? లోకములూ వేశ్యలయందే నియమముగా వాడబడుచున్న సానిపదమును దనతల్లిని గూర్చి పోరరాజేల వాడెనో? ఉ. ...బమ్మెర తేనెయలక్క సానికికా (భాగవతము) ఈ పోతరాజుకూడఁ దెల్పితక్కువచేతనే వాడె నందురా? సీ. ...చని యొక్క ముదుసలి సాని కపుడు (భారతము) యీ సాని పంటిదేవి. ఈ నన్నయ్య, పోతన్నగారికి మార్గదర్శకుఁడు, పదమయొక్క వ్యవస్థిని దెలిసి ప్రియోగించు వారు గ్రాంథికులు, ఆ సంప్రదాయములు గేవలము లోకమును బట్టి వెక్కిరించుచో నెట్లు నిలుచును? గ్రాంథికభాష వేటు. అది శబ్దశత్రుజ్ఞుల ప్రియోగముల వలననే తెలిసికొనఁ దగియుండును. అట్లు కగమ్యము.

28. ఉ. ముక్కర ... బులాకి ... (శ్రవణా)

ఈ రెండును నొకటే నగను బోధించు పదములు కావు. ఒకటి నత్తును, వేటొకటి యడ్డవాసను బోధించును. తెలివిగల్గి చూచినచో, శబ్దగత్నాకరమే సంశయనివారకము కాఁగలదు. లోకమును బట్టినచో శంకయేపుట్టును.

29. క. ...వేశ్యలవైన గృహస్థులు... (శ్రివణా)

వ. నీదైన దర్శనము (భారతము) యీ ప్రయోగములకు మితియే లేదు.

30. మ. తనుదావచ్చిన... (శ్రవణా)

సీ. ...తనుదానఁ దొరగిన (మరుచరిత్ర)

తిరిలింగలక్షణశేషము 37 వ పుట, 10 ప సూత్రము కూడఁ జూడుఁడు.

1. తే. గీ. ... తలవంచుట (శ్రివణా)

వంచుట, వంచుకొనుట, అనువర్ధమునందు వాడుట భారతసమ్మతమే.

క....పుట్టె నరిప్తముని రిప్తముకఁ దమలోనకా భార-సభా-౨-ఆ, వసంత||... నా బంధులందఱు మనంబున నేమినారే భార ఆది-౫-ఆ. యుద్ధయత్ర, అనుకొను, అని యుండవలదా? కొనులేకున్న ను చాద్యశాస్త్రబోధకత్వమునునన్నయ్యగారు నమ్మించిరి. ప్రయోగములు కుప్ప తెప్పలు.

32. తే. గీ ఇట్లు బాలామణియును గామేచ్చ (శ్రవణా)

ఈరీతి సముచ్చయములకు భారతము పుట్టినట్లే. వ.... దానియందునుఁ గడు నొక్కటియం గలదు. భార-అర-2-ఆ. ఈ సందర్భమున సత్యవంతుని

యందున్న కీచోక్కటియే. సముచ్చయ మేల ? ఇయ్యది వాక్యాలంకారముగా సంస్కృతమున ఇవాదులంబలఁ దెల్లన నన్నయాదులు వాడుచుందురని యెఱుఁగునది. ప్రయోగములకు మితి లేదు.

33. తే. గీ. ...రెంటఁ దగులవలయు

తగులుభాతువు భారతసమృతము. రససంజకముకాదు. క....వారు విని తగుల నెదక, భార-ఆ-౬ ఆ, మనోనిధమ్మ తగులుఁగాక, భార-ఆది-౮-ఆ 34 క. ...ఎట్టు లీమోహజలం బీదును (శృంగణా)

జల మనుటకన్న జలధి యనుట యుక్తమట. అయినచో జలపదము జల ధ్యక్షమునఁ బ్రయోగించ వచ్చును. క. ...జలశయనుఁడు విని కరంబు సంతోష్టండై భార-ఆది-౮-ఆ.

(జలశయనుఁడు, జలధిశయనుఁడు, శ్రీకృష్ణుఁడు) యిది ఛందానశోభమున నిచ్చిన యుత్తరము నిజమునకో శంకించుట పొరపాటు.

35....ఇంత కెఱుంగ నట్టివారెవరు?...పక్షులుంబకువులనుఘుండవె (పాగ్గొ)

ఇట నాయకానాయకులకుఁ బశుత్వము తట్గించుచున్నదనియే యాక్షేపణము. కవివిపక్షిత మదియే గాన నది యాక్షేపించ దగదు. రసాభావిషయమని మొదటనే చెప్పియుంటిమిగదా! అదిగాక వేశ్యాసంసర్గమునకునుఁ బశుసంసర్గమునకును దౌల్యమును స్మృత్యాదు లంగీకరించు చున్నవి. శ్లో. పశువేశ్యాది గమనే పాప్రియశ్చిత్తం॥ (పరాశరస్మృతి)

ఇదియుంగాక రసాభాసతాసూచనమును బ్రాచీన లిఖితచేసియున్నారు.

శ్లో..... కునీ మన్వేతి క్వా హతమపిచ హస్త్యేవ మదనః (భర్తృహరి)

36. క. ...కోర్కెలతలు (శృంగణా)

ఈ మిశ్రిసమానము కవి ప్రయోగసిద్ధము.

సీ. కోరికలతలు పైకొనలు పాగె॥ (యామినీ పూర్ణతీలక)

37. ఉ.....ద్రవ్యము లాగులాడు (శృంగణా)

ద్రవ్యము, ద్వితీయార్థే ప్రధమా, ద్రవ్యమునుగూర్చి, లాగులాడు, పెనఁగులాడు, అని సమన్వయము అపార్థము లేదు.

ఉ. పైటకు లాగులాడి॥ (పాంచాలీపరిణయము) ద్రవ్యపదసాన్నిధ్యమునందే యపార్థమువచ్చినచో, పైటపద నెంతవచ్చునో! గాంధికభాష నేఱు.

38. అక్కడదనుకన్ (పాణిగృహీత)

ఆ + కడ, అక్కడ, కడ, అనఁగా? తుద. ఆతుదపఱకు, “నాయను లెంతకు నీచెడుమీన నుడునో, అంతపఱకు” అని సమన్వయము. పూర్వోక్త సందర్భములు మరలఁ జూడఁదగు.

39. చ.బుద్ధిలోపల (శ్రవణా)

ఈ లోపల నిర్ధారణ వష్టి కాదు. ‘సాధములలోపలకొ, యిత్యాదౌః లోపలశబ్దః, అంతర్యయ పర్యాయో దేశ్యశబ్దః’ అహోబల, 274 వ పు చూడుము.

40. చ. సదునగుసన్న యన్నము.....

ఇందు వర్ణించిన భోజనమున “పప్పు, చారు, మజ్జిగ, చెప్పలేదట” : పైన్నమన్నచోఁ దనకు విమర్శింపవలసిన కష్టము దప్పునట. పాపము! ఈ నకు. మేమెంతకష్టమును గల్పించితిమో, యిందులకు ఆము క్షమాల్యదలోని “తెలిసులి పెచ్చయోగిరము” లోనగు పద్యములు చదువుకొని సమాహితఁ డగు యుక్తము. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు గూడ మేమునడించిన పొరపాటునేచేసి పిండివంటలు లోనగునవి వర్ణించినపద్యమందు. పప్పు, చారు, చెప్పకున్న గైముత్యన్యాయమున దత్సత్త సుగమ మని యెఱుఁగని వారెక్కడను నుండఁ ఇది నిక్కమ, యిట్టివే యా బ్రాహ్మణుని శంకలు వానిచే మేమిన్ని పుట పాడుచేయుచుంటిమి. ఇక విరమింపఁదలచి కొన్ని దిశ్కృతప్రవీదర్శకవా ములు వార్యుచున్నారము.

41. క. ఏపాటీతఁడు (శ్రవణా)

ఈ యికారసంధికి అహోబల 451 వ పుట చూడుఁడు.

42. నీ. ... సిందూరంపుతోరంపు (శ్రవణా)

తోరము దోరముగా నుండియు నుండకయు సాధననుటకు ఆహా 220 వ పుట చూడుఁడు.

43. మ. నిందా నెత్తిపై కెక్కు (శ్రవణా)

ఈ తత్సమాకార సంధికి, అహోబల 189 వ పుట చూడుఁడు.

ఇట్లు మాపాత్రములోని యంశముల నుదాహరించి భారతాదుల నుడ రింకుటకన్నఁ గేవలభారతాదులలోని ప్రయోగములను జూపుచు మావివర, త్రోవనే కొండొక యుపయోగించి చూపినచోఁ జదువరుల కింతకన్నను దత్త సుబోధమని యెంచి యట్టులాసర్పచున్నారము. (సశేషము)

ఆ + కడ, అక్కడ, కడ, అనఁగా? తుద. ఆశుచనము, “నాం
 సంతకు నీచెడుచేన నుఁడునో, అంతము” అని సమన్వయము. పూర్వ-
 సందర్భములు మరలఁ జూడఁదగు.

39. చ. బాద్మిలో పల (ప్ర:ణా)

ఈ లోపల నిర్ధారణ పట్టి కాదు. 'సౌధములలోపలకొ, యిత్యా లోపలశబ్దము, అంతర్వ్యయ పర్యాయో దేశ్యశబ్దము' అహోబల, 274 ప చూడుము.

40. చ. సదునగుసన్న యన్నము.....

ఇందు వర్ణించిన భోజనమున “పప్పు, చాచు, వజ్జిగ, చెప్పలేదంటు
పెన్నమన్నచోదనకు పొవ్వింపవలసిన కట్టెను దప్పునంట. పాచును!
నకు. మేమెంతకష్టమును గల్పించితిమో, యిందులకు ఆముక్తమాల్యదలోని
తెలిసులి వెచ్చయోగిరము” లోనగు పద్యములు చదువుకొని నవనాహితుఁ
యుక్తము. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు గూడ పేమెవరించిన పొరపాటునెవ
సిండివంటలు లోనగునవి వర్ణించినపద్యమందు, పప్పు, చాచు, చెప్పక
గైముత్యస్థాయమున దత్తుత్త సుగమ మని రెండుఁగని వాచక్క-డను ను
ఇది నిక్కమా, యిట్టివే యీ బాంసమ్మణుని శంకలు వానితో పే.మిన్ని
పాడుచేయుచుంటిమి. ఇంక విరమింపదలచి కొన్ని గణితాత్రప్రదర్శక
ములు వాంఛించు స్వగ్రము.

41. క. ఏపాటితఁడు (శృంగణా)

ఈ యికారసంధికే అనూబల 451 న పుట చూడవలెను.

42. సి. ... సిందూరంపుతోరంపు (శృవణా)

తొరము దోరముగా నుండియు నుండకయు సాగ్ధ శనుటకు ఆప
220 వ ఘట చూడుడు.

43. మ. నిందా వాత్సిరే కమ్మ (శ్రవణా)

ఈ తత్వమకార సంద్ధికి, అహోబల 189 వ పుట చూడఁడు.

ఇట్లు మాపాత్రములోని యంశముల నుదాహరించి భారతాదుల నరింపుటకన్న గేవలభారతాదులలోని ప్రయోగములను జూపుచు మావివ: త్రోవనే కొండొక యుపయోగించి చూపినచో, జదువరుల కింతకన్న నుద నుబోధమని యెంచి యట్లులానర్చుచున్నారము. (సశేషము)

